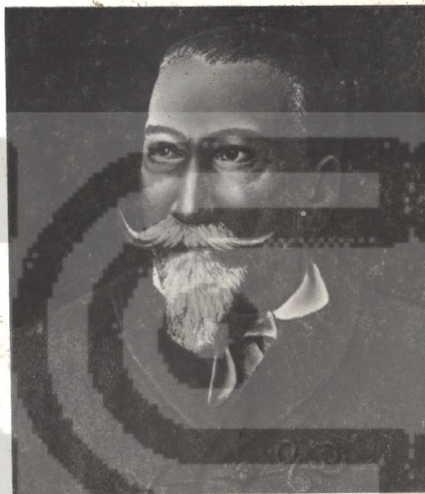
anatole france

France n-a fost un bătrânel înțelept, sfătuitor de lucruri cuminți spre binele nostru și al familiei noastre. Suflet bogat și de elită, France a fost fără îndoială generos, dar el a avut ceva diabolic, din cauza răutății intelectuale, nedespărțită de o așa de covârșitoare și ascuțită inteligență. Dacă "înțeleptul" acesta a predicat ceva, a predicat cel mult oamenilor deștepți să râdă ca și el de prostie...

G. IBRĂILEANU

(La moartea lui Anatole France, 1924)

ISBN 973-21-0494-5

1458

LEI 6000

editura minerva

1458

anatole france

anatole france

ospătăria "la regina pédauque"

Ilustrația copertei - DUMITRU VERDEŞ

De acelaşi autor în "Biblioteca pentru toți" (serie nouă)

Nr. 17. *Crima lui Sylvestre Bonnard*, roman, traducere de Sergiu Dan, cuvânt înainte de valentin Lipatti, E.S.P.L.A., 1960

ANATOLE FRANCE
La Rôtisserie de la Reine Pédauque
Librairie Calmann-Lévi, Paris, 1921

anatole france

ospătăria „la regina pédauque"

ROMAN

TRADUCERE DE ALEXANDRU LĂZĂRESCU ŞI DAN AMEDEU LĂZĂRESCU
PREFAŢĂ ŞI TABEL CRONOLOGIC DE DAN AMEDEU LĂZĂRESCU

BIBLIOTECA PENTRU TOŢI • 1997
EDITURA MINERVA • BUCUREŞTI

ISBN 973 - 21-0498-8

CUVÂNT ÎNAINTE

Ca numeroşi scriitori de mare valoare - nu trebuie uitat că Shakespeare, în urma "Marii rebeliuni" puritane din anul 1642 şi a închiderii tuturor teatrelor din Anglia, ca lăcaşuri ale pierzaniei pentru aşa-numita de către T.S.Eliot "disociere de sensibilitate" impusă societăţii britanice de fanatismul şi de rigorismul puritan, a cunoscut o epocă de ignorare sau de înţelegere superficială a operei lui vreme de aproape un secol şi jumătate - Anatole France (1844-1924), după o fază de extraordinară preţuire a operei şi a stilului său armonios, epocă în încheierea căreia i s-a decernat premiul Nobel pentru literatură în anul 1921, cunoaşte, de la data morţii lui, o perioadă de contestare uneori violentă (mai cu seamă din partea forţelor de dreapta, care nu-i vor putea uita niciodată adeziunea la bătrâneţe la ideologia comunistă, anticipată de el în volumul intitulat *Pe piatra albă*, încă din 1905). Şi, ceea ce este probabil şi mai grav pentru un scriitor multă vreme consacrat, opera lui este din ce în ce mai puţin cercetată şi admirată, chiar de esteţii care odinioară se închinau înaintea nuanţelor delicate ale gândirii sau înaintea impecabilei sale desăvârşiri stilistice.

Din numeroasele lui romane, nuvele, critici literare şi lucrări istorice (*Viaţa Ioanei d'Arc*), se mai apreciază câteva nuvele într-adevăr admirabile, ca *Menestrelul de la Notre-Dame* şi *Magistratul din Iudeea*; cele trei lucrări orientate în jurul romanului *Ospătăria la Regina Pédauque*_ (acesta şi romanele adiacente:_*Povestirile lui Jacques Tournebroche* şi *Opiniile preaînvăţatului Jérôme Coignard*) şi, fără îndoială, romanul admirabil reconstituit al vieţii unor parizieni aparţinând mai multor categorii sociale, sub cumplita Revoluţie franceză, în epoca teroarei: *Zeilor le este sete (Les Dieux ont soif)*.

Fiu al unui librar şi anticar de pe vestitul Quai Malaquis, centrul anticariatului parizian, Anatole France a avut de timpuriu revelaţia

scânteietoarei culturi elene şi a istoriei Occidentului, de la excepţionala cultură greacă la impecabila administraţie romană, la evul mediu al Fecioarei din Orléans, la Revoluţia franceză şi la frământările istoriei contemporane. În aceste frământări, sedus de doamna Arman de Caillavet, al cărui salon îl frecventa cu asiduitate, mai ales după despărţirea de soţia lui, Anatole France s-a orientat tot mai hotărât către ideologiile de stânga, sfârşind prin a saluta cu o înfocare suspectă biruinţa comunismului marxist-leninist, ceea ce-l situează la începutul seriei nefericite de intelectuali francezi care n-au mai putut să-şi revizuiască ideile sub impactul realităţii contemplate nemijlocit - cazul lui André Gide, al lui Panait Istrati, al lui André Malraux şi al cuplului Louis Aragon şi cu Jean-Paul Sartre, sinistrul ideolog care pretindea - înaintea răspândirii actului de acuzare al lui Aleksandr Soljeniţin - că regimul comunist nu lichidase suficiente victime burghezo-moşiereşti.

Alintat şi difuzat, după obiceiul anumitor cercuri de stânga, Anatole France, care debutase ca poet parnasian delicat (în *Versurile de aur* şi în piesa de teatru *Nopţile corintiene*), şi-a văzut exaltate lucrări care astăzi nu mai stârnesc absolut nici un interes, ca romanul sihăstriei batjocorite (*Thais*), ca penibila poveste de dragoste care se petrece la Florenţa (*Crinul roşu*) şi cele patru volume de răfuieli politice cunoscute sub numele de *Histoire contemporaine*. Admiratorii lui interesaţi au afectat să-l înfăţişeze ca un fel de "maître a penser" (*dascăl de gândire*) al intelectualilor din aşa-numita "La Belle Epoque". El însă s-a zugrăvit pe sine însuşi mai cu seamă în două din personajele lui cele mai cunoscute, şi anume în profesorul de provincie Bergeret, din *Histoire contemporaine*, şi în abatele Jérôme Coignard, din *Ospătăria "Le Regina Pédauque"*.

Ambele personaje au în comun erudiţia delicată, cu rădăcini greco-romane şi medievale, năzuinţa socratică de a-şi recruta discipoli şi critica de gen voltairian a societăţii.

Publicată în plină maturitate, în anul 1893, *Ospătăria "La Regina Pédauque"* îşi desfăşoară acţiunea la Paris, puţin după

încheierea domniei Regelui-Soare. Tânărul Jacques Tournebroche, fiul unui ospătar destrăbălat şi al unei femei educate rigid în spiritul moralei creştine populare, ajunge învăţăcelul unui personaj cât se poate de pitoresc, abatele Jérôme Coignard, erudit rafinat, ca şi Anatole France, şi răspopit pentru încălcarea moralei catolice. Adversar ostentativ al scării de valori burgheze, Anatole France îşi face pe alter-ego-ul său, abatele Jérôme Coignard, să se angajeze în fel de fel de aventuri, unele ştiinţifice şi cabalistice, în slujba unui gentilom bogat şi esoteric, domnul d'Astarac.

Multă vreme adversar dispreţuitor al lui Emile Zola şi al romanelor sale excesiv de naturaliste, până la pornografie - France a scris o dată că Zola alunecase şi căzuse într-un canal de scurgere a murdăriilor uliţelor Parisului, - Anatole France s-a aflat, la îndemnul Egeriei sale, doamna Arman de Caillavet, pe aceeaşi baricadă cu Zola în tabăra dreyfusardă; şi n-a ezitat să-i facă elogiul funebru, la încheierea căruia a rostit cutremurătoarea formulă: "*Zola a însemnat un moment în conştiinţa umanităţii*!". Dar, încă din 1893, Anatole France nu ezită să folosească amănunte naturaliste în romanele lui, şi să propovăduiască o morală care, mai înainte de a se orienta spre socialism şi comunism, se risipeşte în detalii preţioase şi în critica scării de valori oficiale, atât creştine cât şi burgheze. Laxitate care are frecvente nuanţe anarhice, ceea ce poate constitui un indiciu că socialismul şi comunismul au foarte adesea drept temelie o stare de anarhie, aşa cum intuise admirabil Thomas Hobbes în *Leviathanul* lui scris în 1651, după încheierea primei faze a "Marii Rebeliuni" a puritanilor britanici împotriva regelui lor: *Bellum omnium contra omnes* duce la comunism, adică la *Furtum* omnium *contra omnes*...

DAN A. LĂZĂRESCU

TABEL CRONOLOGIC

1844 Se naşte la Paris, la 16 aprilie, Jacques-Anatole Thibault, care va fi cunoscut sub numele de Anatole France.

30 martie Se naşte, la Metz, Paul Verlaine.
1848 Are loc la Paris o insurecţie populară care-l sileşte pe regele Louis-Philippe să abdice în favoarea nepotului său, contele de Paris.
Se proclamă cea de-a doua Republică franceză, condusă iniţial de Alphonse de Lamartine, în calitate de ministru al Afacerilor străine.
În luna iunie generalul Cavaignac, după o sângeroasă confruntare a muncitorimii cu armata şi garda naţională, preia conducerea Republicii.
În luna decembrie principele Louis-Napoleon Bonaparte (nepotul împăratului Napoleon I) este ales, prin sufragiu universal, preşedinte al Republicii franceze.
1850 La 18 iulie moare Honoré de Balzac.
1852 Apare culegerea de poeme cu subiect antic *Poèmes Antiqués* de Charles-Marie René Leconte de Lisle (1828-1894).

1854-1862 Anatole France, fiu al librarului şi anticarului Thibault, face studii temeinice la Colegiul Stanislas, folosind şi numeroase lucrări de erudiţie greco-latină şi creştină din librăria părintelui său. Urmează apoi Facultatea de Litere.

1854 -1856 Împăratul Napoleon declară război ţarului Nicolae I, pe care îl înfrânge cu sprijinul Angliei lordului Palmerston şi al Sardiniei contelui de Cavour.
1857 Apare volumul *Florile răului* de Charles Baudelaire.
La 2 mai moare Alfred de Musset.
1859 Apare la Londra *Originea speciilor* de Charles Darwin.
La 18 decembrie se naşte la Paris Henri Bergson.
1862 Apare romanul *Salammbô* de Gustave Flaubert (1821-1880).
Apare romanul *Mizerabilii* de Victor Hogo.
1863 La 17 septembrie moare Alfred de Vigny.
Apare lucrarea *Viaţa lui Iisus* de Ernest Renan.

1865 Richard Wagner compune *Tristan şi Isolda.*
Apare *Război şi Pace* de L.N.Tolstoi.
Apare în Anglia romanul pentru copii *Alisa în Ţara Minunilor* de Lewis Carroll.
Apare *Crimă şi pedeapsă* de F.M.Dostoievski.

1866 Anatole France este angajat de editorul Lemerre. Principalul poet parnasian, Leconte de Lisle, se împrieteneşte cu Anatole France, care îi va prelua unele din ideile pesimiste şi radicale, anticreştine.

Războiul austro-prusian.
Apare culegerea de poezii *Poeme saturniene* de Paul Verlaine.
1867 Moare, la 31 august, Charles Baudelaire.
Apare întâiul volum din *Capitalul* lui Karl Marx.

1868 Anatole France publică primul său studiu critic: *Alfred de Vigny.*

Apare romanul *Idiotul* de F.M.Dostoievski.
Se naşte, la 6 august, Paul Claudel.
1869 Moare, la 28 februarie, Alphonse de Lamartine.
Se naşte, la 22 noiembrie, André Gide.
1870 La Paris se proclamă cea de-a Treia Republică franceză.
1871 Franţa semnează tratatul de pace de la Frankfurt, prin care pierde Alsacia şi o parte din Lorena.
Leconte de Lisle publică *Poeme barbare.*
La 10 iulie se naşte Marcel Proust.
La 30 octombrie se naşte Paul Valéry.
1872 Apare *Tartarin din Tarascon* de Alphonse Daudet.

1873 Anatole France publică la Editura Lemerre primul său volum de poezii, *Versurile de aur*, de factură evident parnasiană.
Moare, la 22 octombrie, Théophile Gautier.

1875 La 6 iunie se naşte Thomas Mann.

1876 Anatole France publică piesa în versuri *Nunțile corintiene*.
Este numit funcţionar la Biblioteca Senatului, după ce publicase un număr de studii critice în diferite reviste despre câţiva mari scriitori francezi.

1877 Se căsătoreşte cu Marie Valérie Guérin de Sauville.

Războiul ruso-româno-turc.
Partidul Republican Francez pune definitiv stăpânire pe puterea politică în Franţa.
1878 Are loc Congresul de Pace de la Berlin, prin care România este silită să cedeze Rusiei judeţele Cahul, Bolgrad şi Ismail.

1879 Apare studiul lui Anatole France *Lucile de Chateaubriand* şi primele sale nuvele, *Jocaste şi pisica slăbănoagă*

1880 La 8 mai moare Gustave Flaubert.

1881 Apare romanul lui Anatole France, *Crima lui Sylvestre Bonnard*, încoronat de Academia Franceză, lucrare ce inaugurează un nou gen de proză estetică, romanul de bibliotecă, de erudiţie.

1882 Publică romanul *Dorințele lui Jean Servien*, pe aceleaşi coordonate stilistice.

1883 Publică povestea *Abeille*.

1884 Începe să frecventeze salonul literar al doamnei Arman de Caillavet, în care predominau ideile de stânga.

Paul Verlaine publică celebrul studiu *Poeții blestemați*.
1885 Moare, la 22 mai, Victor Hugo.

1886 Publică lucrarea *Copiii noștri*.

1888 Începe publicarea, în patru volume, a studiilor critice *Viața literară*.

La 20 februarie se naște romancierul catolic Georges Bernanos.
1889 *Discipolul* de Paul Bourget.
Sonata Kreutzer de L.N.Tolstoi.
Moare, la 19 august, Villiers de l'Isle Adam.

1890 Publică celebrul roman *Thais*, inspirat din romanele istorice ale lui Gustave Flaubert.

Portretul lui Dorian Gray de Oscar Wilde.
Paul Claudel debutează cu drama *Capul de aur*.

1891 Publică culegerea de povestiri *Balthazar*.

Tess d'Urberville, de Thomas Hardy.

1892 Anatole France își părăsește căminul conjugal și obține divorțul la 2 august.

1893 Publică romanul *Ospătăria "La Regina Pédauque"*.

Cărţile junglei de Rudyard Kipling.
La 6 iulie moare Guy de Maupassant.

1894 Publică romanul *Crinul roşu*, poveste de dragoste care se petrece la Florenţa, cetate a cărei emblemă este un crin roşu.

Se declanşează "Afacerea Dreyfus".
Quo Vadis? de Henryk Sienkiewicz.

1895 Apare culegerea de studii *Grădina lui Epicur* şi culegerea de nuvele *Fântâna din Sainte-Claire*.

La 27 noiembrie moare Alexandre Dumas-fils.

1896 Anatole France este ales membru al Academiei Franceze. Începe redactarea celor patru volume din *Istoria contemporană*, frescă violent-satirică a societăţii franceze tradiţionale, având ca personaj central pe profesorul Emile Bergeret, un alter-ego al autorului.

1897 Apare primul volum din seria *Istoria contemporană*, intitulat *Ulmul din parc*.

Reprezentarea dramei eroice *Cyrano de Bergerac* de Edmond Rostand.

1898 Apare al doilea volum din serie, cu titlul *Manechinul de nuiele*.

Emile Zola este dat în judecată pentru calomnierea şi insultarea armatei franceze şi este condamnat la un an detenţie şi 3000 franci amendă, dar se sustrage pedepsei fugind în Anglia.

1899 Apare al treilea volum din serie cu titlul *Inelul de ametist* şi culegerea de nuvele *l'Etui de Nacre*.

Moare, în noaptea de 16 februarie, Félix Faure, preşedintele Republicii Franceze şi în locul lui este ales Emile Loubert.
Ia sfârşit "Afacerea Dreyfus" prin graţierea prezidenţială a căpitanului Alfred Dreyfus şi a lui Emile Zola, care revine la Paris.

1900 Publică volumul intitulat *Clio*.

Semnificaţia viselor de Sigmund Freud.

1901 Apare cel de-al patrulea volum din *Istoria contemporană* cu titlul *Domnul Bergeret la Paris* şi seria de nuvele populare intitulate *Crainquebille, Putois, Riquet*.

Casa Buddenbrook de Thomas Mann.

1903 Publică romanul *Histoire comique*.

1904 Izbucneşte războiul ruso-japonez.
Apar: *Jean-Cristophe* de Romain Rolland, *Psihopatologia vieţii cotidiene* de Sigmund Freud.

1905 Publică romanul erudit şi ideologic *Pe piatra albă*, în care expune discuţiile unor eruditi intelectuali francezi şi italieni pe tema stăpânirii imperiale romane.

1906 Căpitanul Alfred Dreyfus este reintegrat în cadrele active ale armatei franceze.
Moare, la 23 mai, Henrik Ibsen.
1907 *Evoluția creatoare* de Henri Bergson.

1908 Anatole France publică trei lucrări de mare valoare: primul volum din monumentala lucrare *Viața Ioanei d'Arc*, reconstituirea istorică *Insula pinguinilor* și savuroasele schițe istorice *Povestirile lui Jacques Tournebroche*.

1909 Publică volumul de povestiri medievale *Cele șapte neveste ale lui Barbă Albastră* și o culegere de conferințe publice intitulate *Spre timpuri mai bune*.

Ion I.C.Brătianu, influențat de regele Angliei Eduard al VII-lea, reorientează politica externă a României către recăpătarea Transilvaniei și a Bucovinei.

1910 Răvășit de moartea doamnei Arman de Caillavet, Anatole France se retrage într-o mică localitate suburbană, unde va duce o viață foarte retrasă.

La 7 noiembrie moare L.N.Tolstoi.
1911 Moare, la 3 octombrie, Wilhelm Dilthey.

1912 Publică excepționalul roman *Zeilor le este sete*, critică neiertătoare la adresa Revoluției franceze.

Împăratul Wilhelm al II-lea convoacă un consiliu de război ultrasecret care hotărăște dezlănțuirea unui război împotriva Franței, Rusiei și Angliei după un termen de 18 luni, anume în luna iunie 1914.

1913 Publică culegerea de studii *Geniul latin*, elogiu adus celor mai mari scriitori francezi din toate veacurile.

La Congresul de Pace de la București, România obține de la Bulgaria Cadrilaterul.

1914 Publică romanul fantastic și anticipativ *Revolta îngerilor*.

La 28 iunie este asasinat la Sarajevo arhiducele Franz-Ferdinand, moment de răscruce în declanșarea devastatorului război planificat de Germania prin Kriegsrat-ul de la Potsdam.

1915 Apare volumul de articole pe tema războiului, *„Pe calea glorioasă"*.

Mitteleuropa de Friedrich Naumann.
1916 Încheierea tratatului secret de alianță a României cu puterile Antantei, prin care i se recunoaște dreptul de a-și redobândi în întregime Banatul, Transilvania și Bucovina.
1917 Armata română obține marile biruințe de la Mărăști și Mărășești.
Statele Unite ale Americii declară război Germaniei.
Comuniștii conduși de V.I.Lenin preiau puterea în Rusia.
Apare *Introducerea în psihanaliză* de Sigmund Freud.

1918 Publică romanul de amintiri *Micul Pierre*.

Sfârșitul primului război mondial.
Reîntregirea României Mari.
1919 Războiul româno-maghiar.
1920 Tratatul de pace de la Trianon.

1921 Publică romanul *Pierre Noziere*.

Primeşte Premiul Nobel pentru literatură.

1922 Publică volumul de amintiri *Viața în floare*.

Începe publicarea romanului-fluviu *Les Thibault* de Roger Martin du Gard.
Ulysses de James Joyce.

1924 Anatole France moare pe 12 octombrie la Saint-Cyr-Sur-Loire, îndoliind lumea literară franceză şi europeană.

*

1925 Paul Valéry este ales la Academia Franceză pe fotoliul lui Anatole France şi îi rosteşte elogiul în discursul de recepție.

Nicolas Ségur publică *Les Conversations d'Anatole France, ou les mélancolies de l'intelligence*. Acelaşi autor publică în 1927 volumul *Les dernières conversations d'Anatole France.*

D.A.L.

1

Am de gând să povestesc curioasele întâmplări din viaţa mea. Sunt printre ele unele frumoase, iar altele ciudate. Amintindu-mi-le, mă întreb eu însumi dacă nu cumva am visat.

Am cunoscut un cabalist gascon despre care n-aş putea spune că era prea înţelept, căci a pierit în împrejurări nenorocite, dar mi-a ţinut într-o noapte, în insula Lebedelor, minunate prelegeri pe care am avut fericirea să le ţin minte şi grija de a le aşterne pe hârtie. Prelegerile lui erau în legătură cu magia şi cu ştiinţele oculte, care sunt astăzi atât de preţuite. Nu se mai vorbeşte decât despre Roza-Cruce[1]. De altfel, nu mă aştept la mare cinste de pe urma acestor destăinuiri. S-ar putea să spună unii că toate sunt numai născociri şi că nu e aceasta adevărata doctrină; s-ar putea să spună alţii că n-a arătat decât ceea ce ştia toată lumea. Eu mărturisesc că mare lucru nu ştiu despre cabală. Fiindcă dascălul meu şi-a dat obştescul sfârşit la începutul iniţierii mele. Dar puţinul care mi-a rămas din meşteşugul lui mă face să bănuiesc cu încăpăţânare că ea n-ar fi decât o nălucire, o amăgire şi o înfumurare goală. E destul, de altfel, ca magia să fie potrivnică religiei, ca s-o dau de-o parte cu toate puterile mele. Cu toate acestea, socotesc că este de datoria mea să lămuresc ceva anume din această învăţătură deşartă, ca să nu fiu socotit încă mai neştiutor decât sunt. Ştiu despre cabalişti că ei socotesc că silfii, salamandrele, elfii, gnomii şi gnomidele s-ar naşte cu un suflet pieritor ca şi trupul

---

[1] Rândurile acestea au fost scrise în prima jumătate a secolului al XVIII-lea (n.a.).

lor şi că dobândesc nemurirea prin legăturile lor cu magii.[1]

Cabalistul meu propovăduia, dimpotrivă, că viaţa veşnică nu e hărăzită nici unei fiinţe, fie pământească, fie din văzduh. I-am urmat părerea, fără a cuteza s-o judec.

Avea obiceiul să spună că elfii îi ucid pe aceia care le dezvăluie tainele şi punea pe socoteala răzbunării acestor duhuri moartea abatelui pe drumul Lyonului. Dar eu ştiu prea bine că moartea aceasta, care rămâne pe veci de plâns, a avut o pricină mai firească. Voi vorbi deschis despre duhurile văzduhului şi ale focului. Trebuie să ştii să înfrunţi anumite primejdii în viaţă, şi primejdia pe care o întrupează elfii e cu totul neînsemnată.

Am cules cu osârdie spusele bunului meu dascăl, domnul abate Jérôme Coignard, care a pierit aşa cum am spus mai sus. Era un om plin de înţelepciune şi de cucernicie. Dacă n-ar fi avut un suflet atât de zbuciumat s-ar fi putut asemui în virtute cu domnul abate Rollin, pe care îl întrecea cu mult prin cuprinsul învăţăturii şi adâncimea înţelepciunii. A avut cel puţin, în frământările unei tulburate vieţi, această superioritate faţă de domnul Rollin, care n-a alunecat spre jansenism. Căci tăria minţii lui se lăsa zdruncinată de neastâmpărul doctrinelor prea îndrăzneţe şi pot să stau mărturie înaintea lui Dumnezeu despre preacucernicia credinţei sale. Deprinsese o mare cunoaştere a celor lumeşti, dobândită prin legăturile lui cu fel şi fel de oameni. Această deprindere i-ar fi fost de mare folos

---

[1] Părerea aceasta este susţinută mai ales într-o cărticică a abatelui Montfaucon de Villars: *Contele de Cabalis* sau *Schimburi de păreri asupra ştiinţelor tainice şi misterioase, potrivit principiilor magilor sau înţelepţilor cabalişti*. Există mai multe ediţii. Mă mărginesc s-o pomenesc pe aceea de la Amsterdam (La Jacques Le Jeune, 1700, în 18 figuri). Ea conţine o a doua parte, care nu figurează în ediţia originală (n.a.).

în istoriile romane pe care fără nici un fel de îndoială le-ar fi aşternut pe hârtie, după pilda domnului Rollin, dacă ar fi avut răgazul şi dacă viaţa pe care a dus-o ar fi fost mai pe măsura geniului său.

Ceea ce voi povesti despre un om atât de minunat va fi podoaba acestor memorii. Şi, aidoma lui Aulus-Gellus, care a presărat cele mai frumoase cugetări ale filozofilor în ale sale *Nopţi antice*, întocmai ca Apuleius, care a pus în *Metamorfozele* lui cele mai minunate fabule ale grecilor, trudesc ca o albină, fiindcă vreau să culeg o miere nespus de dulce. N-aş putea, cu toate acestea, să mă semeţesc întru atâta, încât să mă cred la înălţimea acestor doi mari scriitori, de vreme ce nu-mi extrag comorile pe care le voi aşterne pe hârtie din îmbelşugata citanie a cărţilor, ci numai din amintiri. Ceea ce dau de la mine este bună-credinţa. Dacă se va întâmpla vreodată ca vreun curios să-mi citească memoriile, va recunoaşte că numai un suflet curat se putea rosti într-un grai atât de simplu şi fără de meşteşug. Am fost socotit întotdeauna drept un mare naiv în lumea în care am trăit.

Scrierea de faţă nu poate decât să întărească asemenea părere şi după moartea mea.

II

Mă numesc Elme-Laurent-Jacques Ménétrier. Tatăl meu, Léonard Ménétrier, ţinea pe strada Saint-Jacques ospătăria „La regina Pédaque”, aceea care, după cum se ştie, avea degetele de la picioare palmate, aşa cum le au gâştele şi raţele.

Ospătăria lui se înălţa peste drum de biserica purtând hramul sfântului Benoît-le-Bétourné, între prăvălia doamnei

Gilles, neguţătoarea de mărunţişuri, cu firma *„La trei fecioare"*, şi aceea a domnului Blaizot, librar, cu firma *„La icoana sfintei Ecaterina"*, nu departe de cârciuma *„La micul Bachus"*, al cărui gard împodobit cu viţă făcea colţul uliţei Frânghierilor. Tata mă iubea mult şi când, după cină, şedeam culcat în pătuţul meu, îmi lua mâna, îmi ridica degetele unul câte unul, începând cu cel mare, şi spunea aşa:

— Ăsta l-a omorât, ăsta l-a jumulit, ăsta l-a tocat, ăsta l-a mâncat. Şi micuţul ăsta care n-a căpătat nimic, cere şi el. Gâdi., gâdi, gâdi! mă gâdila el în podul palmei, cu vârful degetului meu mic.

Şi râdea de se prăpădea. Râdeam şi eu până ce adormeam, iar mama spunea că zâmbetul îmi stăruia încă pe buze, a doua zi de dimineaţă.

Tata era un foarte bun ospătar şi era om cu frica lui Dumnezeu. Drept pentru care, în zilele de sărbătoare, el ducea stindardul ospătarilor, pe care era brodat un frumos sfânt Laurenţiu, cu un grătar şi o frunză aurită de palmier. El avea obiceiul să-mi spună:

— Să ştii, Jacquot, că mama ta e o femeie sfântă şi vrednică.

Îi făcea plăcere să repete vorbele astea, Şi e adevărat că mama se ducea în fiecare duminică la biserică cu o carte tipărită cu litere de-o şchioapă. Căci nu prea ştia să citească slova mică fiindcă, spunea ea, îi scoate ochii din cap. Tata petrecea în fiecare seară câte un ceas sau două la cârciuma *„Micul Bachus"*, la care se întâmpla să vină şi Jeanette scripcăreasa şi Caterina dantelăriţa. Şi de câte ori se întorcea de la cârciumă mai târziu ca de obicei, spunea cu glasul înduioşat, aşezându-şi pe cap tichia de bumbac:

— Varvaro, dormi liniştită. Mai adineauri i-am spus-o cuţitarului cela şchiop: Eşti o femeie sfântă şi vrednică.

Aveam şase ani când, într-o bună zi, potrivindu-şi şorţul, ceea ce la el însemna că avea să ia o hotărâre, îmi vorbi în felul acesta:

— Miraut, câinele nostru credincios, mi-a învârtit frigarea vreme de patrusprezece ani. N-am a-i aduce nici o învinuire. E un slujitor de nădejde, care nu mi-a furat nici cea mai mică bucăţică de curcan sau de gâscă. Se mulţumeşte drept răsplată să lingă puţin grătarul. Dar îmbătrâneşte. I se înţepeneşte laba, nu mai vede nici pic şi nu mai face două parale ca să învârtească frigarea. Jacquot, fiule, e rândul tău să-i iei locul. Cu băgare de seamă şi cu oarecare obişnuinţă vei izbuti negreşit tot aşa de bine ca el.

Miraut îi asculta vorbele şi dădea din coadă în semn de încuviinţare. Tatăl meu urmă:

— Aşadar, aşezat pe scăunelul ăsta, ai să învârteşti frigarea. Şi în vremea asta, ca să-ţi împodobeşti mintea, ai să răsfoieşti *Crucea Domnului;* iar când, mai pe urmă, ai să deprinzi toate slovele tipărite, ai să înveţi pe de rost vreo carte de gramatică sau de morală, ori chiar pildele din *Vechiul* şi *Noul Testament.*

Căci cunoaşterea lui Dumnezeu şi deosebirea binelui de rău sunt folositoare chiar în îndeletnicirile mărunte, fără îndoială, dar cinstite, aşa cum este a mea, care a fost aceea a tatii şi care va fi şi a ta, dacă astfel va fi voinţa Domnului.

Şi, începând cu ziua aceea, aşezat, de dimineaţă până seara, la colţul vetrei, am învârtit frigarea, cu *Crucea Domnului* deschisă pe genunchii mei.

Un preacucernic călugăr, care venea cu desaga să cerşească la tatăl meu, mă ajuta să buchisesc. O făcea cu atât mai

bucuros cu cât tata, care preţuia învăţătura, îi plătea lecţiile cu o bucată bună de curcan şi cu un pahar mare de vin, aşa încât în cele din urmă călugăraşul, văzând că desluşesc destul de bine buchile şi cuvintele, îmi aduse o prea frumoasă *Viaţă a sfintei Margareta*, din care mă învăţa să citesc ca pe apă.

Într-o bună zi, după ce-şi pusese, ca de obicei, desaga pe tejghea, veni să se aşeze lângă mine şi, încălzindu-şi picioarele desculţe în cenuşa vetrei, mă puse să spun pentru a suta oară:

Fecioară preaînţeleaptă, neprihănită mamă,
Pe patul de durere lăhuzele te cheamă,
Îndură-te de noi.

În clipa aceea, un om îndestulat la trup, dar totuşi cu înfăţişare destul de aleasă, îmbrăcat în haină neagră bisericească, pătrunse în ospătărie şi strigă cu glas puternic:

— Hei, jupâne! Pune să-mi frigă o friptură ca lumea.

Părea că este, cu pletele lui cenuşii, încă în puterea vârstei. Gura îi era zâmbitoare iar ochii vioi. Obrajii erau puţin cam scofâlciţi şi mai avea şi trei guşi care îi coborau peste guler, tot atât de uns de grăsime şi acesta, ca şi gâtul pe care-l înfăşura.

Tatăl meu, curtenitor prin meseria pe care o avea, îşi scoase tichia şi spuse, ploconindu-se:

— Dacă sfinţia ta binevoieşte să se încălzească puţin la vatra mea, îl voi ospăta cu tot ceea ce-i pofteşte inima.

Fără să se lase mai mult rugat, abatele luă loc în faţa căminului, alături de capucin.

Ascultându-l pe călugăr citind:

Fecioară preaînţeleaptă, neprihănită mamă,
Pe patul de durere lăhuzele te cheamă.....

bătu din palme şi zise:

— Oh! Ce pasăre rară! Ce om fără pereche! Un capucin care ştie să citească! Ei, frăţiorule, cum te cheamă?

— Fratele Ange, capucin nevrednic, răspunse dascălul meu.

Mama, care din odaia de sus auzise glasuri, coborî în ospătărie, stârnită de curiozitate.

Abatele o salută cu o politeţe firească şi îi spuse:

— Iată un lucru cu adevărat minunat, doamnă. Fratele Ange e capucin şi ştie să citească!

— Ba încă ştie să citească orice slovă, răspunse mama.

Şi, apropiindu-se de călugăr, recunoscu rugăciunea sfintei Margareta, după poza care o înfăţişa pe fecioara mucenică cu un agheasmatar în mână.

— Rugăciunea aceasta, adăugă ea, este greu de citit, fiindcă slovele sunt foarte mici şi abia despărţite unele de altele. Dar este de ajuns, din fericire, să ţi-o pui ca pe un plasture pe locul unde simţi o durere cât de mare, şi-o lecuieşte tot atât de bine, ba chiar mai bine, decât dacă ai rostit-o. Am făcut eu însumi încercarea, domnule, la naşterea fiului meu Jacquot, aici de faţă.

— Să nu vă îndoiţi câtuşi de puţin, scumpă doamnă, răspunse fratele Ange. Rugăciunea sfintei Margareta este neîntrecută pentru ceea ce spuneţi, dar numai şi numai atunci când mai daţi şi capucinilor de pomană.

După aceste cuvinte, fratele Ange goli cana pe care mama i-o umpluse până la gură, îşi aruncă desaga pe umăr şi o porni către „Micul Bachus".

Tata îl îmbie pe abate cu un hartan de pasăre, iar abatele, scoţând din buzunare o bucată de pâine, o sticlă de vin şi un

cuţit al cărui mâner de aramă înfăţişa pe răposatul rege în straie de împărat roman suit pe o coloană antică, începu să cineze.

Dar de-abia băgase în gură prima bucată, că deodată se întoarse către tata şi-i ceru puţină sare, arătându-se mirat că nu i se adusese solniţa din capul locului.

— Aşa obişnuiau strămoşii, spuse el. Te îmbiau cu sare în semn de ospitalitate. Aveau obiceiul să pună solniţe chiar şi în temple, pe faţa de masă pe care era aşezată mâncarea pentru zei.

Tata îi îmbie cu sare de bucătărie din cutia care şedea agăţată de cămin. Abatele luă după trebuinţă şi spuse:

— Cei vechi priveau sarea ca fiind aceea care drege bucatele la toate mesele şi o ţineau la atât de mare preţuire încât numeau sare, printr-o metaforă, toate vorbele de duh care dădeau iz iscusit vorbirii.

— Ah, zise tata, oricât vor fi preţuit-o strămoşii aceştia ai dumneavoastră, astăzi gloaba pe sare o face să fie la preţ încă mai mare.

Mama, care asculta, împletind un ciorap de lână, găsi prilejul nimerit să se amestece în vorbă.

— E de crezut, zise ea, că sarea este un lucru bun, de vreme ce preotul pune un bob de sare pe limba copiilor când îi ţine deasupra cristelniţei. Când Jacquot ăsta al meu a simţit sarea pe limbă s-a strâmbat rău de tot, căci, aşa mic cum era, avea duh încă de pe atunci. Vorbesc, domnule abate, de fiul meu Jacques, aici de faţă.

Abatele mă privi şi zise:

— Acuma s-a făcut băiat mare. Sfiala îi este zugrăvită pe chip, şi citeşte cu luare-aminte *Viaţa sfintei Margareta*.

— O, a urmat mama, mai citeşte şi rugăciunile pentru degerături şi rugăciunea sfântului Hubert, pe care i le-a dăruit fratele Ange, precum şi povestea aceluia care a fost mâncat, în mahalaua sfântului Marcel, de mai mulţi diavoli, pentru că a luat în deşert numele sfânt al Domnului!

Tata mă privi cu admiraţie, apoi strecură în urechea abatelui că învăţam orice voiam, cu o uşurinţă firească din naştere.

— Aşadar, răspunse abatele, se cuvine să-l pregătim pentru înalta învăţătură, care este cinstea omului, mângâierea vieţii şi leac pentru toate relele, chiar şi pentru acelea pricinuite de dragoste, după cum o spune poetul Teocrit.

— Aşa ospătar cum mă aflu, răspunse tata, cinstesc învăţătura şi mă învoiesc să cred că ar fi, aşa cum o spune sfinţia ta, un leac pentru dragoste. Dar nu cred să fie şi un leac pentru foame.

— Poate că nu e o alifie atotputernică, răspunse abatele; dar şi foamei îi aduce o oarecare alinare, întocmai ca un balsam foarte dulce, totuşi nu desăvârşit.

Pe când vorbea astfel, Caterina, dantelăriţa, apăru în prag, cu tichia trasă pe o ureche şi cu broboada foarte crâmpoţită. La vederea ei, mama încruntă din sprâncene, scăpând trei ochiuri din împletitura la care lucra.

— Domnule Ménétrier, zise Caterina tatălui meu, veniţi să puneţi o vorbă sergenţilor din strajă. Dacă n-o veţi face, ei îl vor duce fără îndoială pe fratele Ange la închisoare. Scumpul nostru frate a intrat mai adineauri la „*Micul Bachus*" unde a băut vreo două sau trei oale cu vin, pe care nu le-a plătit, temându-se, spunea el, să nu se abată de la poruncile sfântului Francisc. Dar culmea este că văzându-mă cu mai multă lume sub umbrar, s-a apropiat de mine ca să mă înveţe nu ştiu ce

rugăciune nouă. I-am spus eu că nu era clipa potrivită şi cum totuşi începea să fie deşuchiat, cuţitarul şchiop, care şedea foarte aproape de mine, l-a tras de barbă tare. Atunci fratele Ange s-a năpustit asupra cuţitarului, care s-a rostogolit la pământ, cu masă şi cu căni cu tot. Cârciumarul alergă să vadă cine face atâta gălăgie şi, văzând masa răsturnată, vinul vărsat şi pe fratele Ange stând cu piciorul pe capul cuţitarului şi învârtind un scăunel cu care-i lovea pe toţi cei care se apropiau de el, ticălosul ăsta de cârciumar a început să înjure ca un drac şi s-a dus să cheme straja. Domnule Ménétrier, vino degrabă, vino să-l scoţi pe frăţior din mâinile sergenţilor. E un om cucernic şi se poate dezvinovăţi în pricina asta.

Tata era gata întotdeauna să-i facă pe plac Caterinei. Dar de date aceasta vorbele dantelăriţei n-au avut urmarea pe care ea o aştepta. Tata i-a spus fără ocolişuri că nu-i găsea nici o dezvinovăţire capucinului şi că-i dorea o pocăinţă bună cu pâine şi apă, în cel mai întunecos cotlon al mănăstirii a cărei necinste şi ruşine era.

Se aprindea vorbind:

— Un beţiv şi un desfrânat căruia îi dau în fiecare zi vin bun şi bucăţi gustoase, ca pe urmă să se ducă la cârciumă să se lege de zvânturate care sunt destul de desfrânate ca să le placă mai mult tovărăşia unui cuţitar ambulant şi a unui capucin decât cea a negustorilor de breaslă din mahalaua lor! Ptiu! Ptiu!

Se opri deodată din ocărât şi se uită pe furiş la mama, care şedea în picioare, drept, rezemată de scară şi împingea andrelele de împletit cu mişcări repezi.

Caterina, mirată de asemenea primire rea, spuse scurt:

— Prin urmare nu vrei să pui o vorbă bună pe lângă cârciumar şi pe lângă sergenţi?

— Am să le spun, dacă pofteşti, să-l ia şi pe cuţitar împreună cu capucinul.

— Dar, zise ea râzând, cuţitarul e prietenul dumitale.

— Mai puţin decât al dumitale, spuse tata mânios. Un coate-goale care trage de hulube şi merge şontâc-şontâc!

— O, cât despre asta, strigă ea, e foarte adevărat că şchiopătează! Şontâc, şontâc, şontâc! Şi ieşi din ospătărie, prăpădindu-se de râs.

Tata se întoarse atunci către abate, care curăţa un os cu cuţitul.

— Aşa cum am cinstea s-o spun sfinţiei-tale: fiecare lecţie de citit şi de scris pe care o dă capucinul ăsta băiatului meu i-o plătesc cu o cană de vin şi cu o bucată bună de iepure, de gâscă, uneori chiar de găină sau de clapon. Un beţiv şi un desfrânat!

— Nu încape îndoială, răspunse abatele.

— Dar dacă mai cutează cumva să-i calce picioarele pe pragul meu, am să-l iau la goană cu măturoiul.

— Aşa se şi cuvine, zise abatele. Capucinul ăsta e un măgar şi-l învaţă pe fiul dumitale mai curând să ragă decât să vorbească. Înţelept ar fi să arunci pe foc *Viaţa sfintei Margareta*, descântecul acela pentru degerături şi povestea cu vârcolacul prin care călugărul ăsta otrăvea mintea fiului dumitale. Cu preţul cu care îi dădea lecţii fratele Ange pot să-i dau lecţii şi eu; îl voi învăţa pe copilul ăsta latina şi greaca, şi chiar limba franceză, pe care Voiture[1] şi Balzac[2] au dus-o la măiestrie. În felul acesta, printr-un noroc fără pereche, acest

[1,2] Vincent Voiture (1598-1648) şi Jean Louis Guez Balzac (1595-1654), mari scriitori şi stilişti francezi ai epocii (nr.).

Jacques Tournebroche va ajunge un cărturar, iar eu voi avea de mâncare în fiecare zi.

— Bate palma! zise tata. Ia adu, Varvaro, două pahare. Nu se face treaba până ce părțile n-au ciocnit, ca dovadă că s-au înțeles. Să bem aicea. În viața mea nu mai vreau să pun piciorul la „Micul Bachus", atâta scârbă îmi pricinuiesc mie cuțitarul acela și călugărul.

Abatele se ridică și, cu mâinile puse pe spătarul scaunului său, spuse cu glasul domol și grav.

— Înainte de toate îi mulțumesc lui Dumnezeu, făcătorul și păstrătorul tuturor lucrurilor, pentru că m-a îndreptat spre casa aceasta primitoare. El singur ne cârmuiește și trebuie să-i recunoaștem pronia în toate treburile omenești, deși ar fi îndrăzneț și adesea necuviincios s-o urmăm prea de aproape. Căci, obștească fiind, o întâlnim în felurite împrejurări, sublime cu adevărat în măsura în care Dumnezeu le orânduiește, dar rușinoase sau caraghioase întrucât oamenii iau parte la ele, și doar acesta este singurul chip sub care ni se înfățișează. Așadar nu se cade să strigăm, așa cum fac capucinii și muierile bătrâne, că-l putem vedea pe Dumnezeu în toate treburile mărunte. Să-l preamărim pe Domnul; să-l rugăm să mă lumineze în învățămintele pe care le voi da copilului ăstuia. Cât despre celelalte, să le lăsăm în paza sfintei lui vreri, fără să căutăm a o desluși cu de-amănuntul.

Apoi, ridicându-și paharul, trase o dușcă de vin.

— Vinul acesta, zise el, revarsă în cerbicia trupului omenesc o căldură dulce și binefăcătoare. E o licoare vrednică să fie cântată la Teos și la Temple, de către principii poeților bahici, Anacreon și Chaulieu. Cu ea voi unge buzele tânărului meu discipol.

Îmi puse paharul sub bărbie și strigă:

— Albine ale academiei! Veniţi, veniţi în roiuri armonioase să vă aşezaţi pe gura lui Jacobus Tournebroche, de azi înainte hărăzită muzelor.

— Oh, domnule abate, zise mama, e foarte adevărat că vinul atrage albinele, mai cu seamă atunci când e dulce. Dar nu este de dorit ca muştele astea răutăcioase să se aşeze pe buzele lui Jaquot al meu, căci înţepătura lor e usturătoare. Într-o zi, pe când muşcam dintr-o piersică, mi-a pişcat limba o albină şi am suferit chinurile iadului! Nu m-am liniştit decât după ce am pus pe limbă puţin pământ amestecat cu scuipat, pe care fratele Ange mi l-a presărat, rostind rugăciunea sfântului Cosma.

Abatele o lămuri că vorbea de albine în sens alegoric. Iar tata îi spuse cu glas de dojană:

— Varvaro, eşti o femeie sfântă şi vrednică, dar am băgat de seamă că ai năravul supărător să te amesteci fără temei în vorbirile înţelepte, precum un câine în jocul de popice.

— Se prea poate, răspunse mama. Dar dacă mi-ai fi urmat mai bine sfaturile, Léonard, ţi-ar fi mers mai bine. Eu nu cunosc toate neamurile de albine, dar mă pricep în schimb la gospodăria casei şi ştiu şi cuviinţa pe care trebuie s-o păstreze în purtările lui un om în vârstă, având copii şi care este şi purtătorul de prapur al breslei sale.

Tata se scărpină după ureche şi-i turnă vin abatelui, care spuse oftând:

— Cu adevărat, înţelepciunea nu este ţinută la mare cinste în regatul Franţei, în zilele noastre, aşa cum era la poporul roman, măcar că se lepădase destul de vechea lui virtute, pe vremea când retorica l-a înălţat pe Eugeniu[1] pe tronul

---

[1] Retorul Eugenne a fost proclamat împărat roman în anul 392. Doi ani mai târziu însă a fost ucis din porunca lui Teodosiu.

împărătesc. Nu arareori vedem în veacul nostru câte un om iscusit stând într-un pod, fără foc şi fără o lumânare. *Exemplum ut talpa*. Eu, de pildă.

A început atunci să ne depene viaţa lui, poveste pe care o voi spune aşa precum i-a ieşit din gură, numai că erau şi unele părţi pe care frageda mea vârstă m-a împiedicat să le pricep prea bine şi, prin urmare, să le păstrez în minte. Am socotit însă că am izbutit să le întregesc, după destăinuirile pe care mi le-a făcut mai târziu, când mi-a hărăzit cinstea prieteniei lui.

III

Aşa cum mă vedeţi, spuse el, sau, mai bine zis, cu totul altfel de cum mă vedeţi, tânăr, zvelt, cu ochiul ager şi cu părul negru, propovăduiam artele liberale la colegiul din Beauvais, sub îndrumarea domnilor Dugué, Guérin, Coffin şi Baffier. Fusesem hirotonisit şi nădăjduiam să-mi câştig un mare renume în lumea literelor. Dar toate nădejdile mele le-a spulberat o femeie. O chema Nicole Pigoreau şi ţinea o mică librărie „La Biblia de aur", în piaţa din faţa colegiului. Mă duceam des pe la ea, răsfoind fără încetare cărţile pe care le primea din Olanda, ca şi acele ediţii bipontice, împodobite cu note, glose şi comentarii foarte savante. Eram chipeş şi, spre nenorocirea mea, doamna Pigoreau şi-a dat seama de asta. Fusese frumoasă şi încă se mai pricepea să placă. Ochii ei vorbeau. Într-o bună zi, toţi Ciceronii şi Tit-Livii, toţi Platonii şi Aristotelii, Tucidide, Polibiu şi Varro, Epictet, Seneca, Boetius şi Cassiodor, Omer, Eschil, Sofocle, Euripide, Plaut şi

Terentiu, Diodorus Syculus şi Dionisie din Halicarnas, sfântul Ioan Gură-de-Aur şi sfântul Vasile, sfântul Ieronim şi sfântul Augustin, Erasm, Saumaise, Turnčbe şi Scaliger, sfântul Toma din Aquino, sfântul Bonaventura, Bossuet târându-l pe Ferri pe urmele sale, Lenain, Godefroy, Mézeray, Mainbourg, Fabricius, părintele Lelong şi părintele Pitou, toţi doctorii, toţi teologii, toţi umaniştii, toţi compilatorii, înghesuiţi de-a lungul zidurilor, de sus până jos, au fost martori sărutărilor noastre.

— N-am putut să mă împotrivesc, mi-a spus, ca să nu-ţi faci părere proastă despre mine.

Îşi arăta iubirea cu un neînchipuit avânt. O dată m-a pus să încerc un guler şi nişte mâneci de dantelă şi, găsind că-mi stăteau de minune, a stăruit să le primesc. Nu voiam să aud de aşa ceva. Dar, fiindcă s-a supărat că nu le voiam şi vedea în asta o jignire adusă iubirii, m-am învoit să primesc ce-mi dădea, de teamă să n-o supăr.

Fericirea mea a ţinut până când m-a înlocuit cu un ofiţer. M-a cuprins atunci un necaz cumplit şi, în focul care mă împingea să mă răzbun, am făcut cunoscut conducătorilor, colegiului că nu mai călcam pe la „Biblia de aur", ca să nu văd acolo anume lucruri care puteau să tulbure sfiala unui tânăr ecleziastic. La drept vorbind, n-am avut de ce să mă laud cu acest şiretlic. Căci doamna Pigoreau, aflând cum bârfeam pe socoteala ei, spuse peste tot că îi furasem nişte mâneci şi un guler de dantelă. Neîntemeiatele ei plângeri au ajuns la urechile mai-marilor colegiului, care puseră să-mi scotocească prin cufăr şi găsiră acolo acea podoabă, care avea un preţ destul de mare. M-au alungat numaidecât şi aşa mi-a fost dat să cunosc, după pilda lui Ipolit şi a lui Belerofon, viclenia şi răutatea femeilor. Trezindu-mă în stradă, cu boarfele mele şi cu caietele de oratorie, eram în primejdie să mor de foame şi

atunci, lepădându-mi sutana, mă înfăţişai unui gentilom hughenot, care mă luă ca secretar şi-mi dictă pamflete împotriva religiei.

— Ah, cât despre asta, strigă tata, rău ai făcut, domnule abate! Un om cinstit nu trebuie să se amestece în asemenea grozăvii. Şi în ceea ce mă priveşte, deşi sunt neştiutor de carte şi om de rând, nu pot să sufăr vaca lui Colas[1].

— Ai dreptate, scumpă gazdă, reluă abatele. Asta este cea mai urâtă ispravă din viaţa mea. E aceea care-mi pricinuieşte cele mai multe remuşcări. Dar omul meu era calvinist. Mă folosea numai ca să scriu împotriva luteranilor şi socinienilor, pe care nu-i putea suferi Şi vă asigur că mă silea să-i ponegresc pe ereticii aceştia mai aspru decât s-a vorbit vreodată despre ei în Sorbona.

— *Amen,* zise tata. Mieii pasc în tihnă, în vreme ce lupii se sfâşie între ei.

Abatele îşi urmă povestirea.

— De altfel, zise el, n-am rămas multă vreme la acel gentilom, care ţinea la mai mare preţ scrisorile lui Ulrich von Hutten decât discursurile lui Demostene şi la care nu se bea decât apă. Am avut pe urmă osebite îndeletniciri, dar n-am izbutit în nici una. Am fost pe rând vânzător pe uliţi, comediant, călugăr, lacheu. Apoi, îmbrăcând din nou sutana,

---

[1] Calvinism, în sens peiorativ. Originea acestei locuţiuni a fost întâmplătoare: o vacă aparţinând unui anume Colas a pătruns într-un templu calvinist în momentul în care pastorul îşi rostea predica. Credincioşii, socotind că e vorba de o batjocură pusă la cale de catolici, au ucis vaca. După care au fost nevoiţi să facă o chetă pentru a strânge bani cu care să-l despăgubească pe Colas (care, probabil, a obţinut o sentinţă judecătorească în acest sens). Catolicii au făcut din aceasta chiar un cântec batjocoritor care a avut o largă răspândire în întreaga Franţă.

am ajuns secretarul episcopului de Séez şi am întocmit catalogul manuscriselor de preţ aflate în biblioteca lui. Acest catalog cuprinde două volume in-folio, pe care le-a pus în galeria bibliotecii, legate în marochin roşu cu blazonul său şi aurite pe margini. Cutez să spun că e o lucrare bună.

N-ar fi atârnat decât de mine să îmbătrânesc în pace şi învăţătură, alături de episcop. Dar o iubeam pe camerista soţiei guvernatorului. Să nu mă ţineţi de rău cu prea multă asprime. Oacheşă, durdulie, vioaie, proaspătă, ar fi iubit-o până şi sfântul Pahomie. Într-o zi, a luat căruţa de poştă ca să se ducă să-şi încerce norocul la Paris. M-am luat după ea. Dar nu m-am putut căpătui aşa de bine cum s-a chivernisit ea. Am intrat, prin mijlocirea ei, în slujba doamnei de Saint-Ernest, dansatoare la operă, care, aflând de îndemânarea mea, m-a însărcinat să scriu, şi mi-a dictat o cărticică împotriva domnişoarei Davilliers, de care avea pricini să se plângă. Am fost un secretar îndeajuns de bun şi am meritat cu prisosinţă cei cincizeci de scuzi care-mi fuseseră făgăduiţi. Cartea a fost tipărită la Amsterdam, în tiparniţa lui Marc-Michel Rey, cu un frontispiciu alegoric, şi domnişoara Davilliers a primit cel dintâi exemplar tocmai în clipa în care intra în scenă ca să cânte celebra arie a Armidei. Mânia a făcut-o să răguşească şi să-i tremure glasul. A cântat fals şi a fost fluierată. După ce-şi încheie rolul, alergă, aşa sulemenită şi costumată, la intendentul curţii, care nu-i putea refuza nimic. Se aruncă la picioarele lui, cu ochii în lacrimi, şi îi ceru s-o răzbune. S-a aflat curând că lovitura pornea de la doamna de Saint-Ernest.

Luată la întrebări, strânsă cu uşa, ameninţată, ea m-a denunţat şi am fost întemniţat la Bastilia, unde am rămas vreme de patru ani. Am găsit ceva mângâiere acolo numai citindu-i pe Boetius şi pe Casiodor.

Am deschis pe urmă o tarabă de scriitor public la cimitirul des Saints-Innocents şi mi-am pus în slujba cameristelor îndrăgostite o pană care s-ar fi cuvenit mai degrabă să-i zugrăvească pe oamenii de frunte ai Romei şi să comenteze scrierile sfinţilor părinţi. Câştig două parale pentru fiecare scrisoare de dragoste şi de pe urma acestei îndeletniciri mai degrabă mor decât trăiesc. Dar eu nu uit că Epictet a fost sclav iar Pyrrhon grădinar.

Mai adineauri am primit, printr-un mare noroc, un scud pentru o scrisoare anonimă. Nu mâncasem de două zile, aşa că am pornit numaidecât în căutarea unei ospătării. Am văzut, din stradă, firma dumitale aurită şi focul licărind voios din vatră, care făcea să ardă în flăcări geamurile. Încă din prag am simţit un miros ispititor. Am intrat. Dragă jupâne, acum îmi cunoşti viaţa.

— Văd că-i viaţa unui om de treabă, spuse tata, şi, în afară de istoria aceea cu vaca lui Colas, n-ar prea fi nimic de zis. Daţi-mi mâna. Suntem prieteni. Cum vă cheamă?

— Jérôme Coignard, doctor în teologie, licenţiat în arte.

IV

Cu adevărat minunată în treburile omeneşti este înlănţuirea cauzelor şi efectelor. Domnul Jérôme Coignard avea multă dreptate s-o spună: când priveşti această ciudată înşiruire de lovituri şi contralovituri cu care ursitele noastre se întâlnesc, eşti nevoit să recunoşti că Dumnezeu, în desăvârşirea lui, nu este lipsit nici de înţelepciune, nici de fantezie, nici de umor; că, dimpotrivă, se pricepe de minune să

scormonească fel de fel de încurcături, aşa cum se pricepe şi în toate celelalte şi că după ce i-a inspirat pe Moise, pe David şi pe prooroci, dacă ar binevoi să-i inspire şi pe domnul Le Sage şi pe poeţii din bâlciuri, le-ar sufla să scrie piesele cele mai desfătătoare pentru Arlechin. Astfel am ajuns eu latinist, pentru că fratele Ange a fost înhăţat de sergenţi şi băgat în închisoarea mănăstirească, dat fiind că bătuse măr un cuţitar sub chioşcul de la „*Micul Bachus*"! Domnul Jérôme Coignard îşi ţinu făgăduiala. Îmi dădu lecţii şi, aflându-mă silitor şi isteţ, prinse mare plăcere să mă înveţe literatura veche. În câţiva ani făcu din mine un latinist destul de bun.

Păstrez amintirii lui o recunoştinţă care nu va lua sfârşit decât o dată cu viaţa mea. E uşor de înţeles tot ce-i datoram, dacă voi spune că n-a precupeţit nimic ca să-mi înalţe inima şi sufletul în acelaşi timp cu mintea. Îmi recita maximele lui Epictet, omiliile sfântului Vasile şi mângâierile lui Boetius. Îmi înfăţişa, alegând fragmentele cele mai frumoase, filozofia stoicilor; dar n-o făcea să se înalţe în toată măreţia ei decât ca s-o facă să se prăbuşească, mai de sus înaintea filozofiei creştine. Era un teolog iscusit şi un bun catolic. Credinţa îi rămăsese întreagă, pe sfărâmăturile celor mai scumpe iluzii ale lui şi ale celor mai îndreptăţite speranţe. Slăbiciunile lui, greşelile lui, păcatele lui, pe care nu încerca nici să le ascundă, nici să le înfrumuseţeze, nu-i clătinaseră câtuşi de puţin încrederea în bunătatea dumnezeiască. Şi, pentru a-l cunoaşte mai bine, trebuie ştiut că avea grijă de mântuirea sufletului său, chiar şi în împrejurările în care s-ar fi cuvenit de fapt să nici nu-i pese de aşa ceva. Mi-a sădit în minte principiile unei cucernicii luminate. Se străduia de asemenea să mă îndemne să iubeasc virtutea şi să mi-o facă să devină, ca să zic aşa, obişnuită şi apropiată prin pilde, trase din viaţa lui Zenon.

Ca să mă facă să văd primejdiile desfrânării, îşi găsea temeiurile într-un izvor mai învecinat; şi-mi mărturisea că, pentru că îi plăcuseră din cale-afară vinul şi femeile, pierduse marea cinste de a preda la o catedră de colegiu, în robă lungă şi bonetă pătrată.

Pe lângă aceste osebite merite, el mai era şi statornic şi sârguitor şi-mi dădea lecţiile cu o osârdie care nu prea era de aşteptat de la un om ca el, pradă tuturor metehnelor unei vieţi rătăcitoare, târât de-a pururi în voia frământărilor unei soarte mai puţin dăscăleşti decât picareşti. Zelul acesta era urmarea bunătăţii lui, precum şi a faptului că îndrăgise acea scumpă stradă Saint-Jacques, unde putea să-şi împace deopotrivă poftele trupului şi pe acelea ale sufletului. După ce-mi dădea vreo lecţie folositoare, înfruptându-se în acelaşi timp şi cu o masă gustoasă, dădea câte o raită pe la „Micul Bachus" şi la „Icoana sfintei Ecaterina" unde găsea întrunite pe o palmă de pământ, care părea că ar fi raiul său, vin rece şi cărţi de citit.

Devenise oaspetele obişnuit al domnului Blaizot, librarul, care-l primea bine, măcar că-i răsfoia toate cărţile fără să-i cumpere vreuna. Şi era o minunată privelişte să-l vezi pe bunul meu dascăl, în fundul dughenii, cu nasul vârât în vreo cărţulie sosită proaspăt din Olanda şi ridicându-şi capul ca să pomenească, după împrejurări, fie de planurile monarhiei universale atribuite răposatului rege, fie despre aventurile galante ale unui financiar cu o fată de la teatru. Domnul Blaizot nu se mai sătura ascultându-l. Şi era acest domn Blaizot un bătrânel scund, uscăţiv şi curăţel, îmbrăcat într-o haină şi în nişte pantaloni de culoare castanie şi purtând ciorapi de lână cenuşie. Îl admiram grozav şi nu-mi puteam închipui mai frumos lucru pe lume decât să vinzi ca dânsul cărţi, la „Icoana sfintei Ecaterina".

Mai era o amintire care făcea ca dugheana domnului Blaizot să se înfăşoare pentru mine într-un farmec plin de taină. Acolo, într-o bună zi, pe când eram foarte tânăr, văzusem pentru prima dată o femeie goală. O mai văd şi acum. Era Eva unei Biblii cu stampe. Avea un pântece gros şi picioare cam scurte şi sta de vorbă cu şarpele într-un peisaj olandez. Stăpânul acelei stampe mă făcea de pe atunci să-i port o preţuire pe care i-am păstrat-o şi mai târziu, atunci când am căpătat, datorită domnului Coignard, gustul cărţilor.

La şaisprezece ani ştiam destulă latinească şi puţină greacă. Bunul meu dascăl îi spuse tatii:

— Nu eşti de părere, iubită gazdă, că nu se cuvine să-l laşi pe un tânăr discipol al lui Cicero în straie de rândaş?

— La asta nu m-am gândit, răspunse tata.

— Este adevărat, zise mama, că s-ar cuveni să-i facem fiului nostru o haină de postav. Are o înfăţişare plăcută, purtări alese şi e destul de învăţat. Va face cinste hainelor sale.

Tata căzu o clipă pe gânduri, apoi întrebă dacă ar fi cuviincios ca un ospătar să poarte haină de postav. Dar abatele Coignard îl lămuri că, de vreme ce am ajuns să mă adăp cu laptele muzelor, nu voi mai ajunge vreodată ospătar, şi că nu-i departe vremea când voi purta sutană.

Tata oftă la gândul că nu voi mai fi, după dânsul, purtătorul de stindard al breslei ospătarilor parizieni. Iar mama fremăta toată de bucurie şi de mândrie la gândul că fiul ei va ajunge slujitor al bisericii.

Cea dintâi urmare a hainei mele de postav e că mi-a dat încrederea în mine şi m-a îndemnat să-mi fac despre femei o părere mai întreagă decât aceea pe care mi-o făcusem odinioară, uitându-mă la Eva domnului Blaizot. Şi mă gândeam de aceea, pe bună dreptate, la Jeannette scripcăriţa şi

la Caterina dantelărița, pe care le vedeam trecând de douăzeci de ori pe zi pe dinaintea ospătăriei, arătându-și, atunci când ploua, o gleznă gingașă și un picioruș al cărui vârf sălta de pe un bolovan pe altul. Jeannette nu era așa de frumoasă cum era Caterina. Nu era nici așa de tânără și nici așa de împopoțonată. Era de fel din Savoia și se pieptăna lins, purtând pe cap o basma care-i ascundea cosițele. Dar avea buna însușire să nu facă nazuri și să priceapă ce doreai de la ea mai înainte să i-o spui. Firea aceasta era cum nu se poate mai potrivită pentru sfiiciunea mea. Într-o seară, sub arcada bisericii care purta hramul sfântului Benoît-le-Bétourné, împodobită cu bănci de piatră, Jeannette m-a învățat ceea ce eu nu știam încă, dar ceea ce ea știa de multă vreme. Dar nu i-am rămas atât de recunoscător cum s-ar fi cuvenit și nu mă mai gândeam la altceva decât să împărtășesc altora, mai frumoase, învățătura cu care mă deprinsese.

Se cade să spun, ca să mi se ierte nerecunoștința, că Jeannette, scripcărița, nu dădea nici dânsa acestor învățături mai mare preț decât dădeam eu și că le împărtășea cu dărnicie tuturor ștrengarilor mahalalei.

Caterina era mai cuviincioasă în apucături, mi-era tare teamă de ea și nici nu cutezam să-i spun cât o găseam de frumoasă. Ceea ce-mi sporea tulburarea era faptul că-și bătea joc de mine necontenit și că nu pierdea nici un prilej ca să mă necăjească cu glumele ei. Râdea de mine că n-aveam un fir de păr în barbă. Aceasta mă făcea să mă roșesc și grozav aș fi vrut să intru în pământ. Luam, când o vedeam, un aer întunecat și necăjit, și mă purtam ca și cum aș fi disprețuit-o. Dar era mult prea frumoasă ca acest dispreț să fie adevărat.

V

În noaptea aceea, noaptea Bobotezei şi cea de-a nouăsprezecea aniversare a naşterii mele, pe când cerul răspândea, o dată cu zăpada topită, o umezeală care te pătrundea până la oase, iar vântul îngheţat făcea să scârţâie firma „Reginei Pédauque", în ospătărie strălucea un foc zglobiu, înmiresmat cu grăsime de gâscă, iar castronul cu supă fumega pe faţa albă de masă în jurul cărora eram aşezaţi domnul Jérôme Coignard, tata şi cu mine. Mama, după obiceiul ei, şedea în picioare la spatele stăpânului casei, gata să-l servească. Tata tocmai umpluse strachina abatelui, când deodată se deschise uşa şi-l văzurăm pe fratele Ange, galben la faţă, cu nasul roşu şi cu barba leoarcă de apă. De mirat ce era, tata ridică polonicul până la grinzile afumate ale tavanului.

Mirarea tatii era uşor de înţeles. Fratele Ange care, întâia oară, se făcuse nevăzut vreme de şase luni după bătaia pe care i-o trăsese cuţitarului şchiop, stătuse acuma doi ani încheiaţi fără să dea vreo veste. Plecase de cu primăvară cu un măgar încărcat cu moaşte şi, culmea, o luase cu el şi pe Caterina în chip de călugăriţă novice. Nu se ştia ce se întâmplase cu ei, dar se cam aflase pe la „ Micul Bachus " că frăţiorul şi surioara avuseseră oarecare încurcături cu consiliul ecleziastic, între Tours şi Orléans. Fără a mai pune la socoteală că vicarul de la Saint-Benoît striga cât îl ţinea gura că puşlamaua aceea de călugăr îi furase măgarul.

— Ce, strigă tata, păcătosul ăsta nu-i încă în fundul unei gropi? Nu mai e dreptate în regatul nostru!

Dar fratele Ange rostea binecuvântarea şi făcea semnul crucii deasupra oalei cu supă.

— Destul, strigă tata, mai lasă maimuţărelile, pramatie ce eşti! Mai bine mărturiseşte că ai petrecut în temniţa bisericească măcar unul din cei doi ani în timpul cărora nu ţi s-a văzut prin parohie chipul de Belzebut. De asta strada Saint-Jacques a ajuns să fie mai cinstită şi mahalaua mai bine văzută. Arză-l focul pe chipeşul Olibrius[1] care duce la păscut măgarul altuia şi fata tuturor.

— Poate, răspunse fratele Ange, cu ochii plecaţi şi cu mâinile ascunse în mâneci, poate, jupâne Léonard, vrei să vorbeşti de Caterina, pe care am avut fericirea s-o îndrum pe calea bisericii şi s-o îndrept către o viaţă mai bună, astfel încât mi-a cerut stăruitor s-o las să mă urmeze împreună cu moaştele pe care le duceam şi să facă cu mine frumoase pelerinaje, mai cu seamă la Fecioara Neagră din Chartres? M-am învoit numai dacă va îmbrăca straie bisericeşti. Ceea ce a şi făcut, fără să cârtească.

— Taci din gură, răspunse tata, eşti un destrăbălat! Nu-ţi cinsteşti câtuşi de puţin haina pe care o porţi. Întoarce-te de unde ai venit şi du-te de vezi, rogu-te, în stradă, dacă regina Pédauque are sau nu degerături.

Dar mama îi făcu semn fratelui să se aşeze sub bolta căminului, ceea ce călugărul şi făcu binişor.

— Multe trebuie să le fie iertate capucinilor, spuse abatele, fiindcă păcătuiesc fără gând rău.

Tata îl rugă pe domnul Coignard să nu mai pomenească de asemenea pramatii, al căror nume doar îi înfierbânta urechile.

— Jupâne Léonard, zise abatele, filozofia îndeamnă sufletul spre îndurare. Despre partea mea, îi iert cu dragă

[1] Fost guvernator în Galia prin secolul V, amestecat într-o mulţime de afaceri misterioase, cunoscut ca om îngâmfat şi lăudăros.

inimă pe pungaşi. pe ticăloşi şi pe toţi păcătoşii. Şi nici oamenilor de bine nu le port vreo pică.deşi e multă înfumurare în purtarea lor. Şi dacă te-ai fi apropiat. ca mine. jupâne Léonard. de oamenii sus-puşi. ai fi aflat că nici aceştia nu preţuiesc mai mult decât ceilalţi. Şi că adesea e mai neplăcut să ai de-a face cu ei decât cu ceilalţi. Eu am stat la cea de-a treia masă a domnului episcop de Séez şi doi slujitori. în straie negre. se aflau lângă mine: Constrângerea şi Plictisul.

— Trebuie să recunoaştem. zise mama. că valeţii monseniorului purtau nume tare nepotrivite. De ce oare nu i-o fi chemat Champagne. Olive sau Frontin. cum e obiceiul?

Abatele reluă:

— Adevărat este că unii se împacă uşor cu neplăcerile pe care le întâmpini când trăieşti printre oamenii de vază. La cea de-a doua masă a domnului episcop Séez se afla un canonic tare curtenitor, care s-a purtat în acest chip până la cea din urmă clipă a lui. Aflând că era pe patul morţii, monseniorul s-a dus să-l vadă în odaia lui şi l-a găsit gata să-şi dea sufletul: „Vai, a spus canonicul, cer iertare Cucerniciei Voastre că sunt silit să mor înaintea ei". „Fă-o, fă-o, nu te sfii", răspunse cu bunătate monseniorul.

În clipa aceea, mama aduse friptura şi o puse pe masă cu o mişcare plină de cuviinţă casnică, de care tata fu atât de înduioşat încât strigă deodată, cu gura plină:

— Varvaro, eşti o femeie vrednică şi sfântă!

— Doamna, zise bunul meu dascăl, este, cu adevărat, de asemuit cu femeile cuvioase din Scriptură. Este o soţie aşa cum îi place lui Dumnezeu.

— Mulţumesc lui Dumnezeu, spuse mama, niciodată n-am călcat credinţa pe care i-am juruit-o lui Léonard Ménétrier.

bărbatul meu, şi nădăjduiesc, acum că ce-a fost mai greu s-a făcut, să n-o calc până în clipa morţii. Şi aş vrea ca şi el să-mi păstreze credinţă aşa cum i-am păstrat-o eu.

— Am văzut, doamnă, de la prima ochire, că eşti o femeie cinstită, răspunse abatele, căci am simţit în preajma dumitale o tihnă mai degrabă cerească decât pământească

Mama, care nu avea ştiinţă de carte, dar proastă nu era, înţelese foarte bine ceea ce vroia să spună şi îi răspunse că, dacă ar fi cunoscut-o cu douăzeci de ani mai devreme, ar fi găsit-o cu totul altfel decât se făcuse în această ospătărie, în care înfăţişarea ei plăcută se topise la focul frigărilor şi îşi luase zborul o dată cu aburul străchinilor. Şi cum fusese stârnită începu să povestească despre brutarul din Auneau, care o găsea pe placul lui până într-atâta încât o îmbia cu prăjituri ori de câte ori se întâmpla să treacă prin faţa cuptorului său. Şi adause iute că, de altfel, nu se află fată sau femeie, oricât de urâtă ar fi, care să nu poată să-şi facă mendrele atunci când îi vine pofta.

— Femeia asta de treabă are dreptate, spuse tata. Îmi amintesc că de când eram în ospătăria „Gâştii regale" , pe lângă poarta Saint-Denis, stăpânul meu, care în vremea aceea era purtătorul de stindard al breslei lui, aşa cum sunt şi eu astăzi, mi-a spus: „Eu n-am să fiu niciodată încornorat, prea e urâtă nevastă-mea". Vorba asta îmi deschise capul ca să fac tocmai ceea ce socotea el cu neputinţă. Am izbutit chiar de la cea dintâi încercare, într-o dimineaţă, pe când el era la Vallée. Adevărat spusese: nevăstă-sa era tare urâtă; dar era femeie de duh şi tare recunoscătoare.

Auzind asemenea ispravă, mama se supără cu adevărat, spunând că astea nu erau vorbe pe care se cădea să le spună un

tată de familie către nevasta şi fiul lui, dacă voia să fie respectat de ei.

Domnul Jérôme Coignard, văzând-o cum se făcuse roşie de mânie, schimbă vorba cu o îndemânatică bunătate. Îndreptându-se dintr-o dată către fratele Ange, care, cu mâinile ascunse în mâneci, şedea cu umilinţă lângă foc, îi spuse:

— Frăţioare, ce fel de moaşte duceai pe măgarul celui de-al doilea vicar, în tovărăşia sorei Caterina? Nu cumva îţi purtai nădragii pe care-i dai drept-credincioaselor să ţi-i sărute, după pilda unui anume cordelier ale cărui întâmplări ni le-a povestit Henri Estienne?

— Vai, domnule abate! răspunse fratele Ange, cu înfăţişarea unui mucenic care suferă pentru adevăr. Nu erau nădragii mei, ci un picior de-al sfântului Eustaţiu.

— Aş fi putut s-o jur, dacă n-ar fi fost păcat, strigă abatele, vânturând un hartan de pasăre. Capucinii ăştia îţi descoperă nişte sfinţi pe care scriitorii învăţaţi ce au scris istoria bisericească nici nu-i ştiu. Nici Tillemont, nici Fleury nu pomenesc de un asemenea sfânt Eustaţiu, căruia pe nedrept i s-a închinat o biserică la Paris, în vreme ce atâţia sfinţi recunoscuţi de scriitori vrednici de crezare aşteaptă încă o asemenea cinste. Viaţa acestui sfânt Eustaţiu este o urzeală de batjocuri. Tot aşa şi cu viaţa sfintei Ecaterina, care n-a trăit decât în închipuirea vreunui pârdalnic de călugăr bizantin. N-aş voi totuşi s-o vorbesc prea tare de rău, căci doar ea este patroana scriitorilor şi mai slujeşte şi de firmă dughenii domnului Blaizot, cel atât de cumsecade, şi doar dugheana aceea este locul cel mai plin de desfătare de pe lume.

— Mai aveam, răspunse liniştit frăţiorul, şi o coastă a sfintei Maria Egipteanca.

— Ah! Ah! Cât despre aceasta, strigă abatele, zvârlind osul prin odaie, o socotesc foarte sfântă, căci a dat în viaţa ei o prea frumoasă pildă de umilinţă! Ştiţi, doamnă, adăugă el, trăgând-o pe mama, că sfânta Maria Egipteanca, ducându-se în pelerinaj la mormântul lui Iisus Cristos, a trebuit să se oprească din drum din pricina unui râu prea adânc. Şi că, neavând nici un ban ca să treacă pe podul umblător, i-a plătit pe plutaşi cu darul trupului ei. Ce spuneţi despre asta, prea bună doamnă?

Mama a întrebat mai întâi dacă povestea era adevărată. Când i s-a dat încredinţarea că era tipărită în cărţi şi zugrăvită pe una din ferestrele bisericii Jussienne, o socoti neîndoielnică.

— Mă gândesc, spuse ea, că ar trebui să fii sfântă, aşa ca ea, ca să faci ceea ce a săvârşit fără să păcătuieşti. Eu una nu m-aş încumeta s-o fac.

— Cât despre mine, spuse abatele, împreună cu învăţaţii cei mai iscusiţi, încuviinţez purtarea acestei sfinte. Ea este o pildă a femeilor cinstite, care, cu prea multă înfumurare, se încăpăţânează să-şi păstreze virtutea lor trufaşă. Şi, când stai să te gândeşti, este totuşi o pornire a simţurilor, să pui prea mare preţ pe cele trupeşti şi să-ţi păstrezi cu o grijă din cale-afară de mare ceea ce s-ar cuveni dispreţuit să fie. Vedem pe unele matroane care socotesc că au într-însele niscaiva comori care s-ar cere păstrate cu sfinţenie şi care-şi închipuie fără rost că Dumnezeu şi îngerii lui le poartă multă grijă. Se privesc de parcă ar fi ele însele Sfintele Daruri ale firii. Sfânta Maria Egipteanca judeca mai bine. Măcar că era frumoasă şi fermecătoare, socotea că ar fi fost prea multă trufie dacă s-ar fi oprit în mijlocul sfântului ei pelerinaj pentru o treabă atât de fără însemnătate prin ea însăşi, şi care, departe de a fi un giuvaer de preţ, nu-i altceva decât un loc care se cade să fie

umilit. Şi l-a umilit, doamnă, şi prin această faptă, printr-o vrednică de laudă umilinţă, a pătruns pe calea pocăinţei, unde a săvârşit lucruri minunate.

— Domnule abate, spuse mama, nu vă înţeleg deloc. Sunteţi prea învăţat pentru mine.

— Această mare sfântă, spuse fratele Ange, este zugrăvită aşa cum era făptura ei în paraclisul mănăstirii mele, şi întregul ei trup este, prin harul lui Dumnezeu, acoperit cu păr lung şi des. După această zugrăveală s-au făcut icoane şi vă voi aduce una binecuvântată, buna mea doamnă.

Mama, înduioşată, îi întinse castronul de supă pe la spatele stăpânului. Şi bunul frate, aşezat în cenuşă, îşi muie liniştit barba în ciorba plină de mireasmă.

— A sosit clipa, spuse tata, să destupăm una din sticlele pe care le-am oprit pentru sărbătorile cele mari, care sunt Crăciunul, Boboteaza şi Sfântul Laurenţiu. Nu-i nimic mai plăcut decât să bei un vin bun, când stai liniştit la tine acasă, la adăpost de nepoftiţi.

De-abia rostise aceste cuvinte şi deodată uşa se deschise larg şi un om înalt şi negru dădu buzna în ospătărie, împreună cu vifornița de-afară.

— O salamandră! O salamandră! strigă el.

Şi, fără să bage de seamă pe cineva, se plecă asupra căminului şi începu să-i scormonească tăciunii cu vârful toiagului, spre marea pagubă a fratelui Ange care, înghiţind cenuşă şi cărbuni o dată cu ciorba, tuşea de-ţi venea să crezi că-şi dă sufletul. Iar omul negru răscolea mereu focul, strigând: „O salamandră! Văd o salamandră!" în vreme ce flacăra întărâtată îi făcea umbra să tremure pe tavan, aidoma unei păsări de pradă.

Tata era mirat şi chiar supărat de purtarea acestui musafir. Dar ştia să se stăpânească. Se sculă aşadar, cu şervetul sub braţ şi, apropiindu-se de cămin, se apleca spre vatră, cu mâinile în şold.

După ce a privit îndestul vatra răscolită şi pe fratele Ange plin de cenuşă spuse:

— Să mă ierte înălţimea voastră, dar nu văd pe-aici decât un păcătos de călugăr şi nici urmă de salamandră. De altminteri, nici nu-mi pare prea rău, adăugă tata. Căci, precum am auzit vorbindu-se, salamandra asta e o dihanie pocită, păroasă şi încornorată, cu nişte gheare uriaşe.

— Mare greşeală! răspunse omul negru. Salamandrele seamănă cu nişte femei, sau, mai bine zis, cu nişte nimfe, şi sunt nespus de frumoase. Dar tare prost sunt când vă întreb dacă o vedeţi pe aceasta. Trebuie să fii filozof ca să vezi o salamandră şi nu prea cred să se găsească filozofi în bucătăria asta.

— S-ar putea să vă înşelaţi, domnule, zise abatele Coignard. Eu sunt doctor în teologie şi licenţiat în litere; am cercetat îndelung pe moraliştii greci şi latini, ale căror maxime mi-au întărit sufletul în toate frământările vieţii. Şi mai cu seamă mi-a fost de folos Boetius, ca un leac împotriva vitregiilor traiului. Şi iată-l alături de mine pe Jacobus Tournebroche, învăţăcelul meu, care ştie pe de rost cugetările lui Publius Syrus.

Necunoscutul îşi întoarse către abate ochii galbeni, care luceau într-un chip ciudat sub un nas ca un cioc de uliu, şi-şi ceru iertare, cu mai multă curtenie decât ar fi prevestit-o chipul său fioros, că nu se pricepuse să recunoască mai devreme o fiinţă plină de vrednicie.

— Este neîndoios, adăugă el, că această salamandră a venit aici pentru domnia ta sau pentru învăţăcelul domniei tale. Am văzut-o cât se poate de limpede din uliţă, pe când treceam pe dinaintea acestei ospătării. S-ar fi văzut încă şi mai bine dacă focul ar fi fost ceva mai viu. De aceea trebuie să scormoneşti bine prin jăratec, atunci când se bănuieşte că o salamandră se află în cămin.

La cea dintâi mişcare pe care o făcu necunoscutul ca să scormonească iarăşi în jăratec, fratele Ange, grijuliu, acoperi castronul de supă cu pulpana anteriului şi închise ochii.

— Domnule, urmă omul cu salamandra, îngăduiţi-i tânărului învăţăcel să se apropie de cămin şi să ne spună dacă nu zăreşte vreo femeie pe deasupra flăcărilor.

În clipa aceea, fumul care se înălţă de sub coşul vetrei se încovoie deodată cu o gingăşie deosebită şi plăsmui nişte rotunjimi care puteau să se asemuiască unor şolduri frumos arcuite, însă numai dacă aveai mintea foartea încordată. Aşa încât n-am minţit chiar de tot când le-am spus că, poate, vedeam ceva.

De-abia dădusem acest răspuns că deodată necunoscutul, ridicâdu-şi braţul peste măsură de lung, îmi trase una cu pumnul pe umăr, dar aşa de tare încât mi se părea că mi-a rupt clavicula.

— Copile, îmi zise numaidecât, cu multă blândeţe în glas, privindu-mă în chip binevoitor, am fost silit să-ţi pricinuiesc această durere ca să nu uiţi niciodată că ai văzut o salamandră. Este un semn că eşti menit să ajungi un cărturar şi poate chiar un mag. De altfel şi chipul dumitale mă face să socotesc că eşti plin de înţelepciune.

— Domnule, zise mama, învaţă tot ceea ce vrea să înveţe, şi se va face abate, dacă astfel este voia lui Dumnezeu.

Domnul Jérôme Coignard adăugă că trăsesem oarecare foloase de pe urma învăţăturilor sale, iar tata îl întrebă pe străin dacă înălţimea sa nu voia să mănânce.

— N-am voie să mănânc, răspunse omul, şi îmi este uşor să petrec un an şi chiar mai mult fără să pun în gură vreo fărâmă de hrană, în afară de un anume elixir a cărui taină nu e cunoscută decât de filozofi. Însuşirea aceasta nu o am numai eu; ea este aceea a tuturor înţelepţilor, şi ştiut este că ilustrul Cardan s-a oprit de la orice fel de hrană de mai mulţi ani, fără să se simtă stingherit din această pricină. Dimpotrivă, mintea lui căpătă în timpul acela o agerime nemaipomenită. Cu toate acestea, adăugă filozoful, voi mânca din orice m-aţi îmbia, numai şi numai că să vă fiu pe plac.

Şi se aşeză la masă fără să mai facă mofturi. În aceeaşi clipă fratele Ange împinse fără zgomot scăunelul între cel pe care stam eu şi acela al dascălului meu şi se strecură acolo la vreme ca să-şi primească partea din plăcinta de potârnichi pe care mama tocmai o pusese pe masă.

Filozoful îşi aruncă mantaua pe spătarul scaunului şi atunci văzurăm că purta nasturi de diamant la haină. Căzuse pe gânduri, şi umbra nasului îi cobora pe gură, în vreme ce obrajii scobiţi îi pătrundeau în fălci. Gândurile lui mohorâte păreau că ne cuprind pe toţi. Până şi bunul meu dascăl bea în tăcere. Nu se mai auzea decât zgomotul pe care-l făcea frăţiorul mestecându-şi plăcinta.

Deodată filozoful zise:

— Cu cât mă gândesc mai mult, cu atât sunt mai încredinţat că salamandra aceea a venit pentru tânărul ăsta.

Şi mă arătă cu vârful cuţitului.

— Domnule, i-am spus, dacă salamandrele sunt cu adevărat aşa precum spuneţi, înseamnă că aceasta îmi face

multă cinste şi îi rămân foarte îndatorat. Dar, ca să spunem drept, mai degrabă am bănuit-o decât am văzut-o, şi această primă întâlnire cu ea mi-a deşteptat curiozitatea fără să mi-o îndestuleze.

Din pricină că nu putea să vorbească în largul lui, bunul meu dascăl simţea că se înăbuşă.

— Domnule! îi spuse el filozofului, izbucnind dintr-o dată. Am cincizeci şi unu de ani, sunt licenţiat în litere şi doctor în teologie; i-am citit pe toţi învăţaţii greci şi latini care n-au pierit prin neprietenia vremii sau prin răutatea oamenilor, dar n-am găsit în tot ceea ce au scris nici o vorbă despre salamandră, de unde judec şi eu pe bună dreptate că asemenea dihănii nici nu sunt pe lume.

— Iertaţi-mă, zise fratele Ange, pe jumătate înecat de potârniche şi de frică. Iertaţi-mă. Din nenorocire, sunt pe lume salamandre, şi un părinte iezuit, al cărui nume l-am uitat, a pomenit despre apariţia lor. Eu însumi am putut vedea, într-un loc numit Saint Claude, la nişte săteni, o salamandră într-un cămin, chiar alături de un ceaun. Avea capul de pisică, trupul de broască şi coada de peşte. Am aruncat asupra acestei dihănii o ulcică de apă sfinţită şi numaidecât s-a făcut nevăzută în văzduh cu zgomot îngrozitor, ca de friptură pe foc, şi învăluită de un fum usturător, care aproape că mi-a ars ochii. Şi ceea ce spun este atât de adevărat încât, vreme de opt zile, mi-a mirosit barba a pârlit, ceea ce dovedeşte mai bine decât toate celelalte firea păcătoasă a acestei dihănii.

— Îţi baţi joc de noi, frăţioare, spuse abatele. Broasca ta cu capul de pisică nu este nici ea mai adevărată decât nimfa domnului aici de faţă. Şi în afară de asta, mai e şi o născocire scârboasă.

Filozoful începu să râdă.

— Fratele Ange, spuse el, n-a putut să vadă salamandra înțelepților. Căci atunci când nimfele focului se întâlnesc cu capucinii, ele întorc spatele.

— Oho! zise tata, râzând cu poftă. Spatele unei nimfe încă este prea mult pentru un capucin. Și, cum era în toane bune, îi întinse micului frate o coșcogea bucată de plăcintă.

Mama așeză friptura la mijlocul mesei și găsi prin aceasta prilejul nimerit să întrebe dacă salamandrele erau sau nu creștine, cuvioase, lucru de care se cam îndoia, căci nu auzise niciodată că locuitorii focului l-ar proslăvi pe Dumnezeu.

— Doamnă, răspunse abatele, mai mulți teologi din Compania lui Iisus au recunoscut ființarea unui întreg neam de incube și de sucube, care nu sunt diavoli, la drept vorbind, de vreme ce nu se lasă puși pe fugă atunci când sunt stropiți cu apă sfințită, dar care nu fac parte nici din biserica triumfătoare, căci duhuri slăvite n-ar fi cutezat, cum au făcut-o la Peruggia, s-o ademenească pe nevasta unui brutar. Dar, dacă voiți să aflați părerea mea, e vorba mai degrabă de închipuirile spurcate ale unei caiafe decât de vederile unui cărturar. Trebuie să înlăturăm asemenea drăcovenii de râs și să deplângem că fii de-ai bisericii, născuți în lumină, își fac despre lume și despre Dumnezeu o închipuire mai puțin înălțătoare decât aceea pe care și-au făurit-o un Platon și un Cicero, în bezna păgânismului. Cutez să spun că Dumnezeu lipsește mai puțin în *Visul lui Scipio* decât în acele întunecate tratate de demonologie, ale căror scriitori se socotesc creștini și catolici.

— Domnule abate, bagă de seamă, spuse filozoful. Cicero al domniei tale vorbea din plin și cu mare ușurință, dar avea o minte de rând și nu prea adâncise învățătura sfântă. Ai auzit

vreodată pomenindu-se despre Hermes Trismegistul sau despre *Masa de smarald*?

— Domnule, spuse abatele, am găsit un foarte vechi manuscris al *Mesei de smarald* în biblioteca domnului episcop de Séez şi l-aş fi descifrat într-o bună zi, dacă n-ar fi fost camerista doamnei administratoare care s-a dus la Paris să-şi caute norocul şi m-a pus să mă sui în poştalion cu dânsa. N-a fost nici o vrăjitorie la mijloc, domnule filozof, şi n-am dat ascultare decât unor farmece fireşti:

Non facit hoc verbis; facie tenerisque lacertis
Devovet et flavis nostra puella comis.[1]

— Iată o nouă dovadă, spuse filozoful, că femeile sunt vrăjmaşe de moarte ale ştiinţei. Astfel încât filozofii cată să se păzească să aibă vreo legătură cu ele.

— Nici măcar în legiuita căsnicie? întrebă tata.

— Mai cu seamă în legiuita căsnicie, răspunse filozoful.

— Vai, mai întrebă tata, ce le mai rămâne atunci sărmanilor voştri înţelepţi, când le vine câteodată pofta să mai râdă puţin?

Zise filozoful:

— Le mai rămân salamandrele.

La cuvintele acestea, fratele Ange îşi ridică din farfurie un nas înspăimântat.

— Nu vorbiţi aşa, bunul meu domn, murmură el. În numele tuturor sfinţilor tagmei mele, nu vorbiţi aşa! Şi să nu treceţi cu vederea că salamandra nu este altceva decât

---

[1] Nu prin cuvinte ne farmecă fata; cu chipul ei dulce,
Ci cu cosiţele-ei aurii ne-a vrăjit pe deplin (lat.).

diavolul, care, precum se știe, îmbracă cele mai felurite întruchipări, uneori plăcute, cînd izbutește să-și preschimbe fireasca hidoșenie, alteori cumplite, dacă ajunge să-și dea în vileag adevărata fire.

— Să bagi de seamă la rândul domniei tale, frate Ange, răspunse filozoful; și, de vreme ce te temi de diavol, cată să nu-l superi din cale afară și să nu-l întărâți împotriva domniei tale prin vorbe nesocotite. Domnia ta știi că bătrânul Vrăjmaș, că marele Tăgăduitor, își păstrează încă în lumea duhurilor o putere atât de mare, încât până și Dumnezeu trebuie să țină seamă de el. Voi spune și mai mult: Dumnezeu, care se temea de dânsul, a făcut din el misitul lui. Ferește-te, frățioare; ei se înțeleg între dânșii.

Auzind aceste vorbe, bietul capucin credea că-l vede și că-l aude pe diavol în carne și oase, cu care necunoscutul semăna aidoma, prin ochii lui de foc, prin nasul lui coroiat, prin boiul negru al feței și prin toată ființa lui lungă și slăbănoagă. Sufletul său, care de mai multă vreme era cuprins de nedumerire, se cufundă acuma într-o sfântă groază. Simțindu-se ca înhățat de ghearele Necuratului, începu să tremure din toate încheieturile, vârî în buzunare toate bucățile bune de friptură pe care le mai găsi, se ridică încetișor și se îndreptă spre ușă de-a-ndaratele, îndrugând rugăciuni împotriva piezei rele.

Filozoful nici nu-l luă în seamă. Scoase din buzunar o cărticică acoperită cu pergament scămoșat și-o întinse, așa deschisă, bunului meu dascăl și mie. Era un vechi text grecesc, plin tot de prescurtări și de înlănțuiri grafice, care mă făcu să cred mai întâi că e doar o zmângălitură. Dar domnul abate Coignard, punându-și ochelarii pe nas și așezând cartea la cuvenita depărtare, începu să citească slovele, care aduceau

mai degrabă cu nişte gheme de aţă pe jumătate jumulite de o pisică, decât cu slovele întregi şi liniştite ale sfântului Ioan Gură-de-Aur, din care învăţam graiul lui Platon şi al Evangheliei. Când mântui de citit zise:

— Domnule, locul acesta se înţelege astfel: *Aceia care sunt mai iscusiţi printre egipteni învaţă mai înainte de toate slovele care se cheamă epistolografice, în al doilea rând hieratica, de care se slujesc hierrogramaţii, şi, în sfârşit, hieroglifica.*

Apoi continuă, scoţându-şi ochelarii şi scuturându-i cu un aer triumfător:

— Ah, ah, domnule filozof, nu mă poate lua nimeni pe nepregătite. Aceasta este scoasă din cartea a cincea a *Stromatelor*, al căror autor, Clement din Alexandria, nu se află trecut în cartografia mucenicilor, pentru diferite pricini pe care preasfinţia sa Benedict al XI-lea le-a învederat cu mare înţelepciune, şi printre care cea de căpetenie este că acest părinte rătăcea adesea în ceea ce priveşte credinţa. Cred că această lăsare pe dinafară prea puţin l-a durut, dacă ţinem seama de scârba cu iz filozofic pe care, de-a lungul întregii lui vieţi, i-a insuflat-o mucenicia. Iubea mai mult decât mucenicia urghiunul, şi a avut grijă să-i cruţe pe prigonitorii lui de vreun păcat, căci era foarte bun la suflet. Scria cu multă îndemânare, duhul îi era scânteietor, purtările curate şi cumpătate. Îi plăceau mai presus de toate alegoriile şi lătucile.

Filozoful îşi întinse braţul care, lungindu-se într-un chip nemaipomenit, cel puţin după câte mi se părea, străbătu întreaga întindere a mesei ca să ia cartea din mâinile învăţatului meu dascăl.

— Ajunge, spuse, vârându-şi *Stromatele* în buzunar. Văd, domnule abate, că domnia ta cunoşti limba greacă. Ai tălmăcit destul de bine acel loc, cel puţin în ce priveşte înţelesul său obişnuit şi după slovă. Vreau să vă căpătuiesc, pe domnia ta şi pe învăţăcelul domniei tale. Am să vă pun pe amândoi să-mi tălmăciţi, la mine acasă, scrieri greceşti pe care le-am primit din Eghipet.

Şi întorcându-se spre tatăl meu:

— Socotesc, domnule ospătar, că te vei învoi să mi-l dai pe feciorul domniei tale ca să fac din el un cărturar şi un om de ispravă. Dacă iubirea domniei tale părintească nu s-ar îndura să mi-l încredinţeze de tot, voi plăti din buzunarul meu un ucenic ca să-l înlocuiască la ospătărie.

— De vreme ce astfel binevoieşte să facă înălţimea voastră, răspunse tata, nu vă voi împiedica să-i faceţi un bine fiului meu.

— Dar numai, spuse mama, să nu cumva să fie în dauna sufletului său. Trebuie să-mi juraţi, domnule, că sunteţi un bun creştin.

— Varvaro, îi spuse tata, eşti o femeie vrednică şi sfântă, dar mă sileşti să-i cer iertare acestui gentilom pentru necuviinţa, care se datoreşte, este adevărat, mai puţin firii tale bune decât creşterii tale cam lăsată în părăsire.

— Las-o să vorbească pe femeia aceasta vrednică, spuse filozoful, şi să se liniştească. Sunt un om cu frica lui Dumnezeu.

— Minunat, zise mama, slăvit trebuie să fie sfântul nume al Domnului!

— Îi slăvesc toate numele, buna mea doamnă, căci are mai multe. Se numeşte Adonai, Tetragrammaton, Iehova, Athanatos, Ischyros. Şi mai are o sumedenie de alte nume.

— Despre asta nu ştiam nimic, spuse mama. Dar ceea ce spui domnia ta, domnule, nu mă miră deloc: căci am băgat de seamă că cei sus-puşi poartă mult mai multe nume ca oamenii de rând. Sunt de obârşie din Auneau, din apropierea oraşului Chartres, şi eram tare micuţă când nobilul din satul nostru a trecut din lumea aceasta în cealaltă; şi-mi aduc aminte foarte bine că, atunci când a vestit crainicul sfârşitul răposatului stăpân, i-a dat cam tot atâtea nume câte se găsesc în litaniile sfinţilor. Şi cred cu dragă inimă că Dumnezeu are mai multe nume decât nobilul din Auneau, fiindcă este de o spiţă şi mai înaltă. Oamenii învăţaţi trebuie să fie tare fericiţi că le ştiu pe toate. Şi dacă-l îndrumaţi pe fiul meu Jacques în învăţătura aceasta, am să vă rămân, domnule, foarte îndatorată.

— Aşadar este un lucru hotărât, spuse filozoful. Cât despre domnia ta, domnule abate, nu are să-ţi fie neplăcut să traduci din limba greacă; pe plată, bineînţeles.

Bunul meu dascăl, care se tot căznea de câteva clipe să-şi adune crâmpeiele de minte care mai scăpaseră neamestecate cu aburii vinului, îşi umplu paharul, se ridică şi spuse:

— Domnule filozof, primesc cu dragă inimă darnica domniei tale îmbiere. Domnia ta eşti un muritor măreţ; e o mare cinste pentru mine, domnule, să fiu în slujba domniei tale. Două lucruri ţin eu la mare preţ, şi anume patul şi masa. Masa care, rând pe rând încărcată cu cărţi iscusite şi cu mâncări gustoase, slujeşte de sprijin hranei trupului şi celei a minţii; şi patul, prielnic pentru dulcea odihnă şi pentru cruda dragoste. Fără îndoială, a fost un om dumnezeiesc cel care le-a dat fiilor lui Deucalion patul şi masa. Şi dacă voi găsi la domnia ta, domnule, aceste două lucruri de preţ, mă voi gândi

la numele domniei tale cu o nemuritoare preamărire ca la acela al binefăcătorului meu. Şi te voi proslăvi în stihuri greceşti şi latineşti de diferite cadenţe.

Zise, şi-i trase o duşcă bună de vin.

— Prin urmare ne-am înţeles, reluă filozoful. Vă aştept pe amândoi mâine dimineaţă la mine. Urmaţi drumul de la Saint Germain până la crucea de la Sablons. De la stâlpul acelei cruci veţi număra o sută de paşi mergând spre Apus şi veţi afla o portiţă verde în zidul unei grădini. Ridicaţi ciocanul care înfăţişează un chip cu văl şi care duce un deget la gură. Pe bătrânul care vă va deschide acea poartă îl veţi întreba de domnul d'Astarac.

— Fiule, îmi spuse bunul meu dascăl, trăgându-mă de mânecă, orânduieşte-ţi toate aceste în minte, pune şi crucea, şi ciocanul, şi toate celelalte, ca să putem găsi mâine poarta aceea norocoasă. Cât despre domnia ta, domnule Mecena...

Dar filozoful plecase fără ca nimeni să-l fi văzut ieşind.

VI

A doua zi, dascălul meu şi cu mine o pornirăm dis-de-dimineaţă pe drumul de la Saint Germain. Zăpada care acoperea pământul sub lumina roşiatică a cerului făcea ca totul să pară mut şi surd. Drumul era pustiu. Călcam pe largi făgaşuri de roţi, între zidurile unor grădini de zarzavat, pe lângă nişte uluci căzute şi case joase, ale căror ferestre ne priveau chiorâş. Apoi, după ce lăsasem în urma noastră două sau trei bordeie din pământ cu paie, pe jumătate năruite, văzurăm în mijlocul unei câmpii deşerte crucea de la Sablons. La cinzeci de paşi mai încolo începea un parc foarte întins,

împrejmuit cu un zid dărăpănat. Zidul acesta era străpuns de o portiță verde al cărei ciocan înfățișa o figură îngrozitoare ce ducea un deget la gură. Am recunoscut-o cu ușurință, ca fiind aceea de care filozoful ne pomenise și am ridicat ciocanul.

După oarecare vreme veni să ne deschidă un slujitor bătrân și ne făcu semn să-l urmăm de-a lungul unui parc părăsit. Statui de nimfe, care apucaseră tinerețea răposatului rege, își ascundeau sub iederă tristețea și rănile. La capătul aleii, ale cărei hârtoape erau acoperite de zăpadă, se ridica un castel de piatră și de cărămidă, tot atât de posomorât pe cât e acela de la Madrid, vecinul său, și care, acoperit de-a latul cu o învelitoare înaltă de olane, semăna cu castelul Frumoasei din pădurea adormită.

În vreme ce-l urmam pe slujitorul cel tăcut, abatele îmi șopti la ureche:

— Îți mărturisesc, fiule, că nu-mi prea surâde clădirea asta. Este o mărturie a grosolăniei moravurilor francezilor de pe vremea regelui Henric al IV-lea și îndeamnă sufletul către tristețe și chiar către melancolie, prin starea de părăsire în care, din nenorocire, a fost lăsat. Cât de plăcut ar fi fost pentru noi să suim dealurile fermecătoare de la Tusculum, în speranța că-l vom putea asculta pe Cicero, vorbind despre virtute, sub brazii și terebinții vilei lui, atât de scumpă filozofilor. Și n-ai băgat de seamă, fiule, că pe șoseaua asta nu se întâlnește nici o cârciumă, nici un han, de nici un fel, și că ar trebui să trecem podul și să urcăm dealul până la răscrucea Păstorițelor, ca să bem un vin rece? Într-adevăr, în acel loc se găsește un han „La calul roșu” unde mi-aduc aminte că într-o bună zi doamna de Saint-Ernest m-a luat cu ea ca să stau la masă împreună cu maimuța și cu amantul ei. Nici nu-ți poți închipui, Tournebroche, cât de gustoasă și aleasă este mîncarea care se

găteşte acolo. „Calul roşu", este tot aşa de renumit prin prânzurile care se servesc acolo cât şi prin numărul mare de cai şi de trăsuri de poştă pe care le poţi închiria. M-am încredinţat despre treaba asta eu însumi, urmărind într-un grajd o oarecare slujnică, fiindcă mi se păruse frumoasă. Dar nu era astfel: mai degrabă i-ai fi zis urâtă. O împodobeam cu flacăra dorinţei mele, fiule. Astfel este soarta oamenilor părăsiţi de capul lor, rătăcesc într-un chip de plâns. Ne lăsăm amăgiţi de vedenii deşarte: urmărim nişte vise şi îmbrăţişăm umbre. În Dumnezeu singur sălăşluieşte adevărul şi statornicia.

În vremea aceasta, suiam, pe urmele bătrânului slujitor, treptele dezghiocate ale scării castelului.

— Vai, îmi spuse abatele la ureche, încep să-i duc dorul ospătăriei tatălui tău, unde mîncam bucate atât de bune, comentându-l pe Quintilian.

După ce suirăm la primul cat pe o scară largă de piatră, am fost poftiţi într-un salon, unde domnul d'Astarac scria de zor lângă un foc mare, printre nişte sicrie egiptene, de formă omenească, şi care înălţau de-a lungul pereţilor laturile zugrăvite cu figuri sacre aurite, cu ochi lungi care străluceau.

Domnul d'Astarac ne pofti curtenitor să ne aşezăm şi spuse:

— Vă aşteptam, domnilor. Şi fiindcă v-aţi învoit să-mi faceţi cinstea să fiţi ai mei, vă poftesc să priviţi casa aceasta ca fiind a domniilor voastre. Vă veţi îndeletnici aici cu tălmăcirea unor scrieri greceşti pe care le-am adus cu mine din Eghipet. Nu mă îndoiesc că vă veţi pune toată osârdia să vă îndepliniţi această sarcină, de îndată ce veţi afla că e în legătură cu lucrarea pe care am început-o şi care este aceea de a regăsi învăţătura pierdută, prin care omul va căpăta iarăşi puterea lui dintâi asupra stihiilor.

Cu toate că nu am azi de gând să dau la o parte valurile firii şi să v-o arăt pe Isis în toată strălucitoarea ei goliciune, vă voi înfăţişa ţelul cercetărilor mele, fără a mă teme că-mi veţi dezvălui tainele, căci mă bizui pe cinstea voastră şi de asemenea pe puterea pe care o am să ghicesc şi să împiedic la vreme orice ar putea cineva să încerce împotriva mea, şi să am la îndemână, ca să mă răzbun, puteri tainice şi cumplite. În lipsa unor dovezi de devotament de care totuşi nu mă îndoiesc, puterea mea, domnilor, mă încredinţează că veţi tăcea şi nu risc nimic destăinuindu-mă vouă. Aflaţi deci că omul a ieşit din mâinile lui Iehova cu învăţătură deplină, pe care de atunci a pierdut-o. Era foarte puternic şi foarte înţelept când s-a născut. Asta se poate vedea în cărţile lui Moise. Dar se cuvine să le şi înţelegeţi. Mai întâi, este limpede că Iehova nu este Dumnezeu, ci un demon puternic, de vreme ce a făcut lumea aceasta. Gândul unui Dumnezeu în acelaşi timp desăvârşit şi făcător al lumii nu este decât o nălucire gotică, de o barbarie vrednică de un velş sau de un saxon. Nu se poate încuviinţa, dacă ai mintea cât de cât şlefuită, ca o fiinţă desăvârşită să poată adăuga ceva la desăvârşirea sa, chiar dacă nu ar adăuga mai mult decât o alună. Lucrul acesta sare în ochi. Dumnezeu nu are darul înţelegerii. Căci, fiind fără de sfârşit, ce ar putea oare să înţeleagă? El nu săvârşeşte nimic, căci nu cunoaşte timpul şi spaţiul, temeiuri de care are nevoie orice înfăptuire. Moise era un filozof prea înţelept ca să afirme că lumea a fost făcută de Dumnezeu. Îl socotea pe Iehova ceea ce şi este aievea, adică un demon puternic şi, dacă se cuvine să-i spunem pe nume, un demiurg.

Prin urmare, când Iehova l-a făcut pe om, i-a hărăzit cunoaşterea lumii văzute şi a celei nevăzute. Căderea lui Adam şi a Evei, pe care am să v-o lămuresc altădată, nu a

nimicit cu totul cunoaşterea aceasta la cel dintâi bărbat şi la cea dintâi femeie, iar învăţămintele acestora au trecut la copiii lor. Aceste învăţăminte, de care atârnă stăpânirea firii, au fost aşternute în cartea lui Enoch. Preoţii egipteni păstrează datina lor şi au statornicit-o prin tainice însemnări, pe pereţii templelor şi în sicriele morţilor. Moise, crescut în capiştele de la Memfis, a fost unul dintre iniţiaţii lor. Cărţile lui în număr de cinci sau chiar de şase cuprind, ca tot atâtea chivoturi de preţ, comorile ştiinţei dumnezeieşti. În ele poţi descoperi cele mai frumoase taine, dacă totuşi, după ce le vei fi curăţat de interpolările care le necinstesc, nu vei urmări înţelesul mai ascuns, pe care în mare parte eu l-am pătruns, astfel cum veţi vedea mai târziu. Dar, cu vremea, adevărurile păzite ca nişte fecioare în capiştele Eghipetului au ajuns să fie cunoscute de înţelepţii Alexandriei, care le-au îmbogăţit şi mai mult şi le-au încununat cu întregul aur curat hărăzit Greciei de către Pitagora şi discipolii săi, cu care duhurile văzduhului stăteau de vorbă prieteneşte. Cuvine-se prin urmare, domnilor, să pătrundem cărţile evreilor, hieroglifele egiptenilor şi lucrările anumitor greci care gnostici se numesc, tocmai pentru că au stăpânit cunoaşterea. Am păstrat pentru mine, cum era drept, partea cea mai grea a acestei munci atât de întinse. Mă străduiesc să dezleg acele hieroglife pe care egiptenii le scriau în capiştele zeilor şi pe mormintele preoţilor. Cum am adus din Eghipet multe asemenea inscripţii, le desluşesc cu ajutorul cheii pe care m-am priceput s-o descopăr la Clement din Alexandria.

Rabinul Mosaide, care trăieşte retras la mine, se străduieşte să desluşească adevăratul înţeles al *Pentateucului*. Este un bătrân prea învăţat în magie, care a trăit şaptesprezece ani închis în tainele piramidei celei mari, unde a citit cărţile lui

Toth. Cât despre domniile voastre, domnilor, am de gând să vă folosesc învăţătura, punându-vă să citiţi manuscrisele alexandrine, pe care eu însumi le-am adunat în mare număr. Veţi găsi într-însele, fără îndoială, taine minunate, şi nici nu mă îndoiesc că, datorită ajutorului acestor trei izvoare de lumină: egipteana, ebraica şi greaca, voi ajunge în scurtă vreme să capăt şi mijloacele care încă-mi lipsesc ca să poruncesc fără nici un fel de împotriviri firii, atât celei văzute cât şi celei nevăzute. Şi vă făgăduiesc că voi şti să recunosc osteneala domniilor voastre, făcându-vă părtaşi la puterea mea într-un chip oarecare.

Nu vă vorbesc de un mijloc mai de rând ca s-o răsplătesc. Acolo unde mă aflu cu lucrările mele filozofice, banii nu mai sunt pentru mine decât o nimica toată.

Când domnul d'Astarac ajunse aici cu spusele, bunul meu dascăl îi tăie vorba:

— Domnule, îi spuse, nu vă voi ascunde că banii aceştia, care domniei voastre i se par o nimica toată, pentru mine înseamnă o grijă usturătoare, căci m-am deprins să ştiu ce anevoie se câştigă dacă vrei să rămâi om cinstit, sau chiar dacă nu rămâi. Vă voi fi, prin urmare, recunoscător dacă veţi binevoi să mă liniştiţi în această privinţă.

Domnul d'Astarac, printr-o mişcare a mâinii care părea că înlătură vreun lucru nevăzut, îl linişti pe domnul Jérôme Coignard. Cât despre mine, curios de tot ceea ce vedeam, nu râvneam la altceva decât să pătrund odată în viaţa aceasta nouă.

La chemarea stăpânului său, bătrânul slujitor care ne deschisese poarta se înfăţişă în cabinet.

— Domnilor, reluă gazda noastră, vă dau răgaz până la masa de prânz. Cu toate acestea vă voi fi foarte îndatorat dacă

veţi binevoi să vă urcaţi în încăperile pe care am pus să vi le pregătească şi să-mi spuneţi dacă vă lipseşte ceva. Criton vă va călăuzi.

După ce se încredinţă că-l urmam, tăcutul Criton ieşi şi începu să suie scara. O urcă până la pod. Apoi, după ce făcu câţiva paşi într-un coridor lung, ne arătă două încăperi, foarte curate şi în care ardea un foc plăcut. Nu aş fi crezut niciodată că un castel atât de dărăpănat pe dinafară şi care avea zidurile crăpate şi ferestrele sparte ar putea fi atât de bun de locuit într-unele din încăperile lui. Cea dintâi grijă mi-a fost să-mi dau seama unde eram. Încăperile noastre dădeau spre câmpii şi priveliştea care se desfăşura pe povârnişurile mlăştinoase ale Senei se întindea până la Calvarul muntelui Valerian. Aruncându-mi ochii asupra mobilelor, văzui, întinse pe pat, o haină cenuşie, nişte nădragi de aceeaşi culoare, o pălărie şi o spadă. Pe covor se găseau nişte pantofi cu catarame, plăcut împerecheaţi, cu călcâile alăturate şi vârfurile desfăcute, ca şi cum ar fi avut de la sine obişnuinţa bunelor purtări.

N-am avut astfel decât gânduri bune despre dărnicia stăpânului nostru. Ca să-i fac cinste mi-am îngrijit foarte mult îmbrăcămintea şi mi-am împrăştiat din plin pe plete nişte pudră pe care o găsisem pe o măsuţă, într-o cutie plină. Totodată am mai descoperit la timp, într-un sertar al scrinului, o cămaşă de dantelă şi nişte ciorapi albi.

După ce am îmbrăcat cămaşa, ciorapii, nădragii, vesta, haina, am început să mă învârtesc prin încăpere, cu pălăria la subsuoară şi cu mâna pe mânerul spadei, aplecându-mă, în fiecare clipă, spre oglindă şi părându-mi rău că nu poate şi Caterina dantelăriţa să mă vadă aşa frumos împodobit.

Făceam de câtăva vreme schimele acestea, când domnul Jérôme Coignard pătrunse în încăpere, cu o bavetă nouă şi cu un guleraş care-i venea tare bine.

— Tournebroche, strigă, tu eşti oare, fiule? Să nu uiţi niciodată că datoreşti straiele astea frumoase învăţăturii pe care ţi-am dat-o. Ele sunt potrivite unui umanist ca tine, căci *umanitate* înseamnă eleganţă. Dar ia priveşte-mă, rogu-te, şi spune dacă sunt chipeş. În straiul acesta mă simt un om ales. Domnul d'Astarac ăsta pare să fie foarte darnic. Păcat că-i smintit. Dar măcar într-un lucru tot e înţelept, de vreme ce şi-a numit slujitorul Criton, ceea ce înseamnă judecătorul. Şi foarte adevărat este că slujitorii noştri sunt martorii tuturor faptelor noastre, ba uneori sunt chiar îndrumătorii lor. Când milord Verulam, cancelarul Engliterei, a cărei filozofie n-o preţuiesc prea mult, dar care era totuşi cărturar, a pătruns în sala mare de judecată unde se cădea să fie osândit, slujitorii săi, înveşmântaţi cu o bogăţie care dovedea cu prisosinţă risipa cu care îşi cârmuia cancelarul gospodăria, se ridicară în picioare să-i facă cinste. Dar milord Verulam le-a spus: „Aşezaţi-vă! Ridicarea voastră e pricina coborârii mele. Şi, cu adevărat, ticăloşii aceia, prin cheltuielile lor nesăbuite, îl aduseseră la sapă de lemn şi-l siliseră să săvârşească unele fapte din pricina cărora era urmărit ca delapidator. Tournebroche, fiule, să-ţi fie veşnic trează în minte pilda lordului Verulam, cancelarul Engliterei şi autorul lucrării *Novum organum*. Dar, ca să ne întoarcem la seniorul ăsta d'Astarac, ai cărui oameni ne-am făcut, e mare pagubă că e vrăjitor şi dedat învăţăturilor blestemate. Ştii doar, fiule, că am grijă mare să nu-mi pătez credinţa. Îmi vine tare greu să-l slujesc pe un cabalist care pune sfintele noastre scripturi cu josul în sus, sub pretextul că le înţelege mai bine astfel. Cu toate acestea, dacă, aşa cum ne-o arată numele şi vorbirea lui, este un gentilom gascon, n-avem să ne temem de nimic. Un gascon poate să facă târg şi cu dracul; dar fii sigur că tot dracul va fi cel tras pe sfoară.

Clopotul care vestea prânzul întrerupse convorbirea noastră.

— Tournebroche, fiule, îmi spuse bunul meu dascăl coborând scările, ai grijă ca în timpul prânzului să-mi urmăreşti toate mişcările, ca să faci şi tu aidoma. Deoarece am mâncat la cea de-a treia masă a domnului episcop de Séez, ştiu cum să mă port. E greu meşteşug. Doar mai anevoie este să mănânci ca un gentilom decât să vorbeşti ca el.

VII

Am găsit în sufragerie o masă cu trei tacâmuri, la care domnul d'Astarac ne puse să ne aşezăm. Criton, care făcea pe sufragiul, ne îmbie cu răcituri, cu supă şi cu nişte pireu trecut de douăsprezece ori prin sită. Dar n-am văzut friptura venind. Deşi atât bunul meu dascăl cât şi eu ne străduiam să nu părem miraţi, domnul d'Astarac ne ghici gândurile şi ne spuse:

— Domnilor, aceasta nu-i decât o încercare şi dacă vi se pare câtuşi de puţin nelalocul ei, nu voi persista într-însa. Voi pune să vi se servească mâncăruri mai obişnuite şi eu însumi n-am să mă dau înlături să mă ating de ele. Dacă felurile pe care vi le dau astăzi sunt rău gătite, este mai puţin din vina bucătarului cât dintr-a chimiei, care se găseşte încă în faşă. Acestea vă îngăduie să vă închipuiţi ce va fi în viitor. Astăzi, oamenii mănâncă fără filosofie. Nu se hrănesc ca nişte fiinţe înţelepte, şi nici nu se gândesc s-o facă. Dar la ce se gândesc? Aproape toţi trăiesc în prostie. Şi chiar aceia care sunt în stare să gândească îşi strică mintea cu fleacuri, cum ar fi controversa sau poetica. Priviţi-i, domnilor, pe oameni cum se hrănesc, din vremurile cele mai îndepărtate, de pe când au

încetat să mai aibă legături cu silfii şi cu salamandrele. Părăsiţi de duhurile văzduhului, s-au înglodat în neştiinţă şi în barbarie. Neciopliţi şi fără meşteşuguri, trăiau goi şi nenorociţi prin peşteri, la marginea vârtejurilor sau prin copacii pădurilor. Vânătoarea era singura lor îndeletnicire. Când izbutiseră să dea peste vreun dobitoc fricos sau să-l întreacă la fugă, se apucau să înfulece din prada aceea care încă mai zvâcnea.

Se hrăneau de asemenea cu carnea tovarăşilor lor şi aceea a rudelor lor nevolnice. Şi primele morminte ale oamenilor au fost nişte coşciuge vii, nişte maţe înfometate şi lipsite de auz. După multe veacuri fioroase, s-a ivit deodată un om dumnezeiesc, pe care grecii l-au numit Prometeu. Nu încape îndoială că acest înţelept a avut legături, în lăcaşurile nimfelor, cu neamul salamandrelor. A învăţat de la ele şi le-a propovăduit nefericiţilor muritori meşteşugul de a aprinde şi de a păstra focul. Printre nenumăratele foloase pe care le-au tras oamenii din acest dar ceresc, unul dintre cele mai fericite a fost că au putut să-şi fiarbă merindele şi să le facă astfel mai uşoare şi mai plăcute. Şi, în mare parte ca urmare a unei hrăni supuse focului, au ajuns oamenii, încetul cu încetul, pricepuţi, iscusiţi, gânditori şi destoinici să se îngrijească de arte şi de ştiinţe. Dar acesta nu era decât cel dintâi pas. Şi întristător este să cugeţi că atâtea milioane de ani s-au scurs fără ca al doilea să se fi făcut. Din vremea în care strămoşii noştri fierbeau hălci de urşi pe un foc de mărăcini, la adăpostul unei stânci, n-am prea făcut un pas înainte în ale bucătăriei. Căci socotiţi, fără îndoială, ca nimic născocirile lui Lucullus şi turta aceea aşa de groasă, căreia Vitellius îi dăduse numele de scutul Minervei. Ca şi fripturile, plăcintele,frigăruile, tocăturile şi toate prăjelile care ne reamintesc de vechea sălbăticie.

La Fontainebleau, masa regelui, unde se serveşte câte un cerb întreg cu blană şi coarnele lui, înfăţişează privirii filosofului o vedenie tot atât de respingătoare ca aceea a troglodiţilor stând chirciţi prin cenuşă şi rozând câte un os de cal. Zugrăvelile strălucitoare ale sălii, străjile, ofiţerii bogat îmbrăcaţi, muzicanţii cântând din tribune ariile lui Lambert şi ale lui Lulli, feţele de masă de mătase, tacâmurile de argint, cupele de aur, paharele din Veneţia, făcliile, vasele dăltuite şi încărcate cu flori, nu ne pot amăgi şi nici să arunce o vrajă care să ne ascundă adevărata fire a acestei tarabe dezgustătoare, lângă care bărbaţi şi femei se adună în faţa unor stârvuri de vite, a unor oase sfărâmate şi a unor cărnuri sfâşiate, ca să se sature din ele cu lăcomie. O, cât de puţin filosofică e hrana aceea! Înghiţim cu o lăcomie nătângă muşchii, grăsimea, măruntaiele vitelor, fără să deosebim în aceste bucate părţile care sunt cu adevărat folositoare pentru hrana noastră, de acelea, mult mai numeroase, care s-ar cuveni să se arunce; şi îndesăm în pântece, fără deosebire, şi ce-i bun şi ce-i rău, şi ce-i folositor şi ce-i vătămător. Aici s-ar cădea totuşi să facem o deosebire şi, dacă în toată facultatea s-ar găsi un singur medic chimist şi filosof, n-am mai fi siliţi să ne aşezăm în faţa unor asemenea ospeţe dezgustătoare.

Acela ne-ar pregăti, domnilor, carne prefăcută în abur, care nu ar cuprinde decât ceea ce este util trupului nostru. Nu s-ar lua decât chintesenţa boilor şi a porcilor, decât elixirul potârnichilor şi al claponilor, şi tot ceea ce s-ar înghiţi ar putea să fie mistuit. Nu deznădăjduiesc, domnilor, să ajung într-o bună zi la aceasta, adâncind chimia şi medicina ceva mai mult decât am avut răgazul s-o fac până acum.

La aceste cuvinte ale gazdei noastre, domnul Jérôme Coignard, ridicându-şi ochii pe deasupra zemei negre care-i umplea farfuria, îl privi cu îngrijorare pe domnul d'Astarac.

— Asta n-ar fi, urmă acesta, decât un pas înainte foarte puțin însemnat. Un om de treabă nu poate să mănânce fără scârbă carnea altor animale. Şi popoarele nu se pot numi rafinate, atâta vreme cât vor mai avea în oraşele lor abatoare şi măcelării. Dar într-o bună zi ne vom pricepe noi să ne descotorosim de asemenea îndeletniciri sălbatice. Când vom cunoaşte întocmai puterile hrănitoare care se află în trupurile vitelor, va fi cu putință să scoatem chiar aceste puteri din corpurile care nu au viață şi care le vor da din belşug. Aceste corpuri au într-însele cu adevărat tot ceea ce se poate întâlni la ființele însuflețite, de vreme ce vita s-a tras din vegetal, care el însuşi şi-a tras ființa din materia cea fără de viață.

Atunci ne vom hrăni cu sucurile metalelor şi ale minereurilor, prelucrate cum se cuvine de către învățații firii. Să nu vă îndoiți că gustul lor va fi minunat iar mistuirea lor binefăcătoare. Bucatele vor fi gătite în retorte şi alambicuri, iar drept meşteri bucătari vor fi alchimiştii. Nu sunteți oare nerăbdători, domnilor, să vedeți mai repede asemenea minuni? Vi le făgăduiesc pentru o vreme foarte apropiată. Dar pare-se că nu desluşiți încă urmările minunate pe care le vor avea.

— Ca să spunem adevărul, domnule, nu le desluşesc, spuse bunul meu dascăl, bând o duşcă de vin.

— Binevoiți atunci, zise domnul d'Astarac, să mă ascultați o clipă. Nemaifiind îngreunați prin mistuiri încete, oamenii vor fi nespus de sprinteni; vederea lor va ajunge să fie deosebit de pătrunzătoare şi vor putea distinge corăbiile plutind pe mările lunii. Puterea de înțelegere va fi mai mare iar obiceiurile lor se vor îmblânzi. Vor înainta foarte mult în cunoaşterea lui Dumnezeu şi a firii.

— Dar trebuie să avem în vedere toate schimbările care vor avea loc, fără îndoială. Alcătuirea însăşi a trupului omenesc se

va modifica. Dovedit este că, dacă nu sunt folosite, măruntaiele se micşorează şi sfârşesc chiar prin a pieri. S-a băgat de seamă că peştii lipsiţi de lumină orbesc; şi am văzut, în Valais, ciobani care, hrănindu-se numai cu lapte bătut, îşi pierd dinţii de timpuriu; ba unii dintre ei nici n-au avut dinţi. Trebuie să admirăm aici ceea ce face firea, care nu îngăduie să fiinţeze nimic nefolositor. Când oamenii se vor hrăni cu balsamul despre care am pomenit, maţele lor se vor scurta cu câtiva coţi şi întinderea pântecului va fi de asemenea mult micşorată.

— De astă dată, zise bunul meu dascăl, prea o luaţi repede, domnule; şi s-ar putea să faceţi o treabă proastă. N-am găsit vreodată supărător să aibă femeile şi puţin pântec, numai să fie şi celelalte pe aceeaşi măsură. Aşa încât să nu tăiaţi din ea fără socotinţă.

— Ne înţelegem noi! Vom lăsa talia şi pântecele femeilor să se plăsmuiască după canonul sculptorilor greci. Aceasta ca să vă fiu pe plac, domnule abate, şi în vederea muncilor cu prilejul sarcinei; măcar că, v-o spun curat, am de gând să aduc şi în privinţa aceasta deosebite schimbări despre care vom sta de vorbă într-o zi. Dar, ca să ne întoarcem la vorba noastră, trebuie să vă mărturisesc că tot ce v-am vestit până acum nu este decât o îndrumare spre adevărata hrană, care este aceea a silfilor şi a tuturor duhurilor văzduhului. Aceştia sorb lumina care este destulă ca să le hrănească trupurile lor, dăruindu-le puterea şi sprinteneala. E singura lor băutură. Va fi într-o bună zi şi a noastră, domnilor. Trebuie numai să ajungi să faci ca razele soarelui să se poată bea. Mărturisesc că nu văd destul de limpede mijloacele de a ajunge la asta şi prevăd multe încurcături şi mari piedici în calea cercetărilor. Dacă totuşi vreun învăţat va atinge şi acest ţel, oamenii vor fi aidoma silfilor şi salamandrelor în înţelepciune şi frumuseţe.

Bunul meu dascăl asculta vorbele acestea cu trupul gârbovit şi cu capul plecat a jale. Părea să cumpănească schimbările pe care într-o bună zi hrana născocită de gazda noastră le vor aduce fiinţei lui.

— Domnule, spuse el în sfârşit, nu ne-aţi pomenit ieri la ospătărie de un anume elixir care te scuteşte de orice hrană?

— Adevărat este, spuse domnul d'Astarac, dar acea băutură nu-i bună decât pentru filosofi şi vă închipuiţi prin aceasta cât de restrânsă îi este folosinţa. Se cade să nu vorbim despre asta.

În timpul acesta mă frământa o îndoială; îi cerui gazdei noastre îngăduinţa să i-o spun, încredinţat fiind că o va lămuri numaidecât. Mi-a îngăduit să-i vorbesc, şi i-am spus aşa:

— Domnule, salamandrele acelea, care spuneţi că sunt aşa de frumoase şi despre care îmi făuresc o imagine atât de fermecătoare, după spusele domniei voastre, şi-au prăpădit oare, din nenorocire, şi ele dinţii, aşa cum şi i-au pierdut ţăranii din Valais fiindcă nu mănâncă decât lături? Mărturisesc că nu sunt lămurit.

— Fiule, răspunse domnul d'Astarac, curiozitatea domniei tale îmi place şi vreau s-o satisfac. La drept vorbind, salamandrele nici n-au dinţi. Dar gingiile lor sunt împodobite cu două şiraguri de mărgăritare, foarte albe şi foarte strălucitoare, ceea ce hărăzeşte zâmbetului lor o gingăşie de neînchipuit. Şi mai află că margăritarele acelea nu sunt altceva decât lumină învârtoşată.

Îi spusei domnului d'Astarac că-mi părea tare bine. El urmă:

— Dinţii omului sunt un semn al firii lui crude. Când oamenii se vor hrăni cum trebuie, dinţii aceştia vor face loc unor podoabe aidoma mărgăritarelor salamandrelor. Şi atunci

nici nu se va mai putea închipui ca un îndrăgostit să nu privească fără groază sau dezgust dinţii de câine din gura iubitei sale.

VIII

După prânz. gazda noastră ne-a călăuzit într-o galerie largă. alăturată odăii lui şi care slujea de bibliotecă. Se putea vedea aici. rânduită pe măsuţe de stejar. o nenumărată oaste sau mai degrabă un nesfârşit sobor de cărţi. in-octavo. in-quarto. in-folio. îmbrăcate în piei de viţel, de safian. de marochin, de scroafă şi în pergament. Şase ferestre luminau adunarea aceasta tăcută, care se întindea de la un capăt la celălalt al sălii, de-a lungul pereţilor foarte înalţi. În mijlocul galeriei se aflau nişte mese mari, printre care erau sfere cereşti şi unelte astronomice. Domnul d'Astarac ne rugă să ne alegem ungherul care ne va fi părut cel mai potrivit ca să lucrăm.

Dar bunul meu dascăl. cu capul lăsat pe spate şi sorbind toate cărţile cu privirea şi cu răsuflarea, radia de fericire.

— Pe Apollo. strigă el, iată o minunată bibliotecă! Aceea a domnului episcop de Séez, măcar că era bogată în scrieri de drept canonic, nu se poate asemui cu aceasta. După părerea mea. nici că se află popas mai plăcut, chiar în câmpiile Elizee pomenite de Virgiliu. Zăresc de la prima ochire atâtea lucrări rare şi colecţii atât de pline de preţ. încât aproape mă îndoiesc, domnule, să fie vreo bibliotecă a cuiva mai aleasă decât aceasta, pe care în Franţa nu o întrec decât biblioteca mazarină şi biblioteca regală. Cutez chiar să spun că, văzând aceste manuscrise greceşti şi latineşti care se adună grămadă în colţul acesta. s-ar putea. după bodleiana, ambroziana,

laurentiana şi vaticana, să fie pomenită, domnule, şi astaraciana. Fără să mă laud, adulmec de departe trufele şi cărţile şi vă socotesc, chiar de pe acum, ca deopotrivă cu Peiresc, Groslier şi cu Canevarius, principii bibliofililor.

— Îi întrec cu mult, răspunse încet domnul d'Astarac, şi biblioteca aceasta este cu mult mai de preţ decât toate acelea pe care le-ai pomenit. Biblioteca regelui nu-i decât o tarabă pe lângă a mea, afară de cazul că ţii seama numai de numărul volumelor şi de îngrămădeala de hârtie zmângălită. Gabriel Naudé şi abatele Bignon al dumneavoastră, bibliotecari renumiţi, nu erau pe lângă mine decât nişte paznici nevrednici ai unei turme prăpădite de cărţi asemănătoare între ele ca oile. Cât despre benedictini, or fi ei plini de osârdie, dar sunt lipsiţi de duh, şi bibliotecile lor învederează faptul că minţile care le-au adunat erau de rând. Galeria mea, domnule, nu seamănă cu altele. Lucrările pe care le-am adunat aici alcătuiesc un întreg, care-mi va aduce fără de îndoială Cunoaşterea. Ea este şi gnostică, şi ecumenică, şi spirituală. Dacă toate rândurile aşezate pe foile acestea nenumărate de hârtie ţi-ar intra cum trebuie, în minte, ai cunoaşte orice, domnule, ai putea orice, ai fi stăpânul firii, plăsmuitorul lucrurilor; ai putea ţine lumea între două degete ale mâinii, aşa cum ţin eu boabele acestea de tutun.

La aceste cuvinte îi întinse bunului meu dascăl tabachera.

— Sunteţi prea amabil, spuse domnul abate Coignard.

Şi, plimbându-şi privirile fermecate pe pereţii aceia plini de învăţătură:

— Iată, strigă, între a treia şi a patra fereastră, nişte tablete pe care se găseşte o povară de preţ. Manuscrisele orientale şi-au dat întâlnire acolo şi par să stea de vorbă între ele. Văd din ele zece sau douăsprezece foarte venerabile, sub fâşiile de

purpură şi de mătase suflată cu aur care le înveşmântă. Sunt unele care poartă pe mantia lor copci de nestemate, precum un împărat bizantin. Iar altele sunt închise între plăci de fildeş.'

— Acelea aparţin, spuse domnul d'Astarac, cabaliştilor evrei, arabi şi persani. Ai deschis tocmai *Mâna cea puternică*. Vei găsi alături *Masa pusă, Păstorul credincios, Fragmentele templului* şi *Lumina în beznă*. Un loc este gol: acel al *Apelor molcome*, tratat de preţ, pe care Mosaide tocmai îl cercetează. Precum v-am spus, domnilor, Mosaide se îndeletniceşte în casa mea cu descoperirea celor mai adânci dintre tainele cuprinse în scrierile evreilor şi, măcar că este în vârstă de peste un veac, rabinul acesta s-a învoit să nu moară până ce nu va pătrunde înţelesul tuturor simbolurilor cabalistice. Îi sunt foarte îndatorat şi vă rog, domnilor, să-i arătaţi, când îl veţi vedea, aceeaşi preţuire pe care i-o păstrez eu însumi.

Dar să lăsăm acestea şi să ajungem la ceea ce vă priveşte îndeaproape. M-am gândit la domnia ta, domnule abate, ca să-mi transcrii şi să-mi tălmăceşti în latineşte unele manuscrise greceşti al căror preţ nu se poate socoti. Am încredere în cunoştinţele domniei tale şi în zelul pe care-l ai şi nu mă îndoiesc că tânărul învăţăcel al domniei tale îţi va fi în curând de un mare ajutor,

Şi, rostindu-se către mine:

— Da, fiule, reazem pe domnia ta mari nădejdi. Ele sunt întemeiate în mare parte pe educaţia pe care ai primit-o. Căci ai fost crescut, ca să spun astfel, în flăcări, sub hornul unui cămin bântuit de salamandre. Împrejurarea aceasta are o mare însemnătate.

Tot vorbind, apucă un vraf de manuscrise pe care le puse pe masă.

— Aceasta, spuse, arătând un sul de papirus, vine din Egipt. Este o carte a lui Zozim Panopolitul, care carte se socotea a fi pierdută şi pe care eu însumi am găsit-o în coşciugul unui preot al lui Serapis.

Iar ceea ce vedeţi acolo, adăugă, arătându-ne nişte zdrenţe de foi lucioase şi scămoşate, pe care abia de se puteau desluşi nişte slove greceşti trase cu pensula, acelea sunt nişte destăinuiri nemaipomenite datorate una lui Sofar, cealaltă lui Ioan, arhiepiscopul de la Sainte-Evagie.

Vă voi rămâne nespus de îndatorat dacă vă veţi îndeletnici mai întâi cu lucrările acestea. Pe urmă vom cerceta manuscrisele lui Synesius, episcopul de Ptolemais, ale lui Olimpiodor şi ale lui Stephanus, pe care le-am descoperit la Ravena într-un mormânt unde erau ferecate de pe vremea neştiutorului Teodosiu, care a fost supranumit cel Mare.

Ar fi bine, domnilor, să vă gândiţi, vă rog chiar de la-nceput, la însemnătatea acestor lucrări. Veţi găsi în fundul sălii, la dreapta căminului, gramaticile şi lexicoanele pe care am putut să le adun şi care vă vor fi de oarecare ajutor. Îngăduiţi-mi să vă părăsesc. În odaia mea sunt patru sau cinci silfi care mă aşteaptă. Criton se va îngriji să nu duceţi lipsă de nimic. Rămâneţi cu bine!

De îndată ce domnul d'Astarac a ieşit afară, bunul meu dascăl se aşeză înaintea papirusului lui Zozim şi, înhăţând o lupă găsită pe masă, începu să desluşească slovele. Îl întrebai dacă nu era cumva mirat de cele pe care le auzise.

Îmi răspunse fără să ridice capul:

— Fiule, am cunoscut prea multe feluri de oameni şi am trecut prin împrejurări prea ciudate ca să mă mai mir de ceva. Gentilomul acesta arată a fi nebun, nu atât pentru că este într-adevăr, cât prin aceea că gândurile lui se deosebesc

nespus de mult de cele ale oamenilor de rând. Dar. dacă ai dat vreodată atenţie vorbelor care se rostesc în mod obişnuit în lumea asta. ai găsi în ele şi mai puţin înţeles decât vorbele pe care ni le-a spus filozoful acesta. Lăsată numai pe seama ei. mintea omenească cea mai înaltă îşi durează palatele şi templele din nouri. Nu-i alt adevăr decât în Dumnezeu: să nu uiţi aceasta. fiule. Dar aceasta din faţa mea este cu adevărat cartea Imuth. pe care Zozim Panopolitul a scris-o pentru sora lui. Teosebia. Ce slavă şi ce nesaţiu să poţi citi acest manuscris singuratic. găsit printr-un fel de minune! Vreau să-i hărăzesc şi zilele şi veghile mele. Îi plâng. fiule. pe oamenii neştiutori, pe care trândăvia îi aruncă în braţele desfrânării. Aceştia duc o viaţă nenorocită. Ce înseamnă o femeie pe lângă un papirus alexandrin? Asemuieşte, dacă vrei. biblioteca aceasta foarte aleasă cu cârciuma „Micului Bachus" şi convorbirea cu acest manuscris de preţ cu mângâierea fetelor de sub umbrar şi spune-mi, fiule, de care parte se află adevărata mulţumire sufletească? Cât despre mine, oaspete al muzelor, şi primit să iau parte la acele ospeţe tăcute ale cugetării, pe care le proslăvea cu atâta elocinţă retorul din Madaura. aduc laude Domnului că a făcut din mine un om de treabă.

IX

Vreme de o lună sau de şase săptămâni, domnul Coignard se îndeletnici ziua şi noaptea, aşa cum o făgăduise, cu citirea lui Zozim Panopolitul. În timpul prânzurilor pe care le luam la masa domnului d'Astarac nu se vorbea decât despre părerile gnosticilor şi despre cunoştinţele vechilor egipteni. Nefiind decât un învăţăcel foarte neştiutor. nu-i prea eram de folos

bunului meu dascăl. Mă străduiam să mă descurc cât se putea de bine în cercetările pe care mă punea să le fac; ba chiar simțeam oarecare plăcere făcând acest lucru. Și adevărul este că duceam o viață fericită și liniștită. Într-a șaptea săptămână, domnul d'Astarac îmi dete îngăduința să mă duc să-mi văd părinții la ospătărie. Prăvălia mi se păru ciudat de îngustă. Mama era singură și tristă. Scoase un strigăt grozav când mă văzu îmbrăcat ca un prinț.

— Scumpul meu Jacques, îmi spuse, sunt foarte fericită. Și se puse pe plâns. Ne-am îmbrățișat. Apoi, după ce-și șterse ochii cu un colț al șorțului:

— Tatăl tău, îmi zise, este la „Micul Bachus". Se duce foarte des acolo de când ai plecat, din pricină că acum casa i se pare mult mai puțin veselă, în lipsa ta. Va fi fericit să te vadă. Dar, ia spune-mi, Jacquot, ești mulțumit de noua ta stare? Mi-a părut rău că te-am lăsat să pleci la seniorul acela; ba chiar mi-am făcut o vină din asta la spovedanie, către domnul al treilea vicar, pentru că am pus mai presus binele trupului tău, binele sufletului tău și pentru că nu m-am gândit la Dumnezeu cu prilejul căpătuirii tale. Domnul vicar al treilea m-a mustrat cu bunătate și m-a îndemnat să urmez pilda femeilor celor tari din *Scriptură*. Și mi-a spus numele unora din ele; dar sunt nume pe care văd eu bine că n-am să le țin minte niciodată. Nu mi-a spus totul lămurit, deoarece, fiind sâmbătă seară, biserica era plină de femei venite la spovedanie.

Am liniștit-o pe buna mea mamă pe cât mi-a fost cu putință s-o fac și i-am spus că domnul d'Astarac mă punea să lucrez în limba greacă, limbă care este limba Evangheliei. Gândul acesta i-a fost pe plac. Totuși rămăsese îngândurată.

— Nici nu poţi să-ţi închipui, Jacquot, cine mi-a vorbit despre domnul d'Astarac: Cadette Saint-Avit, slujnica cuviosului preot de la biserica Saint-Benoît. Ea este de neam din Gasconia şi de obârşie dintr-un loc care se cheamă Laroque-Timbaut, foarte aproape de Sainte-Eulalie, al cărui senior este domnul d'Astarac. Ştii bine de Cadette Saint-Avit că e în vârstă, aşa cum se cuvine să fie slujnica unui preot. În tinereţea ei a cunoscut la ţară pe cei trei domni d'Astarac, dintre care unul, care era căpitanul unei corăbii, s-a înecat în mare de-atunci. Acela era cel mai tânăr. Mezinul, colonelul unui regiment, s-a dus la război şi a fost omorât. Cel mai vârstnic, Hercule d'Astarac, este singur supravieţuitor din cei trei. E deci acela pe care-l slujeşti, dragul meu Jacques, pentru binele tău, cel puţin aşa nădăjduiesc. Era, în tinereţea lui, falnic în îmbrăcăminte şi darnic la suflet, dar posac. S-a ţinut departe de trebile obşteşti şi nu s-a arătat dornic să intre în slujba regelui, aşa cum făcuseră fraţii lui, care şi-au găsit astfel un sfârşit vrednic. Avea obiceiul să spună că prea mare cinste nu este să porţi o sabie la şold şi că nu cunoaşte îndeletnicire mai josnică decât slăvitul meşteşug al armelor. Şi că un felcer de ţară era, după părerea lui, mult mai presus decât un brigadier sau chiar decât un mareşal al Franţei. Aşa sunau vorbele lui. Mărturisesc că nu mi s-au părut nici rele, nici viclene, ci mai degrabă îndrăzneţe şi ciudate. Cu toate acestea, trebuie să fie de osândit întrucâtva, de vreme ce Cadette Saint-Avit spunea că sfinţia sa preotul le ţinea de rău, ca fiind potrivnice aşezării puse de Dumnezeu pe lume şi locurilor din *Biblie* unde Dumnezeu este pomenit sub un nume care înseamnă general de brigadă. Şi asta ar fi mare păcat. Domnului Hercule ăsta îi era atât de mare scârbă de curte încât n-a voit să meargă la Versailles ca să fie înfăţişat Măriei Sale,

aşa cum cereau drepturile obârşiei lui. Spunea aşa: „Regele nu vine la mine, nici eu nu mă duc la el ". Şi sare în ochi, dragul meu Jacquot, că asta nu-i tocmai vorbire firească.

Buna mea mamă mă întrebă din ochi, plină de nelinişte, şi urmă astfel:

— Ce mi-a mai rămas să-ţi spun, dragă Jacquot, este şi mai puţin de crezut. Şi totuşi Cadette Saint-Avit mi-a vorbit despre asta ca despre un lucru sigur. Îţi voi spune deci că domnul Hercule d'Astarac, rămas pe moşiile lui, nu avea altă treabă decât aceea de a pune în carafe lumina soarelui. Cadette Saint-Avit nu ştie cum izbutea el să facă asta, dar este totuşi încredinţată că, de la o vreme, în carafele acelea, bine astupate şi încălzite la foc, luau trup cu vremea nişte femei mici, mici, dar minunat făcute, şi înveşmântate ca nişte prinţese de la teatru.... Râzi, dragul meu Jacquot; cu toate acestea nu se cade să-ţi râzi de asemenea lucruri, când vezi urmările lor. E mare păcat să plăsmuieşti într-astfel, fiinţe care nu pot fi botezate şi care nu pot avea parte de fericirea cea veşnică. Căci doar nu-ţi închipui că domnul d'Astarac a dus păpuşile alea la un preot, în sticla lor, ca să le ţină deasupra cristelniţei. Nici n-ai fi putut găsi vreo naşă pentru ele.

— Dar, dragă mamă, i-am răspuns, păpuşile domnului d'Astarac nici nu aveau nevoie de botez, de vreme ce nu au fost părtaşe la păcatul cel dintâi.

— Vezi, la aşa ceva nu m-am gândit, spuse mama, şi nici chiar Cadette Saint-Avit nu mi-a spus nimic despre asta, măcar că e slujnica unui preot. Din nenorocire, a părăsit Gasconia de mică să vină în Franţa, unde n-a mai avut veşti despre domnul d'Astarac, despre carafele şi despre păpuşile lui. Nădăjduiesc doar, dragul meu Jacquot, că s-a lăsat de îndeletnicirile acelea blestemate, pe care nu le poţi îndeplini fără ajutorul diavolului.

Am întrebat-o:

— Spune-mi. dragă mamă, Cadette Saint-Avit asta, slujnica sfinţiei sale preotul, le-a văzut oare cu ochii ei pe doamnele acelea din carafă?

— Ba nu, copile. Domnul d'Astarac lucra în prea mare taină ca să-şi arate cuiva păpuşile. Dar a auzit vorbindu-se de ele de la un om al bisericii pe numele lui Fulgenţius, care mai dădea pe la castel şi se jura că văzuse fiinţele acelea mici cum ies din temniţa lor de sticlă ca să danseze menuetul. Şi prin aceasta avea şi mai mare pricină să creadă. Fiindcă te poţi îndoi de ceea ce vezi cu ochii, dar nu şi de cuvântul unui om de treabă, mai cu seamă dacă este al bisericii. Şi mai e o nenorocire cu îndeletnicirile aleea; sunt nespus de costisitoare şi nici nu se poate închipui, mi-a spus Cadette Saint-Avit, câtă cheltuială a avut acest domn Hercule d'Astarac ca să capete sticle de deosebite forme, cuptoarele şi cărţile vrăjitoreşti cu care-şi umpluse castelul. Dar ajunsese, datorită morţii fraţilor lui, gentilomul cel mai bogat din ţinut, şi în vreme ce-şi risipea banii pe nebunii, pământurile lui grase munceau pentru el. Cadette Saint-Avit socoteşte că, oricât ar fi cheltuit, trebuie să fie încă tare bogat şi astăzi.

La vorbele acestea tata intră în ospătărie. M-a îmbrăţişat cu duioşie şi m-a încredinţat că ospătăria îşi pierduse jumătate din farmecul ei din pricina plecării mele şi a domnului Jérôme Coignard, care era un om cinstit şi mucalit. Mi-a spus vorbe de laudă pentru hainele mele şi mi-a dat şi o lecţie de bune purtări, încredinţându-mă că negustoria îl obişnuise să aibă deprinderi alese, prin silinţa pe care trebuia să şi-o dea ca să-i întâmpine frumos pe muşterii, ca pe nişte gentilomi, chiar dacă făceau parte din gloata de jos. Mi-a dat sfatul să-mi arcuiesc cotul şi să-mi ţin vârfurile picioarelor depărtate şi m-a

sfătuit, de altfel, să mă duc să-l văd pe Leandru, la bâlciul de la Saint-Germain, ca să-mi potrivesc ţinuta şi purtările după ale lui.

Apoi am prânzit împreună cu mare poftă şi ne-am despărţit vărsând şiroaie de lacrimi. Ţineam mult la amândoi, şi ceea ce mă făcea mai ales să plâng era gândul că, după şase săptămâni de lipsă numai, ajunseseră să-mi fie aproape străini. Şi cred că şi tristeţea lor tot din gândul acesta se trăgea.

X

Când am ieşit din ospătărie era noapte neagră. La colţul străzii Scriitorilor am auzit un glas gros şi adânc care cânta:

— *Şi dacă cinstea ţi-ai jertfit-o,*
Frumoaso, singură-ai voit-o.

Şi n-am întârziat să-l văd, spre partea de unde venea acel glas, pe fratele Ange care, cu traista atârnându-i de umăr şi ţinând-o de mijloc pe Caterina, dantelăreasa, păşea în umbră cu pasul şovăitor şi biruitor, făcând să ţâşnească sub sandalele lui apa din băltoace în minunaţi snopi de noroi care păreau că-i preamăresc slava lui cea josnică, după cum fântânile de la Versailles îşi joacă apele în cinstea regilor.

M-am dat după un stâlp, într-un colţ al porţii, ca să nu mă vadă. Dar nu era nevoie de prudenţa mea, fiindcă se îngrijeau prea mult unul de altul. Cu capul răsturnat pe umărul călugărului, Caterina râdea. O rază de lună tremura pe buzele ei umede şi în ochi, ca şi în apa fântânilor. Şi-mi urmai drumul, cu sufletul mânios şi cu inima strânsă, gândindu-mă

la trupul rotunjit al acelei fete frumoase, pe care o strângea în braţe un capucin murdar.

— Este cu putinţă, mi-am spus, ca un lucru atât de frumos să încapă pe mâini atât de urâte? Şi dacă nu mă ia în seamă Caterina, se cade oare să mă facă să-i simt dispreţul încă mai cumplit, prin aceea că-i place mojicul acela de frate Ange?

Această preferinţă mi se părea uimitoare şi mă simţeam pe cât de mirat pe atât de scârbit de ea. Dar nu degeaba eram învăţăcelul domnului Jérôme Coignard. Acest dascăl fără asemănare îmi îndrumase mintea spre cugetare. Şi mi-am înfăţişat în gând satirii pe care-i vezi prin grădini răpind nimfele şi am cugetat că, dacă într-adevăr Caterina era făcută ca o nimfă, satirii, astfel cum ei ne sunt înfăţişaţi, erau tot atât de urâţi pe cât era şi capucinul acela. Astfel am ajuns la încheierea că nu se cuvenea să mă mir afară din cale de ceea ce văzusem. Cu toate acestea, necazul nu mi l-a risipit cugetarea, fără îndoială, fiindcă nu acolo îi era obârşia. Aceste gânduri m-au călăuzit, printre umbrele nopţii şi noroaiele dezgheţului, până la drumul spre Saint-Germain, unde l-am întâlnit pe domnul abate Jérôme Coignard care, după ce cinase în oraş, se înapoia pe înnoptate la crucea de la Sablons.

— Fiule, îmi zise, am stat de vorbă despre Zozim şi despre gnostici la masa unui cuvios şi prea învăţat ecleziastic, un al doilea Peiresc. Vinul era aspru şi mâncarea proastă. Dar nectarul şi ambrozia izvorau din toate cuvintele.

Bunul meu dascăl îmi vorbi pe urmă despre Panopolitan cu o elocinţă care nu se poate închipui. Vai, îl ascultam aşa cum nu trebuia, căci gândurile îmi fugeau la acel strop de clar-de lună care căzuse în noapte pe buzele Caterinei.

În sfârşit, se opri şi l-am întrebat pe ce temei ajunseseră grecii să statornicească faptul că satirii erau pe placul

nimfelor. Bunul meu dascăl era în stare să răspundă la toate întrebările, atât de întinsă îi era învăţătura. Îmi spuse:

— Fiule, plăcerea aceasta este întemeiată pe o firească simpatie. Este o plăcere vie, deşi nu-i atât de arzătoare ca patima pe care o au satirii pentru nimfe. Poeţii au băgat de seamă foarte bine această deosebire. Cu acest prilej, îţi voi povesti o ciudată întâmplare, pe care am citit-o într-un manuscris care făcea parte din biblioteca domnului episcop de Séez. Era (o văd şi acum) o culegere in-folio, scrisă frumos, aşa cum se scria în veacul trecut. Iată întâmplarea neobişnuită despre care era vorba acolo. Un gentilom normand şi soţia lui au luat parte la o petrecere obştească, el travestit în satir, iar ea în nimfă. Se ştie, după cum spune Ovidiu, cu câtă înfocare urmăresc satirii nimfele. Gentilomul acela citise *Metamorfozele*. Se identifică atât de bine cu rolul pe care i-l impunea deghizarea, încât, nouă luni mai târziu, soţia îi dărui un copil care avea fruntea încornorată şi picioare de ţap. Nu ştim ce s-a mai întâmplat cu tatăl copilului, decât că, aşa cum scris este tuturor făpturilor, a murit, lăsând, pe lângă micul său capriped, încă un copil, mai tânăr, dar acela creştin şi având chip omenesc. Acest al doilea copil a cerut judecătorilor ca fratele său să fie scos din drepturile asupra moştenirii părinteşti, pentru că nu făcea parte din neamul omenesc răscumpărat de sângele lui Iisus Cristos Parlamentul Normandiei, judecând la Rouen, îi dădu câştig de cauză lui şi hotărârea a fost înregistrată.

L-am întrebat pe bunul meu dascăl dacă era cu putinţă ca o travestire să poată avea asemenea înrâurire asupra firii şi dacă înfăţişarea unui copil putea să fie după aspectul unor straie. Domnul abate Jérôme Coignard mă sfătui să nu cred aşa ceva.

— Jacques Tournebroche, fiule, îmi spuse, să-ţi aduci aminte că o minte sănătoasă înlătură tot ceea ce este împotriva raţiunii, afară numai de cele ce privesc religia, unde se cuvine să crezi fără a cerceta. Mulţumesc lui Dumnezeu, nu m-am înşelat niciodată în ceea ce priveşte dogmele sfintei noastre credinţe. Şi nădăjduiesc să mă aflu tot astfel pe patul morţii.

Vorbind astfel am ajuns la castel. Acoperişul părea că e luminat de o licărire roşie, în mijlocul beznei. Dintr-un horn ţâşneau scântei care urcau în snopi în văzduh, ca să cadă într-o ploaie de aur sub un fum gros care acoperea tot cerul. Am crezut şi unul şi celălalt că flăcările cuprinseseră clădirea. Bunul meu dascăl îşi smulgea părul şi gemea.

— Zozimul meu! Papirusurile şi manuscrisele mele greceşti! Ajutor! Ajutor! Zozimul meu! Alergând de-a lungul aleii celei mari, prin băltoacele în care se oglindeau luminile incendiului, am străbătut parcul, cufundat într-o umbră groasă. Parcul era liniştit şi pustiu. În castel totul părea că doarme. Auzeam pâlpâirile focului care umplea scara întunecoasă. Am sărit treptele două câte două, oprindu-ne câteodată ca să ascultăm de unde venea zgomotul acela îngrozitor.

Ne păru că vine de la un coridor al primului cat, unde nu ne călcase niciodată piciorul. Ne-am îndreptat bâjbâind într-acolo şi, văzând prin crăpăturile unei uşi închise nişte lumini roşietice, am bătut în canaturi cu toată puterea. Canaturile s-au deschis deodată.

Domnul d'Astarac, care ne deschisese, şedea liniştit înaintea noastră. Făptura lui lungă şi întunecoasă se profila pe fundalul de flăcări. Ne întrebă încet pentru ce pricină grabnică îl căutam la ceasul acela.

Nu era nici pomeneală de incendiu, ci un foc cumplit ieşea dintr-un cuptor mare, prevăzut cu reverber, despre care mai târziu am aflat că se numea athenor. Întreagă sala aceea, destul de încăpătoare, era plină cu sticle cu gâtul lung, pe care gât şerpuiau tuburi tot de sticlă şi cu ciocul ca de raţă; apoi retorte asemănătoare cu nişte chipuri dolofane, din care pornea un nas ca o trompă de elefant; creuzete, vase de sticlă cu gât lung, păhărele, cuptoare de alambic şi vase cu forme necunoscute.

Bunul meu dascăl spuse, ştergându-şi obrazul care-i ardea ca jăratecul:

— Vai, domnule, crezusem că a luat foc castelul şi că arde ca o şiră de paie uscate! Mulţumesc lui Dumnezeu, biblioteca nu a ars. Dar văd că vă îndeletniciţi cu arta spagirică.

— N-am să vă ascund, răspunse domnul d'Astarac, că am făcut câţiva paşi înainte în această artă; fără a ajunge însă să găsesc *telemul* care-mi va desăvârşi lucrările. Chiar în clipa în care aţi bătut la uşa asta culegeam, domnilor, Duhul-lumii şi Floarea-cerului, care este adevărata Fântână-a-tinereţii. Domnia ta te pricepi puţin la alchimie, domnule Coignard?

Abatele răspunse că se alesese cu ceva cunoştinţe de alchimie de prin cărţi, dar că socotea asemenea îndeletniciri ca fiind vătămătoare şi potrivnice dreptei credinţe. Domnul d'Astarac zâmbi şi mai spuse:

— Domnia ta eşti prea iscusit, domnule Coignard, ca să nu cunoşti Vulturul-zburător, Pasărea-lui-Hermes, Puiul lui-Hermogen, Capul-de-corb, Leul-verde şi Fenixul.

— Am auzit spunându-se, răspunse bunul meu dascăl, că numele acestea arată piatra filozofală, în osebitele ei stări. Dar mă îndoiesc că ar fi cu putinţă să se transmute metalele.

Domnul d'Astarac răspunse cu multă încredere:

— Nimic nu-mi va fi mai lesne, domnule, decât să pun capăt îndoielilor domniei tale.

Se duse să deschidă un vechi scrin şchiop, lipit de perete, scoase dintr-însul o bucată de aramă cu efigia fostului rege, şi ne arătă o pată rotundă care o străpungea dintr-o parte într-alta.

— Aceasta, spuse, se datoreşte pietrei, care a schimbat arama în argint. Dar asta nu-i decât un fleac.

Se înapoie la scrin şi scoase dintr-însul un safir de grosimea unui ou, un opal de o mărime minunată şi un pumn de smaralde neasemuit de frumoase.

— Iată, ne spuse, câteva din lucrările mele, care vă dovedesc îndeajuns că arta spagirică nu-i câtuşi de puţin visul unei minţi găunoase.

Se mai aflau pe fundul vasului în care erau aruncate nestematele încă cinci sau şase diamante, de care domnul d'Astarac nici măcar nu ne pomeni. Bunul meu dascăl îl întrebă dacă şi acelea erau opera lui. Şi alchimistul răspunzând că da:

— Domnule, spuse abatele, v-aş sfătui să le arătaţi pe acestea mai întâi celor curioşi, din prudenţă. Dacă veţi înfăţişa mai întâi safirul, opalul şi rubinul, vi se va spune că numai diavolul a putut să facă asemenea pietre, şi vi se va face un proces de vrăjitorie. Căci doar diavolul ar putea să trăiască la largul lui pe cuptoarele acestea unde trageţi numai flăcări pe nas. Cât despre mine, care sunt aici numai de un sfert de ceas, mă şi simt pe jumătate copt.

Domnul d'Astarac zâmbi cu bunăvoinţă şi grăi, poftindu-ne să ieşim:

— Deşi ştiu bine ce trebuie să gândesc despre fiinţa diavolului şi a Celuilalt, mă învoiesc cu dragă inimă să

vorbesc despre ei cu cei care cred într-înşii. Diavolul şi Celălalt sunt, cum se spune, nişte personaje; şi se poate vorbi despre ei cum se poate vorbi despre Ahile sau despre Tersit. Fiţi încredinţaţi, domnilor, că, dacă diavolul este aşa cum se spune, el nu ar locui într-un element atât de subtil cum e focul. Este ceva cu totul lipsit de înţeles să aşezi în soare o dihanie atât de pocită. Dar, aşa cum am avut cinstea s-o spun, domnule Tournebroche, capucinului maicii domniei tale, eu sunt de părere că toţi creştinii îi nedreptăţesc pe Satana şi pe ceilalţi diavoli. Că s-ar putea să fie, în vreo lume necunoscută, fiinţe încă mai rele decât oamenii, aceasta este cu putinţă, măcar că este aproape de neconceput. Fără îndoială, dacă sunt asemenea fiinţe, ele locuiesc în ţinuturi lipsite de lumină şi, dacă ard, apoi ard în gheţuri care, cu adevărat, pricinuiesc dureri vii, iar nu în slăvitele flăcări, printre strălucitoarele fiice ale aştrilor. Ele suferă, fiindcă sunt răutăcioase şi răutatea este un rău; dar nu poate fi vorba decât de niscaiva degerături. Cât despre Satana al domniilor voastre, domnilor, pe care teologii voştri îl privesc cu groază, nu-l socotesc ca fiind atât de vrednic de dispreţ, dacă ar fi să-l judec după ce spuneţi despre el şi, dacă din întâmplare ar fiinţa, l-aş socoti, nu ca pe o dihanie uricioasă, ci ca pe un mic silf, sau cel puţin ca pe un pitic metalurgist, cam mucalit şi foarte isteţ.

Bunul meu dascăl îşi astupă urechile şi o luă la fugă, ca să nu fie silit să-l mai asculte.

— Ce nelegiuire, Tournebroche, fiule, strigă el pe scară, ce blasfemie! Ai priceput bine ce primejdioase sunt învăţăturile acestui filozof? Împinge ateismul până la un fel de sminteală veselă, care mă uimeşte. Dar aceasta însăşi aproape că-l dezvinovăţeşte. Căci, departe fiind de orice credinţă, el nu poate sfâşia sfânta iserică cum o sfâşie aceia care mai rămân

legați de dânsa prin câte un mădular pe jumătate tăiat și care încă mai sângerează. Astfel sunt, fiule, luteranii și calviniștii, care cangrenează biserica la locul de unde s-au rupt de ea. Dimpotrivă, ateii se osândesc singuri la chinurile iadului și poți prânzi la ei fără de păcat. Astfel încât nu trebuie să fim îngrijorați să trăim la domnul acesta d'Astarac, care nu crede nici în Dumnezeu nici în diavol. Dar n-ai văzut oare, Tournebroche, fiule, că se mai afla în fundul cutiei un pumn de mici diamante, al căror număr pare că nici nu-l știe și care mi s-au părut că au ape foarte frumoase? Mă îndoiesc de opal și de safire. Cât despre diamantele acelea, păreau să fie adevărate.

Ajunși la odăile noastre de sus, ne-am urat unul altuia noapte bună.

XI

Până-în primăvară, bunul meu dascăl și cu mine am dus o viață așezată și retrasă. Lucram toată dimineața, închiși în galerie. Și ne întorceam acolo iarăși, după cină, ca la un spectacol, așa cum obișnuia să spună chiar domnul Jérôme Coignard; și aceasta nu pentru a ne îngădui să vedem, după obiceiul gentilomilor și lacheilor, vreun spectacol de bâlci. Ci ca să ascultăm dialoguri mărețe, deși contradictorii ale autorilor vechi.

Cu asemenea fel de trai, lectura și tălmăcirea Panopolitului mergeau de minune. Eu nu participam deloc la ele. O asemenea strădanie era mai presus de cunoștințele mele, și mi-era destul că trebuia să învăț înfățișarea pe care-o aveau slovele elinești pe papirus. Cu toate acestea, îl mai ajutam

întrucâtva pe bunul meu dascăl să consulte autorii care îl puteau lumina în cercetările sale, mai cu osebire pe Olimpiodor şi pe Photius, care, din vremea aceea, mi-au rămas în minte. Neînsemnatul ajutor pe care mă învredniceam să i-l dau mă făcea să cresc foarte mult în ochii mei.

După o iarnă lungă, aspră, eram pe cale să ajung un adevărat cărturar, când deodată primăvara se ivi fără veste, cu alaiul ei şăgalnic de lumină, de gingaşă verdeaţă şi de ciripit de păsărele. Mireasma liliacului se înălţa până în biblioteca noastră şi mă făcea să mă las pradă unor visări nelămurite, din care bunul meu dascăl mă smulgea fără de veste, spunându-mi:

— Jacquot Tournebroche, ia urcă-te, te rog, pe scară, şi spune-mi dacă pungaşul acela de Maneton nu pomeneşte cumva despre un anume zeu Imhotep care, prin contrazicerile lui, mă chinuieşte ca un diavol?

Şi bunul meu dascăl îşi înfunda nările cu tutun cu un aer mulţumit.

— Fiule, îmi mai spunea el, să băgăm de seamă că veşmintele noastre au o mare înrâurire asupra curăţeniei sufletului nostru. De când mi-este gulerul rasei preoţeşti pătat cu felurite sosuri pe care le-am lăsat să mi se prelingă pe el, mă simt un om cu mai puţină evlavie. Cât despre tine, Tournebroche, acum că eşti îmbrăcat ca un marchiz, nu te simţi ispitit de pofta de a fi şi tu de faţă la toaleta unei cântereţe de operă, şi de a împinge şi tu un fişic de ludovici falşi pe o masă de faraon? Într-un cuvânt, nu ţi se pare că te-ai ridicat în rândul nobililor? Nu trebuie să-mi iei vorbele în nume de rău. Ci socoate că-i de ajuns să-i dai unui fricos un coif cu pene ca el să se ducă numaidecât să-şi frângă gâtul în slujba regelui. Simţămintele noastre, Tournebroche, sunt

alcătuite din mii de lucruri pe care nu le băgăm în seamă fiindcă sunt prea neînsemnate Iar soarta sufletului nostru nemuritor atârnă adesea de o adiere, prea uşoară ca să se aplece un fir de iarbă. Suntem jucăria vânturilor. Dar adu-mi, rogu-te, *Rudimentele* lui Vossius, al căror cotor roşu îl văd căscându-se acolo, sub braţul tău stâng.

În ziua aceea, după prânzul de la ceasurile trei, domnul d'Astarac ne-a luat să facem o plimbare prin parc. Ne-a dus spre partea de apus a parcului, de unde se puteau vedea Rueil şi muntele Valerian. Era partea parcului cea mai stufoasă şi cea mai ruginită. Iedera şi iarba acopereau aleile, de-a curmezişul cărora se prăbuşiseră trunchiuri mari de arbori uscaţi. Statuile de marmură de pe marginea aleilor surâdeau, fără să ia seama la ruina lor. O nimfă, cu o mână frântă pe care şi-o apropia de buze, îi făcea semn unui păstor să-i păstreze taina. Un faun tânăr, al cărui cap zăcea pe pământ, mai căuta încă să-şi ducă fluierul la gură. Şi toate făpturile acestea divine păreau că ne învaţă să dispreţuim potrivnicia timpului şi a soartei. Mergeam de-a lungul unui şanţ larg în care se scurgeau apele ploilor, hrănind brotăceii. În jurul unui rond se ridicau havuzuri înclinate, din care beau apă porumbiţele. Ajunşi la locul acela, am luat-o pe o cărare tăiată prin desişuri.

— Mergeţi cu băgare de seamă, ne spuse domnul d'Astarac. Cărarea aceasta este primejdioasă, fiindcă e mărginită de mătrăgune, care, noaptea, cântă la picioarele copacilor. Sunt ascunse în pământ. Feriţi-vă să călcaţi pe ele, căci v-aţi molipsi de boala dragostei, sau de setea avuţiilor, şi asta v-ar fi pieirea. Fiindcă patimile pe care le insuflă mătrăguna sunt triste.

Am întrebat cum era cu putinţă să ne ferim de primejdia aceea nevăzută. Domnul d'Astarac îmi răspunse că te puteai feri de ea numai printr-o putere de pătrundere intuitivă, nicidecum într-alt fel.

— De altminteri, adăugă el, cărarea aceasta aduce nenorociri.

Cărarea ducea drept la un pavilion de cărămidă, ascuns sub iederă, şi care slujise cândva, fără îndoială, de locuinţă vreunui paznic. Acolo se sfârşea şi parcul, spre mlaştinile mohorâte ale Senei.

— Vedeţi pavilionul acela, ne spuse domnul d'Astarac. Îl adăposteşte pe cel mai învăţat dintre oameni. Acolo locuieşte Mosaide, în vârstă de o sută şi doisprezece ani, şi pătrunde tainele firii cu o îndărătnicie fără asemănare. I-a lăsat mult în urma lui pe Imbonatus şi pe Bartolini. Voiam, domnilor, să mă bucur de faima de a găzdui sub acoperişul meu pe cel mai mare dintre cabalişti, după Enoh, fiul lui Cain. Dar anume scrupule religioase îl împiedică pe Mosaide să-mi facă prea mare cinste şi să se aşeze la masa mea, pe care o socoteşte creştină. Nici nu vă puteţi închipui cât de cumplită este ura acestui înţelept împotriva creştinilor. Cu mare greutate s-a învoit să se aşeze în acest pavilion, unde locuieşte singur cu nepoata lui, Jahel. Domnilor, nu trebuie să mai zăboviţi să-l cunoaşteţi pe Mosaide, şi am să vă prezint numaidecât, şi pe unul şi pe celălalt, acestui om divin.

După ce a vorbit astfel, domnul d'Astarac ne împinse în pavilion şi ne puse să urcăm o scară întortocheată, care dădea într-o încăpere unde şedea, într-un jilţ mare cu spetează, în mijlocul unui vraf de manuscrise împrăştiate, un bătrân cu ochii vii, cu nasul coroiat, şi a cărui bărbie teşită lăsa să-i scape două pâraie subţiri de barbă albă. O tichie de catifea, în

formă de coroană împărătească, îi acoperea capul chel. Iar trupul lui, de o slăbiciune care nu părea omenească, era înfăşurat într-un halat vechi de mătase galbenă, strălucitor şi soios.

Deşi privirile lui pătrunzătoare păreau îndreptate spre noi, nu arăta prin nici un semn că-şi dăduse seama de venirea noastră. Pe chipul lui era întipărită o îndărătnicie sfâşietoare şi învârtea încet, între degetele lui zbârcite, trestia de care se slujea ca să scrie.

— Nu trebuie să aştepţi cuvinte zadarnice din partea lui Mosaide, ne spuse domnul d'Astarac. De multă vreme, înţeleptul acesta nu mai stă de vorbă decât cu geniile şi cu mine. Vorbele lui sunt înălţătoare. Şi întrucât nu se va îndupleca, fără îndoială, să stea de vorbă cu domniile voastre, domnilor, vă voi împărtăşi în câteva cuvinte temeiurile pentru preţuirea lui. El cel dintâi a pătruns înţelesul duhovnicesc al cărţilor lui Moise, după însemnătatea slovelor ebraice, care atârnă de înşiruirea slovelor în alfabet. Şirul lor fusese încurcat, începând de la slova a unsprezecea. Mosaide l-a statornicit din nou, ceea ce n-au izbutit s-o facă nici Lulio, nici Pico della Mirandola, nici Reuchelin, nici Henri Morus, nici Robert Flydd. Mosaide cunoaşte numărul de aur, care corespunde lui Iehova în lumea duhurilor. Şi vă daţi seama, domnilor, că acest lucru este de o însemnătate nemărginită.

Bunul meu dascăl îşi scoase tabachera din buzunar şi, după ce ne-o înfăţişă, politicos, la fiecare, trase pe nări niţel tutun:

— Nu credeţi oare, domnule d'Astarac, că asemenea cunoştinţe sunt nemaipomenit de prielnice să ducă pe cineva drept în iad, la încheierea vieţii acesteia vremelnice? Căci doar domnul acesta, Mosaide, rătăceşte, de bună seamă, în tălmăcirea Sfintelor Scripturi. Când Domnul Nostru a murit

pe cruce pentru mântuirea oamenilor, sinagoga a simţit cum îi pogoară un văl pe ochi; s-a clătinat precum muierea beată şi cununa i s-a prăvălit de pe frunte. Din vremea aceea, întreaga înţelepciune a Vechiului Testament sălăşluieşte în sânul bisericii catolice, din care fac parte şi eu, cu toate numeroasele-mi păcate.

La cuvintele acestea, Mosaide, asemene unui zeu cu chip de ţap, surâse înspăimântător şi-i spuse bunului meu dascăl, cu glas încet, acru şi parcă venind de departe:

— Nici Maşora nu ţi-a încredinţat tainele sale, nici Mişna nu ţi-a dezvăluit misterele ei.

— Mosaide, reluă domnul d'Astarac, tălmăceşte limpede, nu numai cărţile lui Moise, dar şi aceea a lui Enoch, care are mult mai multă însemnătate şi pe care creştinii au înlăturat-o, fiindcă nu au priceput-o, aşa cum a făcut cocoşul din pilda arabă, care nu s-a sinchisit câtuşi de puţin de mărgăritarul picat printre grăunţele lui. Cartea aceasta a lui Enoch, domnule abate Coignard, este cu atât mai de preţ, cu cât se arată într-însa cele dintâi legături ale fiicelor oamenilor cu silfii. Căci înţelegeţi prea bine că îngerii aceia, pe care Enoch ni-i arată înfiripând legături de dragoste cu femeile, erau silfii şi salamandrele.

— Îmi voi da osteneala s-o înţeleg, domnule, răspunse bunul meu dascăl, numai ca să nu vă necăjesc. Dar, din cât ni s-a păstrat din cartea lui Enoch, care este în chip vădit plăsmuită, bănuiesc că îngerii aceia nu erau niscaiva silfi, ci nişte neguţători fenicieni.

— Şi pe ce sprijini domnia ta, întrebă domnul d'Astarac, o părere atât de ciudată?

— O sprijin, domnule, pe ceea ce se spune în acea carte, şi anume că îngerii le-au învăţat pe femei cu deprinderea de a

purta brăţări şi şiraguri de mărgăritare sau de aur, şi cu meşteşugul de a-şi zugrăvi sprâncenele şi de a folosi tot felul de vopseli. În aceeaşi carte, se mai spune că îngerii le-au învăţat pe fiicele oamenilor să cunoască însuşirile buruienilor şi ale copacilor, farmecele şi meşteşugul de a citi în stele. De bună seamă, domnule, îngerii aceia nu aveau oare înfăţişarea unor tirieni sau a unor sidonieni, care au tras la vreun ţărm pe jumătate pustiu şi şi-au desfăcut marfa lor de duzină la poalele stâncilor, ca să ispitească cu ea fetele seminţiilor sălbatice? Neguţătorii aceia le dădeau fetelor salbe de aramă, talismane şi leacuri, în schimbul chihlimbarului, al tămâiei şi-al blănurilor, şi le uimeau pe acele făpturi frumoase şi neştiutoare, vorbindu-le despre stele, cu câte cunoştinţe apucaseră să deprindă în drumurile lor pe mare. Lucrul acesta este limpede şi tare aş vrea să ştiu ce ar avea de spus împotrivă-i domnul Mosaide.

Mosaide rămase tăcut, iar domnul d'Astarac surâse iarăşi.

— Domnule Coignard, zise el, domnia ta nu judeci prea rău, cu toate că nu cunoşti încă nici gnosa, nici cabala. Şi ceea ce spui mă face să cuget că se prea poate să se fi găsit niscaiva gnomi, fauri şi giuvaergii, printre silfii aceia care s-au împreunat cu fiicele oamenilor în dragoste. Într-adevăr, gnomii, când vor, se îndeletnicesc cu giuvaergia. Şi se prea poate ca demonii aceştia iscusiţi să fi făurit acele brăţări, pe care domnia ta le socoteşti lucrate de fenicieni. Dar îţi spun de pe-acum că nu-ţi va fi tocmai uşor să te măsori cu Mosaide pe temeiul cunoaşterii faptelor de demult ale omenirii. A găsit urma unor lucruri vechi, pe care lumea le socotea pierdute şi, printre altele, aceea a stâlpului lui Set şi prezicerile Sambeteei, fiica lui Noe, cea mai veche dintre sibile.

—Vai! strigă bunul meu dascăl, sărind pe podeaua prăfuită de pe care se înălţă un nor de colb. Vai, câtă aiurare! E prea de tot, vă bateţi joc de noi! Iar domnul Mosaide nu poate să fi adunat atâtea sminteli în cap, sub marea lui scufie care aduce cu coroana lui Carol cel Mare. Stâlpul acela al lui Set nu-i decât o născocire caraghioasă a acelui nerod de Flavius Josephus, un basm fără noimă, care pînă la domnia voastră n-a mai înşelat pe nimeni. Cât despre proorocirile Sambeteei, fiica lui Noe, tare aş fi curios să le aflu. Şi domnul Mosaide, care se arată a fi destul de zgârcit cu vorbele domniei sale, mi-ar face un mare hatâr dacă ar lăsa să-i scape unele din gură. Căci nu-i este cu putinţă, îmi place s-o recunosc, să le rostească pe calea aceea mai ascunsă prin care sibilele de demult obişnuiau să-şi vestească tainicele răspunsuri.

Mosaide, care părea că nu aude, vorbi deodată:

— Fiica lui Noe a vorbit; Sambeteea a spus: „Omul deşert care râde şi care batjocoreşte nu va auzi glasul care iese din cel de-al şaptelea tabernacol; nelegiuitul va merge pe cale jalnică spre pieire”.

După această prorocire, ne-am luat toţi trei rămas bun de la Mosaide.

XII

În anul acela a fost o vară strălucitoare, şi mă apucase dorul plimbărilor. Într-o bună zi, pe când rătăceam pe sub copacii din Cours-la-Reine, cu doi scuzi mititei pe care-i găsisem în dimineaţa aceea în buzunarul nădragilor, şi care înfăţişau cea dintâi dovadă prin care-şi arăta dărnicia făcătorul meu de aur, mă aşezasem înaintea porţii unui limonagiu, la o

măsuţă, potrivită singurătăţii şi cumpătării mele; şi m-am apucat să mă gândesc acolo la ciudăţenia soartei mele, pe când, alături de mine, nişte muşchetari beau vin de Spania cu fete vesele. Îmi venea să cred că şi Croix-de-Sablons, şi domnul d'Astarac, şi Mosaide şi papirusul lui Zozim, şi hainele mele cele frumoase, nu erau toate decât nişte vise din care aveam să mă trezesc, ca să mă regăsesc în straie de postav prost înaintea frigării de la „Regina Pédauque".

M-am trezit din visare, simţind cum mă trăgea cineva de mânecă. Şi l-am văzut în faţa mea pe fratele Ange, al cărui chip se pierdea între glugă şi barbă.

— Domnule Jacques Ménétrier, mi-a vorbit el încet, o domnişoară care nu-ţi vrea decât binele te aşteaptă în caleaşca ei pe şosea, între malul râului şi poarta Conferinţei.

Inima începu să-mi bată foarte tare. Înspăimântat şi încântat totodată de această întâmplare, mă dusei numaidecât la locul arătat de călugăr, mergând totuşi cu pas liniştit, cum socoteam că ar fi mai nimerit Ajuns pe chei, am văzut o caleaşcă şi o mână mică aşezată pe marginea portierei.

Portiera se întredeschise la apropierea mea şi am fost nespus de uimit s-o găsesc în caleaşcă pe domnişoara Caterina, în rochie de atlas trandafirie şi cu capul acoperit de un capişon, din care buclele ei blonde se revărsau şi se împleteau cu dantela neagră.

Am rămas înmărmurit pe scara caleştii.

— Vino sus, mi-a spus ea, şi aşază-te lângă mine. Închide uşa, te rog. Nu se cade să fim văzuţi. Adineauri, trecând prin Cours-la-Reine, te-am zărit la limonagiu. Am trimis numaidecât pe frăţior să te cheme. Ştii, l-am luat pe frăţior pe lângă mine ca să mă ajute să ţin postul mare, cu toate rosturile lui sfinte, şi de-atunci îl păstrez la mine, fiindcă, în orice stare

te-ai găsi, trebuie să te porţi cu smerenie. Îţi venea foarte bine, domnule Jacques, cum şedeai înaintea măsuţei dumitale, cu sabia de-a lungul şoldului, şi cu înfăţişarea plictisită a unui om de soi. Am simţit întotdeauna multă prietenie pentru domnia ta, şi nu fac parte din tagma acelor femei care, ajunse cu stare, îşi dispreţuiesc prietenii de odinioară.

— Ei, nu cumva, domnişoară Caterina, strigai eu, caleaşca asta, lacheii, rochia asta de atlas?!

— Se trag, mi-a spus, din dărnicia domnului de la Guéritaude, care face parte dintre aceia care strâng birul şi este unul dintre cei mai bogaţi financiari. L-a împrumutat cu bani până şi pe rege. E un prieten minunat şi pentru nimic în lume n-aş vrea să-l mâhnesc. Dar nu este atât de drăguţ ca dumneata, domnule Jacques. Mi-a mai dat şi o casă la Grenelle, şi am să ţi-o arăt de la pivniţă până în pod. Domnule Jacques, cât sunt de mulţumită că te văd pe cale să faci avere! Oamenii înzestraţi răzbesc întotdeauna. Ai să-mi vezi odaia de culcare, care a fost făcută aidoma după aceea a domnişoarei Davilliers. E toată în oglinzi, şi are statuete. Ce mai face tatăl dumitale atât de cumsecade? Între noi fie vorba, nu se prea sinchisea de nevastă şi de ospătărie. E un mare ponos pentru un om de teapa lui. Dar să vorbim despre dumneata.

— Să vorbim de dumneata, domnişoară Caterina, spusei eu în cele din urmă. Tare eşti frumoasă şi mare păcat faci că-i îndrăgeşti pe capucini. Căci de strângătorii de biruri nu trebuie să te ţinem de rău că-i ai.

— Vai, spuse ea, nu mă cicăli pentru fratele Ange! L-am luat numai pentru mântuirea mea şi dacă mi-ar veni cheful să-i dau un rival domnului de la Guéritaude, acela ar fi....

— Cine ar fi?

— Nu mă întreba, domnule Jacques. Eşti un om nerecunoscător. Căci doar ştii bine că te-am ţinut la mare preţ întotdeauna. Dar dumitale puţin îţi păsa.

— Ba, dimpotrivă, îmi păsa grozav de batjocurile dumitale, domnişoară Caterina. Râdeai de mine că nu-mi mijea încă barba. Şi de multe ori mi-ai spus că sunt cam nătâng.

— Asta-i adevărat, domnule Jacques, ba chiar mai adevărat decât îţi închipui. Cum de n-ai ghicit că nu-ţi voiam decât binele?

— Dar şi dumneata, Caterino, de ce erai atât de frumoasă? De speriat de frumoasă! Nici nu cutezam să te privesc. Şi pe urmă, într-o bună zi, am văzut că eşti supărată rău pe mine.

— Şi aveam şi dreptate să fiu supărată, domnule Jacques. Ţi-a plăcut mai mult îmbrobodita aia din Savoia, lepădătura portului Saint-Nicolas.

— Crede-mă, Caterino, că asta a fost nu din dragoste şi nici din plăcere, ci numai fiindcă ea, ca să-mi biruie sfiala, a folosit mijloace mai energice.

— Vai, prietene, crede-mă pe mine, care sunt mai în vârstă; mare păcat împotriva dragostei mai e şi sfiala! N-ai băgat de seamă că cerşetoarea aceea umbla cu ciorapii zdrenţuiţi şi că purta pe poalele fustelor o dantelă de jeg şi de noroi înaltă de o jumătate de cot?

— Ba am băgat de seamă, Caterino.

— N-ai băgat de seamă, Jacques, că nu era bine făcută, şi că mai era şi veştejită?

— Ba am băgat de seamă, Caterino.

— Cum ai putut atunci s-o îndrăgeşti pe maimuţa aceea din Savoia, dumneata care ai pielea albă şi purtări alese?

— Nici eu nu-mi pot da seama, Caterino. Trebuie că în clipa aceea mintea mea să-mi fi fost plină de imaginea ta. Şi

de vreme ce numai icoana ta mi-a dat îndrăzneala şi puterea de care azi mă ţii de rău, ia gândeşte-te, Caterino, cu câtă patimă te-aş fi strâns în braţe, sau aş fi strâns-o în braţe pe vreo fată care să-ţi semene cât de puţin. Căci te iubeam nespus de mult.

Îmi luă mâinile între ale ei şi oftă. Am vorbit din nou, cu glas melancolic:

— Da, te iubeam, Caterino, şi te-aş mai iubi şi acuma, dacă n-ar fi călugărul ăsta scârbos.

Ea sări în sus:

— Vai, ce bănuială! Mă superi. E un gând nebunesc.

— Cum? Nu-ţi sunt dragi capucinii?

— Ptiu!

Am socotit că nu-i nimerit să mai stărui asupra acestui lucru, am cuprins-o după mijloc; ne-am îmbrăţişat, buzele noastre s-au întâlnit, şi am simţit că făptura mea întreagă se topeşte de voluptate.

După o clipă de moleşeală, ea s-a desprins din braţele mele, cu obrajii trandafirii, cu ochii galeşi şi cu buzele întredeschise. Din ziua aceea, am aflat eu cât de mult este înfrumuseţată şi împodobită o femeie de sărutarea pe care i-o aşterni pe gură. Sărutarea mea făcuse să înmugurească pe obrajii Caterinei trandafiri de cea mai gingaşă culoare, şi-i scăldase floarea albastră a ochilor într-o rouă plină de strălucire.

— Eşti un copil, îmi spuse ea, îndreptându-şi capişonul. Hai du-te, nu mai poţi zăbovi nici o clipă. Domnul de la Guéritaude trebuie să vină. Mă iubeşte cu atâta nerăbdare încât vine înainte de ceasul întâlnirii.

Desluşind atunci pe chipul meu cât eram de stingherit, ea îmi spuse cu o galeşă vioiciune:

— Dar ascultă-mă, Jacques: în fiecare seară, la ceasurile nouă, se înapoiază la bătrâna lui nevastă, care s-a înăcrit cu vârsta şi nu-i mai rabdă înşelăciunile, de când nu mai este în stare să i le întoarcă, şi care a ajuns de o gelozie înspăimântătoare. Vino astă-seară la ceasurile nouă şi jumătate. Am să te primesc. Casa mea este la colţul străzii du Bac. Ai s-o recunoşti după cele trei ferestre pe care le are la fiecare cat şi după balconul acoperit cu trandafiri. Ştii că întotdeauna mi-au plăcut florile. Pe deseară!

M-a dat la o parte, cu o mişcare mângâietoare, prin care părea că-şi dezvăluie întreaga părere de rău că nu mă mai putea ţine lângă ea, şi pe urmă, ducând un deget la gură, a şoptit încă o dată:

— Pe deseară!

XIII

Nu ştiu cum mi-a fost cu putinţă să mă smulg din braţele Caterinei, dar e neîndoios că, sărind din caleaşcă, am căzut, sau aproape era s-o fac, peste domnul d'Astarac, a cărui statură înaltă era înfiptă ca un copac pe marginea drumului. Îl salutai politicos şi îi dezvăluii cât de uimit eram de întâlnirea noastră neaşteptată.

— Întâmplarea, îmi spuse, se împuţinează pe măsură ce sporeşte cunoştinţa noastră: pentru mine nu mai există întâmplare. Ştiam, fiule, că trebuie să te întâlnesc aici. Trebuie să am cu dumneata o convorbire pe care o amân de prea multă vreme. Să mergem, rogu-te, să căutăm singurătatea şi liniştea de care au nevoie vorbele pe care ţi le voi spune. Nu-ţi lua o

înfăţişare îngrijorată. Tainele pe care ţi le voi dezvălui sunt deosebite ce-i drept, dar plăcute.

După ce vorbi astfel, m-a călăuzit pe malurile Senei, până pe insula Lebedelor care se înălţa în mijlocul râului ca o corabie de frunziş. Acolo făcu semn podarului, care ne duse, cu podul lui umblător, până în insula aceea de verdeaţă, pe care n-o cercetau decât câţiva invalizi, veniţi în zilele senine să joace popice şi să golească o stacană. Noaptea îşi aprindea cele dintâi stele pe cer şi da glas gângăniilor ierbii. Insula era pustie. Domnul d'Astarac se aşeză pe o bancă de lemn, la capătul, încă luminat, al unei alei de nuci. Mă pofti să iau loc lângă dânsul şi-mi vorbi astfel:

— Sunt pe lume trei soiuri de oameni, fiule, cărora filosoful cată să le ascundă tainele sale. Anume: principii, fiindcă ar fi primejdios să le sporeşti puterea; cei ambiţioşi, al căror cuget necruţător nu se cade să-l mai întrezăreşti, şi desfrânaţii, care ar găsi în cunoştinţa tainică mijlocul să-şi îndestuleze patimile lor ticăloase.

Dar dumitale pot să mă destăinuiesc, de vreme ce nu eşti nici desfrânat - căci socotesc de nimica rătăcirea în care era să cazi adineauri în braţele fetei aceleia - nici ambiţios, fiindcă ai trăit până acum mulţumit să învârţi frigarea părintească. Pot prin urmare să-ţi dezvălui fără teamă tainele ascunse al lumii.

Nu trebuie să credem că viaţa se mărgineşte la înfăţişările strâmte prin care se arată în ochii oamenilor de rând. Atunci când propovăduiesc că facerea lumii l-a avut drept ţel şi drept fiinţă pe om, teologii şi filosofii voştri judecă întocmai cum ar face coropişniţele din Versailles sau din Tuileries, dacă ar socoti că umezeala pivniţelor este făcută pentru ele şi că restul castelului nici nu este locuit. Orânduirea lumii, pe care canonicul Copernic o propovăduia în veacul trecut, după

învăţătura lui Aristarc din Samos şi a filozofilor pitagoricieni, îţi este cunoscută fără îndoială, căci doar s-au făcut şi prescurtări pentru micii ştrengari de pe băncile şcolilor, şi dialoguri pe înţelesul femeilor deşucheate ale oraşului. Ai văzut doar şi la mine o maşină care o lămureşte foarte bine, cu ajutorul unei mişcări de ceasornic.

„Ridică-ţi ochii, fiule, şi vezi deasupra capului dumitale carul lui David, care, tras de Mizar şi de vestitele lui tovarăşe, se învârteşte, în jurul polului. Priveşte Arcturus, Vega Lirei, Spinul Fecioarei, Cununa Arianei şi fermecătorul ei mărgăritar.

Toate acestea sunt sori. O singură privire asupra lumii te va încredinţa că întreaga facere a lumii este o plăsmuire de foc şi că viaţa trebuie să se hrănească din flăcări în înfăţişările ei cele mai frumoase.

Şi planetele ce sunt altceva? Nişte picături de noroi, puţină tină şi puţin mucegai. Priveşte corul strălucit al stelelor, adunarea sorilor. Îl ajung şi chiar îl întrec pe al nostru în mărime şi în putere şi atunci când, într-o noapte senină de iarnă, ţi-l voi arăta pe Sirius prin luneta mea, sufletul şi ochii vor fi uimiţi.

Crezi oare, cu adevărat, că Sirius, Altair, Regulus, Aldebaran, toţi sorii aceştia, într-un cuvânt, sunt nişte făclii uriaşe? Crezi că Phebus acesta bătrân, care-şi revarsă necontenit, prin spaţiile prin care plutim, valurile lui nemăsurate de arşiţă şi de lumină, nu are altă menire decât aceea de a da lumină pământului şi altor câteva planete dezgustătoare pe care abia le vezi cu ochii? Grozavă lumânare! De mii de mii de ori mai mare decât încăperea pe care o luminează!

Am fost nevoit să-ţi înfăţişez mai întâi părerea aceasta că lumea este alcătuită din sori şi că planetele care pot să se afle într-însa sunt mai puţin decât nimica. Dar îmi dau seama că vrei să-mi faci o întâmpinare, şi-ţi voi răspunde. Sorii aceştia, ai să-mi spui se sting, în depănarea veacurilor, şi se prefac în tină. — Deloc! îţi voi răspunde; căci se împrospătează prin cometele pe care ei le atrag pe învelişul lor. Ei sunt lăcaşul adevăratei vieţi. Planetele şi pământul acesta, pe care vieţuim, nu-s altceva decât lăcaşul viermilor. Acestea sunt adevărurile de care trebuia să te pătrunzi din capul locului.

Şi acum că ai priceput, fiule, că focul este elementul cel de căpetenie, vei înţelege mai bine ceea ce am să te învăţ, lucrul care este de mai mare însemnătate decât tot ceea ce au cunoscut vreodată Erasmus, Turnčbe şi Scalinger. Nu vorbesc de teologi de teapa unui Quesnel sau a unui Bossuet, care, între noi fie vorba, sunt drojdia duhului omenesc şi n-au mai multă minte decât o căpetenie de strajă.

Să nu ne pierdem vremea, aşadar, dispreţuind minţile acestea sărace, care s-ar putea asemui după mărime şi plămădeală cu nişte ouă de piţigoi. Şi să ajungem cât mai curând la ţelul vorbirii mele. În vreme ce făpturile plăsmuite din ţărână nu depăşesc un anumit nivel al desăvârşirii, nivel care, cât priveşte frumuseţea chipului, a fost atins de Antinous şi de către doamna de Parabčre. Şi la care au putut ajunge, cât priveşte putinţa cunoaşterii, numai Democrit şi cu mine, fiinţele plămădite din foc se bucură de o înţelepciune şi de o putere de pricepere a cărei întindere ne este peste putinţă a ne-o închipui.

Asemenea este, fiule, natura copiilor slăviţi ai soarelui. Ei stăpânesc legile universului, aşa cum noi cunoaştem regulile jocului de şah, şi mişcările astrelor pe boltă nu-i încurcă mai

mult decât ne încurcă pe noi mişcările regelui, ale turnului şi ale nebunului. Geniile acestea făuresc lumi noi, în spaţiile în care asemenea lumi încă nu fiinţează, şi le statornicesc aşa cum socotesc că-i bine. Asemenea îndeletniciri îi mai îndepărtează o clipă de marea lor menire, care este aceea de a se împreuna între ei cu dragoste de nespus. Ieri seară mi-am îndreptat ocheanul către semnul Fecioarei şi am văzut într-acolo un vârtej de lumină, departe. Nu încape îndoială, fiule, că e vorba de lucrarea încă neîntreruptă a niscaiva făpturi dintre acestea de foc.

Universul, să spunem drept, nu are altă obârşie. Departe de-a fi urmarea unei singure voinţe, el este rodul toanelor slăvite ale unui mare număr de genii, care s-au desfătat lucrând la făurirea lui, fiecare la vremea sa şi fiecare despre partea lui. Aceasta îi lămureşte diversitatea, măreţia şi nedesăvârşirea. Fiindcă puterea şi limpezimea minţii acestor genii, măcar că sunt uriaşe, au totuşi unele margini. Te-aş amăgi dacă ţi-aş spune că vreun om, fie el filosof şi mag, ar putea să intre în legătură mai strânsă cu ei. Nici unul dintre ei nu mi s-a arătat mie, şi tot ce ţi-am spus pe socoteala lor nu-mi este cunoscut decât prin inducţie şi prin ceea ce am auzit de la alţii. Astfel încât, măcar că fiinţarea lor este mai presus de îndoială, aş merge prea departe dacă ţi-aş zugrăvi şi obiceiurile şi firea lor. Trebuie să ştii să treci peste unele lucruri, fiule. Şi-mi dau osteneala să nu rostesc decât fapte pe deplin cercetate. Să-i lăsăm deci pe geniile sau mai bine zis pe demiurgii aceştia în slava lor îndepărtată şi să ne întoarcem la lucruri însemnate care ne privesc mai îndeaproape. Aici cată, fiule, să-ţi ascuţi urechile.

Vorbindu-ţi adineauri despre planete, dacă m-am lăsat pradă unui gând dispreţuitor, am făcut aceasta fiindcă ţineam

seama numai de întinderea trainică şi de scoarţa acestor mici mărgele sau sfârlèze, şi de animalele care se târăsc cu jale pe dânsele. Ţi-aş fi vorbit într-altfel, dacă duhul meu ar fi cuprins atunci, o dată cu planetele, şi aerul şi aburii care le învăluie. Căci aerul este un element care nu e întrecut în măreţie decât de foc. De unde urmează că slava şi strălucirea planetelor atârnă de aerul în care se scaldă. Negurile acelea, aburii aceia molateci, adierile, luminile, undele acelea albastre, insulele acelea mişcătoare de aur şi de purpură care trec pe deasupra capetelor noastre, sunt lăcaşul unor neamuri încântătoare. Li se spune silfi sau salamandre. Sunt făpturi nespus de plăcute şi de frumoase, încât alăturea de ele cea mai frumoasă femeie de la curte sau din oraş nu-i altceva decât o maimuţă dezgustătoare. Ele se dăruiesc cu plăcere filosofilor. Ai auzit desigur vorbindu-se de minunea aceea care-l întovărăşea pe domnul Descartes în călătoriile sale. Unii spuneau că ar fi fost o fiică a lui, din flori, pe care o ducea cu dânsul pretutindeni; alţii socoteau că ar fi vreun automat pe care-l făurise, cu o iscusinţă fără de seamăn. Adevărul este însă că era o salamandră, pe care omul acela priceput şi-o luase ca ibovnică. Nu se despărţea de ea niciodată. În timpul unei călătorii pe mare, în Olanda, a luat-o pe punte cu el, închisă într-o cutie făcută din lemn de preţ şi căptuşită pe dinăuntru cu atlas. Forma cutiei aceleia şi grija cu care domnul Descartes o păstra au atras băgarea de seamă a căpitanului, care, în vreme ce filozoful dormea, a ridicat capacul cutiei şi a dat de salamandră. Omul acela neştiutor şi necioplit şi-a închipuit că o făptură atât de minunată nu poate fi decât plăsmuirea dracului. De spaimă, a aruncat-o în mare. Dar îţi închipui doar că frumoasa salamandră nu s-a înecat şi că i-a fost uşor să se întoarcă la iubitul ei domn Descartes. I-a rămas credincioasă

atâta vreme cât a trăit şi, la moartea lui, a părăsit pământul acesta pentru a nu se mai întoarce.

Ţi-am spus această pildă, între multe altele, pentru a te face să cunoşti iubirile filozofilor cu salamandrele. Aceste iubiri sunt prea sublime ca să fie înlănţuite prin contract; şi vei recunoaşte că alaiul caraghios cu care se desfăşoară nunţile n-ar fi la locul lui în asemenea împrejurări. Frumos ar fi, zău, dacă şi-ar mai băga nasul şi un notar cu perucă şi un preot pântecos! Domnii aceştia sunt buni numai să pecetluiască împerecherea obişnuită a unui om cu o femeie. Nunţile salamandrelor cu înţelepţii au nişte martori mai sus-puşi. Neamurile văzduhului le sărbătoresc pe nişte corăbii care, duse de adieri molcome, alunecă prin aer, cu pupa încununată de trandafiri şi în sunete de harfă, pe nevăzute unde. Dar nu trebuie să-ţi închipui că, fiindcă n-au fost înscrise într-o terfeloagă murdară dintr-o sacristie nevolnică, legăturile acestea ar fi puţin temeinice şi s-ar putea cu uşurinţă rupe. Ele au drept chezăşie duhurile care se joacă printre negurile din care ţâşneşte fulgerul şi unde se prăvăleşte trăsnetul. Îţi fac, fiule, nişte destăinuiri care-ţi vor fi de folos, căci am recunoscut, după anumite semne temeinice, că eşti sortit să împărtăşeşti culcuşul unei salamandre.

— Vai, domnule, am strigat, asemenea soartă mă înspăimântă, şi simt aproape tot atâta groază cât a simţit căpitanul acela olandez care a zvârlit-o în mare pe prietena domnului Descartes. Nu mă pot opri să cred ca şi el că aceste doamne ale văzduhului n-ar fi altceva decât nişte diavoli. Mi-ar fi teamă să nu-mi pierd sufletul alături de ele. Căci doar, domnule, asemenea căsătorii sunt împotriva firii şi potrivnice legii sfinte. De ce nu-i de faţă domnul Jérôme Coignard, bunul meu dascăl, să vă asculte şi el? Sunt

încredinţat că m-ar întări cu argumente temeinice împotriva farmecelor salamandrelor domniei voastre, şi împotriva vrăjii cuvintelor domniei voastre.

— Abatele Coignard, reluă domnul d'Astarac, este de nepreţuit ca să tălmăcească din greceşte. Dar cată să nu-l scoţi dintre cărţile lui. N-are pic de filozofie. Cât despre tine, fiule, cugeţi cu neputinţa neştiinţei. Iar slăbiciunea judecăţilor tale mă mâhneşte. Spui că asemenea căsătorii ar fi împotriva firii. Dar ce cunoşti tu despre ele? Şi ce mijloc poţi avea ca să afli ceva? Cum este cu putinţă să deosebeşti ceea ce este firesc de ceea ce e nefiresc? Cunoaştem oare destul de bine pe Isis cea de pretutindeni ca să desluşim ceea ce îi este prielnic de ceea ce îi este potrivnic? Ba, să vorbim drept: nimic nu-i este potrivnic şi totul îi este prielnic. Fiindcă nu-i nimic care să nu intre în jocul mădularelor ei şi care să nu urmeze nenumăratele înfăţişări ale trupului ei. De unde s-ar putea stârni, rogu-te, vrăjmaşi care să-i aducă vreo jignire? Nimic nu se înfăptuieşte împotriva ei şi nici în afara ei. Şi puterile care par că i se împotrivesc nu sunt altceva decât mişcări ale vieţii ei însăşi.

Neştiutorii singuri au destulă semeţie ca să hotărască dacă vreo faptă este firească sau nu. Dar să pătrundem o clipă în amăgirea şi în prejudecata lor şi să ne facem a recunoaşte că se pot săvârşi şi fapte împotriva firii. Asemenea fapte ar fi prin aceasta rele şi vrednice de osândă? Ţin seamă în legătură cu aceasta de părerea obişnuită a moraliştilor, care înfăţişează virtutea ca pe o strădanie de a-ţi stăpâni pornirile firii, ca o încleştare împotriva pornirilor pe care le simţim în noi, în sfârşit, ca pe o luptă împotriva omului străvechi din noi. După însăşi mărturisirea lor, virtutea este ceva împotriva firii, şi prin urmare nu pot să osândească o faptă, oricare ar fi ea,

pentru ceea ce are ea asemănător cu virtutea. Am făcut această digresiune, fiule, ca să te fac să desluşeşti cât de uşuratice şi de sărace îţi sunt părerile. Te-aş jigni dacă mi-aş putea închipui că ţi-au mai rămas niscaiva îndoieli asupra nevinovăţiei legăturilor trupeşti pe care oamenii le pot avea cu salamandrele. Află acuma deci că, departe de a fi oprite de legea religioasă, asemenea căsătorii sunt statornicite de această lege, care le înlătură pe toate celelalte. Am să-ţi dau numaidecât dovezi care nu îngăduie tăgadă.

Se opri din vorbă, îşi scoase tabachera din buzunar şi trase în nări o priză de tabac.

Noaptea era adâncă. Luna îşi revărsa peste râu scăpărările ei unduioase, care tremurau pe valuri împreună cu scânteierile felinarelor. Zborul gâzelor ne învăluia cu vârtejurile lui uşoare. Ţârâitul ascuţit al gângăniilor se ridica în liniştea firii. Atâta blândeţe se cobora din ceruri, încât părea că albeaţa laptelui se amesteca în licărirea stelelor.

Domnul d'Astarac reluă astfel:

— *Biblia*, fiule, şi mai ales cărţile lui Moise, cuprind nişte dezvăluiri pe cât de mari pe atât de folositoare. Părerea aceasta arată a fi smintită şi netemeinică, ca urmare a chipului în care teologii au batjocorit ceea ce ei numesc *Scriptura*, din care, prin comentariile, lămuririle şi cugetările lor, au făcut un manual de eseuri, o bibliotecă de lucruri fără noimă, o dugheană de nerozii, o prăvălie de minciuni, o galerie de prostii, o şcoală de neştiinţă, un muzeu de neghiobii, în sfârşit cămara nesăbuinţei şi a răutăţii omeneşti. Dar află, fiule, că la începuturile ei a fost un templu plin de o strălucire cerească.

Am fost destul de fericit ca să pot aşeza din nou templul acesta în măreţia începuturilor lui. Şi adevărul mă sileşte să spun că Mosaide mi-a fost la aceasta de un mare folos, prin

cunoaşterea pe care o are despre graiul şi alfabetul evreilor. Dar să nu pierdem din vedere temeiul povestirii noastre. Mai întâi află, fiule, că înţelesul *Scripturii* este figurat. Şi că greşeala de căpetenie a teologilor este că au luat literă cu literă ceea ce trebuie înţeles în chip de simbol. Fie-ţi întipărit în minte acest adevăr în tot ce-ţi voi spune de-acum încolo. Când demiurgul numit Jehova, dar care mai are încă mulţime de nume, fiindcă i se dau îndeobşte toate numele care arată o însuşire sau o mărime, a rânduit - nu spun a făurit lumea, căci ar însemna să spun o nerozie - un mic ţinut din univers, ca să facă din el lăcaşul lui Adam şi al Evei, hălăduiau prin văzduh nişte făpturi iscusite, pe care Jehova nu le zămislise. Şi pe care de altfel nici nu-i era cu putinţă să le zămislească. Acestea erau înfăptuirea a mai multor alţi demiurgi, mai vechi decât dânsul şi mai dibaci. Îndemânarea lui nu depăşea pe aceea a unui olar tare iscusit, în stare să frământe din lut străchini ca pe nişte lucruri aidoma nouă. Ceea ce spun despre meşteşugul lui nu înseamnă să-i cobor dibăcia. Căci şi asemenea operă încă este mult mai presus de puterile omeneşti. Dar trebuia să dau la iveală cum se cuvine temeiul de rând al înfăptuirii din cele şapte zile.

Jehova şi-a plămădit fiinţele, nu din foc, care singur dă naştere minunilor vieţii, ci din noroi, din care nu putea făuri decât lucrările unui olar iscusit. Noi, fiule, nici nu suntem altceva decât nişte străchini însufleţite. Nu-l putem ţine de rău pe Jehova că el însuşi s-ar fi amăgit asupra însuşirilor muncii sale. Dacă a găsit-o bună în prima clipă şi în focul lucrului, el n-a întârziat să-şi recunoască greşeala. Şi *Scriptura* este plină de rostirile nemulţumirii lui, care adesea s-a ridicat până la supărare, iar uneori până la mânie. Niciodată un meşteşugar nu s-a purtat cu strădania iscusinţei lui cu mai multă

duşmănie. S-a gândit chiar să le nimicească şi, de fapt, a şi înecat cea mai mare parte din ele. Potopul acela, a cărui amintire s-a păstrat la evrei, la greci şi la chinezi, i-a pricinuit cea de pe urmă dezamăgire nefericitului demiurg care, dându-şi seama curând cât de zadarnică şi de caraghioasă se arată o asemenea mânie, s-a lăsat pradă unei descurajări şi unei nepăsări care au tot sporit, de la Noe până în zilele noastre, când au ajuns la culme. Dar bag de seamă că am mers prea departe. Tocmai ăsta-i neajunsul acestor întinse rosturi, atât de cuprinzătoare, încât nu poţi să le stăvileşti. Duhul nostru, când se avântă prin ele, se aseamănă cu acei copii ai sorilor, care trec cu un singur salt dintr-un univers în celălalt.

Să ne întoarcem la raiul pământesc, unde-şi rânduise demiurgul cele două urcioare făurite de mâna lui, pe Adam şi pe Eva. Ei nu trăiau singuri acolo, printre dobitoace şi ierburi. Duhurile aerului, zămislite de demiurgii focului, pluteau pe deasupra lor, şi-i priveau cu o curiozitate în care se amestecau şi simpatia şi mila. Tocmai aceasta se gândise Jehova că se va întâmpla. Mă grăbesc s-o spun, spre lauda lui, că se bizuise pe duhurile focului, cărora putem de-acum înainte să le dăm adevăratele lor denumiri şi anume elfii şi salamandrele, ca să-i îmbunătăţească şi să-i desăvârşească micile lui statui de lut. În înţelepciunea sa, el îşi spusese: „Adam şi Eva aceştia ai mei, întunecaţi şi împlântaţi în lut, duc lipsă de aer şi de lumină. Nu m-am priceput să le dau aripi. Dar, împreunându-se cu elfii şi cu salamandrele, zămislite de un demiurg mai puternic şi mai iscusit decât mine, vor da naştere unor odrasle care vor purcede şi din seminţiile luminii, pe cât purced din seminţiile lutului şi care vor avea la rândul lor copii mai luminoşi decât ei înşişi, până când, în cele din urmă, urmaşii lor vor ajunge aproape la aceeaşi frumuseţe ca fiii şi fiicele văzduhului şi focului".

Nu lăsase nimic la o parte, s-o spunem drept, din ce se cuvenea ca să atragă privirile elfilor şi salamandrelor asupra lui Adam al lui şi asupra Evei lui. O făurise pe femeie în chip de amforă, cu o armonie de linii curbe care ar fi de ajuns ca să-i îngăduie să fie recunoscut ca principe al geometrilor lumii. Şi a izbutit să răscumpere grosolănia materiei prin măreţia formelor. Îl cioplise pe Adam cu o mână mai puţin dezmierdătoare, dar mai puternică, zămislindu-i trupul cu atâta orânduială şi după măsuri atât de desăvârşite, încât acestea au fost folosite mai târziu de greci în arhitectura lor. Şi ordinea şi măsurile trupului omenesc au stat la temelia deplinei frumuseţi a templelor.

Vezi deci, fiule, că Jehova îşi dăduse osteneala, cât i-a stat în puteri, să-şi facă făpturile să fie vrednice de săruturile din văzduh pe care le nădăjduia pentru ele. Nu mai stăruiesc asupra grijii pe care şi-a dat-o ca să facă asemenea împrejurări să fie rodnice. Alcătuirea trupurilor bărbatului şi femeii stă mărturie îndeajuns pentru înţelepciunea lui în privinţa aceasta. Astfel, întâi nu a avut decât să se bucure de pe urma vicleniei şi iscusinţei lui. Am spus că elfii şi salamandrele îi priveau pe Adam şi pe Eva cu acea curiozitate, cu acea simpatie şi cu acea înduioşare, care sunt cele dintâi semne ale dragostei. S-au apropiat de ei şi au căzut în capcana iscusită pe care le-o întinsese Jehova în trupul şi în pântecele acelor două amfore. Cel dintâi bărbat şi cea dintâi femeie s-au înfruptat veacuri de-a rândul din îmbrăţişările fermecătoare ale duhurilor aerului, ceea ce le-a îngăduit să-şi păstreze tinereţea veşnică.

Aceasta le-a fost soarta şi aşa mai putea fi încă soarta noastră. De ce a trebuit ca strămoşii seminţiei omeneşti, obosiţi de asemenea desfătări fermecătoare, să-şi caute unul lângă celălalt nişte plăceri nelegiuite? Dar ce vrei, fiule, erau

frământaţi din lut şi păstrează gustul tinei. Vai! S-au cunoscut unul pe celălalt, în acelaşi chip în care se cunoscuseră cu duhurile.

Tocmai aceasta îi oprise demiurgul să facă în chipul cel mai răspicat. Temându-se, pe bună dreptate, să nu capete cumva nişte odrasle necioplite, după asemănarea lor, pământii şi greoaie, îi oprise, sub ameninţarea celor mai aspre osânde, să se apropie unul de celălalt. Acesta este înţelesul cuvântului Evei: „Cât despre rodul pomului aflat în mijlocul raiului, Dumnezeu ne-a poruncit să nu ne înfruptăm din el, şi nici măcar să ne atingem de el, căci altminteri ne vom afla în primejdie de moarte". Căci doar înţelegi, fiul meu, că mărul care a ispitit-o pe vrednica de plâns Eva nu era rodul unui măr şi că la mijloc nu era decât o alegorie al cărui înţeles ţi l-am dezvăluit. Deşi nedesăvârşit şi câteodată aspru şi cu toane, Jehova era un demiurg prea înţelept ca să se supere din pricina unui măr sau a unei rodii. Trebuie să fii episcop sau călugăr ca să-ţi treacă prin minte aiureli atât de năzdrăvane. Şi dovada că mărul acela era ceea ce ţi-am spus este că Eva a fost osândită cu pedeapsă potrivită păcatului săvârşit de ea. Nu a spus anume: „Vei mistui cu greutate", ci „Vei zămisli cu dureri". Şi doar ce legătură poate să fie, rogu-te, între un măr şi o lăhuzie grea? Dimpotrivă, pedeapsa e potrivită, numai dacă păcatul a fost acela pe care ţi l-am dezvăluit.

Iată dar, fiule, adevărata lămurire a păcatului strămoşesc. Ea te învaţă să-ţi cunoşti datoria, care este să te ţii departe de femei. Pornirea care te îndrumă spre ele este plină de nenorociri. Toţi copiii care se nasc pe această cale sunt smintiţi şi nefericiţi.

— Dar, domnule, am strigat, uimit la culme, poţi oare să te naşti şi pe altă cale?

— Se nasc, din fericire, îmi spuse el, un mare număr de copii, prin împreunarea oamenilor cu duhurile aerului. Iar aceştia sunt deştepţi şi frumoşi. Astfel s-au născut uriaşii de care pomenesc Esiod şi Moise; astfel s-a născut Pitagora, la care salamandra, mama lui, a contribuit într-o măsură atât de mare, încât i-a făcut o coapsă de aur; astfel s-au născut Alexandru cel Mare, despre care se spune că ar fi feciorul Olimpiei făcut cu un şarpe, Scipio Africanul, Aristomen din Mesenia, Iuliu Cezar, Porfir, împăratul Iulian, care a restatornicit cultul focului oprit de Constantin Apostatul, Merlin Vrăjitorul, născut dintr-un silf şi dintr-o călugăriţă, fiică a lui Carol cel Mare, sfântul Toma de Aquino, Paracelsius şi, mai de curând, domnul Van Helmont.

I-am făgăduit domnului d'Astarac, de vreme ce aşa stăteau lucrurile, să mă înduplec să primesc prietenia unei salamandre, dacă s-ar găsi cumva vreuna destul de binevoitoare să mă vrea. M-a încredinţat că voi întâlni, nu una singură, ci chiar douăzeci şi treizeci, între care nu voi avea decât greutatea să aleg. Şi, mai puţin din dorinţa de a încerca o asemenea faptă cât mai ales ca să-i fiu pe plac, l-am întrebat pe filosof cum poţi face să te pui în legătură cu aceste făpturi ale văzduhului.

— Nimic mai uşor, răspunse el. E nevoie numai de un glob de sticlă, pe care am să te învăţ cum trebuie să-l foloseşti. Păstrez la mine un număr destul de mare de asemenea globuri şi îţi voi da toate lămuririle de care ai nevoie în odăiţa mea. Dar destul pentru astăzi.

Se sculă şi se îndreptă spre punte, unde ne aştepta podarul, întins pe spate şi sforăind la lună. Când am ajuns la ţărm, s-a depărtat repede şi în curând s-a mistuit în noapte.

XIV

Mi-a rămas de pe urma acestei lungi convorbiri un simţământ nelămurit ca al unui vis: gândul la Caterina mă tulbura mult mai mult. În ciuda cugetărilor mărețe pe care le auzisem, îmi era foarte dor s-o văd, deşi nici nu-mi pătrunseseră îndeajuns în simţuri ca această fată frumoasă să mi se pară dezgustătoare. Eram hotărât să-mi încerc norocul până la capăt, mai înainte de-a prinde în mreje vreuna din acele frumoase iele ale văzduhului care nu rabdă să aibe potrivnice pământene. Mă temeam numai că, la un ceas atât de târziu al nopţii, Caterina se va fi săturat să mă aştepte. Pornind în grabă pe malul râului şi trecând în goana mare podul regal, m-am repezit pe strada du Bac. Am ajuns într-o clipă în strada Grenelle, unde am auzit nişte strigăte în care se amesteca zăngănitul spadelor. Zgomotul venea din casa pe care mi-o zugrăvise Caterina. Acolo, pe caldarâm, se mişcau umbre şi felinare, şi tot de-acolo se ridicau glasuri:

— Ajutor, Iisuse! Mă omoară!

— Săriţi pe capucin! Pe el! Străpungeţi-l!

— Iisuse, Maica Domnului, ajutaţi-mă!

— Ia te uită hal de amorez! Dă-i! Dă-i! Împungeţi-l, bădăranilor, împungeţi-l bine!.

Ferestrele se deschideau la casele dimprejur şi lăsau să se ivească nişte capete cu scufii de noapte.

Şi deodată toată hărmălaia şi toată zarva aceasta a trecut pe dinaintea mea ca o vânătoare prin pădure şi l-am recunoscut pe fratele Ange, care gonea cu atâta iuţeală, încât papucii îl plesneau peste fund, în vreme ce trei vlăjgani de lachei ca nişte străji elveţiene îl urmăreau de aproape şi-i străpungeau pielea cu vârful halebardelor. Stăpânul lor, un tânăr gentilom

rotofei şi roşu la faţă, nu înceta să-i îndemne cu glasul şi cu fapta, aşa cum asmuţi nişte câini.

— Pe el! Pe el! Împungeţi-l! Fiara are pielea tare!

Şi, cum se afla lângă mine:

— Vai, domnule, i-am spus, nu vă este milă!?

— Domnule, mi-a răspuns el, se vede că acest capucin nu ţi-a dezmierdat iubita şi că n-ai aflat-o pe doamna pe care o vezi aici în braţele dihaniei acesteia puturoase. Cu financiarul ei mai poţi să te împaci, căci doar se cade să ştii să te porţi în lume. Dar un capucin nu poate fi răbdat. Arde-oar focul pe deşucheata asta!

Şi mi-o arăta pe Caterina în cămaşă pe pragul casei, cu ochii strălucind de lacrimi, despletită şi frângându-şi mâinile, mai frumoasă ca oricând şi şoptind cu un glas stins care-mi sfâşia inima:

— Nu-l omorâţi! E fratele Ange, frăţiorul!

Ticăloşii de lachei se întoarseră, vestind că fuseseră siliţi să-şi înceteze urmărirea zărind straja de noapte, dar nu mai înainte de a-şi fi înfipt suliţele de o jumătate de deget în spatele preasfântului. Scufiile de noapte se făcuseră nevăzute de la ferestrele care se închiseră la loc şi, în vreme ce tânărul senior şedea de vorbă cu oamenii lui, m-am apropiat de Caterina, ale cărei lacrimi i se uscau pe obraji, în gropiţa fermecătoare a zâmbetului ei.

— Bietul frate a scăpat, îmi spuse ea. Dar straşnic am mai tremurat pentru el. Îngrozitori mai sunt bărbaţii! Când te iubesc, nu vor să ştie de nimic.

— Caterino, i-am spus, destul de înţepat, doar nu m-ai făcut să viu ca să iau parte la sfada prietenilor tăi? Şi n-am, vai, nici măcar dreptul să iau parte la ea.

— L-ai fi avut. domnule Jacques. îmi spuse ea. l-ai fi avut. dacă ai fi vrut-o.

— Dar văd. i-am spus. că eşti ființa cea mai curtată de bărbați din câte are Parisul. Nici nu mi-ai vorbit de gentilomul acesta tânăr.

— Păi doar nici nu mă gândeam la el. A venit pe nepusă masă.

— Şi te-a găsit cu fratele Ange.

— I s-a părut că vede ceea ce nu era. E un om repezit. cu care nu te poți înțelege.

Cămaşa îi era întredeschisă şi lăsa să i se vadă în dantelă un sân plin ca un rod frumos şi înflorit ca un boboc de trandafir. O luai în brațe şi-i acoperii sânii cu sărutări.

— Doamne, strigă ea, în plină stradă! În fața domnului d'Anquetil, care ne vede!.

— Dar cine este acest domn d'Anquetil?

— E ucigaşul fratelui Ange, la naiba! Cine altul vrei să fie?

— Într-adevăr, Caterino. de alții nici că-i nevoie. Toți prietenii tăi sunt alături de tine, şi doar sunt destul de mulți.

— Domnule Jacques. te rog să nu mă jigneşti.

— Dar nu te jignesc deloc, Caterino; îți recunosc nurii, cărora aş vrea să le aduc acelaşi prinos pe care ți-l aduc şi ceilalți.

— Domnule Jacques, ceea ce spui miroase prea de tot a ospătăria tatălui dumitale.

— Dar erai destul de mulțumită, domnişoară Caterino, odinioară, când adulmecai cuptorul.

— Ptiu! Ce mojic! Ce bădăran! Insultă o femeie!

Şi cum începuse să ţipe şi să se frământe, domnul d'Anquetil îşi lăsă oamenii, veni spre noi, îi dădu brânci în casă spunându-i că-i o haimana şi o destrăbălată, intră pe alee în urma ei şi-mi închise poarta în nas.

XV

Gândul la Caterina îmi stăpâni mintea tot timpul săptămânii care urmă acestei întâmplări neplăcute. Icoana ei strălucea pe filele marilor volume in-folio pe care şedeam aplecat în bibliotecă, alături de bunul meu dascăl; astfel încât Photius, Olimpiodor, Fabricius şi Vossius nu-mi mai pomeneau decât despre o micuţă domnişoară în cămaşă de dantelă. Vedeniile acestea mă îndemnau la bine. Dar, îngăduitor cu ceilalţi cum era cu el însuşi, domnul Jérôme Coignard surâdea cu bunătate, văzând tulburarea şi zăpăceala mea.

— Jacques Tournebroche, îmi spuse într-o zi acest dascăl bun, nu eşti izbit de schimbările moralei de-a lungul veacurilor? Cărţile strânse în această minunată bibliotecă dovedesc nedumeririle oamenilor în diferite privinţe. Dacă pomenesc despre asemenea lucruri, fătul meu, o fac pentru a-ţi întipări în minte gândul temeinic şi mântuitor. Anume, că nu se află bune moravuri în afara credinţei şi că ideile filozofilor care se sumeţesc să întemeieze o morală a firii nu sunt altceva decât nişte năzbâtii şi trăsnăi. Temeiul bunelor deprinderi nu se poate afla în sânul naturii, care prin ea însăşi este nepăsătoare, necunoscând nici binele, nici răul; acest temei este un cuvânt sfânt, pe care nu trebuie să-l calci, numai dacă pe urmă te pocăieşti aşa cum se cuvine. Legile omeneşti se

întemeiază pe ceea ce este folositor, şi nu poate fi vorba decât de un folos de ochii lumii şi amăgitor, căci nu poţi afla din cercetarea firii nici ceea ce este de folos oamenilor, nici ceea ce le este prielnic cu adevărat. Afară de aceasta, în pravilele noastre se află mai bine de jumătate de îndemnuri cărora prejudecata singură le-a dat naştere. Întărite numai prin ameninţarea osândei, legile omeneşti pot fi ocolite prin viclenie şi făţărnicie; orice om în stare să gândească este mai presus de ele. Căci ele nu sunt la drept vorbind decât nişte capcane pentru neghiobi.

Nu-i acelaşi lucru, fătul meu, cu legile dumnezeieşti. Acelea sunt de neschimbat, trainice, statornice, şi nimeni nu li se poate împotrivi. Ciudăţenia lor nu-i decât înşelătoare, şi ascund o înţelepciune de neînchipuit. Dacă nu rănesc judecata, aceasta se datorează faptului că ele sunt mult mai presus de ea şi că se împacă bine cu adevăratele temeiuri ale omului, şi nu cu niscaiva temeiuri închipuite. Se cuvine să ţii seamă de ele, când ai fericirea să le poţi cunoaşte.

Cu toate acestea, nu văd nici o greutate să mărturisesc că a da ascultare acestor legi, cuprinse în decalog şi în poruncile bisericii, este anevoie, de cele mai multe ori, şi chiar peste putinţă, fără harul care uneori se mai lasă aşteptat, de vreme ce datori suntem să-l nădăjduim. Iată pentru ce suntem toţi nişte sărmani păcătoşi.

Cuvine-se aici să punem la mare preţ înţelepciunea religiei creştine, care întemeiază mai ales pe pocăinţă mântuirea. Trebuie să ţinem seama, fătul meu, că sfinţii cei mai mari au fost nişte pocăiţi. Şi că, întrucât pocăinţa este cu atât mai mare cu cât a fost mai mare păcatul, în cei mai mari păcătoşi se găseşte plămada celor mai mari sfinţi. Aş putea sprijini această învăţătură pe un mare număr de pilde minunate. Dar

am spus îndeajuns ca să te fac să pricepi că cea dintâi temelie a sfinţeniei este pofta trupească, desfrânarea, toate necurăţeniile trupului şi ale duhului. Se cade numai ca, după ce ai strâns şi ai frământat această temelie, s-o orânduieşti aşa cum spune arta teologică şi s-o făureşti, ca să spunem aşa, în chip de pocăinţă, ceea ce poate fi preţul a câtiva ani, a câtorva zile şi adesea a unei singure clipe, cum se poate vedea atunci când pocăinţa este desăvârşită. Dacă m-ai înţeles bine, Jacques Tournebroche, n-ai să te mai istoveşti în încercări neroade ca să te faci om cumsecade, pentru a fi astfel pe placul lumii, ci te vei strădui numai şi numai să ajungi pe placul dreptăţii dumnezeieşti.

Nu mă săturam sorbind înalta înţelepciune cuprinsă în vorbele bunului meu dascăl. Mi-era teamă numai că această morală, dacă ar fi fost urmată fără chibzuială, s-ar prea putea să-l împingă pe om în cele mai mari rătăciri. I-am împărtăşit domnului Jérôme Coignard îndoielile mele, iar el m-a liniştit cu aceste vorbe:

— Jacobus Tournebroche, n-ai luat în seamă ceea ce ţi-am spus chiar acuma cât se poate de lămurit, şi anume că ceea ce vrei să înţelegi prin rătăciri nu-s astfel decât după părerea legiuitorilor şi judecătorilor mireni şi bisericeşti şi în legătură cu legile omeneşti care sunt nedrepte şi vremelnice, astfel încât a te supune acestor legi înseamnă să ai o minte ca a turmei. Un om înţelept nu-şi dă osteneala să se poarte potrivit legilor obişnuite la Châtelet[1] şi la consistoriu. El se îngrijeşte să-şi găsească mântuirea şi nu se crede înjosit dacă se îndreaptă spre ceruri pe căile întortocheate pe care le-au urmat sfinţii cei mai mari. Dacă preafericita Pelagia nu s-ar fi

[1] Cetăţuie pe malul drept al Senei, unde judeca tribunalul criminal al Parisului.

îndeletnicit cu meseria aceea de pe urma căreia știi că trăiește Jeannette scripcăreasa, în tinda bisericii Saint-Benoît-le-Bétourné, sfânta aceea n-ar fi avut prilejul să dea pilda unei atât de depline și de adânci pocăințe. Și este lucru foarte cu putință că, după ce ar fi viețuit ca o femeie de treabă, cu cinste obișnuită și fără însemnătate, n-ar mai cânta din strune, în clipa în care-ți vorbesc, înaintea arcei unde Sfânta Sfintelor se odinește în toată slava ei. Spui oare că-i rătăcire orânduirea atât de frumoasă a vieții unei femei sortite cerului? Câtuși de puțin! Se cuvine să lași chipul acesta josnic de a vorbi domnului locotenent al poliției,[1] care după moartea lui nu va găsi poate vreun locșor în urma nenorocitelor acelora pe care astăzi le târăște în chip rușinos la spital. În afară de pierderea sufletului și de osânda veșnică la focurile iadului, nu încape nici rătăcire, nici nelegiuire, nici păcat de orice fel în lumea aceasta pieritoare, în care totul cată să se orânduiască și să se alcătuiască numai în vederea luminii dumnezeiești. Recunoaște dară, Tournebroche, fătul meu, că faptele cele mai păcătoase după părerile oamenilor pot să ducă la bun sfârșit; și nu mai te strădui să împaci dreptatea oamenilor cu dreptatea lui Dumnezeu, care singură e dreaptă, nu potrivit înțelegerii noastre, ci chiar prin rostul ei. Deocamdată m-ai îndatora, fătul meu, căutând în Vossius înțelesul a vreo cinci sau șase cuvinte greu de înțeles pe care le folosește Panopolitul, și cu care cată să ne luptăm prin beznă, în chipul acela ascuns care uimea până și sufletul mare al lui Ajax, după cum ne-o spune Homer, principe al poeților și al istoricilor. Alchimiștii aceștia vechi aveau un stil greoi; Manilius, să nu se supere domnul d'Astarac, se pronunța asupra acelorași lucruri cu mai multă îndemânare.

---

[1] În trecut, prefectul Poliției Parisului.

Abia rostise bunul meu dascăl aceste vorbe şi văzurăm cum se ridică o umbră între dânsul şi mine. Era umbra domnului d'Astarac, sau mai degrabă era domnul d'Astarac însuşi, subţire şi întunecat ca o umbră.

Fie că auzise ultimele vorbe, fie că nu se sinchisea de ele, nu lăsă să se întrevadă nici o supărare. Dimpotrivă, îl lăudă pe domnul Jérôme Coignard pentru râvna şi pentru cunoştinţele lui şi mai adăugă că se bizuie pe mintea lui luminată, pentru desăvârşirea celei mai mari opere care-l ispitise vreodată pe un bărbat. Apoi, întorcându-se către mine:

— Fiul meu, îmi zise, te rog să cobori o clipă în cabinetul meu, unde vreau să-ţi împărtăşesc o taină de mare însemnătate.

L-am urmat în încăperea în care ne primise mai întâi, pe bunul meu dascăl şi pe mine, în ziua în care ne luase pe amândoi în slujba lui. I-am regăsit acolo, rânduiţi lângă pereţi, pe bătrânii egipteni cu chip aurit. Un glob de sticlă, de mărimea unui dovleac, era aşezat pe o masă. Domnul d'Astarac se lăsă să cadă pe o canapea, îmi făcu semn să mă aşez înaintea lui şi, după ce-şi trecu de vreo două-trei ori pe frunte o mână împodobită cu pietre scumpe şi cu talismane, îmi spuse:

— Fiule, nu te voi jigni crezând că, după convorbirea noastră din insula Lebedelor, ţi-ar mai fi rămas vreo îndoială cu privire la fiinţa silfilor şi a salamandrelor, care este tot atât de adevărată ca şi cea a oamenilor şi chiar mai mult decât a acestora, dacă judecăm fiinţarea cuiva după întinderea înfăţişărilor prin care se arată ochilor, căci doar viaţa lor este mult mai lungă decât a noastră. Salamandrele îşi plimbă din veac în veac o tinereţe nevătămată; unele din ele, care sunt

încă în viaţă, i-au văzut pe Noe, pe Menes şi pe Pitagora. Amintirile lor sunt atât de bogate, şi ţinerea lor de minte atât de proaspătă, încât o convorbire cu ele este cât se poate de atrăgătoare. S-a spus chiar că ele ar dobândi nemurirea în braţele oamenilor şi că nădejdea să nu moară le-ar îndemna spre culcuşurile filozofilor. Dar acestea nu-s decât scorneli care nu pot cuceri o minte luminată. Orice împreunare a trupurilor, departe de a duce la nemurirea amanţilor, poartă pecetea morţii, şi nici n-am cunoaşte dragostea dacă am fi hotărâţi să trăim veşnic. Nici cu salamandrele nu poate fi altfel, şi ele nu caută în braţele oamenilor decât un singur soi de nemurire şi anume aceea a neamului lor. E de altfel singurul soi de nemurire pe care este cuminte să-l nădăjduim. Şi cu toate că socotesc că voi izbuti cu ajutorul ştiinţei să prelungesc într-un chip hotărâtor viaţa omenească şi s-o fac să dăinuiască măcar cinci sau şase veacuri, niciodată nu m-am lăsat cuprins de gândul că-i pot statornici durata nemărginită. Ar fi un lucru smintit să încerci ceva împotriva rostului firii.

Înlătură deci, fătul meu, ca pe nişte scorniri smintite, gândul unei asemenea nemuriri dobândite printr-o sărutare. Vor rămâne de ruşine mai mulţi cabalişti care l-au plăsmuit. Nu-i mai puţin adevărat însă că salamandrele se lasă ispitite de dragostea oamenilor. Vei cunoaşte acest lucru fără întârziere. Te-am pregătit îndeajuns pentru ivirea lor şi, de vreme ce, din noaptea iniţierii tale, n-ai avut vreo legătură necurată cu vreo femeie, voi dobândi răsplata stăpânirii tale.

Sufletul meu nevinovat se ruşina de faptul că primea laude care i se cuveneau împotriva voinţei mele şi eram gata să-i mărturisesc domnului d'Astarac vinovatele mele gânduri. Dar el nu-mi lăsă răgazul să i le spovedesc şi urmă cu vioiciune:

— Nu-mi mai rămâne altceva, fătul meu, decât să-ți dau cheia care-ți va deschide împărăția duhurilor. Este ceea ce voi face numaidecât.

Și, ridicându-se, puse mâna pe globul care se întindea pe o jumătate a mesei.

— Bășica aceasta, spuse el, este plină cu o pulbere din soare care scapă privirilor tale prin chiar curățenia ei. Căci este mult prea gingașă ca să cadă sub simțurile grosolane ale oamenilor. În chipul acesta, fătul meu, cele mai frumoase părți ale universului se ascund privirii noastre și nu se dezvăluie decât înaintea învățatului care poate folosi uneltele în stare să le descopere. Râurile și pajiștile văzduhului, de pildă, rămân nevăzute ochilor tăi, măcar că în adevăr priveliștea lor are mai multă bogăție și e mult mai felurită decât o priveliște pământească.

Află dar că în bășica asta se găsește o pulbere din soare care are menirea să ațâțe flacăra ce se află în noi. Și urmările acestei ațâțări nu se lasă multă vreme așteptate. Ele se arată printr-o ascuțire neobișnuită a simțurilor, ceea ce ne îngăduie să vedem și să pipăim duhurile văzduhului, care plutesc împrejurul nostru. De îndată ce vei fi rupt pecetea care astupă gâtul acestei bășici și vei fi tras pe nări pulberea din soare care va țâșni din ea, vei descoperi chiar în încăperea aceasta una sau două făpturi asemănătoare femeilor, după armonia liniilor curbe care le alcătuiesc trupul, dar mult mai frumoase decât a fost vreodată o femeie, și care făpturi sunt cu adevărat niște salamandre. Nu încape îndoială că aceea pe care am văzut-o anul trecut în ospătăria tatălui tău are să ți se înfățișeze cea dintâi, fiindcă îi placi, și te sfătuiesc să-i împlinești cât mai curând dorințele. Așadar, așează-te liniștit în jilțul acesta, în fața mesei, destupă bășica și trage-i pe nări cuprinsul,

încetişor. Curând vei vedea că tot ceea ce ţi-am prevestit se va îndeplini. Te părăsesc. Rămâi cu bine.

Şi, după obiceiul său, se făcu nevăzut pe neaşteptate. Am rămas singur, înaintea băşicii aceleia de sticlă, şovăind dacă se cădea s-o destup sau nu, de teamă ca să nu ţâşnească dintr-însa niscaiva aburi ameţitori. Mă gândeam că poate domnul d'Astarac băgase acolo, după meşteşugul său, aburi care-i adorm pe aceia care-i miros şi-i fac să viseze salamandre. Nu ajunsesem încă îndeajuns de filozof ca să nu-mi fie teamă să fiu fericit în asemenea chip. S-ar putea, îmi spuneam, ca aburii aceştia să te împingă la nebunie. În sfârşit, eram atât de plin de bănuială, încât m-am gândit o clipă să mă duc în bibliotecă şi să-i cer sfatul domnului abate Coignard, bunul meu dascăl. Dar mi-am dat seama numaidecât că ar fi fost o grijă zadarnică. Mi-am spus că îndată ce m-ar fi auzit pomenindu-i de pulbere din soare şi despre duhurile văzduhului, avea să-mi răspundă: Jacques Tournebroche, fătul meu, pregetă să dai vreodată crezare unor aiureli, şi întotdeauna să te bizui pe judecata ta în orice lucru, în afara acelora care ţin de legea noastră sfântă. Lasă la o parte băşicile şi pulberea aceea, cu toate celelalte năzbâtii ale cabalei şi ale artei spagirice.

Mi se părea că-l aud rostind aceste cuvinte, între două prize de tabac, şi nu mă pricepeam ce să răspund unei vorbiri atât de creştineşti. Pe de altă parte, cugetam dinainte în ce încurcătură mă voi afla înaintea domnului d'Astarac, atunci când mă va întreba ceva despre salamandră. Ce să-i răspund? Cum să-i mărturisec sfiala, şovăiala mea, fără a-i dezvălui în acelaşi timp neîncrederea şi teama mea?

Şi apoi, fără să-mi dau seama, eram ispitit să încerc ceea ce-mi spusese. Nu sunt prea încrezător, am, dimpotrivă, o

minunată înclinare spre îndoială, şi îndemnul acesta mă îndeamnă să pun sub semnul întrebării ceea ce este îndeobşte de crezut şi chiar ceea ce pare a fi de netăgăduit. Când aud pomenindu-se de întâmplări ciudate, îmi spun: De ce nu? Acest de ce nu? îmi întuneca judecata mea firească înaintea globului. Acest de ce nu? mă îndemna să fiu încrezător, şi este vrednic de luat în seamă, cu prilejul acesta, că a nu crede în nimic înseamnă să crezi în orice. Şi că nu trebuie să-ţi păstrezi mintea prea slobodă şi fără nimic într-însa, de teamă să nu se îngrămădească în ea din întîmplare niscaiva gânduri de o asemenea înfăţişare şi de o asemenea greutate încât n-ar fi cu putinţă să prindă rădăcini în nişte minţi umplute cu credinţe obşteşti şi de rând. În vreme ce, cu mâna pe pecetea de ceară, îmi aminteam ce-mi povestise mama despre amforele magice, acel de ce nu? din mintea mea îmi şoptea că se prea poate, la urma urmei, să vezi în pulberea de soare nişte zâne ale văzduhului. Dar de îndată ce gândul acesta, după ce se strecurase în mintea mea, voia să se aciuieze şi să-şi facă de cap, l-am găsit nesăbuit, fără noimă şi caraghios. Gândurile, când se statornicesc, devin repede trainice. Puţine dintre ele pot fi altceva decât nişte musafiri trecători; şi, hotărât, acesta părea că ar avea un iz de nebunie. În vreme ce mă tot întrebam: Să deschid? Să nu deschid? pecetea, pe care o tot frecam între degete, se rupse dintr-o dată şi băşica se destupă.

Am aşteptat şi am căutat să urmăresc tot ce se petrece. N-am văzut nimic, n-am simţit nimic. Am rămas dezamăgit, atât de uşoară şi de iscusită este nădejdea de a ieşi din rosturile firii, când ni se strecoară în suflet! Nimic! Nici măcar o amăgire nelămurită, nedesluşită, o vedenie închipuită! Se întâmpla ceea ce prevăzusem. Ce dezamăgire! Am simţit un soi de ciudă. Răsturnat în jilţul meu, mi-am jurat, înaintea

egiptenilor acelora cu ochii negri şi alungiţi care mă înconjurau, să-mi ferec mai bine mintea pe viitor minciunilor cabaliştilor. Am recunoscut o dată mai mult înţelepciunea bunului meu dascăl şi m-am hotărât, după pilda lui, să mă las călăuzit de judecata dreaptă în toate pricinile care nu priveau credinţa creştinească şi catolică. Să aştepţi venirea unei salamandre, ce nerozie! Este oare cu putinţă să existe salamandre? Dar cine ştie, şi „de ce nu?"

Vremea, apăsătoare încă de la amiază, începea să fie înăbuşitoare. Amorţit după atâtea zile liniştite şi retrase, simţeam o mare greutate pe frunte şi pe pleoape. Apropierea furtunii izbuti să mă doboare. Îmi lăsai braţele să cadă şi, cu capul răsturnat pe spate şi ochii închişi, alunecai într-o moţăială plină de egipteni auriţi şi de umbre aţâţătoare. Starea aceasta nehotărâtă, în timpul căreia numai imboldul dragostei mai vieţuia în mine, ca un foc în mijlocul beznei, dăinuia de o vreme pe care n-o pot măsura, când am fost trezit de un zgomot uşor de paşi şi de un fâşâit de rochie. Am deschis ochii şi am scos un strigăt grozav.

O făptură minunată şedea înaintea mea, în rochie de atlas negru, cu dantelă pe cap, brună, cu ochii albaştri, cu trăsăturile limpezi într-un trup tânăr şi proaspăt, cu obrajii bucălaţi şi cu gura înflorită într-o sărutare nevăzură. Rochia, scurtă, lăsa să i se vadă nişte picioare mici, sprintene, vesele şi ispititoare. Se ţinea dreaptă, rotunjoară, puţin cam strânsă în desăvârşirea ei desfătătoare. I se vedea, sub panglica de catifea de la gât, o fâşie de piele brună, şi totuşi strălucitoare. Mă privea cu multă uimire.

Am spus că somnul mă aţâţase la dragoste. Mă ridicai şi mă avântai sprea ea.

— Iartă-mă, îmi spuse, îl căutam pe domnul d'Astarac.

I-am spus:

— Doamnă, nu-i aici nici un domn d'Astarac. Nu suntem decât dumneata şi cu mine. Te aşteptam. Eşti salamandra mea. Am destupat balonul de cleştar. Ai venit, eşti a mea.

Am luat-o în braţe şi am acoperit cu sărutări tot ce-am putut afla cu buzele din trupul ei înveşmântat.

S-a desprins din braţele mele şi mi-a spus:

— Eşti nebun.

— E firesc să fiu aşa, i-am răspuns. Şi cine n-ar fi în locul meu?

A lăsat ochii în jos, a roşit şi a zâmbit. M-am aruncat la picioarele ei.

— De vreme ce domnul d'Astarac nu-i aici, spuse ea, trebuie să plec.

— Rămâi, strigai eu, trăgând zăvorul.

Mă întrebă:

— Nu ştii dacă se va întoarce curând?

— Nu, doamnă! Nu se va întoarce prea curând. M-a lăsat singur cu salamandrele. Nu vreau decât una, pe dumneata.

O luai în braţe, o dusei pe canapea, unde m-am prăbuşit alături de ea, şi o acoperii cu sărutări.

Nu mă mai recunoşteam. Ea striga, dar eu n-o auzeam. Mâinile ei mă respingeau, unghiile ei mă zgâriau, dar apărarea zadarnică îmi aţâţa poftele. O strângeam, o îmbrăţişam, răsturnată şi biruită. Trupul ei se înmuie, mi se supuse, ea închise ochii; şi am simţit în curând cum frumoasele ei braţe, împăcate, mă strângeau la pieptul ei.

Apoi, desprinşi, vai! din această nesăţioasă încleştare, ne privirăm amândoi cu mare mirare. Îngrijindu-se să recapete o ţinută decentă, îşi potrivea fusta şi tăcea.

—Te iubesc, îi spusei. Cum te cheamă?

Nu-mi trecea prin minte că s-ar putea să fie vreo salamandră. Şi ca s-o spun cinstit, nici nu crezusem cu adevărat asemenea lucru.

— Mă cheamă Jahel, îmi spuse ea.

— Cum? Eşti nepoata lui Mosaide?

— Da, dar taci din gură. Dacă ar ştii...

— Ei? Ce-ar face?

— Mie nimic. Dar dumitale ţi-ar face foarte mult rău. Nu-i plac creştinii.

— Dar dumitale îţi plac?

— Mie nu-mi plac evreii.

— Mă iubeşti un pic, Jahel?

— Dar mi se pare, domnule, că după cele ce ne-am spus adineauri, întrebarea dumitale nu-i decât o jignire.

— Este adevărat, domnişoară, dar mă străduiesc să capăt iertare pentru o pornire şi-o înflăcărare, care n-au mai avut răgazul să ceară învoirea simţămintelor dumitale.

— O, domnule, nu te socoti mai vinovat decât eşti. Toată îndrăzneala şi toate înflăcărările dumitale nu ţi-ar fi slujit la nimic, dacă nu mi-ai fi fost pe plac. Adineauri, văzându-te adormit în jilţul acesta, am găsit că nu eşti de lepădat; am aşteptat să te trezeşti şi ştii prea bine ce-a urmat.

I-am răspuns cu o sărutare. Mi-a înapoiat-o. Ce sărutare! Credeam că simt nişte fragi din pădure cum mi se topeau în gură. Dorinţele mele se redeşteptară şi o strânsei cu patimă la piept.

— De data aceasta, îmi spuse ea, fii mai puţin repezit şi nu te mai gândi numai la tine. Nu trebuie să fi egoist în dragoste. Tinerii nu prea ştiu bine lucrul acesta. Dar poţi să-i înveţi.

Ne-am cufundat din nou în genunea plăcerilor. După care. dumnezeiasca Jahel îmi spuse:

— N-ai un pieptene? Sunt ciufulită ca o vrăjitoare.

— Jahel. i-am răspuns. n-am nici un pieptene: aşteptam o salamandră. Te ador.

— Adoră-mă. dragul meu. dar nu spune la nimeni. Nu-l cunoşti pe Mosaide.

— Cum se poate. Jahel. să fie atât de cumplit la o sută şi treizeci de ani ai lui. dintre care şaptezeci şi cinci i-a petrecut într-o piramidă?

— Văd, dragul meu, că ţi s-au spus poveşti pe socoteala unchiului meu, şi că ai avut nerozia să le crezi. Nu i se cunoaşte vârsta; nici chiar eu n-o ştiu, l-am cunoscut bătrân de totdeauna. Ştiu numai că e voinic şi că are o putere neobişnuită. Avea o bancă la Lisabona, unde i s-a întâmplat să ucidă un creştin, pe care-l prinsese la mătuşa mea Miriam. A fugit şi m-a luat cu el. De atunci mă iubeşte cu duioşia unei mame. Îmi spune vorbe pe care nu le spui decât copiilor şi plânge privind cum dorm.

— Locuieşti cu el?

— Da. în pavilionul paznicului, la celălalt capăt al parcului.

— Ştiu, poţi ajunge acolo pe aleea cu mătrăgune. Dar cum de nu te-am întâlnit mai curând? Ce soartă nenorocită m-a făcut să trăiesc fără să te văd, deşi locuiam atât de aproape de tine? Dar ce spun, să trăiesc? Înseamnă oare să trăieşti atunci când nu ştiu nimic de tine? Eşti prin urmare închisă în chioşcul acela?

— Este adevărat că sunt foarte strâns ţinută şi că nu pot să mă plimb cum aş dori-o pe străzi, prin prăvălii sau la teatru.

Iubirea pe care mi-o poartă Mosaide nu-mi îngăduie asemenea răgazuri. Mă păzeşte cu gelozie şi, împreună cu şase ceşcuţe de aur pe care le-a adus de la Lisabona, eu sunt tot ceea ce iubeşte pe lume. Cum ţine mult mai mult la mine decât la mătuşa mea Miriam, ar fi gata să te ucidă, dragul meu, ba chiar cu mai multă plăcere decât pe portughez. Te sfătuiesc deci să fii cu băgare de seamă, deşi nu-i un amănunt de care se poate împiedica un om de inimă. Eşti de obârşie nobilă, te tragi dintr-un neam mare, dragul meu?

— Vai, nu! i-am răspuns. Tata se îndeletniceşte cu un meşteşug oarecare şi are un fel de dugheană.

— Face măcar parte dintre strângătorii de biruri? Are vreo slujbă la visterie? Nu? Păcat, trebuie dară, să te iubesc numai pentru tine. Dar spune-mi adevărat: domnul d'Astarac vine curând?

La numele acesta, la întrebarea aceasta, o bănuială cumplită îmi fulgeră prin minte. Am bănuit-o pe fermecătoarea Jahel că mi-ar fi fost trimeasă de cabalist ca să joace cu mine rolul de salamandră. Ba chiar am învinuit-o în sufletul meu că ar fi nimfa bătrânului acela nebun. Ca să fiu lămurit numaidecât, am întrebat-o cu asprime dacă avea obiceiul să facă pe salamandra în castel.

— Nu te înţeleg deloc, îmi răspunse ea, privindu-mă cu nişte ochi plini de o mirare nevinovată. Vorbeşti întocmai ca domnul d'Astarac şi aş crede că te-ai molipsit de ţicneala lui, dacă n-aş fi avut dovada că nu-i împărtăşeşti sila faţă de femei. Nu poate s-o sufere pe nici una şi pentru mine este un adevărat chin să-l văd şi să-i vorbesc. Cu toate acestea îl căutam adineauri, când te-am găsit.

În bucuria mea de a mă fi liniştit, am acoperit-o cu sărutări. Ea se potrivi astfel ca să-mi arate că purta ciorapi

negri, prinşi deasupra genunchilor cu jartiere cu catarame de diamante, şi la vederea lor gândurile mele s-au întors la lucrurile care-i erau pe plac. De altfel, mă îndemnă ea însăşi cu multă iscusinţă şi înflăcărare, şi băgai de seamă că începuse să se însufleţească mai straşnic la joc chiar în clipa în care începeam să obosesc. Totuşi, mi-am dat toată silinţa şi am avut norocul din nou să-i cruţ fetei acesteia frumoase o jignire care nu i se potrivea câtuşi de puţin. Mi se păru că nu-i chiar nemulţumită de mine. Se ridică liniştită şi-mi spuse:

— Şi nu ştii dacă domnul d'Astarac va veni curând? Trebuie să-ţi mărturisesc că veneam să-i cer, din leafa pe care i-o datoreşte unchiului meu, o sumă mică de bani de care am mare nevoie tocmai acum.

Am scos din pungă, cerându-mi iertare, trei scuzi care se mai găseau şi pe care ea se milostivi să mi-i primească. Era tot ceea ce-mi mai rămăsese din dărniciile destul de rare ale cabalistului, care, tot spunând că dispreţuia banii, uita din nefericire să-mi plătească leafa.

Am întrebat-o pe domnişoara Jahel dacă voi mai avea fericirea s-o întâlnesc.

— O vei avea, îmi spuse.

Şi ne-am înţeles să se suie noaptea în odaia mea, ori de câte ori va putea să scape din pavilionul în care era păzită.

— Să bagi numai de seamă, i-am spus, că uşa mea este a patra pe partea dreaptă, în coridor, iar a cincea este aceea a abatelui Coignard, bunul meu dascăl. Cât despre celelalte uşi, am adăugat, ele nu duc decât la pod, unde sunt găzduiţi doi sau trei rândaşi şi câteva sute de şobolani.

Ea m-a încredinţat că n-are să se înşele şi că va bate la uşa mea, iar nu la vreo alta.

— De altfel, mi-a mai spus, abatele Coignard al tău îmi pare un om destul de cumsecade. Cred că nu avem de ce să ne temem despre partea lui. L-am zărit printr-o ferestruică, în ziua în care, împreună cu tine, a venit să-l vadă pe unchiul meu. Mi s-a părut că e un om de treabă, deşi n-am putut auzi ce tot spunea. Nasul lui mai ales mi s-a părut a fi isteţ şi destoinic. Acela care-l poartă trebuie să fie un om înzestrat şi aş dori să-i fac cunoştinţa. Ai întotdeauna de câştigat de pe urma oamenilor de duh. Îmi pare rău numai că n-a fost pe placul unchiului meu, din pricina uşurinţei vorbelor lui şi a firii lui batjocoritoare. Mosaide îl urăşte, şi puterea lui de ură este atât de mare, încât un creştin nici nu şi-o poate închipui.

— Domnişoară, i-am răspuns, domnul abate Jérôme Coignard este un bărbat foarte învăţat şi mai are pe deasupra şi multă înţelepciune şi bunăvoinţă. Cunoaşte bine lumea şi ai dreptate să-l socoteşti bun sfetnic. Eu mă las călăuzit numai de părerile lui. Dar te rog să-mi răspunzi: pe mine nu m-ai văzut, în ziua aceea, în pavilion, prin ferestruica de care vorbeai?

— Ba te-am văzut, mi-a răspuns, şi nu-ţi voi ascunde că te-am găsit pe placul meu. Dar trebuie să mă înapoiez la unchiul meu. Rămâi cu bine.

Domnul d'Astarac nu uită să mă întrebe, seara după cină, dacă aveam vreo ştire de la salamandră. Curiozitatea lui mă cam stingherea. I-am răspuns că întâlnirea depăşise nădejdile mele, dar că, oricum, mă socoteam dator să păstrez taina cuvenită unor asemenea întâmplări.

— Această cuviinţă, fiule, îmi spuse, nu-i chiar atât de trebuincioasă, în asemenea împrejurare, pe cât ţi-o închipui. Salamandrele nu cer tăinuirea iubirilor de care ele nu se ruşinează. Una dintre nimfele acestea, care mă îndrăgeşte, n-a aflat trecere de vreme mai plăcută, în lipsa mea, decât să-mi

încrusteze numele împletit cu al ei în scoarţa copacilor, aşa cum vei putea să te încredinţezi cercetând trunchiul a vreo cinci sau şase brazi ale căror vârfuri mărețe se pot vedea de aici. Dar n-ai băgat de seamă, fiule, că asemenea soiuri de iubiri, cu adevărat împărăteşti, departe de-a lăsa pe urma lor vreo osteneală, îi împărtăşesc sufletului o putere nouă? Sunt încredinţat că după cele ce s-au întâmplat, îţi vei petrece noaptea cu tălmăcirea a măcar şaizeci de pagini din Zozim Panopolitul.

I-am mărturisit că simţeam, dimpotrivă, o mare poftă de somn, ceea ce el şi-a lămurit-o prin uimirea pricinuită de cea dintâi întâlnire. Şi astfel, omul acesta învăţat a rămas încredinţat că avusesem o legătură cu o salamandră. Aveam remuşcări că trebuia să-l amăgesc, dar eram nevoit s-o fac şi se amăgea el însuşi atât de bine, încât mare lucru nu era nevoie să mai adaugi la închipuirile lui. M-am dus aşadar să mă culc liniştit; şi, întinzându-mă pe pat, am suflat în lumânare şi am pus capăt celei mai frumoase zile din viaţa mea.

XVI

Jahel s-a ţinut de cuvânt. După două zile a venit să ciocănească uşor la uşa mea. Am fost mult mai la largul nostru în odăiţa mea, decât fusesem în cabinetul domnului d'Astarac, şi ceea ce se petrecuse cu prilejul celei dintâi dintre întâlnirile noastre nu a fost decât un joc de copii faţă de ceea ce ne-a insuflat iubirea în această a doua întâlnire. S-a smuls din braţele mele în revărsatul zorilor, cu mii de jurăminte că va

veni iarăşi în curând, şi spunându-mi sufletul ei, viaţa ei, comoara ei.

În ziua aceea m-am sculat foarte târziu. Când am coborât în bibliotecă, l-am găsit pe bunul meu dascăl aplecat peste papirusul lui Zozim, cu pana într-o mână şi cu lupa în cealaltă, vrednic de preţuirea oricui ştie să deie ceea ce se cuvinte înaltei învăţături.

— Jacques Tournebroche, îmi spuse el, citirea acestui papirus este anevoioasă mai ales din pricină că feluritele slove pot fi uşor asemuite unele cu altele, şi este prin urmare nevoie, pentru a duce la bun sfârşit desluşirea lui, să întocmim o cartografie a slovelor care te-ar putea astfel ajuta, fiindcă, dacă nu ne-am îngriji de aceasta, s-ar putea să tălmăcim greşit, spre veşnica noastră ruşine şi cuvenita ocară. Chiar astăzi am făcut nişte greşeli vrednice de râs. Nu încape îndoială că mintea mi-a fost tulburată din zorii zilei de ceea ce am văzut noaptea asta, aşa cum am să-ţi povestesc şi ţie.

Trezindu-mă în zorii dimineţii, mi-a venit cheful să beau niţel din vinişorul acela alb pe care, cum îţi aminteşti, i l-am lăudat ieri domnului d'Astarac. Fiindcă este într-adevăr, fătul meu, între vinul alb şi cântatul cocoşilor o potrivire care dăinuieşte, fără îndoială, din vremea lui Noe, şi sunt încredinţat că dacă sfântul Petru, în noaptea aceea blestemată pe care a petrecut-o în ograda jertfitorului celui mare, ar fi băut măcar un deget de vin rubiniu de Moselle sau măcar de Orléans, nu s-ar mai fi lepădat de Iisus până a nu cânta cocoşul a doua oară. Dar nu trebuie în nici un chip, fiule, să ne pară rău de această faptă urâtă. Căci se cuvenea ca prorocirile să se îndeplinească: Dacă Petru sau Chefas n-ar fi săvârşit, în noaptea aceea, cea de pe urmă nelegiuire, n-ar mai fi astăzi sfântul cel mai mare din rai şi piatra de temelie a sfintei

noastre Biserici, pentru smerirea tuturor oamenilor de treabă, aşa cum îl socoteşte lumea, care-şi vede cheile fericirii ei veşnice pe mâinile unui nemernic ticălos.

O, mântuitoare pildă, care, smulgându-l pe om din amăgitoarele năzuinţi ale cinstei omeneşti, îl călăuzeşte pe calea mântuirii, înţelepciune dumnezeiască, care-i proslăveşte pe cei umili şi nevoiaşi ca să-i smerească pe cei trufaşi, minunăţie! O, taină mare! Spre veşnica ocară a fariseilor şi a judecătorilor, un luntraş necioplit de pe lacul Tiberiadei, ajuns să fie, prin mişelia lui nemernică, bătaia de joc a slujnicelor de la cuhnia marelui preot, care se încălzeau alături de el în ograda aceluia, un ţopârlan şi un fricos care s-a lepădat de stăpânul său şi de legea sa înaintea unor matracuci cu mult mai puţin frumoase, nu încape îndoială, decât camerista doamnei din Séez, astăzi poartă pe frunte întreita coroană, în deget inelul pontifical, şi este rânduit mai presus de principii episcopi, mai presus de regi şi de împăraţi, fiindu-i încredinţat dreptul de a lega şi dezlega; şi omul cel mai de vază, şi femeia cea mai cinstită, nu vor putea pătrunde în cer, dacă nu le-o îngăduie el. Dar spune-mi, rogu-te, Tournebroche, fătul meu, unde rămăsesem cu povestirea când am încurcat iţele cu acest slăvit sfânt Petru, principele apostolilor? Mi se pare, dacă nu mă-nşel, că-ţi pomeneam de un păhărel de vin alb pe care l-am băut în zori. M-am coborât numai în cămaşă la cămară şi am scos dintr-un anume dulap, a cărui cheie, prevăzător fiind, o pusesem bine în ajun, o sticlă pe care am golit-o cu multă plăcere. După care, suindu-mă pe scări, m-am întâlnit între catul al doilea şi al treilea cu o mică domnişoară în halat, care cobora treptele. A părut foarte speriată şi a fugit spre fundul sălii. Am urmărit-o, am ajuns-o, am apucat-o în braţe şi am sărutat-o dintr-o pornire neaşteptată căreia nu mă puteam

împotrivi. Să nu mă ţii de rău, fiule; şi tu ai fi făcut la fel în locul meu, ba poate chiar mai mult. E o fată frumoasă, seamănă cu camerista doamnei din Séez, cu mai multă vioiciune în priviri. Nu îndrăznea să strige, şi-mi şoptea la ureche: „Lasă-mă, lasă-mă, eşti nebun! " Ia uită-te, Tournebroche, mai am încă şi acum la încheietura mâinii urmele unghiilor ei. De ce nu a rămas tot atât de vie pe buze icoana sărutului pe care mi l-a dat!

— Cum, domnule abate, am strigat, v-a şi sărutat?

— Fii încredinţat, fătul meu, îmi răspunse bunul meu dascăl, că în locul meu ai fi primit şi tu un sărut la fel, numai să te fi priceput să nu laşi să-ţi scape prilejul, întocmai cum am făcut eu. Mi se pare că ţi-am spus că o ţineam pe domnişoara aceea strâns îmbrăţişată. Încerca ea să scape, îşi înăbuşea strigătele şi se tânguia pe şoptite.

— Dă-mi drumul, te rog! Se face ziuă. Încă o clipă şi sunt pierdută.

Temerile ei, spaima, primejdia în care se afla, l-ar fi înduioşat şi pe un sălbatic. Nu sunt lipsit de omenie. I-am cerut, drept plată că aveam să-i dau drumul, un sărut pe care mi l-a şi dat numaidecât. Crede-mă pe cuvânt: niciodată n-am primit un sărut mai duios.

În acest loc al povestirii lui, bunul meu dascăl, ridicându-şi nările ca să tragă o priză de tabac, văzu tulburarea şi mâhnirea mea, pe care le luă drept uimire.

— Jacques Tournebroche, urmă el, tot ceea ce îmi rămâne să-ţi mai spun te va surprinde şi mai mult. Cu părere de rău am lăsat-o să plece pe domnişoara aceea frumoasă; dar curiozitatea m-a îndemnat s-o urmăresc. Am coborât scara pe urmele ei, am văzut-o cum străbătea tinda, cum ieşea pe portiţa care dă spre câmpie, în locul unde parcul se întinde

mai mult, şi am văzut-o alergând spre alee. Alergam şi eu pe urmele paşilor ei. Mă gândeam că n-are să se ducă prea departe în halat şi cu scufie de noapte pe cap. A luat-o pe cărarea mătrăgunelor. Curiozitatea mea a sporit şi am urmărit-o până la pavilionul lui Mosaide. În clipa aceea, ovreiul acela nesuferit se arătă la fereastră, cu caftan şi cu scufia lui mare, asemănător chipurilor acelora pe care le vezi ivindu-se la amiază din ceasornicele străvechi, mai gotice şi mai caraghioase decât bisericile în care sunt păstrate, spre desfătarea bădăranilor şi spre folosul clopotarului.

M-a zărit sub frunziş, chiar în clipa în care frumoasa fată, sprintenă ca Galateea, se strecura în pavilion; astfel încât păream că aş urmări-o, după chipul, asemănarea şi obiceiul acelor satiri de care am pomenit într-o zi, pe când comentam fragmentele cele mai frumoase din Ovidiu. Şi straiul pe care-l purtam sporea asemănarea, căci, mi se pare că ţi-am spus, fiule, că eram în cămaşă. La vederea mea, ochii lui Mosaide scăpărară. Trase din caftanul lui galben şi soios un stilet destul de frumos şi-l învârti la fereastră cu o mână care nu prea arăta a fi împovărată de bătrâneţe. În tot timpul acesta îmi azvârlea ocări în două limbi. Într-adevăr, Tournebroche, cunoştinţele mele într-ale gramaticii mă îndrituiesc să spun că erau două limbi şi că spaniola sau mai degrabă portugheza se îmbina cu ebraica. Mă dădeam de ceasul morţii că nu puteam să le prind înţelesul lor întocmai, căci limbile acestea nu le pricep, măcar că le pot recunoaşte după unele sunete care se întorc în vorbire mai des. Dar este neîndoios că mă învinuia că aş vrea s-o ademenesc pe fata aceea, pe care o cred nepoata lui, Jahel, despre care domnul d'Astarac, dacă-ţi mai aminteşti, ne-a pomenit de mai multe ori. În ocările lui încăpea şi o anume măgulire, fiindcă aşa cum am ajuns acuma, fiule, datorită

vârstei şi ostenelilor unei vieţi zbuciumate, nu mai pot năzui la dragostea fecioarelor. Vai! în afară de cazul când m-aş face episcop, nu cred să mă mai înfrupt vreodată cu asemenea bucate! Îmi pare destul de rău. Dar nu se cade să ne legăm cu prea multă încăpăţânare de pieritoarele lucruri ale lumii acesteia, şi cuvine-se să lăsăm în părăsire ceea ce ne părăseşte. Prin urmare Mosaide, mânuindu-şi stiletul, scotea din gâtlej nişte ţipete răguşite, care erau urmate de un fel de lătrături ascuţite, astfel că eram ocărât şi afurisit ca într-un fel de cântare lumească sau popească. Şi, fără să mă laud, fătul meu, pot spune că am fost ocărât ca desfrânat şi ca ademenitor, pe glas cucernic şi evlavios. Când Mosaide acela a ajuns la capatul afuriseniilor lui, m-am străduit să-i dau un răspuns în două limbi, aşa cum fuseseră şi ocările. I-am răspuns pe latineşte şi pe franţuzeşte că era un ucigaş şi un nelegiuit, fiindcă sugrumase copii în faşă şi înjunghiase azimele sfinţite. Vântul răcoros al dimineţii, alunecând pe picioarele mele, îmi amintea că eram numai în cămaşă. M-am simţit stingherit, căci vădit lucru este, fiule, că un om care n-are nădragi nu se află într-o stare tare potrivită ca să pomenească despre adevărurile sfinte, să osândească rătăcirile şi să pedepsească nelegiuirea. Cu toate acestea, i-am zugrăvit într-un chip înspăimântător toate fărădelegile lui şi l-am ameninţat cu dreptatea dumnezeiască şi cu judecata oamenilor.

— Cum, bunul meu dascăl, strigai eu, Mosaide acesta, care are o nepoată atât de frumoasă, a sugrumat nişte nou-născuţi şi a înjunghiat azime?

— Habar n-am, îmi răspunse domnul Jérôme Coignard, şi nici n-am de unde s-o ştiu. Dar fărădelegile acestea îl privesc şi pe el, căci sunt săvârşite de seminţia lui, şi pot prin urmare să i le pun pe seamă, fără să-l nedreptăţesc. Blestemam în

persoana acestui păgân un şir lung de strămoşi nelegiuiţi. Căci nu-ţi este necunoscut doar ceea ce se spune despre evrei şi despre riturile lor ruşinoase. Se află în cronica veche din Nürenberg chipurile unor evrei care ciopârţesc un copil. Şi îi poţi recunoaşte ca evrei după roata de postav pe care o poartă pe veşmintele lor. în semn de înfierare. Nu socotesc cu toate acestea că ar fi vorba la ei de o îndeletnicire de toate zilele. Dacă i-am învinui de asta, ar însemna să-i socotim tot atât de adânc pătrunşi pe cât suntem noi de fiinţa domnului nostru Iisus Cristos. Căci nu se poate închipui pângărire fără credinţă. Şi evreul care a străpuns cu pumnalul sfânta azimă a adus prin însăşi această faptă un smerit prinos adevărului cuprins în taina euharistiei. Acestea toate, fătul meu, nu-s altceva decât nişte poveşti pe care cată să le lăsăm pe seama oamenilor neştiutori. Şi dacă i le-am azvârlit în faţă lui Mosaide, am făcut-o mai puţin după poveţele unei judecăţi sănătoase, cât mai degrabă după pornirile neînfrânate ale necazului şi ale mâniei.

— Ah, domnule, i-am spus, ai fi putut să te mulţumeşti să-l învinovăţeşti de uciderea portughezului, pe care l-a omorât din gelozie, căci era vorba de un adevărat omor!

— Ce, strigă bunul meu dascăl, Mosaide a ucis un creştin? Atunci înseamnă, Tournebroche, că avem într-însul un vecin foarte primejdios. Dar, de pe urma întâmplării acesteia, vei trage învăţăturile pe care le trag eu însumi. E neîndoios că nepoată-sa este iubita domnului d'Astarac, al cărui iatac tocmai îl părăsise când am întâlnit-o pe scară.

Sunt prea bun credincios ca să nu-mi pară rău că o făptură atât de gingaşă se trage din seminţia care l-a răstignit pe Iisus Christos. Vai, fătul meu, să n-ai nici o îndoială că Mardocheu

acela nesuferit este unchiul unei Estere[1] care n-are nevoie să se dospească vreme de şase luni în smirnă ca să fie vrednică de culcuşul unui rege. Bătrânul corb spagiric nu-i ceea ce se potriveşte unei asemenea frumuseţi. Şi mă simt îndemnat să-i port eu de grijă.

Trebuie că Mosaide o ascunde în mare taină. Căci dacă s-ar arăta într-o bună zi la plimbare sau la teatru, a doua zi ar avea toată lumea la picioarele ei. N-ai avea poftă s-o vezi, Tournebroche?

I-am răspuns că doream aceasta din tot sufletul. Şi ne-am cufundat amândoi în greceasca noastră.

XVII

În seara aceea, aflându-ne, bunul meu dascăl şi cu mine, în strada du Bac, cum era cald, domnul Jérôme Coignard îmi spuse:

— Jacques Tournebroche, fătul meu, nu ţi-ar fi pe plac s-o luăm la stânga, pe strada Grenelle, în căutarea unei cârciumi? Cată să găsim un cârciumar care să ne dea vinul cu doi gologani cana. Căci duc lipsă de bani şi socotesc, fiule, că nici tu nu eşti mai bogat decât mine, din pricina caliciei domnului d'Astarac, care o fi făcând aur, dar nu dă din el nimica secretarilor şi slujitorilor săi, aşa cum se vădeşte limpede după pilda ta şi a mea. Halul în care ne lasă a ajuns de plâns. N-am o para chioară în buzunar. Şi văd că va trebui să îndrept acest

[1] Estera, nepoata lui Mardocheu, înţelept evreu duş cu ceilalţi captivi la Babilon, a ajuns soţia lui Ahasverus, regele mezilor şi, sfătuită de unchiul ei, a obţinut din partea soţului iertarea compatrioţilor ei persecutaţi de Aman.

ponos prin niscaiva născociri şi viclenii. Frumos este să rabzi sărăcia cu seninătatea sufletească a unui Epictet, care a dobândit prin asemenea purtare o nepieritoare slavă. Dar este o îndeletnicire de care mi-e lehamite, de când sunt silit să tot rabd. Simt că a venit vremea să-mi primenesc virtutea şi să mă deprind să stăpânesc bogăţiile, fără să fiu stăpânit de ele, ceea ce înseamnă treapta cea mai înaltă spre care poate nădăjdui sufletul unui filosof. Vreau să câştig cât mai curând ceva, ca să pot învedera că înţelepciunea mea nu se dezminte nici măcar în mijlocul belşugului. Caut mijloacele potrivite ca să capăt ceea ce urmăresc. Şi vezi că numai la ele mă gândesc, Tournebroche.

În vreme ce bunul meu dascăl vorbea astfel, cu o aleasă măreţie, ne apropiam de frumoasa locuinţă în care domnul de la Guéritaude o aşezase pe domnişoara Caterina. „O vei recunoaşte, îmi spuse ea, după tufele de trandafiri din balcon". Nu mai era destulă lumină ca să pot vedea trandafirii, dar mi se părea că le adulmec mireasma. După ce am făcut câţiva paşi, am recunoscut-o pe Caterina la fereastră, cu o cană de apă în mână, stropindu-şi florile. Ea m-a zărit de asemenea, pe stradă, a râs şi mi-a trimis o sărutare. După care o mână, trecând printre gratii, îi trase peste obraz o palmă, de care fu atât de buimucită, încât lăsă să-i scape cana, care era cât pe-aici să-i cadă în cap bunului meu dascăl. Apoi frumoasa pălmuită se făcu nevăzută. Şi acela care o pălmuise, ivindu-se în locul ei la fereastră, se aplecă peste gratii şi-mi strigă:

— Slavă Domnului, nu eşti călugărul! Nu pot să sufăr să-mi văd iubita trimiţându-i sărutări dobitocului aceluia împuţit, care dă mereu târcoale ferestrei acesteia. De data aceasta, cel puţin, n-am de ce să roşesc de alegerea pe care a făcut-o. Arăţi a fi un om de treabă şi mi se pare că te-am mai

văzut. Fă-mi te rog cinstea să urci până aici. Avem o cină gata pregătită. M-ai îndatora dacă ai lua parte la ea, împreună cu domnul abate, care tocmai a primit o cană cu apă în cap şi se scutură ca un câine plouat. După cină, vom face un joc de cărţi şi, când se va miji de ziuă, ne vom duce să ne tăiem beregata. Dar aceasta doar din curată curtenie şi numai pentru a-ţi face cinste, domnule. Căci, la drept vorbind fata asta nu e vrednică să se dea pentru o lovitură de sabie. E o dezmăţată pe care nu mai vreau s-o văd în viaţa mea.

L-am recunoscut în cel care vorbea astfel pe domnul d'Anquetil, pe care-l văzusem de curând asmuţindu-şi cu atâta poftă slugile ca să-l înţepe pe fratele Ange în şezut. Vorbea politicos şi se purta cu mine ca şi cum aş fi fost un gentilom. Mi-am dat seama ce mare hatâr îmi făcea, primind să-mi taie beregata. Nici bunul meu dascăl nu era mai puţin încântat de atâta politeţe. După ce se scuturase cât se cuvenea:

— Jacques Tournebroche, fiule, îmi spuse, nu se cade să nu primim o poftire atât de aleasă. Doi lachei se şi coborâseră din casă cu nişte torţe. Ne-au dus într-o sală în care pe o masă luminată de două sfeşnice de argint, era pregătită o cină rece. Domnul d'Anquetil ne pofti să luăm loc la masă şi bunul meu dascăl îşi înnodă şervetul după gât. Tocmai îşi înfipsese furculiţa într-un sturz, când nişte hohote de plâns ne-au sfâşiat urechile.

— Nu băgaţi de seamă aceste ţipete, spuse domnul d'Anquetil, sunt ale Caterinei, care geme în odaia în care am zăvorât-o.

— Ah, domnule, se cuvine s-o ierţi, interveni bunul meu dascăl, care privea amărât păsărica din vârful furculiţei. Bucatele cele mai gustoase ţi se par amare, dacă sunt stropite cu lacrimi şi cu gemete. Ai putea avea sufletul atât de rău,

încât să laşi o femeie să plângă? Te rog ca pe aceasta s-o ierţi! Este oare atât de vinovată că i-a trimis un sărut tânărului meu învăţăcel, care i-a fost vecin şi tovarăş pe vremea când erau amândoi nevoiaşi, şi când farmecele acestei fete frumoase nu erau vestite decât sub bolta „ Micului Bachus? ” Nevinovat lucru a fost, dacă se poate spune că o faptă omenească şi mai cu osebire o faptă femeiască poate fi vreodată nevinovată şi nepătată de păcatul strămoşesc. Şi mai îngăduie-mi, domnule, să-ţi spun că gelozia este un simţământ gotic, o rămăşiţă jalnică a moravurilor sălbatice, care nu se cade să mai sălăşluiască într-un suflet ales şi de înaltă obârşie.

— Domnule abate, răspunse domnul d'Anquetil, ce te face să socoteşti că aş fi gelos? Nu sunt gelos. Dar nu rabd ca o femeie să-şi bată joc de mine.

— Suntem jucăria vânturilor, spuse bunul meu dascăl cu un oftat. Totul îşi râde de noi, şi cerul, şi stelele, şi ploaia, şi zefirii, şi umbra, şi lumina, şi femeia. Îngăduie-i, domnule, Caterinei să cineze cu noi. E frumoasă şi-ţi va înveseli oaspeţii. Orice a putut săvârşi, sărutul acela şi celelalte, nimic n-o face mai puţin plăcută la vedere. Necredinţele femeilor nu le vatămă chipul. Firea, căreia îi place să le împodobească, este nepăsătoare înaintea greşelilor lor. Faceţi ca ea, domnule, şi iertaţi-o pe Caterina.

Mi-am alăturat rugăminţile de acelea ale bunului meu dascăl, şi domnul d'Anquetil se învoi s-o sloboadă pe cea pe care-o zăvorâse. Se apropie de uşa de unde veneau ţipetele, o deschise şi o chemă pe Caterina, care nu răspunse decât îndoindu-şi urletele.

— Domnilor, ne spuse iubitul ei, uitaţi-o acolo, culcată pe burtă în pat, cu capul în pernă şi săltându-şi spatele în chip caraghios la fiecare geamăt. Ia priviţi! Iată pentru ce ne dăm

atâta strădanie şi facem atâtea năzbâtii... Hai, Caterino, la masă!

Dar Caterina nu se mişca deloc din pat şi plângea mereu. El se duse s-o tragă de braţ şi de mijloc. Ea se împotrivea şi atunci el deveni stăruitor:

— Hai, fetiţo, vino!

Ea se încăpăţână să nu se mişte de unde era, strângând în braţe patul şi saltelele.

Iubitul ei îşi pierdu atunci răbdarea şi-i strigă cu un glas aspru şi cu o mie de înjurături:

— Scoală-te, târfă!

Ea se sculă atunci numaidecât şi, zâmbind printre lacrimi, îl luă de braţ şi intră în sufragerie, cu înfăţişarea unei victime fericite.

Se aşeză între domnul d'Anquetil şi mine, cu capul răsturnat pe umărul iubitului ei, în vreme ce cu piciorul îmi căuta piciorul pe sub masă.

— Domnilor, ne spuse gazda, vă rog să iertaţi că m-am lăsat dus de mânie să fac un gest de care n-aş putea să mă căiesc, de vreme ce mi-a adus cinstea de a vă pofti la masa mea. Adevărul e că-mi este peste putinţă să îndur toate toanele fetei acesteia frumoase. Şi că am devenit foarte bănuitor de când am prins-o cu capucinul ei.

— Dragul meu, îi spuse Caterina, lipindu-şi piciorul de al meu, gelozia te face să rătăceşti. Află că nu-mi place altcineva decât domnul Jacques.

— Glumeşti, spuse domnul d'Anquetil.

— Fără îndoială, răspunsei eu. Se vede bine că numai pe domnia ta te iubeşte.

— Fără să mă laud, răspunse el, i-am insuflat oarecare dragoste pentru mine. Dar e fluşturatică.

— Să bem, spuse domnul abate Coignard.

Domnul d'Anquetil îi trecu damigeana bunului meu dascăl şi strigă:

— La naiba, domnule abate, dumneata care eşti omul Bisericii, poţi să ne spui de ce îi îndrăgesc femeile pe capucini?

Domnul Coignard îşi şterse buzele şi spuse:

— Pricina este că şi capucinii ştiu să iubească plini de umilinţă şi nu se dau în lături de la nimic. Iar altă pricină este că nici judecata, nici buna-cuviinţă nu le slăbesc pornirile fireşti. Domnule, vinul domniei tale este un vin ales.

— Îmi faci prea multă cinste, răspunse domnul d'Anquetil. Este vinul domnului de la Guéritaude. I-am luat iubita. Pot deci, tot aşa de bine, să-i iau şi sticlele de vin.

— Ai tot dreptul, răspunse bunul meu dascăl. Văd, domnule, că ştii să te ridici deasupra prejudecăţilor.

— Nu mă laud pentru asta mai mult decât se cuvine, domnule abate, răspunse domnul d'Anquetil. Obârşia mea îmi înlesneşte să fac ceea ce oamenilor de rând li s-ar părea anevoie. Un om de rând este silit să pună oarecare măsură în toate faptele sale. E îndatorat să fie un om de o cinste fără greş; dar un gentilom are doar datoria să se bată pentru rege şi pentru desfătarea lui. Şi asta îl scuteşte să se încurce în asemenea nerozii. Am slujit sub domnul de Villars, am făcut războiul de succesiune şi era cât pe-aci să fiu ucis fără de pricină în bătălia de la Parma. Aceasta mă îndrituieşte cel puţin să-mi ciomăgesc slujitorii, să-mi duc de nas creditorii şi să le iau prietenilor mei, dacă-mi vine cheful, nevasta sau chiar şi iubita.

— Vorbeşti ca un om de neam ales, spuse bunul meu dascăl, şi pui mult zel să păstrezi neîntinate prerogativele nobilimii.

— Nici n-am, urmă domnul d'Anquetil, acele scrupule care înfricoşează gloata omenească şi pe care le socotesc prielnice numai să-i stingherească pe cei sfioşi şi să-i ţină în frâu pe nevoiaşi.

— Minunat! spuse bunul meu dascăl.

— Nu cred în virtute, spuse celălalt.

— Şi ai dreptate, mai spuse dascălul meu. În chipul în care este plămădit dobitocul omenesc nici nu s-ar cuveni să fie virtuos, dacă n-ar fi cumva schilodit. Priviţi-o, de pildă, pe fata asta frumoasă care cinează cu noi: priviţi-i căpşorul, sânii atât de frumoşi, pântecele minunat de rotund, şi toate celelalte. În care colţişor al trupului ei ar putea găzdui un strop de virtute? Nici nu-i loc pentru aşa ceva, atât de bine legat, de mustos, de trainic şi de plin de vlagă este totul. Virtutea, ca şi corbii, se cuibăreşte numai în ruine. Ea găzduieşte în crăpăturile şi în zbârciturile trupurilor. Eu însumi, domnule, eu care cuget din copilărie la asprele învăţături ale religiei şi ale filozofiei, nu mi-am putut strecura în trup vreo virtute decât printre găurile făcute într-însul de către suferinţă sau bătrâneţe. Şi încă, de fiecare dată, acestea mi-au insuflat mai puţină virtute decât trufie. Aşa încât am luat obiceiul să-i fac divinului făcător al lumii acesteia rugăciune: „Doamne, păzeşte-mă de virtute, dacă ea mă îndepărtează de sfinţenie." Ah, sfinţenia, iată ceea ce este cu putinţă şi ceea ce trebuie să împlinim în noi! Iată care este sfârşitul nostru potrivit! Fie să putem ajunge într-o bună zi la ea. Până atunci, daţi-mi să beau.

— Am să-ţi fac mărturisirea, spuse domnul d'Anquetil, că nu cred în Dumnezeu.

— Pentru aceasta, spuse abatele, te mustru aspru, domnule. Cuvine-se să crezi în Dumnezeu şi în toate adevărurile sfintei noastre credinţe.

Domnul d'Anquetil se împotrivi:

— Îţi baţi joc de noi, domnule abate, şi ne socoteşti drept mai neghiobi decât suntem. Nu cred, ţi-am spus, nici în Dumnezeu, nici în dracul şi nu ascult liturghia niciodată, dacă-i nu-i vorba de liturghia regelui. Predicile popilor nu sunt decât nişte poveşti băbeşti, care se puteau îngădui cel mult în vremile în care bunică-mea l-a văzut pe abatele de Choisy în straie femeieşti, cum împărţea pâine sfinţită în biserica Saint-Jacques-du-Haut-Pas. În vremile acelea mai dăinuia credinţa pe lume. Astăzi s-a mântuit cu ea, mulţumesc lui Dumnezeu.

— Pe toţi sfinţii şi pe toţi dracii, dragul meu, nu mai vorbi aşa, strigă Caterina. Dumnezeu este, tot atât de adevărat pe cât plăcinta aceasta este pe masă, şi cea mai bună dovadă este că, aflându-mă într-o zi a anului trecut în mare lipsă şi nevoie, m-am dus, după sfaturile fratelui Ange, să aprind o lumânare în biserica fraţilor capucini, şi a doua zi l-am întâlnit la plimbare pe domnul de la Guéritaude, care mi-a dăruit această casă cu toate mobilele şi cu pivniţa plină de vinuri, ca acesta din care bem acum şi destule parale ca să pot trăi şi eu în chip cinstit.

— Tii! Tii! zise domnul d'Anquetil, uite-o şi pe proasta asta care-l vâră pe Dumnezeu în socotelile ei spurcate, ceea ce este atât de nelegiuit încât chiar eu, necredincios cum sunt, mă simt jignit.

— Domnule, zise bunul meu dascăl, este cu mult mai bine să-l amesteci pe Dumnezeu în asemenea treburi spurcate, cum o face fata aceasta sărmană, decât să-l izgoneşti, după pilda domniei tale, din lumea pe care el a făurit-o. Dacă n-o fi trimis el cu dinadinsul pe acel bogătaş, făpturii sale Caterina, măcar i-a îngăduit să-l întâlnească. Căile lui ne sunt necunoscute şi

ce spune fata aceasta săracă cu duhul cuprinde mai mult adevăr, măcar că aduce a blasfemie, decât toate cuvintele zadarnice pe care oamenii fără de lege le smulg cu slavă din golul sufletului lor. Nimic nu-i mai nesuferit decât această destrăbălare a minţii pe care tineretul de astăzi o săvârşeşte în văzul lumii. Cuvintele domniei tale mă înfioară. Să le dau răspunsul cuvenit prin pilde trase din cărţile sfinte şi din scrierile părinţilor bisericii? Să te fac să-l asculţi pe Dumnezeu cum cuvântează patriarhilor şi proorocilor: *Si locutus est Abraham et semini ejus in saecula*[1]*?* Să desfăşor oare înaintea ochilor domniei tale tradiţia Bisericii? Să invoc împotriva domniei tale autoritatea celor două *Testamente?* Să te fac să-mi dai dreptate, pomenindu-ţi despre minunile pe care le-a săvârşit Cristos şi despre vorbele sale tot atât de minunate ca şi faptele sale? Nu, nu mă voi folosi de asemenea arme sfinte: m-aş teme prea din cale afară să le pângăresc într-o asemenea luptă, lipsită de orice slavă. În înţelepciunea ei, biserica ne înştiinţează că nu se cade să te pui în primejdie ca învăţătura să se schimbe în ceartă. De aceea voi păstra tăcerea cu care am fost hrănit la picioarele altarului. Dar, fără a-i impune vreo constrângere sufletului meu şi fără a expune primejdiilor profanării sfintele taine, am să-l înfăţişez domniei tale pe Dumnezeu biruind judecata oamenilor; ţi-l voi arăta până şi în filozofia păgânilor şi în cuvintele celor necredincioşi. Da, domnule, am să te fac să recunoşti că şi domnia ta îl mărturiseşti fără voia domniei tale, atunci când cutezi să spui că nu e aevea. Căci vei fi de părerea mea atunci când spun că, dacă este pe lumea aceasta vreun rost, acest rost este dumnezeiesc şi se trage din izvorul şi din fântâna oricărui rost.

[1] Precum i-a vorbit lui Abraham şi seminţiei lui în veci (lat.).

— Recunosc, răspunse domnul d'Anquetil, răsturnat în jilţ şi mângâindu-şi pulpa frumoasă.

— Fii aşadar cu băgare de seamă, urmă bunul meu dascăl. Când domnia ta spui că nu este Dumnezeu, ce faci oare altceva decât să înlănţui nişte gânduri, să orânduieşti nişte judecăţi şi să învederezi în chiar domnia ta obârşia oricărui gând şi a oricărei judecăţi, care este însuşi Dumnezeu? Şi poţi oare să te încumeţi măcar să dovedeşti că nu este, fără să faci să strălucească, prin judecata cea mai josnică, dar care totuşi este o judecată, vreo rămăşiţă din armonia statornicită de el în univers?

— Domnule abate, răspunse domnul d'Anquetil, eşti un sofist mucalit. Se ştie doar astăzi că lumea este o plăsmuire a întâmplării singure, şi că nu se mai cade să pomenim despre pronie, de când fizicienii au văzut în lună, cu ajutorul lunetelor lor, nişte broaşte înaripate.

— Ei bine, domnule, răspunse bunul meu dascăl, nu-mi pare rău că sunt în lună broaşte înaripate; păsările acestea de baltă sunt vrednicii locuitori ai unei lumi pe care n-a sfinţit-o sângele domnului nostru Iisus Christos. Nu cunoaştem, o recunosc, decât o părticică din univers. Şi se poate, aşa cum spune domnul d'Astarac, care de altminteri e nebun, ca lumea noastră să nu fie decât un strop de tină în nemărginirea lumilor. Se poate ca astrologul Copernic să nu fi visat pe de-a-ntregul, atunci când a propovăduit că pământul nu este din punct de vedere al matematicii centrul lumii. Am citit că un italian, pe nume Galilei, care a murit în mare nevoie, a gândit la fel cu acel Copernic; şi-l vedem astăzi pe micul domn de Fontenelle că judecă la fel ca ei. Dar nu-i la mijloc decât o nălucire deşartă, vrednică numai să tulbure minţile nesăbuite. Ce însemnătate are dacă lumea fizică este mai mare

sau mai mică, şi dacă are cutare sau cutare înfăţişare? E destul că nu poate fi gândită altfel decât sub înfăţişările înţelepciunii şi ale judecăţii, ca Dumnezeu să se arate printr-însa.

Dacă gândurile unui înţelept îţi pot fi de vreun folos, domnule, îţi voi arăta cum această dovadă a fiinţării lui Dumnezeu, mai bună decât dovada sfântului Anselm şi cu totul neatârnată de acelea care îşi au izvorul în facerea lumii, mi s-a înfăţişat dintr-o dată în toată limpezimea ei. Aceasta s-a întâmplat la Séez, acum douăzeci şi cinci de ani. Eram bibliotecarul domnului Episcop, şi ferestrele galeriei dădeau spre o curte în care vedeam în fiecare dimineaţă o slujnică de la bucătărie care curăţa cratiţele monseniorului. Era tânără, înaltă şi voinică. Un puf uşor, care făcea un strop de umbră pe buze, îi dădea chipului ei un farmec aţâţător şi mândru. Părul zbârlit, pieptul slab, braţele lungi şi goale erau vrednice de Adonis pe cât erau de o Diană, şi era un fel de frumuseţe băieţească. Pentru asta am îndrăgit-o; îmi plăceau mâinile ei puternice şi roşii. În sfârşit, fata aceea îmi insufla o poftă aspră şi grosolană, aşa cum era ea însăşi. Ştiţi cât de poruncitoare sunt asemenea simţăminte. I le-am dezvăluit pe ale mele de la fereastră, cu puţine semne şi vorbe. Ea mi-a făcut cunoscut şi mai pe scurt că-mi împărtăşea dorinţele, şi mi-a dat întâlnire pentru noaptea următoare, în podul grajdului unde se culca pe fân, datorită bunătăţii monseniorului ale cărei străchini le curăţa. Am aşteptat cu nerăbdare să vină noaptea. Când ea se ivi şi începu să învăluie pământul, am luat o scară şi m-am suit în podul unde mă aştepta fata. Cel dintâi gând al meu a fost s-o îmbrăţişez; al doilea, să mă minunez de înlănţuirea aceea de împrejurări care mă aruncase în braţele ei. Căci judecă şi domnia ta, domnule: un preot tânăr, o slujnică de bucătărie, o scară, o căpiţă de fân!

Ce înlănţuire, ce rânduială! Ce potrivire de armonii puse la cale, ce însuşire de urmări şi de pricini! Ce dovadă a fiinţării lui Dumnezeu! Toate acestea mi-au izbit cugetul într-un chip ciudat, şi m-am bucurat că puteam să adaug această dovadă lumească judecăţilor pe care le orânduieşte teologia şi care sunt, de altminteri, destul de numeroase.

— Domnule abate, spuse Caterina, ceea ce nu-mi place în întâmplarea asta a sfinţiei tale este că fata aceea nu prea avea piept. O femeie fără sâni e ca un pat fără perne. Dar nu ştii, d'Anquetil, ce se cade să facem?

— Ba da, spuse el, să jucăm o partidă de *hombre*, care se joacă în trei.

— Dacă vreţi, urmă ea. Dar te rog, dragul meu, să pui să ne aducă lulelele. Nu-i nimic mai plăcut decât să tragi o lulea de tutun în timpul cât bei vin.

Un lacheu ne aduse cărţile şi lulelele, pe care le-am aprins. Încăperea se umplu în curând cu un fum des în mijlocul căruia gazda noastră şi domnul abate Coignard jucau foarte adânciţi pichet.

Norocul a fost de partea bunului meu dascăl, până în clipa în care domnul d'Anquetil, părându-i-se că-l vede pentru a treia oară însemnând cincizeci şi cinci, deşi n-avea decât patruzeci, îi spuse că e un măsluitor, şi-i zvârli în cap o sticlă care se sparse de masă şi o umplu cu vin.

— Va trebui aşadar, domnule, spuse abatele, să-ţi dai osteneala să pui să ne destupe o altă sticlă, căci ne este tare sete.

— Cu dragă inimă, spuse domnul d'Anquetil, dar află, domnule abate, că un om de omenie nu însemnă punctele pe care nu le are şi nu scoate cartea din mânecă decât la jocul regelui, unde se află tot felul de inşi cărora nu le datorezi

nimic. Oriunde într-alt loc este o mârşăvie. Vrei oare, domnule abate, să fii socotit drept un om fără căpătâi?

— De luat aminte este, spuse bunul meu dascăl, că se ţine de rău la jocul de cărţi sau de zaruri un obicei foarte de preţ în meşteşugul războiului, al politicii şi al negoţului, în care te mândreşti dacă îndrepţi nedreptăţile soartei. Nu că mi-aş face o laudă din a nu fi cinstit la jocurile de cărţi. Sunt, mulţumesc lui Dumnezeu, foarte cinstit în asemenea împrejurări şi ai visat, domnule, atunci când ţi-ai închipuit că mi-aş fi însemnat nişte puncte pe care nu le aveam. Dacă lucrurile ar sta altfel, aş chema într-ajutor pilda preafericitului episcop al Genevei, care nu se sfia să tragă pe sfoară la joc. Dar nu mă pot împiedica să gândesc că oamenii pun mai multă cinste la joc decât în pricinile mai de căpetenie şi că şi la jocul de table păstrează mai straşnic rânduiala, care nu-i stinghereşte prea mult dealtfel, decât o păstrează într-o bătălie sau într-o încheiere de pace unde i-ar stingheri mult mai mult. Elian, domnule, a scris pe greceşte o carte a stratagemelor, care arată până la ce culmi se înalţă viclenia marilor căpitani.

— Domnule abate, spuse domnul d'Anquetil, eu nu l-am citit pe Elian al domniei tale, şi nici n-am să-l citesc în viaţa mea. Dar am fost şi eu la război ca orice bun gentilom. L-am slujit pe rege vreme de optsprezece luni. Este îndeletnicirea cea mai aleasă şi am să-ţi spun care-i este cu adevărat rostul. E o taină pe care pot să ţi-o încredinţez, de vreme ce nu-s aici ca s-o audă decât domnia ta, nişte sticle, domnul acesta pe care am să-l omor în curând şi târfa aceea care se dezbracă.

— Da, spuse Caterina, am rămas în cămaşă fiindcă mi-e prea cald.

— Aşadar, zise domnul d'Anquetil, orice ar spune gazetele, războiul nu are alt rost decât să furi găinile şi porcii de la ţărani. Ostaşii pe câmpul de luptă nici n-au altă grijă.

— Ai multă dreptate, întări bunul meu dascăl, şi se spunea odinioară în Galia că prietena cea mai bună a soldatului era doamna Ciordeală. Dar te rog să nu-l omori pe Jacques Tournebroche, învăţăcelul meu.

— Domnule abate, răspunse domnul d'Anquetil, onoarea mă sileşte s-o fac.

— Uf, spuse Caterina, potrivindu-şi pe sân horbotele cămăşuţei, mă simt mai bine aşa.

— Domnule, urmă bunul meu dascăl, Jacques Tournebroche mi-este de mare trebuinţă la tălmăcirea lui Zozim Panopolitul, pe care am început-o. Ţi-aş fi foarte îndatorat dacă nu te-ai bate cu el decât după ce va fi încheiat această mare lucrare.

— Puţin îmi pasă de Zozim al domniei tale, răspunse domnul d'Anquetil. Puţin îmi pasă, mă auzi? Îmi pasă de el, cât regelui de prima lui iubită.

Şi începu să cânte:

Voia un tânăr călăreţ
Să stea în şa cât mai semeţ
Şi-o mândră-n calea-i răsărea
La, la, la, la, la, la, la, la, la

— Şi cine mai e şi Zozim ăsta?

— Zozim, domnule, răspunse abatele, Zozim din Panopolis, a fost un învăţat grec care înflorea la Alexandria în veacul al treilea al erei creştine şi care a alcătuit nişte tratate asupra artei spagirice.

— Şi ce-mi pasă mie de toate astea? făcu domnul d'Anquetil. Şi de ce-l tălmăceşti?

Să batem fierul cât e cald!
Ca o sultană poruncea.
Şi-avea şi ochii de smarald,
La, la, la, la, la, la, la, la, la

— Domnule, zise bunul meu dascăl, recunosc că nu-i în asta vreun folos adevărat, şi că mersul lumii nu se va schimba prin tălmăcirea mea. Dar, lămurind prin note şi comentarii acest tratat alcătuit de grecul de care vorbeam pentru sora lui, Teosebia.....

Caterina îi tăie vorba bunului meu dascăl, cântând cu un glas ascuţit:

Voiesc, mă jur pe sfânta cruce,
Bărbatul meu să fie duce,
Căci e sătul de muncă grea,
La, la, la, la, la, la, la, la, la

— Mai adaog câte ceva, urmă bunul meu dascăl, la comoara de cunoştinţe strânse de oamenii învăţaţi şi-mi aduc şi eu piatra la monumentul istoriei adevărate, care este mai degrabă aceea a cugetărilor şi a părerilor decât aceea a războaielor şi a încheierilor de pace. Fiindcă, domnule, măreţia omului....

Caterina îl întrerupse:

Ştiu bine că vom fi bârfiţi,
Prin stihuri chiar batjocoriţi,
Dar proştii-s mulţi şi lumea rea,
La, la, la, la, la, la, la, la, la

În vremea aceasta bunul meu dascăl continua:

— ... este cugetarea. Şi, în privinţa aceasta, nu mi-este totuna să ştiu ce gîndea egipteanul acesta despre fiinţa metalelor şi despre însuşirile materiei.

Domnul Jérôme Coignard bău o bună duşcă de vin, în timp ce Caterina mai cânta:

Prin spadă fie, sau prin teacă.
Frumos e duce să se facă;
La oaste sau pe canapea.
La, la, la, la, la, la, la,

— Domnule abate, spuse domnul d'Anquetil, nu mai bei, şi culmea, ai început să baţi câmpii. Am fost, în Italia, în războiul de succesiune, sub porunca unui general de brigadă care-l traducea pe Polybios. Dar era un nerod. De ce să-l traduci pe Zozim?

— Dacă vrei să afli adevărul, spuse bunul meu dascăl, găsesc într-însul oarecare desfătare a trupului.

— Aşa da! spuse domnul d'Anquetil. Dar cum te-ar putea ajuta la asta domnul Tournebroche, care în clipa asta îmi mângâie iubita?

— Prin ştiinţa lui de limbă greacă, spuse bunul meu dascăl, ştiinţă pe care o are de la mine.

Domnul d'Anquetil se întoarse spre mine:

— Cum, domnule, spuse, ştii greceşte? Prin urmare nu eşti gentilom?

— Domnule, i-am răspuns, tata este stegarul breslei ospătarilor din Paris.

— Atunci îmi este cu neputinţă să te ucid, îmi răspunse el. Te rog să mă ierţi. Dar nu mai bei ceva, domnule abate? M-ai păcălit. Te socoteam un straşnic sugar, mă gândeam să te iau ca duhovnic, când voi avea şi eu o casă mare.

În timpul acesta, domnul abate Coignard bea cu sticla iar Caterina aplecată la urechea mea îmi spunea:

— Jacques, simt că n-am să iubesc niciodată pe altcineva decât pe tine.

Cuvintele acestea, venind din partea unei femei frumoase rămasă numai în cămaşă, mă cufundară într-o tulburare fără de margini. Caterina izbuti să mă ameţească de-a binelea, punându-mă să beau din paharul ei, ceea ce nu se băgă de seamă în zăpăceala unei cine care înfierbântase grozav toate capetele.

Domnul d'Anquetil, spărgând de muchia mesei gâtul unei sticle, ne-a turnat iarăşi în pahare şi, din clipa aceea, nu mi-am mai dat seama ce se spunea şi ce se făcea în jurul meu. Am văzut totuşi că, atunci când Caterina a vărsat pe neaşteptate un pahar de vin pe gâtul iubitului ei, între ceafă şi gulerul hainei, domnul d'Anquetil i-a răspuns turnând două sau trei sticle pe domnişoara rămasă în cămaşă, şi o prefăcu astfel într-un fel de făptură mitologică, de soiul umed al nimfelor şi al naiadelor. Ea plângea de necaz şi se zbătea ca o apucată.

Tocmai în clipa aceea am auzit bătăile ciocanului porţii, în tăcerea nopţii. Am rămas dintr-o dată nemişcaţi şi muţi ca nişte oaspeţi vrăjiţi.

Loviturile se făceau tot mai puternice şi tot mai dese. Domnul d'Anquetil cel dintâi rupse tăcerea, întrebându-se singur, cu glas tare şi cu nişte înjurături groaznice, cine putea să fie acel oaspete nepoftit. Bunul meu dascăl, căruia

împrejurările cele mai neobişnuite îi insuflau adesea cugetări minunate, se ridică şi spuse cu glas mieros şi grav:

— Ce însemnătate are mâna care loveşte cu atâta mânie în poartă pentru vreo pricină obişnuită şi poate caraghioasă! Să nu ne dăm osteneala să ştim cine este şi să socotim că loviturile acestea bat în poarta sufletelor noastre împietrite şi stricate. Să ne spunem, la fiecare lovitură care răsună: aceasta este ca să ne vestească să ne pocăim şi să ne gândim la mântuirea noastră, despre care am uitat în vălmăşagul plăcerilor; aceasta este ca să ne facă să ne gândim la veşnicie. Şi astfel vom fi tras tot folosul cu putinţă dintr-o întâmplare de altminteri fără însemnătate şi trecătoare.

— Eşti nostim, domnule abate, spuse domnul d'Anquetil; bat atât de tare încât au să spargă uşa.

Şi, într-adevăr, ciocanul porţii scotea nişte bubuituri de tunet.

— Sunt nişte tâlhari, strigă fata udă leoarcă. Doamne Iisuse! Vom fi măcelăriţi; asta e pedeapsa noastră că l-am izgonit pe frăţior. Ţi-am spus de atâtea ori, Anquetil, că unei case din care izgoneşti un capucin i se întâmplă o nenorocire.

— Dobitoaca! răspunse Anquetil. Afurisitul acela de călugăr o face să creadă toate neghiobiile pe care i le spune. Nişte hoţi ar fi ceva mai politicoşi, sau cel puţin mai tăcuţi. Cred că-i mai degrabă straja de noapte.

— Straja de noapte! Păi atunci e şi mai rău, spuse Caterina.

— Eh, făcu domnul d'Anquetil, o să-i ciomăgim!

Bunul meu dascăl îşi puse o sticlă într-unul din buzunare, din prevedere, şi o altă sticlă în celălalt buzunar, ca să-i ţină cumpănă celei dintâi, cum spune povestea. Toată casa se cutremura de loviturile celui care bătea cu atâta mânie.

Domnul d'Anquetil, căruia acest asalt îi trezea virtuţile oştineşti, strigă:

— Mă duc într-o recunoaştere, să văd ce-i cu duşmanul.

Alergă împleticindu-se la fereastră, acolo unde îşi pălmuise mai înainte iubita, şi se întoarse numaidecât în sufragerie, unde izbucni în râs.

— Ha, ha, ha, râse, ştiţi cine bate la uşă? E domnul de la Guéritaude, cu perucă mare cu coadă, însoţit de doi lachei care poartă nişte torţe scăpărătoare.

— Nu-i cu putinţă, zise Caterina, în clipa aceasta doar e culcat lângă bătrâna lui nevastă.

— Atunci se cheamă că-i numai stafia lui, care-i seamănă grozav. Şi s-ar părea că stafia asta i-a luat până şi peruca. Doar nici un strigoi n-ar putea să facă una la fel, atât e de caraghioasă.

— Vorbeşti adevărat, nu-ţi baţi joc de noi? întrebă Caterina. E chiar domnul de la Guéritaude într-adevăr?

— El e, Caterino, dacă nu mă înşală ochii.

— Sunt pierdută, strigă sărmana fată. Nenorocite mai sunt femeile! Niciodată nu-s lăsate în pace. Ce mă fac? N-aţi voi, domnilor, să vă ascundeţi prin dulapuri?

— Asta s-ar putea, zise domnul abate Coignard; dar cum să ascundem împreună cu noi şi sticlele astea goale şi mai toate făcute ţăndări sau măcar cu gâtul spart, şi cioburile damigenei pe care mi-a aruncat-o dumnealui în cap, şi faţa de masă, şi plăcinta şi farfuriile, şi lumânările, şi cămaşa domnişoarei, care, din pricina vinului de care e leoarcă, nu mai e decât un văl străveziu şi trandafiriu care-i înfăşoară frumuseţile.

— E adevărat că dobitocul ăsta mi-a făcut cămaşa leoarcă, zise Caterina, şi că simt că mă prinde guturaiul. Dar ar fi poate destul să-l ascundem pe domnul d'Anquetil în odaia de sus. Voi spune că domnul abate este unchiul meu şi că domnul Jacques mi-e frate.

— Ba nu, spuse domnul d'Anquetil. Mă duc eu însumi să-l poftesc pe domnul de la Guéritaude să vină să cineze cu noi.

Zadarnic ne-am străduit noi, bunul meu dascăl, Caterina şi cu mine, să-l înduplecăm să nu facă aşa ceva. Ne-am atârnat chiar de gâtul lui, dar toate au fost în zadar. A luat o lumânare şi a început să coboare treptele. L-am urmat tremurând. A deschis poarta. Acolo se găsea domnul de la Guéritaude, aşa cum ne fusese zugrăvit, cu peruca lui, între doi lachei înarmaţi cu torţe. Domnul d'Anquetil îl salută ceremonios şi-i spuse:

— Vă rog să ne faceţi cinstea să poftiţi sus, domnule. Veţi găsi acolo nişte făpturi plăcute şi tare ciudate: un Tournebroche căruia domnişoara Caterina îi trimite sărutări pe fereastră şi un abate care crede în Dumnezeu.

Şi făcu o adâncă plecăciune.

Domnul de la Guéritaude era un soi de om înalt şi uscăţiv, care părea că nu prea ştie de glumă. Aceea a domnului d'Anquetil îl supără grozav şi mânia lui se înfierbântă şi mai tare la vederea bunului meu dascăl, care era descheiat la haină şi avea o sticlă în mână şi alte două în buzunar; şi a Caterinei, cu cămaşa udă şi lipită de trup.

— Tinere, îi spuse el domnului d'Anquetil, cu o furie rece, am cinstea să-l cunosc pe tatăl domniei tale, cu care am să stau mâine de vorbă cu privire la oraşul în care regele te va trimite să chibzuieşti la ruşinoasele destrăbălări pe care le faci şi la obrăznicia domniei tale. Acest vrednic gentilom, căruia

i-am împrumutat nişte bani pe care nu îi cer înapoi, nu poate să nu facă tot ce-i cer. Şi preaiubitul nostru principe, care se găseşte şi el în aceeaşi împrejurare ca tatăl domniei tale, ţine mult la mine. Aşa că, treaba s-a făcut. Am încheiat, mulţumesc lui Dumnezeu, şi pricini mai grele. Cât despre târfa asta, de vreme ce nu mai pot nădăjdui s-o aduc pe calea cea bună, voi spune despre ea chiar înainte de amiază două vorbe domnului locotenent al poliţiei, care ştiu că e foarte dornic s-o trimită la spital. N-am altceva să mai adaug. Casa aceasta e a mea, am plătit-o şi ţin să intru în ea.

Apoi, întorcându-se spre lacheii săi, şi arătându-ne, cu vârful bastonului, pe bunul meu dascăl şi pe mine:

— Zvârliţi-i afară pe beţivii ăştia, spuse.

Domnul Jérôme Coignard era în mod obişnuit de o blândeţe care putea fi dată drept pildă şi avea obiceiul să spună că datora această blândeţe neajunsurilor vieţii, de vreme ce norocul se purtase cu el aşa cum se poartă marea cu pietrele pe care le lustruieşte, tot rostogolindu-le în fluxul şi refluxul ei. Răbda cu seninătate ocările, atât din duh creştinesc cât şi din filosofie. Dar ceea ce îl ajuta mai mult să se poarte astfel era marele dispreţ pe care-l avea pentru oameni, dispreţ în care se cuprindea şi pe sine. Totuşi, de data aceasta pierdu orice măsură şi uită orice prudenţă.

— Taci din gură, coţcar nemernic! strigă el, învârtindu-şi sticla de parcă ar fi fost un buzdugan. Dacă ticăloşii ăştia cutează să se apropie de mine, le sparg capul, ca să-i învăţ eu să-mi cinstească haina care dovedeşte îndeajuns sfânta mea îndeletnicire.

La lumina torţelor, lucind de sudoare, rotofei, cu ochii ieşiţi din cap; cu haina desfăcută şi cu marele lui pântec pe

jumătate scos din nădragi, bunul meu dascăl părea un om cu care n-o poţi scoate prea uşor la capăt. Ticăloşii şovăiră.

— Ia trageţi-i una! striga domnul de la Guéritaude. Trageţi-i una butiei ăsteia cu vin! Nu vedeţi că n-aveţi decât să-l împingeţi în şanţ, unde are să rămână până când vor veni măturătorii să-l arunce în cotiga lor cu gunoaie? I-aş trage chiar eu una, dacă nu mi-ar fi teamă să-mi mânjesc hainele.

Bunul meu dascăl fu grozav de atins de aceste ocări.

— Cămătar nemernic, spuse el cu un glas vrednic să răsune într-o biserică, josnic strângător de biruri, calpuzan neruşinat, cutezi să spui că-i a ta casa asta? Dacă vrei s-o credem, dacă vrei să se ştie că-i a ta, scrie dar pe uşa ei cuvântul acesta din scriptură: *Acedalma,* care înseamnă: Preţul sângelui. Atunci, închinându-ne, îl vom lăsa pe stăpânul casei să intre în ea. Pungaşule, tâlharule, ucigaşule, scrie cu cărbunele pe care ţi-l voi arunca în nas, scrie cu mâna ta murdară, pe pragul ăsta, în scrisul tău de stăpân-e, scrie: Preţul sângelui văduvei şi orfanului, preţul sângelui celui drept, Acedalma. Dacă nu, rămâi afară şi lasă-n pe noi înăuntru, om de rând ce eşti.

Domnul de la Guéritaude, care în viaţa lui nu mai auzise aşa ceva, gândi că are de-a face cu un nebun, cum s-ar fi putut crede, şi, mai degrabă ca să se apere decât ca să lovească, îşi ridică bastonul. Bunul meu dascăl, scos din fire, îşi zvârli sticla în capul domnului strângător de biruri, care căzu cât era de lung pe caldarâm, strigând: M-a omorât! Şi cum înota în vinul din sticla spartă, părea că a fost ucis. Cei doi lachei ai lui încercară să se repeadă asupra ucigaşului, şi unul dintre ei, mai voinic, era gata să-l prindă, când domnul abate Coignard îi trase cu capul o asemenea lovitură în pântec încât caraghiosul se rostogoli în şanţ lângă stăpânul lui. Spre

nenorocul lui, se ridică şi, punând mâna pe o torţă încă aprinsă, se repezi pe aleea de unde-i venise lovitura. Bunul meu dascăl nu mai era acolo, îşi luase tălpăşiţa. Dar mai era domnul d'Anquetil cu Caterina, şi el fu acela care primi torţa fierbinte pe frunte. Ocara aceasta i se păru că nu se putea răbda; îşi trase sabia şi o înfipse în pântecele nefericitului, care află astfel, pe socoteala lui, că nu se cade să te pui cu un gentilom. În vremea aceasta, bunul meu dascăl nu făcuse nici douăzeci de paşi pe uliţă, când cel de-al doilea lacheu, un lungan cu picioarele ca de cosaş, începu să fugă pe urmele lui strigând: Puneţi mâna pe el! Alerga mai repede şi văzurăm că, la colţul uliţei Saint-Guillaume, îşi şi întindea braţul ca să-l apuce de guler. Dar bunul meu dascăl, care ştia multe şiretlicuri, se întoarse pe neaşteptate şi prinzându-l pe lacheu îi puse piedică şi-l trânti cu capul de un stâlp. Aceasta se întâmpla în vreme ce domnul d'Anquetil şi cu mine alergam în ajutorul domnului abate Coignard, pe care se cădea să nu-l lăsăm într-o asemenea primejdie.

— Domnule abate, spuse domnul d'Anquetil, dă-mi mâna: eşti un om curajos.

— Mi se pare, cu adevărat, spuse bunul meu dascăl, că am fost întrucâtva ucigaş. Dar nu sunt atât de denaturat încât să mă mândresc cu asta. Îmi este destul să nu fiu ţinut de rău cu prea multă asprime. Purtările acestea repezite nu fac parte din obiceiurile mele şi aşa cum mă vezi, domnule, eram sortit mult mai mult să propovăduiesc artele frumoase de pe catedra unui colegiu, decât să mă bat cu nişte lachei lângă stâlp.

— Ei, reluă domnul d'Anquetil, ăsta nu-i lucrul cel mai rău din toată treaba asta. Mi se pare însă că ai ucis un strângător de biruri.

— Adevărat? întrebă abatele.

— Tot aşa de adevărat pe cât e că mi-am împins sabia în maţele acelui ticălos.

— În asemenea împrejurări, spuse abatele, cuvine-se mai întâi să-i cerem iertare lui Dumnezeu, numai înaintea căruia se cade să dăm socoteală de sângele vărsat. Iar pe urmă să grăbim pasul până la fântâna cea mai apropiată ca să ne spălăm. Căci mi se pare că-ţi curge sânge din nas.

— Ai dreptate, domnule abate, spuse domnul d'Anquetil, căci caraghiosul care crapă acuma în şanţ mi-a spart capul. Ce obrăznicie!

— Iartă-l, ca să ţi se ierte, spuse abatele.

La locul în care strada du Bac se pierde pe câmpii, am găsit la vreme un mic Triton de bronz, care zvârlea o şuviţă de apă într-un jgheab de piatră. Ne-am oprit să ne spălăm şi să bem apă. Căci ne era gâtlejul uscat.

— Ce-am făcut, spuse dascălul meu, şi cum de mi-am ieşit din fire, căci doar am o fire blajină? Adevărat este că nu se cade să-i judeci pe oameni după faptele lor, care atârnă de împrejurări, ci mai ales, după pilda lui Dumnezeu, tatăl nostru, după gândurile lor tainice şi după intenţiile lor adevărate.

— Şi Caterina, întrebai eu, ce s-a întâmplat cu ea în toată povestea asta cumplită?

— Am lăsat-o, spuse domnul d'Anquetil, suflându-i în gură bogătaşului ei ca să-l facă să-şi vină în simţiri. Dar suflă degeaba, fiindcă îl cunosc pe la Guéritaude. E fără milă. O va trimite la spital şi poate chiar în America. Îmi pare rău pentru ea. Era fată frumoasă. Eu n-o iubeam; dar ea era nebună după mine. Şi, lucru nemaipomenit, iată-mă fără iubită.

— Nu te îngriji de asta, zise bunul meu dascăl. Vei găsi o alta, care nu va fi prea deosbită de aceasta, sau în orice caz nu va fi deosebită de aceasta în ceea ce este esențial. Căci mi se pare mie că ceea ce cauți domnia ta la o femeie au toate femeile.

— E limpede, zise domnul d'Anquetil, că ne paşte primejdia, eu să fiu închis la Bastilia, iar domnia ta, domnule abate, să fi spânzurat împreună cu Tournebroche, învățăcelul domniei tale, care totuşi n-a omorât pe nimeni.

— E foarte adevărat, răspunse bunul meu dascăl. Cată să ne gândim la mântuirea noastră. Poate va fi nevoie să părăsim Parisul, unde fără doar şi poate ne vor căuta, şi chiar să fugim în Olanda. Vai, prevăd că voi scrie acolo nişte pamflete pentru actrițe, cu aceeaşi mână cu care însemnam notele foarte amănunțite pentru lucrările de alchimie ale lui Zozim Panopolitul.

— Ascultă-mă, domnule abate, zise domnul d'Anquetil, am un prieten care ne va ascunde pe moşia lui atâta vreme cât va fi nevoie. Locuieşte la patru poşte de Lyon, într-un ținut groaznic şi sălbatic, unde nu vezi altceva decât plopi, iarbă şi păduri. Acolo trebuie să mergem. Vom aştepta acolo să treacă furtuna. Vom merge la vânătoare. Dar trebuie să găsim cât mai curând un poştalion sau, mai bine, o berlină.

— În privința aceasta, domnule, spuse abatele, am ce-ți trebuie. Hanul *„La calul roşu"* de la răscrucea Păstorițelor, ne va închiria şi cai buni şi orice fel de trăsură. L-am cunoscut pe cârciumar în vremea în care eram secretarul doamnei de Saint-Ernest. Obişnuia să se poarte cuviincios cu oamenii de neam; pare-mi-se că a murit, dar trebuie să aibe un fiu întru totul asemănător lui. Ai bani?

— Am asupra mea o sumă destul de mare, spuse domnul d'Anquetil. Şi e foarte nimerit, fiindcă nici nu mă pot gândi să mă duc acasă la mine, unde străjile poliţiei nu vor întârzia să vină să mă caute ca să mă ducă la Châtelet. Mi-am uitat slugile la Caterina acasă şi Dumnezeu ştie ce s-a întâmplat cu ele; dar puţin îmi pasă de ele. Le băteam şi nu le dam nici o simbrie. În cine poţi să te mai încrezi? Hai cât mai degrabă la răscrucea Păstoriţelor.

— Domnule, spuse abatele, am să-ţi fac o propunere, cu speranţa că-ţi va fi pe plac. Locuim, Tournebroche şi cu mine, la Croix-des-Sablons, într-un castel alchimistic şi dărăpănat, unde îţi va fi uşor să petreci vreo douăsprezece ceasuri fără să te vadă cineva. Te vom duce acolo şi vom aştepta să ne fie gata trăsura. Şi propunerea este cu atât mai nimerită, cu cât de la Sablons la răscrucea Păstoriţelor nu-i prea departe.

Domnul d'Anquetil nu găsi nimic de spus la aceste rânduieli şi am hotărât, înaintea micului Triton care împroşca apa din obrajii lui bucălaţi, să mergem mai întâi la Croix-des-Sablons şi să ne ducem apoi să luăm, de la hanul *„La calul roşu"*, o berlină care să ne ducă la Lyon.

— Vă voi împărtăşi, domnilor, spuse bunul meu dascăl, că, din cele trei sticle pe care am avut grijă să le iau, una s-a spart, din nenorocire, în capul domnului de la Guéritaude; alta mi s-a spart în buzunar pe când fugeam. Îmi pare rău după amândouă. A treia a scăpat teafără, măcar că nu prea nădăjduiam să scape; iat-o!

Şi, scoţând-o de sub haină, o puse pe marginea fântânii.

— Asta e minunat, zise domnul d'Anquetil. Domnia ta ai vin; eu am cărţi de joc şi zaruri în buzunar. Putem să jucăm.

— Adevărul este, spuse bunul meu dascăl, că jocul este o mare desfătare. Un joc de cărţi, domnule, este o carte de întâmplări minunate, de soiul acelora cărora li se spune romane, şi are faţă de alte cărţi însuşirea ciudată că o scrii în acelaşi timp în care o citeşti, şi că n-ai nevoie să fii om de duh ca s-o faci, nici să ştii slovele ca s-o citeşti. Mai este o lucrare minunată şi prin faptul că-ţi înfăţişează un alt rost, nou, de fiecare dată când amesteci foile. Are un asemenea meşteşug încât nu poţi să-l lauzi îndeajuns, căci trage, din temeiuri matematice, mii şi mii de împerechieri ciudate şi atâtea potriveli nemaipomenite, încât s-a putut crede, în mod greşit, este adevărat, că ai reuşit să desluşeşti în ele tainele inimilor, ascunzişurilor soartei şi lucrurile necunoscute din viitor.

Ceea ce spun se potriveşte mai mult tarocului ţiganilor, care este cel mai frumos dintre jocuri, dar şi pichetului. Trebuie să punem născocirea cărţilor de joc pe seama celor vechi, şi, despre partea mea, măcar că, pentru a vorbi pe şleau, nu cunosc nici un text care să mă îndrituiască s-o afirm, le socotesc de obârşie caldeeană. Dar, după înfăţişarea lui de astăzi, jocul de pichet nu este mai vechi decât domnia regelui Carol al VII-lea, dacă este adevărat, aşa cum scris este într-o lucrare plină de învăţătură pe care-mi amintesc că am citit-o la Séez, că dama de cupă o înfăţişează în chip de emblemă pe frumoasa Agnés Sorel şi că dama de pică n-ar fi alta, sub numele de Pallas, decât acea Jeanne Dulys, numită de asemenea şi Jeanne d'Arc, care a îndreptat atât de bine trebile monarhiei şi pe urmă a fost fiartă de englezi la Rouen într-o căldare, care ţi se arată pentru două parale şi pe care am văzut-o şi eu, trecând prin acel oraş. Unii istorici spun totuşi că fecioara aceasta ar fi fost arsă de vie pe un rug tare frumos. Stă scris, în Nicole Gilles şi în Pasquier, că i s-au arătat ei

sfânta Ecaterina şi sfânta Margareta. De bună seamă că nu i-au fost trimise de Dumnezeu: căci nu se află nici un om cu puţină învăţătură şi cu dârză cucernicie care să nu ştie că Margareta şi Ecaterina astea au fost scornite de călugării de la Bizanţ, care, cu închipuirea lor îndestulată şi barbară, au umplut cu mâzgăliturile lor tot pomelnicul mucenicilor. E o nelegiuire vrednică de râs să spui că Dumnezeu a făcut să i se înfăţişeze acelei Jeanne Dulys nişte sfinte care n-au vieţuit ca atare niciodată. Cu toate acestea, nişte cronicari vechi nu s-au temut să dea să înţeleagă acest lucru. De ce n-au mai spus că Dumnezeu i-a mai trimis fecioarei aceleia şi pe Isolda cea bălaie, pe Meluzina, pe Berta cea mare la picior şi pe toate eroinele din romanele cavalereşti, a căror existenţă nu-i mai mare născocire decât aceea a neprihănitei Margareta? Domnul de Valois, în veacul trecut, se ridicase pe bună dreptate împotriva unor asemenea basme grosolane, care sunt tot atât de potrivnice dreptei credinţe pe cât de potrivnică este minciuna adevărului. Ar fi de dorit ca un om al bisericii, care să aibă şi ştiinţa istoriei, să-i osebească pe sfinţii adevăraţi, pe care se cuvine să-i cinstim, de sfinţii ca de-alde Margareta, Luce sau Lucia, Eustaţiu, care sunt numai închipuiri, şi chiar de sfântul Gheorghe, asupra căruia am unele îndoieli.

Dacă aş putea într-o zi să mă trag în vreo mănăstire frumoasă, înzestrată cu o bibliotecă bogată, aş închina unei asemenea sarcini rămăşiţele unei vieţi pe jumătate sleite în furtuni grozave şi în numeroase naufragii. Năzuiesc să trag la ţărm şi tânjesc după liniştea neprihănită care se potriveşte cu vârsta şi cu starea mea.

În vreme ce domnul abate Coignard rostea aceste cuvinte vrednice să rămână în amintire, domnul d'Anquetil, fără să-l asculte, şedea pe marginea fântânii, amesteca mereu cărţile şi

înjura ca un diavol fiindcă era prea întuneric ca să poată face o partidă de pichet.

— Ai dreptate, domnule, zise bunul meu dascăl; nu se vede prea bine şi aceasta mă cam mâhneşte, nu atât pentru cărţi, de care pot să mă lipsesc, cât pentru pofta pe care o am să citesc câteva pagini din *Mângâierile* lui Boetius, din care port întotdeauna o cărticică în buzunarul hainei, ca s-o deschid în clipa în care mi se întâmplă vreo nenorocire, aşa cum mi s-a întâmplat astăzi. Căci e un mare ponos, domnule, pentru un om din tagma mea, să fie ucigaş şi să se afle sub ameninţarea de-a fi băgat în închisorile bisericeşti. Simt că o singură pagină din cartea aceea vrednică de toată lauda mi-ar întări inima, care mi se sfarmă numai când mă gândesc la tribunalul bisericesc.

Rostind aceste cuvinte, se lăsă să cadă pe cealaltă margine a fântânii şi atât de adânc, încât jumătatea trupului îi fu scăldată în apă. Dar părea că puţin îi pasă şi că nici măcar nu-şi dă seama de asta; scoţându-şi cartea lui Boetius din buzunar, unde se afla cu-adevărat, şi aşezându-şi pe nas ochelarii care rămăseseră într-o singură sticlă, şi aceea crăpată în trei locuri, se puse să caute pagina cea mai potrivită cu starea lui de-acuma. Ar fi găsit-o, fără îndoială, şi ea l-ar fi înzestrat cu puteri noi, dacă proasta stare a ochelarilor şi lumina slabă care mai cădea din cer i-ar fi îngăduit s-o afle. Dar trebui curând să mărturisească faptul că nu vedea nimic şi se legă de lună, care îi arăta cornul ei ascuţit pe marginea unui nor. Se răsti la ea cu mânie şi o copleşi de ocări:

— Astru neruşinat, ştrengar şi dezmăţat, îi spuse, niciodată nu te saturi să luminezi purtările neruşinate ale oamenilor, dar ţi-e silă să-i dai o rază din lumina ta aceluia care caută cugetări virtuoase!

— Păi atunci, domnule abate, zise domnul d'Anquetil, de vreme ce târfa asta de lună ne varsă destulă lumină ca să ne călăuzească pe uliţi, dar nu îndestulă ca să facem un joc de pichet, să mergem numaidecât la castelul acela despre care mi-aţi vorbit şi în care trebuie să mă strecor fără să fiu văzut.

Sfatul era bun şi, după ce am băut cu sticla tot vinul ce mai rămăsese, am luat toţi trei drumul spre Croix-des-Sablons. Eu mergeam înainte cu domnul d'Anquetil. Bunul meu dascăl, ud leoarcă şi îngreuiat de toată apa pe care i-o supseseră nădragii, venea pe urmele noastre, plângând şi gemând.

XVIII

Zorile începuseră să ne înţepe ochii obosiţi când am ajuns la poarta verde a parcului de la Sablons. Nu a mai fost nevoie să lovim în poartă. De câtva timp, stăpânul casei ne dăduse cheile proprietăţii sale. Ne-am înţeles ca bunul meu dascăl s-o ia înainte tiptil cu d'Anquetil, în umbra aleii, iar eu să rămân în urmă ca să bag de seamă să nu se arate credinciosul Criton şi rândaşii de la bucătărie, care l-ar fi putut vedea pe noul venit. Hotărârea aceasta, care altminteri era foarte nimerită, trebuia să-mi căşuneze multe neplăceri. Căci, în clipa în care cei doi tovarăşi ai mei se suiseră pe scări şi intraseră, fără să fie văzuţi, chiar în odaia mea, în care hotărâsem să-l ascundem pe domnul d'Anquetil până când va fi venit momentul s-o ştergem cu berlina, eu abia ajunsesem la catul al doilea, unde tocmai s-a întâmplat să-l întâlnesc pe domnul d'Astarac, în halat de damasc roşu şi ţinând în mână un sfeşnic de argint. După cum îi era obiceiul, îmi puse o mână pe umăr.

— Ei, fătul meu, îmi spuse, nu eşti oare mulţumit că ai rupt orice legături cu femeile şi că ai scăpat astfel de primejdiile unor tovărăşii destrăbălate? Printre slăvitele fiice ale văzduhului n-ai de ce să te temi de certurile, bătăile şi gâlcevile acelea năprasnice, care izbucnesc de obicei printre fiinţele care duc o viaţă deşucheată. În singurătatea ta fermecată de zâne guşti o linişte plină de desfătare.

Mai întâi am crezut că-şi bate joc de mine. Dar mi-am dat seama numaidecât, după chipul său, că nici prin gând nu-i trecea una ca asta.

— Te-am întâlnit tocmai la vreme, fiule, adăugă el, şi ţi-aş fi recunoscător dacă ai intra o clipă cu mine în odaia mea de lucru.

L-am urmat acolo. A deschis cu o cheie lungă de cel puţin un cot uşa odăii aceleia blestemate, de unde văzusem, odinioară, cum ieşeau nişte licăriri drăceşti. Şi când am intrat şi unul şi celălalt în odaia de lucru, m-a rugat să înteţesc focul care abia mai pâlpâia. Am zvârlit câteva bucăţi de lemne în cuptor, unde cocea nu ştiu ce, care răspândea o duhoare înăbuşitoare. În timp ce-şi tot mişca din loc în loc borcanele şi sticlele întunecatei lui bucătării, eu rămăsesem pe o bancă pe care mă lăsasem să cad şi fără voie închisesem ochii. Mă sili să-i deschid, ca să privesc un fel de pământ verde, acoperit cu un capac de sticlă, pe care-l ţinea în mână.

— Fiule, îmi zise, trebuie să ştii că acest aparat sublimator se numeşte aludel. În el stă închisă o licoare pe care cată s-o priveşti cu mare băgare de seamă, căci îţi destăinuiesc că această licoare nu-i altceva decât mercurul filosofilor. Să nu crezi că-şi păstrează tot mereu culoarea asta întunecată. Nu va trece mult şi se va face albă şi în starea aceea va preface metalele în argint. Apoi, prin meşteşugul şi iscusinţa mea, va

ajunge să fie roşie şi va dobândi astfel însuşirea de a preschimba argintul în aur. De mare folos ţi-ar fi, nu încape îndoială, să stai închis în odaia aceasta de lucru şi să nu te mişti de-aici, mai înainte ca aceste minunate lucrări să fie săvârşite întocmai, ceea ce nu va întârzia mai mult de două sau de trei luni.

Dar aceasta ar însemna o prea aspră constrângere pentru tinereţea ta. Mulţumeşte-te, de data aceasta, să bagi de seamă începuturile lucrării, şi pune deci, rogu-te, cât mai multe lemne în cuptor.

După ce a vorbit astfel, s-a cufundat iarăşi printre fiolele şi oalele lui, în vreme ce eu cugetam la nenorocita stare în care mă aduseseră nenorocul şi uşurinţa minţii mele.

— Vai, îmi spuneam, aruncând buşteni în cuptor, chiar în clipa aceasta suntem căutaţi, bunul meu dascăl şi eu mine, de străjile poliţiei! Va trebui poate să mergem la închisoare şi fără îndoială să părăsim castelul acesta, unde găsisem, dacă nu bani, cel puţin o masă şi o situaţie onorabilă. N-aş mai îndrăzni niciodată să mă înfăţişez domnului d'Astarac, care îşi închipuie că mi-am petrecut noaptea în desfătările molcome ale vrăjitoriei, cum s-ar fi cuvenit cu mult mai bine să fac. Vai! Şi n-am s-o mai văd nici pe nepoata lui Mosaide, pe domnişoara Jahel, care mă trezea din somn într-un chip atât de plăcut noaptea în odăiţa mea. Şi, nu încape îndoială, ea are să mă uite. Îl va îndrăgi poate pe un altul, căruia îi va dărui aceleaşi mângâieri ca şi mie. Chiar numai gândul la necredinţa aceasta şi îmi este peste puţinţă să îndur. Dar, aşa cum merg astăzi toate, văd eu că trebuie să mă aştept la orice.

— Fătul meu, îmi spuse domnul d'Astarac, nu hrăneşti cum trebuie athanorul. Văd că nu eşti destul de pătruns de atotputernicia focului, a cărei virtute este în stare să

pârguiască mercurul şi să facă din el rodul minunat pe care îmi va fi dat să-l culeg în curând. Mai pune lemne! Focul, fătul meu, este elementul cel mai de preţ; ţi-am spus-o îndeajuns şi vreau să-ţi desluşesc aceasta printr-o pildă. Într-o zi friguroasă din iarna trecută, ducându-mă eu să-l văd pe Mosaide în pavilionul lui, l-am găsit şezând cu picioarele pe o găleată cu jăratec şi am văzut nişte limbi mici de foc strecurându-se din găleată şi având destulă putere ca să-i umfle halatul acestui înţelept; de unde urmează că, dacă focul ar fi fost mai puternic, l-ar fi ridicat fără îndoială şi pe Mosaide în văzduh, acolo unde este cu adevărat vrednic să suie; şi că, dacă ar fi cu putinţă să fereci într-un vas oarecare un număr îndeajuns de mare din aceste limbi de foc, am putea, cu mijlocul acesta, să plutim pe nouri tot atât de lesne pe cât plutim pe mare şi să mergem să le cercetăm pe salamandre în locuinţele lor din văzduh. La aceasta am cugetat mai târziu în tihnă. Şi nu deznădăjduiesc să ajung să făuresc un asemenea vas cu foc. Dar să ne întoarcem la lucru; ia mai pune lemne în cuptor.

M-a mai ţinut câtăva vreme în încăperea aceea înăbuşitoare, din care mă tot gândeam cum să scap mai repede, ca să încerc s-o găsesc pe Jahel, căci ardeam de nerăbdare să-i împărtăşesc necazurile mele. În sfârşit, a ieşit din odaia de lucru şi socoteam că sunt slobod. Dar şi nădejdea aceasta mi-a înşelat-o.

— Vremea, mi-a spus el, este în dimineaţa aceasta destul de blândă, măcar că e cerul cam acoperit. Nu ţi-ar fi pe plac să faci o plimbare prin parc cu mine, mai înainte de-a reîncepe tălmăcirea lui Zozim Panopolitul, care îţi va aduce multă cinste, şi ţie şi dascălului tău, dacă o veţi încheia amândoi aşa cum aţi început-o?

L-am urmat în parc cu părere de rău şi acolo mi-a vorbit astfel:

— Îmi pare bine, fătul meu, că mă aflu singur cu tine, ca să-ţi spun să te păzeşti, cât mai e vreme, de o mare primejdie care se prea poate să te ameninţe într-o bună zi; şi mă osândesc pe mine însumi că nu m-am gândit să te vestesc despre aceasta mai înainte, fiindcă ceea ce am să-ţi împărtăşesc este de o mare însemnătate.

Vorbind astfel, m-a călăuzit pe marea alee care coboară spre mlaştinele Senei, de unde se vede Rueil şi muntele Valerian cu calvarul lui. Acesta era drumul pe care obişnuia să se plimbe, astfel încât aleea aceea putea fi străbătută, deşi erau câteva trunchiuri de copaci căzute de-a curmezişul.

— Se cuvine să te fac să pricepi, urmă el, ce te poate aştepta dacă nu te vei purta cinstit cu salamandra ta. Nu te cercetez despre legătura ta cu această făptură supraomenească, pe care am fost destul de fericit să te fac s-o cunoşti. Chiar ţie, după câte mi se pare, îţi este oarecum silă să-mi pomeneşti despre ea. Şi poate că ţi se cuvin laude pentru aceasta. Dacă salamandrele nu au despre purtarea iubiţilor lor, când aceştia păstrează patima lor tainică, aceleaşi păreri ca şi femeile de la curte sau din oraş, nu-i mai puţin adevărat că însuşirea cea mai de seamă a iubirilor celor mai frumoase e de-a fi inefabilă şi că înseamnă să pângăreşti o dragoste adâncă dacă o laşi să fie dată în vileag.

Dar salamandra ta (al cărui nume mi-ar fi uşor să-l aflu, dacă aş avea o asemenea curiozitate nelalocul ei) poate că nu te-a lămurit asupra uneia dintre patimile ei cele mai puternice, şi anume gelozia. Ţine minte, fiule: salamandrele nu se lasă înşelate fără să se răzbune. Se răzbună cumplit pe sperjuri. Divinul Paracelsius pomeneşte o pildă care va ajunge să-ţi

insufle o teamă mântuitoare. Iată pentru ce vreau să ţi-o povestesc.

În oraşul nemţesc Staufen trăia un filozof spagiric care, ca şi tine, avea o legătură cu o salamandră. A fost atât de mârşav încât s-o înşele fără ruşine cu o femeie frumoasă, drept este, dar nu mai frumoasă decât poate să fie o femeie. Într-o seară, pe când îşi lua cina cu noua lui iubită şi cu câţiva prieteni, mesenii au văzut strălucind deasupra capetelor lor o coapsă minunat de frumoasă. Salamandra şi-o arăta, ca să se ştie bine că nu i se cuvenea ponosul pe care i-l făcuse iubitul ei. După care făptura aceea cerească, mânioasă, îşi lovi iubitul de dambla. Oamenii de rând, care sunt făcuţi doar ca să fie amăgiţi, au socotit firească moartea aceea; dar cei care împărtăşeau taina au ştiut bine din ce mână pornise lovitura. Îţi datoram, fătul meu, povaţa şi pilda aceasta.

Nu-mi erau atât de folositoare, pe cât le socotea domnul d'Astarac. Ascultându-le mă frământau alte pricini de teamă. Fără îndoială că pe chipul meu se zugrăvea îngrijorarea, căci marele cabalist, întorcându-şi privirea asupra mea, mă întrebă dacă mă temeam cumva ca un legământ care ar trebui păzit cu atâta străşnicie să nu fie nepotrivit cu tinereţea mea.

— Pot să te liniştesc în această privinţă. Gelozia salamandrelor nu-i stârnită decât dacă îşi capătă ca potrivnică vreo femeie şi e vorba în realitate mai mult de o ciudă, de un necaz şi de un dezgust, mai mult decât de gelozie propriu-zisă. Salamandrele au sufletul prea ales şi înţelepciunea prea ascuţită ca să se pizmuiască una pe alta şi să se lase pradă unui simţământ pricinuit numai de starea de sălbăticie în care se află încă scufundată omenirea. Dimpotrivă, sunt foarte vesele să împărtăşească tovarăşelor lor desfătările pe care le gustă alături de un om înţelept, şi le place să-i aducă iubitului lor pe

surorile lor cele mai frumoase. Îţi vei da seama curând că ele merg foarte departe, cum ţi-am spus-o, cu bunăvoinţa: şi nu va trece nici un an, ba chiar nici şase luni, până când odaia ta va fi locul de întâlnire a cinci sau şase fiice ale zilei, care-şi vor desface pe întrecute în faţa ta strălucitele lor cingătoare. Să nu-ţi fie teamă, fiule, să răspunzi dezmierdărilor lor. Prietena ta nu se va supăra. Şi cum ar putea oare să se supere, de vreme ce-i o înţeleaptă? La rândul tău, să nu te superi dacă salamandra ta te părăseşte pentru o clipă ca să se ducă să vadă ce face alt filozof. Ia aminte că gelozia aceea trufaşă, pe care oamenii o alătură împreunărilor trupeşti, nu-i decât un simţământ sălbatic, întemeiat pe cea mai caraghioasă dintre amăgiri. Căci se bizuie pe părerea greşită că poţi să ai numai pentru tine o femeie, atunci când ţi s-a dăruit, ceea ce nu-i decât o amăgitoare însăilare de vorbe.

Glăsuind astfel, domnul d'Astarac o luase pe poteca mătrăgunelor şi începusem să zărim printre frunze pavilionul lui Mosaide, când o voce înspăimântătoare ne lovi auzul şi făcu să-mi bată inima. Vocea aceasta scotea nişte sunete sparte întovărăşite de nişte scrâşnituri ascuţite şi începeai să distingi, apropiindu-te, că erau modulate şi că fiecare înşiruire de vorbe se încheia cu un fel de melopee foarte slabă, dar pe care nu puteai să o auzi fără să tremuri.

După ce am făcut câţiva paşi, am putut, ciulind urechile, să prindem şi înţelesul acestor vorbe ciudate. Glasul spunea:

— Ascultă blestemul cu care Elizei i-a afurisit pe copiii neruşinaţi şi veseli! Auzi anatema cu care Barac l-a lovit pe Meros! Te osândesc în numele lui Arhitariel, care mai este numit şi domnul bătăliilor, şi care poartă spada luminoasă. Te osândesc la pierzenie, în numele lui Sardalifon, care-i înfăţişează stăpânului său florile cele mai plăcute şi cununile

cele mai alese, dăruite de copiii lui Israil. Blestemat să fii, câine! Anatema asupra ta, porcule!

Privind de unde venea glasul, l-am văzut pe Mosaide pe pragul locuinței lui, în picioare, cu brațele în sus, cu mâinile în chip de gheare cu unghii ascuțite, care în lumina soarelui păreau a fi înflăcărate. Purtând pe cap cununa lui jegoasă și înfășurat cu caftanul lui bătător la ochi care, întredeschizându-se, lăsa să se vadă niște coapse arcuite în niște nădragi în zdrențe, semăna cu un mag cerșetor, veșnic și tare bătrân. Ochii îi străluceau. Spunea:

—Blestemat să fii, în numele Globurilor; blestemat să fii, în numele Roților; blestemat să fii, în numele Fiarelor tainice pe care le-a văzut Ezechiel.

Și își întinse brațele lungi înarmate cu gheare, spunând iarăși:

— În numele Globurilor, în numele Roților, în numele Fiarelor tainice, coboară-te printre cei care nu mai sunt.

Am făcut câțiva pași prin desiș ca să vedem făptura asupra căreia Mosaide își întindea brațele și mânia, și mai mare-mi fu mirarea să descopăr pe domnul Jérôme Coignard, agățat cu pulpana hainei de o tufă de mărăcini. Întâmplările nesăbuite din timpul nopții trecute se învederau pe întreaga lui ființă: gulerul și nădragii sfâșiați, ciorapii pătați de noroi, cămașa deschisă, toate aminteau în chip jalnic de nefericitele noastre întâmplări și, ceea ce era mai rău, umflătura nasului dăuna înfățișării lui alese și zâmbitoare care nu-l părăsea niciodată.

Am alergat spre el și l-am scos cu atâta îndemânare din mărăcini că nu și-a lăsat în ei decât o bucată din nădragi. Și Mosaide, nemaiavând pe cine să blesteme, intră în casă. Cum era numai în papuci am băgat de seamă că piciorul îi era înfipt în mijlocul labei, astfel încât călcâiul îi era aproape tot atât

ieşit în afară pe la spate pe cât îi erau degetele în faţă. Această orânduire îi făcea umbletul foarte displăcut, care altminteri ar fi fost plin de demnitate.

— Jacques Tournebroche, fătul meu, îmi spuse oftând bunul meu dascăl, trebuie că evreul acesta o fi însuşi Isaac Laquédem, ca să blesteme astfel în toate limbile. M-a juruit unei morţi apropiate şi năprasnice cu o mare bogăţie de cuvinte alese şi m-a făcut porc în patrusprezece graiuri osebite, dacă am numărat eu bine. L-aş crede Anticristul, dacă nu i-ar lipsi mai multe din semnele după care poţi să-l recunoşti pe acest vrăjmaş al lui Dumnezeu. Oricum ar fi, e un ovrei josnic şi niciodată nu a fost mai la locul ei roata pe straiele unui păgân turbat. Unul ca el este vrednic nu numai de roata care se lega odinioară de caftanul evreilor, ci şi de aceea pe care se trag ucigaşii.

Şi bunul dascăl, tare mânios la rândul său, îi arăta pumnul lui Mosaide care se făcuse nevăzut, şi-l învinuia că ar fi răstignit copii şi că ar mânca din carnea nou-născuţilor.

Domnul d'Astarac se apropie de el şi-l atinse pe piept cu rubinul pe care-l purta în deget.

— Prielnic lucru este, spuse marele cabalist, să cunoşti însuşirile nestematelor. Rubinul potoleşte mânia, şi-l vom vedea îndată pe domnul abate Coignard cum îşi recapătă blândeţea firească.

Bunul meu dascăl şi începuse să zâmbească, mai puţin datorită virtuţii pietrei, cât din pricina filozofiei care-l înălţa pe acel vrednic de laudă bărbat mai presus de patimile omeneşti. Fiindcă se cuvine s-o spun, chiar în clipa în care povestirea mea se întunecă şi se face jalnică, domnul Jérôme Coignard mi-a dat pilde de înţelepciune în împrejurări în care

anevoie este s-o întâlneşti. L-am întrebat despre pricina acelei zarve. Dar am priceput, după răspunsurile lui nelămurite şi încurcate, că nu prea avea poftă să ne îndestuleze curiozitatea. Am bănuit mai întâi că Jahel ar fi fost amestecată aici într-un chip oarecare, după scrâşnetul glasului lui Mosaide pe care-l auzeam amestecat cu scrîşnetul zăvoarelor şi cu toate zgomotele unei certe, în pavilion, între unchi şi nepoată. Dar, pe când îmi dădeam osteneala să capăt vreo lămurire de la bunul meu dascăl:

— Ura împotriva creştinilor, ne spuse el, este înrădăcinată în sufletul ovreilor, şi Mosaide ăsta este o pildă scârboasă despre aceasta. Mi s-a părut că desluşesc în schelălăiturile lui groaznice nişte părţi din blestemele pe care sinagoga le-a vărsat în veacul trecut împotriva unui ovreiaş din Olanda, pe numele lui Baruh sau Benedict şi mai cunoscut sub numele de Spinoza, pentru vina de a fi întemeiat o filosofie care a fost combătută foarte temeinic, aproape chiar de la naşterea ei, de către nişte teologi de toată lauda. Dar Mardocheul ăsta bătrân a mai adăogat, pare-mi-se, multe înjurături încă mai grozave, şi mărturisesc că am simţit oarecare tulburare. Tocmai chibzuiam cum să scap cu fuga de acest potop de ocări, când, spre nenorocul meu, m-am încurcat în mărăcinii aceia şi am fost atât de agăţat în ei prin osebite părţi ale hainei şi pielii mele, încâ teamă mi-a fost să nu las şi pe una şi pe cealaltă acolo. Şi aş mai fi încă prins în ei, suferind dureri usturătoare, dacă Tournebroche, învăţăcelul meu, nu m-ar fi scos la vreme.

— Mărăcinii sunt un fleac, spuse domnul d'Astarac. Dar mă tem, domnule abate, că domnia ta ai călcat pe mătrăgună.

— De asta, spuse abatele, puţin îmi pasă.

— Aici greşeşti, urmă domnul d'Astarac cu vioiciune. E destul să pui piciorul pe o mătrăgună ca să fii amestecat într-un omor şi să mori mişeleşte.

— Ei, domnule, spuse bunul meu dascăl, iată cam multe primejdii, şi văd că s-ar fi cuvenit să trăiesc ferecat între zidurile pline de elocinţă ale Astaracienei, care este regina bibliotecilor. Pentru vina de a fi părăsit-o numai pentru o clipă mi s-au zvârlit pe cap toate Fiarele lui Ezechiel, fără să mai pun la socoteală celelalte.

— Şi n-ai nimic să-mi spui despre Zozim Panopolitul? întrebă domnul d'Astarac.

— Merge, răspunse bunul meu dascăl, merge pe calea cea bună, măcar că păşeşte deocamdată cam încet.

— Cugetă, domnule abate, spuse cabalistul, că stăpânirea celor mai mari taine este legată de cunoaşterea acestor scrieri vechi.

— Cuget, domnule, cu multă grijă, spuse abatele.

Şi domnul d'Astarac, liniştit în chipul acesta, ne lăsă la picioarele faunului care cânta din flaut, fără să se sinchisească de capul care-i alunecase pe iarbă, şi o tuli printre copaci la chemarea salamandrelor.

Bunul meu dascăl mă luă de braţ, în chipul cuiva care poate în sfârşit să vorbească slobod.

— Jacques Tournebroche, fătul meu, îmi spuse, nu trebuie să-ţi ascund că o întâlnire destul de ciudată a avut loc azi dimineaţă în podul castelului, pe când erai oprit la catul întâi de turbatul ăsta de suflător în foc. Căci am auzit eu bine cum te-a poftit să iei parte la ce făcea el în bucătărie, care nu miroase atât de frumos şi nici nu este atât de creştinească pe

cât era aceea a jupânului Léonard, tatăl tău. Vai! Când am să apuc să văd iarăşi ospătăria *„La regina Pédaque”* şi librăria domnului Blaizot, *„La icoana sfinţei Ecaterina”*, unde simţeam atâta plăcere să răsfoiesc cărţile proaspăt sosite de la Amsterdam şi de la Haga!

— Vai, strigai eu cu lacrimile în ochi, când am să le văd eu însumi!? Când am să revăd strada Saint-Jacques, unde m-am născut, şi pe scumpii mei părinţi, cărora ştirea nenorocirilor noastre le va pricinui atâtea necazuri? Dar binevoieşte să-mi lămureşti, bunul meu dascăl, cum s-a întâmplat întâlnirea aceea atât de ciudată, despre care spuneai că a avut loc azi dimineaţă, şi faptele care s-au mai petrecut azi.

Domnul Jérôme Coignard se învoi să-mi dea toate lămuririle pe care le doream. O făcu cu aceste cuvinte:

— Află prin urmare, fiule, că tocmai ajunsesem fără vreo piedică până în catul cel mai de sus al castelului cu acel domn d'Anquetil, la care ţin destul de mult, măcar că-i cam necioplit şi fără învăţătură. N-are în minte nici cunoştinţe frumoase şi nici setea de a dobândi noţiuni înălţătoare. Dar vioiciunea tinereţii străluceşte în el în chip plăcut şi iuţeala sângelui i se arată în glume hazlii. Cunoaşte lumea aşa cum cunoaşte femeile, fiindcă stă deasupra, dar fără vreun dram de filozofie. Mare nerozie din partea lui să spună că e ateu! Nelegiuirea lui e fără de răutate, şi ai să vezi că se va destrăma de la sine, când focul simţurilor i se va mai potoli. Dumnezeu nu are alţi duşmani în sufletul lui decât caii, cărţile de joc şi femeile. În mintea unui necredincios adevărat, a unui domn Bayle[1], de

[1] Pierre Bayle (1647-1706), scriitor francez, autorul unui Dicţionar istoric şi critic (1697) care constituie arsenalul argumentelor ateiste din secolul al XVIII-lea.

pildă, adevărul întâlneşte potrivnici mai primejdioşi şi mai vicleni. Dar văd, fiule, că-ţi zugrăvesc un portret sau un caracter, pe când tu nu aştepţi altceva din partea mea decât o povestire.

Am să-ţi fac pe plac. După ce am ajuns în catul cel mai de sus al castelului cu domnul d'Anquetil, l-am dus pe tânărul gentilom în odaia ta şi l-am poftit, după făgăduiala pe care i-am făcut-o amândoi, în faţa fântânii Tritonului, să se folosească de acea odaie ca şi cum ar fi fost a lui. A primit cu dragă inimă, s-a dezbrăcat şi, rămânând numai în cizme, s-a întins pe patul tău. I-am tras perdelele, ca să nu-l supere razele soarelui care începea să mijească, şi el n-a întârziat să adoarmă.

Cât despre mine, fiule, m-am dus în odaia mea şi, măcar că eram frânt de oboseală, n-am vrut să gust vreo odihnă mai înainte de-a afla în cartea lui Boetius un loc potrivit cu starea mea. N-am găsit nici unul care să i se potrivească întocmai. Căci marele Boetius, adevăr este, n-a avut prilejul să cugete la neplăcerea de a fi spart capul unui strângător de biruri, cu o sticlă din chiar pivniţa lui. Dar am cules de ici, de colo, din minunata lui lucrare, câteva cugetări care s-ar putea potrivi cu împrejurările de azi. După care, trăgându-mi scufia pe ochi şi juruindu-mi sufletul lui Dumnezeu, am adormit destul de liniştit. După o vreme care mi-a părut scurtă, fără a fi avut mijlocul s-o măsor, fiindcă faptele noastre, fiule, sunt singura măsură a vremii care, ca s-o spunem aşa, e fără rost pentru noi în timpul somnului, m-am simţit tras de braţ şi am auzit un glas care-mi striga la ureche:

„Hei, domnule abate! Hei, domnule abate, scoală-te odată!"

Mi-am închipuit că ar fi căpetenia de străji care venea să mă ridice şi să mă ducă la tribunalul bisericesc, şi cumpăneam

în sinea mea dacă n-ar fi nimerit să-i sparg capul cu sfeşnicul. Adevărul este, din nenorocire, fătul meu, că o dată ieşit din calea blândeţii şi a dreptăţii, pe care înţeleptul păşeşte cu pasul hotărât şi prevăzător, te vezi silit să răspunzi la violenţă prin violenţă şi la cruzime prin cruzime, astfel încât urmarea celei dintâi greşeli este că dă naştere altora noi. Cată să ai bine întipărit în minte acest lucru, ca să înţelegi viaţa împăraţilor romani, pe care domnul Crevier a povestit-o întocmai. Principii aceia nu se născuseră mai răi decât ceilalţi oameni. Caius, supranumit Caligula, nu ducea lipsă nici de duh firesc, nici de judecată, şi era în stare să simtă prietenie pentru cineva, Neron avea o aplecare înnăscută pentru virtute şi firea lui îl îndemna spre tot ceea ce era mare şi măreţ. Cea dintâi greşeală a lor i-a azvârlit pe amândoi pe calea ticăloasă pe care au urmat-o apoi până la sfârşitul lor mişelesc. Aceasta se vede bine din cartea domnului Crevier. L-am cunoscut pe omul acela iscusit pe când preda literatura la colegiul din Beauvais, aşa cum aş preda-o şi eu, dacă viaţa mea n-ar fi fost străbătută de mii de piedici şi dacă uşurinţa firească a sufletului meu nu m-ar fi făcut să cad în numeroase capcane în care m-am prins. Domnul Crevier, fătul meu, era un om cu moravuri curate; propovăduia o morală aspră şi l-am auzit spunând într-o bună zi că o femeie care şi-a călcat credinţa în căsnicie este în stare să săvârşească cele mai mari fărădelegi, precum ar fi omorul şi punerea de foc. Îţi pomenesc această cugetare ca să te fac să pricepi austeritatea sfântă a acelui preot. Dar văd că am început să-mi pierd şirul şi să mă grăbesc să-mi reiau povestirea din locul unde am lăsat-o. Mi se părea deci că acel om al poliţiei ridica mâna asupra mea şi mă şi vedeam în închisorile arhiepiscopiei, când am recunoscut chipul şi glasul domnului d'Anquetil.

„Domnule abate, mi-a spus tânărul gentilom, mi s-a întâmplat chiar acum, în odaia lui Tournebroche, ceva foarte ciudat. O femeie a intrat în odaie pe când dormeam, mi s-a strecurat în pat şi m-a trezit cu o ploaie de mângâieri, de nume dezmierdătoare, de şoapte duioase şi de sărutări înflăcărate. Am dat la o parte perdelele ca să desluşesc chipul norocului meu. Am văzut că era brună, cu ochi arzători, şi cea mai frumoasă fată din lume. Dar în aceeaşi clipă ea a scos un strigăt grozav şi a fugit, mânioasă, dar nu destul de iute ca să n-o pot ajunge şi prinde pe coridor, unde am ţinut-o strâns îmbrăţişată. A început să se zbată şi să mă zgârie pe obraz; după ce am fost zgâriat îndeajuns ca să-i fie cinstea mântuită, am început să ne desluşim. A aflat cu plăcere că sunt gentilom, şi nu dintre cei mai săraci. Am încetat curând să-i fiu nesuferit şi tocmai începea să-mi vrea binele, când un rândaş care străbătea coridorul a făcut-o să fugă fără să se mai întoarcă. După câte cred, a adăugat domnul d'Anquetil, fata aceasta minunată venise pentru altcineva decât pentru mine; a greşit uşa şi mirarea ei a speriat-o. Dar am liniştit-o aşa cum trebuie şi, fără rândaşul acela, aş fi câştigat-o cu totul de partea mea".

Eu l-am întărit în această părere. Am căutat să desluşim pentru cine putuse să vină făptura aceea frumoasă şi am fost de aceeaşi părere că, aşa cum ţi-am spus-o, Tournebroche, ea venise pentru bătrânul smintit de d'Astarac, care o dezmiardă într-o odaie învecinată cu a ta sau poate, fără ştirea ta, chiar în odaie la tine. Nu crezi şi tu aceasta?

— Nimic mai cu putinţă, am răspuns.

— Nu trebuie să mai avem vreo îndoială, urmă bunul meu dascăl. Vrăjitorul ăsta îşi bate joc de noi cu salamandrele lui. Şi adevărul este că trăieşte cu fata aceea frumoasă. E un om făţarnic.

L-am rugat pe bunul meu dascăl să-şi urmeze povestirea. A făcut-o cu dragă inimă.

— Scurtez, fiul meu, îmi spuse, cuvântarea pe care mi-a ţinut-o domnul d'Anquetil. Numai o minte josnică şi de rând povesteşte în amănunţime împrejurările mărunte. Trebuie, dimpotrivă, să ne străduim să le adunăm în puţine vorbe, să năzuim să vorbim pe scurt şi să păstrăm pentru învăţături şi pentru îndemnuri de morală belşugul cuprinzător al cuvintelor, pe care cuvine-se atunci să-l prăvălim cum se prăvăleşte zăpada când coboară din vârfurile munţilor. Te voi fi lămurit îndeajuns despre vorbele domnului d'Anquetil, când îţi voi fi spus că m-a încredinţat că-i găsea tinerei fete o frumuseţe, un farmec, un vino-ncoace, cu totul neobişnuite. Şi-a încheiat cuvântarea întrebându-mă dacă ştiam care-i e numele şi cine era.

„După cum mi-ai zugrăvit-o, i-am răspuns, o recunosc ca fiind nepoata rabinului Mosaide, Jahel, pe numele ei, pe care mi s-a întâmplat s-o îmbrăţişez într-o noapte pe aceeaşi scară, numai că atunci a fost între catul al doilea şi catul întâi."

„Nădăjduiesc, răspunse domnul d'Anquetil, că au mai fost şi alte deosebiri, căci, despre partea mea, am strâns-o de foarte aproape. Îmi pare rău numai că mi-ai spus că e evreică. Şi, măcar că nu cred în Dumnezeu, e în mine un oarecare simţământ care ar fi vrut-o mai bine creştină. Dar cine poate şti cu adevărat din cine s-a născut? Cine ştie dacă nu-i cumva vreun copil găsit? Evreii şi ţiganii fură doar copii în fiecare zi. Şi pe urmă se spune adeseori că Sfânta Fecioară era evreică. Evreică sau nu, îmi place, o vreau şi o voi avea."

Astfel a vorbit zăpăcitul acela. Dar îngăduie, fiule, să mă aşez pe banca acoperită cu muşchi, căci întâmplările nopţii trecute, luptele şi fuga mea, mi-au tăiat picioarele.

Se aşeză şi-şi scoase din buzunar tabachera goală, la care se uită lung şi mâhnit.

M-am aşezat alături de el, într-o stare în care încăpea şi îndârjirea şi descurajarea. Povestirea aceasta îmi pricinui o mare supărare. Blestemam soarta care pusese un om necioplit în locul meu, chiar în clipa în care scumpa mea iubită venise să mă caute, având toate semnele celei mai înflăcărate iubiri, fără să ştie că în clipa aceea eu îndesam buturugi în soba alchimistului. Nestatornicia neîndoielnică a Jahelei îmi sfâşia inima, şi aş fi dorit ca măcar bunul meu dascăl să fi păstrat mai multă cuviinţă în faţa potrivnicului meu. Am cutezat să-l ţin de rău, cu sfială, pentru că destăinuise numele Jahelei.

— Domnule, i-am spus, nu socoteşti că a fost cam nepotrivit să dai asemenea amănunte nobilului aceluia, atât de desfrânat şi de pornit pe rele?

Bunul meu dascăl păru că nu mă aude.

— Tabachera mea, zise, s-a deschis, din nenorocire, noaptea trecută, în timpul încăierării, şi tutunul care era în ea nu mai alcătuieşte, amestecat cu vinul din buzunarul meu, decât un aluat dezgustător. Nu cutez să-i cer lui Criton să-mi radă câteva foi, atât de aspru şi rece îmi pare chipul acelui slujitor şi judecător. Sufăr cu atât mai mult că nu pot să trag tabac, cu cât nasul mă mănâncă straşnic de pe urma loviturii pe care am primit-o noaptea trecută, şi sunt foarte stingherit că nu-i pot dărui nimica acestui oaspete nepoftit. Cuvine-se să rabd şi neplăcerea aceasta cu linişte sufletească, până când îmi va dărui domnul d'Anquetil câteva fire din cutia lui. Şi ca să ne întoarcem, fiule, la tânărul gentilom, el mi-a spus pe şleau: „O iubesc pe fata asta. Află, domnule abate, că o iau în trăsură cu noi. Chiar de aş mai rămâne aici opt zile, o lună, şase luni şi mai mult, nu mai plec fără ea”.

I-am înfăţişat primejdiile în care ne-ar pune cea mai mică întârziere. Dar mi-a răspuns că aceste primejdii îl priveau cu atât mai puţin cu cât erau mari pentru noi şi mici pentru el.

„ Pe domnia-ta, domnule abate, mi-a spus, te paşte primejdia să fii spânzurat alături de Tournebroche; cât despre mine, pot numai să mă duc la Bastilia, unde am să am cărţi de joc şi femei şi de unde familia mea are să mă scoată în curând, căci tata va face să mijlocească pentru mine vreo ducesă sau vreo dănţuitoare şi, măcar că mama s-a făcut tare cucernică, va şti, spre binele meu, să-i facă pe vreo doi sau trei principi de sânge să-şi aducă aminte cu duioşie de ea. Aşa că e lucru hotărât: plec împreună cu Jahel, sau nu mai plec deloc. Eşti slobod, domnule abate, să închiriezi un poştalion cu Tournebroche al domniei tale."

Nemilosul ştia, fiule, destul de bine, că n-aveam mijloace potrivite să facem ce ne îndemna el. Am încercat să-l înduplec să-şi schimbe hotărârea. Am stăruit, am încercat să-l înduioşez, i-am pomenit de învăţămintele moralei. A fost în zadar şi am cheltuit degeaba o elocinţă care, din amvonul unei cucernice biserici parohiale, mi-ar fi adus cinste multă şi parale. Vai! Este scris, fiule, că nici una dintre faptele mele nu va da roade pe pământul acesta, şi pare că pentru mine a scris Eclesiastul: *Quid habet amplius homo de universo labore suo, quo laborat sub sole?*[1] Departe de a-l face mai de înţeles, cuvântările mele îl întăreau pe tânărul senior în încăpăţânarea lui şi nu-ţi voi ascunde, fiule, că mi-a destăinuit că se bizuia numai pe mine pentru izbânda dorinţelor lui, şi că a stăruit să mă duc s-o găsesc pe Jahel, ca s-o hotărăsc să se lase răpită, făgăduindu-i o rufărie din pânză de Olanda, văsărie, nestemate şi un venit frumos.

---

[1] Ce-i mai rămâne omului din toată munca lui, câtă a făcut-o sub soare? (Lat.).

— Vai, bunul meu dascăl, strigai eu, domnul d'Anquetil ăsta este de o nemaipomenită necuviinţă! Şi ce crezi că ar răspunde Jahel la aceste propuneri, când va afla de ele?

— Fătul meu, mi-a răspuns el, ea le-a aflat în clipa aceasta şi socotesc că-i vor fi plac.

— Dacă-i aşa, am spus eu repede, trebuie să-l vestim pe Mosaide.

— Mosaide, răspunse bunul meu dascăl, a fost destul de vestit. Ai auzit doar, lângă pavilion, ultimele izbucniri ale mâniei lui.

— Cum, domnule, am spus eu foarte mişcat, i-ai dat de ştire evreului de necinstea care era gata să-i atingă neamul? Bine ai făcut! Îngăduie-mi să te îmbrăţişez. Dar atunci mânia lui Mosaide, la care am fost martori, îl urmărea pe domnul d'Anquetil, şi nu pe dumneata.

— Fătul meu, urmă abatele cu un aer ales şi cuvios, o firească îngăduinţă pentru slăbiciunile omeneşti, o blândeţe îndatoritoare, nesocotita bunătate a unui suflet prea uşuratic, îi mână adesea pe oameni la fapte necugetate şi fac să cadă asupra lor asprimea părerilor deşarte ale oamenilor. Nu-ţi voi ascunde, Tournebroche, că, lăsându-mă înduplecat de rugăminţile stăruitoare ale tânărului gentilom, i-am făgăduit, plin de bunăvoinţă, să mă duc din partea lui s-o găsesc pe Jahel şi să nu las la o parte nici un amănunt ca s-o înduplec să se lase răpită.

— Vai, am strigat, şi ţi-ai împlinit această nenorocită de făgăduială?! Nu-ţi pot spune cât de mult mă răneşte şi mă mâhneşte asemenea faptă!

— Tournebroche, mi-a răspuns cu asprime bunul meu dascăl, vorbeşti ca un fariseu. Un cărturar pe cât de vrednic de

iubire pe atât de aspru a spus: „Întorceţi-vă privirea asupra voastră şi păziţi-vă să judecaţi faptele altora. Judecându-i pe ceilalţi, munceşti în zadar; adesea te înşeli şi păcătuieşti uşor, pe când, dacă stai să te cercetezi şi să te judeci pe tine însuţi, îţi este întotdeauna rodnică îndeletnicirea". Scris este: „Nu te vei teme de judecata oamenilor" şi sfântul apostol Paul a spus: „Puţin îmi pasă cum voi fi judecat de tribunalul oamenilor". Şi dacă aduc astfel în ajutor cele mai frumoase texte ale moralei, o fac ca să te învăţ, Tournebroche, şi să te îndrept iarăşi către sfiala umilă şi blajină care ţi se potriveşte, iar nu ca să mă dezvinovăţesc, când mulţimea nelegiuirilor mele mă apasă şi mă covârşeşte. Greu este să nu aluneci în păcat şi potrivit este să nu te laşi pradă dezdănejdii cu fiecare pas pe care-l faci pe pământul acesta, unde totul purcede de la blestemul strămoşesc şi din răscumpărarea înfăptuită prin sângele fiului lui Dumnezeu. Nu vreau să-mi înfrumuseţez păcatele, şi-ţi mărturisesc că solia pe care am primit-o la rugăciunea domnului d'Anquetil purcede de la căderea Evei şi nu-i altceva, ca să spunem drept, decât una din nenumăratele ei urmări, în ciuda simţământului umil şi jalnic pe care-l încerc acuma şi care izvorăşte din dorinţa şi din nădejdea mântuirii mele veşnice. Căci trebuie să ţi-i înfăţişez pe oameni stând în cumpănă între osânda la chinurile iadului şi mântuire. Şi să-ţi spun că stau tocmai în ceasul acesta pe cumpănă, pe talgerul care se ridică, după ce m-am găsit azi dimineaţă cu dosul de pământ. Îţi mărturisesc deci că, după ce am străbătut drumul mătrăgunelor, de pe care se vede pavilionul lui Mosaide, m-am ascuns acolo după o tufă de mărăcini, aşteptând să se

ivească Jahel la fereastră. S-a ivit curând, fătul meu. M-am arătat atunci şi i-am făcut semn să coboare. A venit să mă întâlnească în spatele tufei de mărăcini, în clipa în care a socotit că i-a înşelat bănuielile bătrânului ei paznic. Acolo i-am destăinuit, pe şoptite, întâmplările nopţii trecute, despre care nu ştia încă nimic; i-am împărtăşit gândurile pe care le avea despre ea furtunosul gentilom şi i-am înfăţişat că era spre folosul ei, tot atât cât pentru mântuirea mea şi a ta, Tournebroche, să ne uşureze fuga, plecând şi ea cu noi. Am făcut să strălucească în ochii ei făgăduielile domnului d'Anquetil.

„Dacă te învoieşti să-l urmezi în seara aceasta, i-am spus, vei căpăta un bun venit întărit de primărie şi o zestre mai bogată decât aceea a unei dănţuitoare de la operă sau a unei stareţe de la Panthemont, precum şi o frumoasă argintărie."

„Mă ia drept o târfă, spuse ea, şi e un obraznic."

„Te iubeşte, i-am răspuns. Nu vrei oare să fii proslăvită?"

„Îmi trebuie, urmă ea, şi un castron de argint.... dar să fie foarte greu. Ţi-a pomenit cumva de vreun castron de argint? Du-te, domnule abate, şi spune-i...."

„Ce să-i spun?"

„Că sunt o fată cinstită."

„Şi încă ce?"

„Că-i tare îndrăzneţ!"

„Asta-i tot? Gândeşte-te la scăparea noastră, Jahel!"

„Mai spune-i că nu mă învoiesc să plec decât în schimbul unei hârtii în toată regula, pe care mi-o va iscăli diseară la plecare."

„Ţi-o va iscăli, poţi socoti că s-a făcut."

„Nu, domnule abate, nu-i făcut nimic dacă nu-mi făgăduieşte că are să-l pună pe domnul Couperin să-mi dea lecţii. Vreau să învăţ muzica."

Eram tocmai la acest loc al convorbirii noastre când, din nenorocire, bătrânul Mosaide ne-a surprins şi, fără să fi auzit vorbele noastre, le-a ghicit înţelesul. Căci a început să-mi spună ademenitor şi să mă copleşească cu ocări. Jahel alergă să se ascundă în odaia ei şi am rămas singur în faţa acestui ucigaş de Dumnezeu, în starea în care m-ai văzut şi din care m-ai scos, fătul meu. La drept vorbind, învoiala era, pot s-o spun, încheiată. Se învoi să fie răpită şi fuga noastră era sigură. Roţile şi Fiarele lui Ezechiel nu vor trage mai greu în cumpănă decât castronul de argint. Mi-e teamă numai să nu-şi fi ferecat nepoata bătrânul Mosaide cu trei lacăte.

— Într-adevăr, i-am răspuns, fără să pot să-mi ascund mulţumirea, am auzit un scrâşnet grozav de chei şi de zăvoare, în clipa în care te-am scos din mijlocul mărăcinilor. Dar să fie oare adevărat că Jahel s-a învoit atât de repede la nişte cerinţe care nu erau tocmai cinstite şi care te-au costat mult, desigur, să i le împărtăşeşti? Sunt de-a dreptul uluit. Dar ia spune-mi, bunul meu dascăl, de mine nu ţi-a pomenit? N-a rostit numele meu într-un suspin, sau altcumva?

— Nu, fiule, mi-a răspuns domnul abate Coignard, nu l-a rostit, cel puţin nu într-un chip care se putea auzi. N-am auzit nici că l-ar fi şoptit pe acela al domnului d'Astarac, iubitul ei, pe care trebuia să-l aibe în minte mai degrabă decât pe al tău. Dar nu fi mirat că l-a uitat pe alchimistul ei. Nu-i de-ajuns să stăpâneşti o femeie, ca să întipăreşti în sufletul ei o pecete adâncă şi trainică. Sufletele sunt aproape de nepătruns unul pentru altul, şi aceasta ţi-o arată cumplita nimicnicie a iubirii.

Omul înţelept cată să-şi spună: Nu sunt nimic în acel nimic care este făptura omenească. A nădăjdui că poţi lăsa o amintire în inima unei femei, înseamnă să vrei să întipăreşti pecetea unui inel pe unda unei ape curgătoare. Aşa că să ne păzim de a năzui să ne statornicim în ceea ce este trecător, şi să ne legăm de ceea ce nu are moarte.

— În sfârşit, i-am răspuns, Jahel asta este acum sub zăvoare bune, şi poţi să te bizui pe buna veghe a paznicului ei.

— Fătul meu, urmă bunul meu dascăl, în seara aceasta ea trebuie să ne întâlnească la *Calul roşu*. Bezna este prielnică fugii, răpirilor, încercărilor tainice şi faptelor ascunse. Trebuie să ne bizuim pe viclenia fetei ăsteia. Cât despre tine, ai grijă să te afli la răscrucea Păstoriţelor, când se îngână ziua cu noaptea. Ştii că domnul d'Anquetil n-are răbdare şi că e în stare să plece fără tine.

Tocmai pe când îmi dădea sfatul acesta, sună clopotul pentru masă.

— N-ai asupra ta, îmi spuse el, ac şi aţă? Veşmintele îmi sunt sfâşiate în mai multe locuri şi aş vrea, mai înainte de a mă înfăţişa la masă, să le aduc iarăşi la vechea lor cuviinţă. Nădragii mai cu osebire mă cam nelinişteşc. S-au rupt în aşa hal încât, dacă nu le voi da un ajutor la vreme, simt că s-a isprăvit cu ei.

XIX

Mi-am luat deci, la masa cabalistului, locul meu obişnuit, cu gândul acesta supărător că mă aşezam la ea pentru ultima oară. Mi-era sufletul întunecat din pricina necredinţei Jahelei. Vai, îmi spuneam, dorinţa mea cea mai aprinsă fusese să fug

împreună cu dânsa! Nu se ivise însă nici o putinţă să-mi împlinesc vreodată această dorinţă; şi acum iată că se îndeplineşte, dar în ce chip! Şi am preamărit şi de data aceasta înţelepciunea bunului meu dascăl, care, într-o zi în care doream cu prea multă înflăcărare izbândirea nu ştiu cărui lucru, mi-a răspuns cu aceste cuvinte din *Biblie: Et tribuit eis petitionem eorum*[1]. Necazurile şi grijile mele îmi luaseră orice poftă de mâncare şi nu mă atingeam de bucate decât din vârful buzelor. În schimb, bunul meu dascăl îşi păstrase desăvârşita linişte sufletească.

Vorbea cu multă vioiciune şi cu glas plăcut, şi s-ar fi spus că era unul dintre înţelepţii aceia pe care Telemac[2] ni-i zugrăveşte stând de vorbă sub umbra copacilor din Câmpiile Elizee, decât un om urmărit ca ucigaş şi silit să ducă o viaţă rătăcitoare şi nenorocită. Domnul d'Astarac, închipuindu-şi că-mi petrecusem noaptea la ospătărie, mi-a cerut veşti, cu bunăvoinţă, de la scumpii mei părinţi şi, întrucât nu se putea lipsi o clipă de vedeniile lui, mai adăugă:

— Când îţi pomenesc despre ospătarul acela ca despre tatăl tău, este bineînţeles că vorbesc după rânduiala lumii şi nu după aceea a firii. Căci nimic nu dovedeşte, fiule, că n-ai fost zămislit de vreun silf. Ba chiar mai degrabă aş crede asta dacă duhul dumitale încă fraged ar creşte în putere şi frumuseţe.

— O, nu vorbi astfel, domnule, rosti bunul meu dascăl, surâzând. Îl sileşti în felul ăsta să-şi ascundă duhul ca să nu vatăme numele bun al maică-si. Dar, dacă ai cunoaşte-o mai bine, ai chibzui ca şi mine că n-a putut să aibă vreo legătură cu

---

[1] Şi le-a împlinit lor rugămintea (Lat.).

[2] *Aventurile lui Telemac*, celebrul roman educativ, scris de Fénelon (1651-1715) pentru elevul său, ducele de Bourgogne, nepotul regelui Ludovic al XIV-lea.

un silf. E o drept-credincioasă care n-a avut alte legături trupeşti decât cu soţul ei şi care-şi poartă virtutea pe chip, cu totul deosebită prin aceasta de o altă ospătărească, doamna Quonian, care a făcut vâlvă mare la Paris şi prin provincie, în tinereţea mea. N-ai auzit vorbindu-se despre ea, domnule? Avea ca iubit pe un anume Mariette, care a ajuns mai pe urmă secretarul domnului d'Angervilliers. Era un domn pântecos care, de fiecare dată când îşi vedea iubita, îi lăsa drept amintire vreo giuvaericală. Într-o zi o cruce de Lorena sau un Sfântul Duh, în altă zi vreun ceasornic sau vreun lanţ de aur, sau chiar o batistă, un evantai, o cutie încrustată; cumpăra pentru ea toată marfa giuvaergiilor şi a modistelor de la târgul Saint-Germain; până când într-o bună zi, văzându-şi ospătăreasa împodobită ca o raclă, ospătarul a căzut la bănuială că n-ar fi vorba de bunuri câştigate prea cinstit. A pândit-o şi n-a întârziat s-o prindă cu iubitul ei. Trebuie să vă spun că soţul acesta nu era decât un gelos nesuferit. S-a supărat şi nu s-a ales cu nimic de pe urma supărării, ba dimpotrivă. Căci perechea de îndrăgostiţi, pe care îi plictisea gâlceava, a jurat să se scape de el. Domnul Mariette avea multă trecere. A căpătat un ordin de arestare pe numele nenorocitului de Quonian. Într-o zi, vicleana ospătăreasă îi spuse soţului ei:

— Du-mă, te rog, să luăm prânzul la ţară duminica viitoare. Sunt sigură că vom petrece de minune.

Se făcu drăgăstoasă şi stăruitoare. Soţul, măgulit, a făcut pe voia ei. Când sosi duminica, se urcă cu ea într-o prăpădită de trăsură, ca să se ducă la Porcherons. Dar abia ajunseseră la Roule, că o ceată de străjeri puşi de Mariette îl înhăţară şi-l duseră la Bicêtre, de unde a fost trimis la Mississippi, unde se mai află şi acum. În legătură cu asta s-a făcut şi un cântec, care se sfârşea aşa:

Un soţ cuminte, pe lumea asta
Îndură chinul lipsei, risipii,
Mai bine-şi lăsa-n voie nevasta,
Decât să-ajungă pe Mississippi.

Şi aceasta este, fără îndoială, învăţătura cea mai temeinică pe care o poţi scoate din pilda ospătarului Quonian.

Cât despre întâmplarea în sine, nu-i lipseşte decât să fie povestită de un Petronius sau de un Apuleius, ca să fie deopotrivă cu cele mai bune fabule milesiene. Scriitorii noi sunt mai prejos de cei vechi în epopee şi în tragedie. Dar dacă nu-i întrecem pe greci şi pe latini în poveşti, apoi nu-i din vina doamnelor Parisului, care nu contenesc să îmbogăţească genul acesta prin fel de fel de întorsături iscusite şi de născociri plăcute. Fără îndoială că nu-ţi este necunoscută, domnule, culegerea lui Boccaccio. M-am desfătat mult citind-o şi mă prind că, dacă florentinul acesta ar trăi în Franţa zilelor noastre, apoi ar face din păţania lui Quonian temeiul uneia dintre cele mai hazlii povestiri ale lui. Cât despre mine, n-am amintit-o aici, la masă, decât ca să fac să lucească, punându-le faţă-n faţă, virtutea doamnei Léonard Ménétrier, care este spre cinstea breslei ospătarilor, în timp ce doamna Quonian a fost ruşinea ei. Doamna Ménétrier, cutez s-o spun, nu s-a dat niciodată la o parte de la săvârşirea virtuţilor obişnuite şi de rând legate de căsnicie, care este singura dintre cele şapte taine rămasă vrednică de dispreţ

— Nu te contrazic, spuse d'Astarac. Dar această doamnă Ménétrier ar fi şi mai vrednică de laudă, dacă ar fi avut vreo legătură cu vreun silf, după pilda Semiramidei, a Olimpiadei şi a mamei marelui papă Silvestru al II-lea.

— Ah, domnule, spuse abatele Coignard, ne tot pomenești despre silfi și despre salamandre! Spune drept, ai văzut vreodată una?

— Așa cum te văd, a răspuns domnul d'Astarac, și chiar mai deaproape, cel puțin în ceea ce privește salamandrele.

— Domnule, aceasta încă nu-i destul, urmă bunul meu dascăl, ca să mă faci să cred în ființarea lor, credință care ar fi potrivnică învățăturilor bisericii. Fiindcă poți să fii amăgit de niște închipuiri. Ochii și toate celelalte simțuri ale noastre nu sunt decât niște crainici ai rătăcirilor și niște olăcari ai minciunilor. Mai mult ne amăgesc decât ne învață. Nu ne aduc decât niște înfățișări nelămurite și fugare. Adevărul le scapă, căci, cum purcede de la veșnicul lui Izvor, este nevăzut ca și acesta.

— Ei, spuse domnul d'Astarac, nu te știam atât de filosof și nici cu un duh atât de pătrunzător.

— Este adevărat, îi răspunse bunul meu dascăl. Sunt zile în care îmi simt sufletul mai îngreunat și mai îndemnat spre plăcerile așternutului și ale mesei. Dar, noaptea trecută, am spart o sticlă de tigva unui administrator al birurilor și mi-a stârnit gândurile. Mă simt în stare să împrăștii toate nălucile care bântuie în mintea domniei tale și să suflu pe toate negura aceasta. Căci, la urma urmei, domnule, silfii aceștia nu-s altceva decât aburii scorniți de creierul domniei tale.

Domnul d'Astarac îl opri cu o mișcare blajină și-i spuse:

— Iartă-mă, domnule abate; crezi în diavoli?

— Îți voi răspunde fără greutate, spuse bunul meu dascăl; cred despre diavoli tot ceea ce se pomenește despre ei în cărțile sfinte. Dar înlătur ca eres și înșelătorie credința în vrăji, în talismane și în farmece. Sfântul Augustin ne învață că atunci

când scriptura ne îndeamnă să ne împotrivim diavolilor, vrea să înţeleagă să ne împotrivim patimilor noastre şi poftelor noastre desfrânate. Nimic nu-i mai vrednic de ură decât toate drăcoveniile acelea cu care capucinii le înspăimântă pe bietele femei.

— Văd, spuse domnul d'Astarac, că-ţi dai osteneala să cugeţi ca un om de treabă. Urăşti eresurile grosolane ale călugărilor, tot atâta cât le urăsc şi eu. Dar, în sfârşit, crezi în diavoli, şi nu mi-a fost prea greu să te fac s-o mărturiseşti. Află dar că ei nu sunt altceva decât silfii şi salamandrele. Neştiinţa şi teama le-au schimbat înfăţişarea în minţile sfioase. Dar, în realitate, sunt buni şi plini de virtute. Nu te voi pune în calea salamandrelor, nefiind încredinţat de curăţenia purtărilor domniei tale; dar nimic nu mă-mpiedică să-ţi prilejuiesc, domnule abate, o întâlnire cu silfii, care locuiesc prin câmpiile văzduhului şi se apropie cu dragă inimă de oameni, cu atâta bunăvoinţă şi duioşie, încât li s-a spus duhuri prielnice. Departe de-a ne împinge spre pierzanie, aşa cum socotesc teologii care fac dintr-înşii nişte diavoli, ei îşi ocrotesc şi-şi apără de orice primejdie prietenii pământeşti. Aş putea să vă împărtăşesc nenumărate pilde despre ajutorul pe care-l dau oamenilor. Dar, cum se cuvine să mă mărginesc, mă voi bizui numai pe o povestire pe care o ştiu de la doamna mareşală de Grancey ea însăşi. Era în vârstă şi rămăsese văduvă de câţiva ani când, într-o noapte, în pat, a fost cercetată de un silf, care i-a spus:

„Doamnă, pune să se scotocească hainele răposatului domniei tale soţ. În buzunarul unuia din nădragii săi se găseşte o scrisoare care, dacă ar fi cunoscută, l-ar pierde pe domnul des Roches, bunul meu prieten şi al domniei tale deopotrivă. Spune să-ţi aducă scrisoarea şi ai grijă s-o arzi."

Mareşala făgădui să nu treacă peste acest sfat cu vederea şi-i ceru silfului veşti de la răposatul mareşal, dar silful se făcu nevăzut fără să-i răspundă. Când s-a deşteptat, şi-a chemat slujnicele şi le-a trimis să cerceteze dacă nu se mai aflau niscaiva haine ale mareşalului în dulap. Ele i-au răspuns că nu mai rămăsese nici una şi că lacheii le vânduseră pe toate telalului. Doamna de Grancey a stăruit să mai caute dacă nu se găseşte măcar o pereche de nădragi.

După ce au scotocit prin toate colţurile, au aflat în sfârşit nişte nădragi vechi de tafta, negri, cu încheietori de crep vechi, şi i-au adus mareşalei. Aceasta şi-a vârât mâna într-unul din buzunare şi a scos o scrisoare pe care a deschis-o şi în care a aflat mai multe decât s-ar fi cuvenit pentru ca domnul des Roches să fie azvârlit într-o închisoare de stat. N-a avut nimic mai grabnic de făcut decât să azvârle în foc scrisoarea. Şi în chipul acesta gentilomul acela a fost mântuit de bunii săi prieteni, silful şi mareşala.

Sunt acestea oare, rogu-te, domnule abate, purtări de diavoli? Dar îţi voi mai povesti încă ceva, care are să te mişte şi mai mult şi care, sunt încredinţat, va merge la inimă unui cărturar cum eşti domnia ta. Nu-ţi este necunoscut faptul că Academia de la Dijon este bogată în oameni de duh. Unul dintre ei, al cărui nume nu-ţi este necunoscut, trăind în veacul trecut, pregătea, în veghile lui de cărturar, o ediţie a lui Pindar. Într-o noapte în care îngălbenise zadarnic tot încercând să desluşească înţelesul a cinci stihuri a căror scriere era foarte încâlcită şi trunchiată, a aţipit, deznădăjduit, la cântarea cocoşilor. În timpul somnului său, un silf, care-l iubea, i-a strămutat duhul la Stockholm, i l-a dus în palatul reginei Christina, i l-a călăuzit în bibliotecă şi i-a scos dintr-un raft un manuscris al lui Pindar, pe care i l-a deschis

la paragraful încâlcit. Cele cinci stihuri se găseau acolo. împreună cu două sau trei lămuriri. care le făceau să fie lesne de înţeles.

Cărturarul nostru fu atât de inimos în mulţumirea lui. încât se deşteptă. îşi aprinse lumânarea şi-şi însemnă numaidecât cu creionul stihurile. aşa cum le ţinuse minte. După care a adormit iarăşi adânc. A doua zi, amintindu-şi de păţania din timpul nopţii. a hotărât s-o lămurească. Domnul Descartes se afla pe-atunci în Suedia, pe lângă regină. pe care o învăţa filozofia lui. Pindaristul nostru îl cunoştea. dar era în mai strânse legături cu ambasadorul regelui Franţei în Suedia, domnul Chanut. De el se folosi ca să facă să-i ajungă domnului Descartes o scrisoare, prin care-l ruga să-i spună dacă se găsea cu adevărat în biblioteca reginei. la Stockholm, un manuscris al lui Pindar cuprinzând varianta pe care i-o arăta. Domnul Descartes, care era un om foarte îndatoritor, îi răspunse academicianului din Dijon că maiestatea sa avea într-adevăr manunscrisul acela şi că putuse el însuşi să citească într-însul stihurile acelea, cu varianta cuprinsă în scrisoare.

După ce povesti această istorioară, pe când curăţa un măr de coajă. domnul d'Astarac îl privi pe abatele Coignard, ca să se bucure de mirarea pricinuită de vorbele lui.

Bunul meu dascăl zâmbi.

— Ah, domnule, îi spuse, văd bine că mă amăgeam adineaori cu o nădejde zadarnică şi că nu poate nimeni să te facă să te laşi de nălucirile domniei tale. Mi-e uşor să mărturisesc că ne-aţi înfăţişat un silf tare iscusit şi că mi-ar plăcea să am un asemenea secretar. Ajutorul lui mi-ar fi deosebit de folositor pentru vreo două sau trei fragmente din Zozim Panopolitul. care sunt dintre cele mai încâlcite. N-ai

putea să-mi dai mijlocul să chem la nevoie vreun silf de bibliotecă, tot atât de dibaci ca acela de la Dijon?

Domnul d'Astarac răspunse cumpănit:

— Este o taină, domnule abate, pe care ţi-aş dezvălui-o cu plăcere. Dar îţi spun dinainte că dacă o vei da în vileag pentru profani, te aşteaptă pierzania.

— Să nu-ţi faci grijă de asta, spuse abatele. Am o mare poftă să aflu o taină atât de frumoasă, măcar că, să fiu sincer, nu mă aştept la vreun mare folos de pe urma ei, de vreme ce nu cred în silfii domniei tale. Împărtăşeşte-mi-o, rogu-te.

— Prin urmare vrei? urmă cabalistul. Află dar că atunci când vei avea nevoie de ajutorul unui silf, nu ai altceva de făcut decât să rosteşti un singur cuvânt, *Agla*. Numaidecât copiii văzduhului vor zbura spre domnia ta; dar înţelegi, domnule abate, că acest cuvânt se cade să fie rostit din inimă, precum e rostit şi din buze, şi că toată puterea lui se trage din credinţă. Fără credinţă nu-i decât o şoaptă zadarnică. Şi aşa cum l-am rostit eu acum, fără să pun vreun suflet sau vreo dorinţă în el, nici în gura mea n-are decât puţină putere, şi cel mult câţiva copii ai zilei, dacă l-ar fi auzit, ar veni să-şi strecoare în încăperea aceasta umbra lor uşoară de lumină. I-am ghicit mai degrabă decât i-am văzut pe perdeaua aceea, şi s-au făcut nevăzuţi de-ndată ce abia se înfiripaseră. Nici domnia ta, nici învăţăcelul domniei tale, nici măcar nu le-aţi bănuit venirea. Dar, dacă aş fi rostit cuvântul acesta vrăjit cu un simţământ adevărat, i-ai fi văzut înfăţişându-se în toată strălucirea lor. Sunt de o frumuseţe fermecătoare. Ţi-am destăinuit acum, domnule abate, o mare şi folositoare taină. Încă o dată, să nu o dai în vileag cu nesăbuire. Şi nu dispreţui pilda cu abatele de Villars, care, pentru a le fi dat tainele în vileag, a fost omorât de silfi, pe drumul Lyonului.

— Pe drumul Lyonului? spuse bunul meu dascăl. Ciudat! Domnul d'Astarac ne părăsi deodată.

— Vreau, spuse abatele, să mă mai urc o dată în acea slăvită bibliotecă, unde am gustat atâtea desfătări înțelepte, și pe care nu o voi mai revedea. Să nu lipsești, Tournebroche, să te afli la asfințitul soarelui la răscrucea Păstorițelor.

I-am făgăduit să nu lipsesc; aveam de gând să mă zăvorăsc în odaia mea ca să-i scriu domnului d'Astarac și scumpilor mei părinți, să-i rog să mă ierte dacă nu-mi luam ziua bună de la ei, căci trebuia să fug, după o întâmplare în care eram mai degrabă fără noroc decât vinovat.

Dar am auzit de pe scară niște sforăituri care ieșeau din odaia mea și, întredeschizând ușa, l-am văzut acolo pe domnul d'Anquetil adormit în patul meu, cu sabia la căpătâi și cu niște cărți de joc răspândite pe plapumă. Am simțit imboldul să-l străpung chiar cu sabia lui; dar gândul acesta m-a părăsit de cum a mijit și l-am lăsat să doarmă mai departe, râzând în mine însumi, cu toată supărarea mea, la gândul că Jahel, ferecată cu întreitul zăvor, nu va putea să vină să-l întâlnească.

Am intrat, pentru a-mi scrie răvașele, în odaia bunului meu dascăl, de unde am făcut să fugă vreo cinci sau șase șobolani care-i rodeau cartea lui Boetius de pe măsuța de noapte. I-am scris domnului d'Astarac și mamei și am alcătuit pentru Jahel o epistolă dintre cele mai mișcătoare. Am recitit-o și am stropit-o cu lacrimi. Poate, mi-am spus, necredincioasa și le va amesteca și pe ale ei.

Apoi, copleșit de oboseală și de mâhnire, m-am zvârlit să mă cufund într-o ațipire tulburată de vise în același timp întunecate și pline de dragoste. Dar am fost trezit din somn de Criton, care a intrat în odaia mea și mi-a întins pe o tavă de argint o hârtiuță răsucită, pe care am citit câteva cuvinte trase

cu creionul de o mână nepricepută. Scrisoarea era iscălită: Fratele Ange, capucin nevrednic. Am alergat la poarta verde și l-am găsit pe frățior în șosea, așezat pe marginea șanțului, într-un hal de supărare vrednic de plâns. Neavând puterea să se ridice la venirea mea, și-a înălțat spre mine privirea ochilor lui mari ca de câine, aproape omenești și înecați în lacrimi. Suspinele îi ridicau barba și pieptul. Mi-a spus cu un glas care-ți sfâșia inima:

— Vai, domnule Jacques, a venit ceasul încercărilor la Babilon, așa cum spus este de prooroci! În temeiul plângerii pe care a făcut-o domnul de la Guéritaude către domnul locotent de poliție, domnișoara Caterina a fost dusă la spital de străjeri și va fi trimisă în America cu cel dintâi convoi. Am aflat știrea de la Jeannette scripcărița, care, chiar în clipa în care Caterina era adusă la spital în căruță, ieșea de-acolo ea însăși, după ce stătuse acolo din pricina unei boli, de care pare că ar fi lecuită acum datorită meșteșugului felcerilor, sau măcar facă Dumnezeu astfel! Cât privește pe Caterina, va fi trimisă în insule, fără de iertare.

Și fratele Ange, ajungând aici cu povestirea lui, începu să plângă în hohote. După ce am încercat să-i potolesc plânsul cu vorbe de mângâiere, l-am întrebat dacă mai avea altceva să-mi spună.

— Vai, domnule Jacques, mi-a răspuns, ți-am încredințat ceea ce era mai însemnat! Iar ce-a mai rămas îmi plutește prin minte așa cum plutește duhul Domnului peste ape, fără să duc mai departe asemuirea. E un vălmășag plin de beznă. Nenorocirea Caterinei m-a scos din minți. Trebuie totuși să fi avut eu o știre însemnată să-ți împărtășesc, de vreme ce m-am încumetat să vin până la pragul casei acesteia blestemate, în care locuiești alături de tot felul de diavoli, și cu mare spaimă,

după ce am spus rugăciunea sfântului Francisc, am cutezat să bat la poartă ca să-i înmânez unui slujitor scrisoarea pe care ţi-am scris-o. Nici nu ştiu dacă ai putut s-o citeşti, atât de puţină obişnuinţă am să întocmesc slovele. Şi nici hârtia nu era bună să scrii pe ea, dar e cinstea sfintei noastre tagme să nu pună preţ pe deşertăciunile veacului. Ah, Caterina la spital! Caterina în America! Şi inima cea mai tare s-ar frânge. Însăşi Jeannette plângea câte lacrimi îi aveau ochii, măcar că o pizmuieşte pe Caterina, care o întrece în tinereţe şi în frumuseţe tot atât cât îi întrece sfântul Francisc în sfinţenie pe toţi ceilalţi preafericiţi. Ah, domnule Jacques! Caterina în America, acestea sunt căile necunoscute ale proniei cereşti. Vai! Adevărată este sfânta noastră religie, şi multă dreptate avea regele David când spunea că suntem asemenea ierbii de pe câmpuri, de vreme ce Caterina se află la spital. Şi bolovanii aceştia pe care stau aşezat sunt mai fericiţi decât mine, măcar că port straie de creştin şi chiar de călugăr. Caterina la spital!

Începu iarăşi să se bocească. Am aşteptat ca şuvoiul durerii lui să se fi curmat, şi l-am întrebat dacă n-avea vreo ştire de la scumpii mei părinţi.

— Domnule Jacques, mi-a răspuns, tocmai ei mă trimit la dumneata, însărcinându-mă cu o veste care nu încape amânare. Îţi voi spune că nu le merge prea bine, din pricina jupânului Léonard, tatăl domniei tale, care-şi petrece cu jocul şi cu băutura toate zilele pe care i le-a dat Dumnezeu. Şi mireasma gâştelor şi puilor lui rumeniţi nu se mai înalţă, ca odinioară, către regina Pédaque, a cărei icoană se leagănă tristă, în bătaia vânturilor care o vatămă. Unde-i vremea când ospătăria tatălui dumitale îmbălsăma uliţa Saint-Jacques, de la *Micul Bachus* până la *Cele trei fecioare*? De când a pătruns într-însa vrăjitorul, totul lâncezeşte şi piere, şi dobitoace, şi

oameni, ca urmare a farmecelor pe care le-a azvârlit asupra ei. Şi răzbunarea domnului a început să se arate în locul acela, după ce a fost primit acolo pântecosul ăla de abate Coignard, în timp ce eu am fost, în schimb, izgonit. De aici se trage tot răul. Căci el îşi află izvorul în trufia domnului Coignard, care se fuduleşte cu adâncimea ştiinţei lui şi cu purtările lui alese. Şi mândria este izvorul tuturor păcatelor. Sfânta domniei tale mamă a făcut mare greşeală, domnule Jacques, fiindcă nu s-a mulţumit cu învăţăturile pe care ţi le dam cu dragă inimă şi care te-ar fi făcut destoinic, fără-ndoială, să supraveghezi bucătăria, să mânuieşti cum se cade frigările cu slănină împănată şi să duci prapurul breslei, după ce tatăl domniei tale va fi răposat creştineşte şi după slujba de la înmormântarea lui care multă vreme n-are să mai întârzie, căci trecătoare este viaţa oricăruia, şi mai şi bea afară din cale de mult.

Ştirile acestea mi-au pricinuit o mâhnire lesne de înţeles. Mi-am amestecat lacrimile cu acelea ale frăţiorului. Apoi i-am cerut veşti de la scumpa mea mamă.

— Dumnezeu, mi-a răspuns el, căruia i-a fost plăcut s-o chinuiască pe Rahila[1] la Rama, i-a trimis mamei domniei tale, domnule Jacques, osebite necazuri pentru binele ei şi cu ţelul de a-l pedepsi pe jupânul Léonard pentru păcatul săvârşit atunci când l-a izgonit cu răutate, în fiinţa mea, pe Iisus Cristos din ospătărie. I-a strămutat pe cei mai mulţi din muşteriii de păsări şi de plăcinte la fiica doamnei Quonian, care învârte frigarea la celălalt capăt al uliţei Saint-Jacques. Doamna, mama domniei tale, vede cu durere că Domnul a binecuvântat acea casă în dauna casei ei, care e atât de

[1]. Rahila, personaj biblic. Întruchipează credinţa conjugală şi curăţenia sufletească.

părăsită acum, încât muşchiul îi acoperă aproape tot pragul. Dar e sprijinită în încercările ei, mai întâi, de smerenia cu care se roagă la sfântul Francisc; în al doilea rând, de gândul că domnia ta te înalţi în ochii lumii, prin care îţi porţi sabia la şold întocmai ca un om de obârşie înaltă.

Dar această a doua mângâiere i-a fost mult întunecată de când au venit străjile azi dimineaţă să te caute la ospătărie ca să te ducă la Bicêtre,să amesteci varul vreme de un an sau doi. Caterina te-a dat în vileag domnului de la Guéritaude, dar nu se cade s-o ţii de rău: a mărturisit adevărul, aşa cum trebuia s-o facă, fiind de lege creştină. Te-a arătat pe domnia ta, împreună cu abatele Coignard, ca pe tovarăşii domnului d'Anquetil şi a făcut o istorisire amănunţită a tuturor fărădelegilor şi omorurilor acelei nopţi îngrozitoare. Vai, la nimic nu i-a slujit că a spus drept, şi tot la spital au dus-o! Ţi-e groază să te gîndeşti la toate astea.

Ajungând aici cu povestirea, frăţiorul îşi cuprinse capul în mâini şi-ncepu iarăşi să plângă.

Se lăsase noaptea. Mi-era teamă să nu întârzii la întâlnire. Scoţându-l pe frăţior din şanţul unde se cufundase, l-am pus pe picioare şi l-am rugat să-şi urmeze istorisirea întovărăşindu-mă pe drumul spre Saint-Germain, până la răscrucea Păstoriţelor. A făcut pe voia mea şi, mergând foarte necăjit alături de mine, m-a rugat să-l ajut să-şi descurce firul încâlcit al gândurilor. I-am amintit că rămăsese la locul unde veniseră străjerii să mă ia de la ospătărie.

— Cum nu te-au găsit, urmă el, voiau să-l ducă pe tatăl dumitale în loc. Jupânul Léonard le tot spunea că nu ştie unde te-ai ascuns. Mama domniei tale spunea la fel, şi se jura pe ce avea mai scump. Dumnezeu s-o ierte, domnule Jacques! Căci făcea nişte jurăminte strâmbe, cu adevărat! Străjerii începură

să se mânie. Tatăl dumitale i-a împăcat, dându-le să bea. Şi s-au despărţit ca nişte prieteni destul de buni. În timpul acesta, mama dumitale s-a dus să mă caute la *Trei Fecioare*, unde ceream de pomană, aşa cum o cer sfintele orânduieli ale tagmei mele. M-a trimis la dumneata ca să te îndemn să fugi fără zăbavă, de teamă ca domnul locotenent al poliţiei să nu descopere curând casa în care găzduieşti.

Auzind aceste ştiri atât de triste, grăbeam pasul şi depăşisem chiar podul de la Neuilly.

Pe povârnişul destul de greu de urcat, care se ridică spre răscrucea ai cărei ulmi se şi zăreau, frăţiorul îşi urma povestirea cu glas stins.

— Mama domniei tale, spuse, mi-a cerut cu multă stăruinţă să-ţi dau de ştire de primejdia care te paşte şi mi-a înmânat pentru dumneata un săculeţ pe care mi l-am ascuns sub rasă. Dar nu-l mai găsesc, adăugă el, după ce se pipăise peste tot. Şi cum îţi închipui că aş mai găsi ceva, după ce am pierdut-o pe Caterina? Îi era credincioasă sfântului Francisc, şi foarte milostivă. Şi cu toate astea s-au purtat cu ea cum te porţi cu o târfă, şi au s-o radă în cap. Şi e un lucru cumplit să te gândeşti că are să ajungă asemănătoare păpuşilor croitoreselor şi că în halul ăsta au s-o suie pe o corabie s-o trimită în America, unde va fi în primejdie să moară de friguri sau să fie mâncată de sălbaticii ăia antropofagi.

Tocmai îşi încheia această cuvântare, când am ajuns la răscruce. La stânga noastră, hanul *Calul roşu* îşi înălţa pe deasupra unui îndoit şir de ulmi acoperişul de ţiglă şi ferestruicile podului împodobite cu scripete, iar sub frunziş se zărea poarta pentru căruţe, larg deschisă.

Am încetinit pasul şi frăţiorul s-a trântit la piciorul unui pom.

— Frate Ange, i-am spus, îmi pomeneai de un săculeţ pe care scumpa mea mamă te-a rugat să mi-l dai.

— M-a rugat, cu adevărat, răspunse frăţiorul, dar l-am pitit atât de bine, încât nu mai ştiu unde l-am vârât; dar să ştii, domnule Jacques, că nu l-am putut pierde decât datorită prea marii griji ca să-l ascund cum trebuie.

L-am încredinţat repede că nu-l pierduse şi că, dacă nu-l găsea numaidecât, îl voi ajuta eu însumi să-l caute.

Asprimea vorbelor mele avu înrâurire asupra lui, căci şi-a scos, oftând din greu, de sub rasă, un săculeţ de pânză, pe care mi-l întinse cu părere de rău. Am găsit într-însul un scud de şase livre şi o iconiţă a fecioarei negre de la Chartres, pe care am sărutat-o vărsând lacrimi de înduioşare şi de pocăinţă. În vremea aceasta frăţiorul îşi scotea din toate buzunarele teancuri de iconiţe vopsite şi cărţi de rugăciuni împodobite cu poze grosolan desenate. A ales două sau trei pe care mi le-a dăruit, preţuindu-le mai mult ca altele şi socotindu-le, după părerea lui, mai folositoare pentru călugării rătăcitori, pentru călători şi pentru toate făpturile care pornesc la drum.

— Sunt binecuvântate, îmi spuse, şi de mare ajutor la primejdie de moarte sau de boală, atât prin rostirea lor, cât şi dacă te freci cu ele sau ţi le pui pe piele. Ţi le dăruiesc, domnule Jacques, de dragul lui Dumnezeu. Adu-ţi aminte să-mi dai de pomană. Nu uita că cerşesc în numele bunului sfânt Francisc. Te va ocroti fără greş, dacă-l ajutorezi pe cel mai nevrednic dintre fiii lui, care sunt tocmai eu.

În vreme ce vorbea astfel, am văzut, în lumina zilei gata să se stingă, o berlină cu patru cai ieşind pe poarta *Calului roşu* şi trecând, cu zarvă mare, cu pocnituri de bici şi sforăit de cai, pe şosea, foarte aproape de pomul sub care sta aşezat fratele Ange. Am băgat de seamă atunci că nu era chiar o berlină, ci o

trăsură mare cu patru locuri şi o banchetă destul de strâmtă în faţă. Mă uitam la ea de puţină vreme, când l-am văzut pe domnul d'Anquetil suind dealul, însoţit de Jahel, care purta pe cap o scufie ascuţită şi sub mantie nişte pachete, şi urmat de domnul Coignard, împovărat cu vreo cinci sau şase cărţulii înfăşurate într-o lucrare mai veche. La venirea lor, surugiii lăsară cele două scări ale trăsurii şi frumoasa mea iubită, ridicându-şi fustele umflate ca un balon, se urcă în cupeu, împinsă de jos de domnul d'Anquetil.

La vederea acestui spectacol, m-am repezit şi am început să strig:

— Stai, Jahel! Stai, domnule!

Dar ademenitorul o împingea tot mai puternic pe necredincioasa aceea, ale cărei plăcute rotunjimi dispărură curând. Apoi, pregătindu-se s-o urmeze, cu un picior pe scară, mă privi cu surprindere:

— Aha, domnul Tournebroche! Aşadar, vrei să-mi sufli toate iubitele! Pe Jahel după Caterina! Ai făcut prinsoare cu cineva?

Dar nici nu-l auzeam şi-o strigai pe Jahel, în vreme ce fratele Ange, sculându-se de sub ulm şi înfigându-se înaintea uşii trăsurii, îl îmbia pe domnul d'Anquetil să-i ia icoane ale sfântului Rocus, rugăciunea împotriva ciumei, şi-i cerea de pomană cu glas jalnic.

Aş fi rămas acolo toată noaptea, chemând-o pe Jahel, dacă bunul meu dascăl nu m-ar fi tras spre el şi nu m-ar fi împins în spatele trăsurii, unde se urcă împreună cu mine.

— Să-i lăsăm pe ei în faţă, îmi spuse, şi să călătorim amândoi aici, unde este loc mai mult. Te-am căutat mult timp, Tournebroche, şi, ca să nu-ţi ascund nimic, era gata să plecăm fără tine, când te-am văzut sub pom cu capucinul. Nu puteam

să întârziem mai multă vreme, căci domnul de la Guéritaude a pus să ne caute cu multă străşnicie. Şi are mare trecere: doar împrumută bani până şi regelui.

Berlina se puse în mişcare şi fratele Ange, agăţat de uşă, cu mâna întinsă, ne urma cerând de pomană.

Mă prăbuşii pe perne.

— Vai, domnule, strigai, îmi spuseseşi doar că Jahel era de trei ori zăvorâtă!

— Fiule, îmi răspunse bunul meu dascăl, nu trebuia să te bizui prea mult pe asta, căci femeile îşi bat joc de geloşi şi de lacătele lor. Nu-ţi poţi închipui, Tournebroche, copilul meu, cât de mare este viclenia femeilor. Cei vechi ne-au dat despre ea nişte pilde vrednice de laudă, şi vei găsi multe din ele în cartea lui Apuleius, în care sunt semănate cum e sarea în *Metamorfoze*. Dar nicăieri nu iese viclenia asta mai bine la iveală decât într-o poveste arăbească pe care domnul Galland[1] a făcut-o de curând cunoscută în Europa şi pe care am să ţi-o spun:

Şariar, sultanul tătarilor, şi fratele său Şahzenan, plimbându-se într-o bună zi pe ţărmul mării, au zărit deodată cum se înălţa din valuri un stâlp negru care se îndrepta spre mal. Au recunoscut în el un duh din soiul cel mai sălbatic, sub înfăţişarea unui uriaş de o înălţime ameţitoare şi având pe cap o ladă de sticlă ferecată cu patru broaşte de fier. La vederea acestuia, s-au simţit cuprinşi de o spaimă atât de mare încât s-au adăpostit în scorbura unui copac din apropiere. În vremea aceasta, duhul a pus piciorul pe ţărm cu lada pe care s-a dus

[1] Antoine Galland (1646-1715), orientalist remarcabil, a adaptat *O mie şi una de nopţi* în versiune franceză completă. Traducerea lui a apărut la Paris, în douăsprezece volume, din 1717, deci cam în epoca în care se desfăşoară acţiunea romanului lui France.

s-o aşeze la piciorul copacului în care erau cei doi prinţi. Apoi. întinzându-se pe pământ. n-a întârziat să adoarmă. Picioarele i se întindeau până la mare şi răsuflarea lui făcea să se cutremure cerul şi pământul. Pe când se odihnea în chip atât de înspăimântător. capacul lăzii se ridică şi a ieşit din ladă o femeie cu o statură falnică şi de o frumuseţe desăvârşită. Şi-a ridicat capul...

Când ajunse aici cu povestirea. pe care de altfel abia o ascultam. l-am întrerupt.

— Ah. domnule! am strigat. Ce socoteşti că-şi spun în clipa de faţă Jahel şi cu d'Anquetil, singuri în faţă?

— Nu ştiu, răspunse bunul meu dascăl, e treaba lor şi nu a noastră. Dar să încheiem povestea aceasta arăbească, care este plină de miez. M-ai întrerupt fără noimă, Tournebroche, în clipa în care femeia aceea, ridicându-şi capacul, îi descoperi pe cei doi prinţi în scorbura unde se ascunseseră. Le-a făcut semn să vină la ea şi, văzând că şovăiau, cumpănindu-se între dorinţa de a răspunde chemării unei fâpturi atât de frumoase şi teama să se apropie de un uriaş atât de cumplit, ea le spuse cu glas încet, dar cu însufleţire:

„Coborâţi numaidecât, sau îl trezesc pe duh!”

După chipul ei poruncitor şi hotărât, ei înţeleseseră că nu era vorba de o ameninţare deşartă, şi că nu aveau nimic mai bun de făcut decât să coboare. O făcură deci, cu băgare de seamă, ca să nu-l trezească pe duh. Când ajunseră jos, femeia îi luă de mână şi, după ce se îndepărtă puţin cu ei pe sub copaci, le dete a înţelege că era gata să se dăruiască numaidecât şi unuia şi celuilalt. Ei s-au învoit bucuros la asemenea toană şi, cum erau bărbaţi viteji, teama nu le-a dăunat prea mult plăcerii. După ce ea a căpătat ceea ce râvnise, băgând de seamă că fiecare din ei avea în deget un

inel. le-a cerut. Apoi. întorcându-se la lada în care găzduia, a scos dintr-însa un şirag întreg de inele. pe care le arătă prinţilor.

„Ştiţi voi, le spuse. ce înseamnă toate inelele acestea înşirate? Sunt inelele tuturor bărbaţilor cu care m-am purtat cu aceeaşi gingăşie cu care m-am purtat cu domniile voastre. Sunt nouăzeci şi opt. numărate bine. şi le păstrez în amintirea lor. Vi le-am cerut şi pe ale domniilor voastre pentru aceeaşi pricină şi ca să împlinesc suta.

Iată. aşadar. urmă ea. o sută de iubiţi pe care i-am avut până în ziua de azi. cu toată străşnicia şi grija acestui duh nesuferit. care nu mă părăseşte o clipă din ochi. Degeaba m-a ferecat el în această ladă de sticlă şi mă ţine ascunsă în fundul mării. căci îl înşel de câte ori îmi vine pofta."

Această pildă iscusită. adăugă bunul meu dascăl. îţi arată că femeile sunt tot atât de şirete în răsărit. unde sunt ţinute ferecate sub zăvoare. pe cât sunt şi printre europeni. unde sunt slobode. Dacă una din ele şi-a pus ceva în gând. nu se află nici soţ. nici iubit. nici tată. nici unchi. nici epitrop. care să le poată împiedica să facă ceea ce vor. N-ar trebui deci să fi mirat. fiule. că n-a fost decât un joc să-i înşele osteneala bătrânului Mardocheu pentru Jahel asta. care împleteşte. în duhul ei viclean. dibăcia femeilor noastre uşuratice şi necredinţa răsăriteană. Ghicesc că este. fătul meu. tot atât de înflăcărată în plăceri pe cât de lacomă este de aur şi de argint şi vrednică să fie din seminţia lui Olibah şi a lui Aolibah.

Frumuseţea ei este pătrunzătoare şi te răneşte. eu însumi mă cam simt atins. măcar că vârsta cugetărilor înalte şi necazurile unei vieţi zbuciumate au amorţit mult în mine poftele pentru plăcerile trupeşti. După necazul pe care ţi-l pricinuieşte faptul că a putut să-şi ducă la bun sfârşit legătura

cu domnul d'Anquetil, desluşesc, fiule, că simţi mult mai aprins decât mine dintele ascuţit al dorinţei, şi că eşti sfâşiat de gelozie. Iată pentru care pricină osândeşti o faptă care, ca să spunem drept, nu-i prea legiuită, şi-i potrivnică părerilor oamenilor de rând, dar care prin ea însăşi e fără de însemnătate şi nici nu adaugă mare lucru la răutatea omenirii. Mă osândeşti şi pe mine în sinea ta, pentru că am luat şi eu parte la ea, şi ţi se pare că te ridici întru apărarea moravurilor, deşi nu faci altceva decât să te laşi călăuzit de patimă. În chipul acesta, fiule, ne înfrumuseţăm în ochii noştri pornirile cele mai nevolnice. Morala omenească nici nu-şi are o altă obârşie. Mărturiseşte totuşi că ar fi fost păcat să laşi mai departe o făptură atât de frumoasă pe mâinile acelui bătrân lunatic. Dă-ţi seama că domnul d'Anquetil, tânăr şi frumos cum este, e mult mai potrivit cu o fiinţă atât de plăcută, şi împacă-te cu o faptă pe care nu puteai s-o împiedici.

Anevoioasă este o asemenea înţelepciune. Dar mai greu ar fi dacă ţi-ar fi luat iubita. Atunci ai fi simţit nişte dinţi de fier cum îţi sfâşie carnea şi mintea ta s-ar umple cu vedenii cumplite şi cu imágini limpezi. Socoteala aceasta, fiule, cată să-ţi îndulcească suferinţa pe care o ai acum. De altfel, viaţa este plină de munci şi de durere. Ceea ce ne îndeamnă să ne închipuim o nădejde dreaptă în fericirea cerească.

Astfel vorbea bunul meu dascăl, pe când ulmii de pe şoseaua regească alergau pe lângă noi. M-am ferit să-i răspund că mai mult îmi stârnea chinurile voind să le potolească şi că-mi pusese, fără să vrea, degetul pe rană.

Cel dintâi popas l-am făcut la Juvisy, unde am sosit dimineaţa pe ploaie. Intrând în hanul de poştă, am găsit-o pe Jahel la colţul vetrei, în care cinci sau şapte pui se învârteau pe trei frigări. Îşi încălzea picioarele şi lăsă să i se vadă câte

puţin din ciorapii ei de mătase, care erau pentru mine o pricină de mare tulburare, căci mă făceau să mă gândesc la picioare, şi mi le închipuiam întocmai, cu boiul pielei, cu puful lor şi cu tot felul de amănunte care mă scoteau din minţi. Domnul d'Anquetil sta rezemat de spătarul jilţului în care era aşezată, cu obrazul sprijinit de mână. Îi spunea că-i sufletul şi viaţa lui; o întreba dacă nu-i era cumva foame; şi fiindcă ea îi spuse că da, ieşi ca să dea porunci. Rămas singur cu necredincioasa, am privit-o drept în ochii în care se răsfrângea flacăra vetrei.

— Ah, Jahel! am strigat. Tare sunt nenorocit, m-ai înşelat şi nu mă mai iubeşti.

— Şi cine-ţi spune că nu te mai iubesc? răspunse ea, întorcându-şi spre mine o privire catifelată şi înflăcărată.

— Vai, domnişoară, se vede doar destul de bine după purtarea dumitale!

— Şi cum, Jacques! Ai fi în stare să mă pizmuieşti pentru rufăria din pânză de Olanda pe care trebuie să mi-o dăruiască gentilomul acesta? Nu-ţi cer altceva decât să păstrezi taina, până când îşi va ţine făgăduielile, şi vei vedea atunci că sunt pentru tine aceeaşi care eram şi la Croix-des-Sablons.

— Vai, Jahel, dar până atunci potrivnicul meu se va înfrupta din iubirea ta.

— Simt, urmă ea, că aceasta nu va avea mare însemnătate, şi că nimic nu va putea şterge amintirea pe care mi-ai lăsat-o. Nu te necăji pentru asemenea fleacuri; ele nu-şi capătă preţul decât prin închipuirea pe care ţi-o faci despre ele.

— O, strigai eu, închipuirea pe care mi-o fac este îngrozitoare şi mă tem că n-am să pot supravieţui vânzării tale!

M-a privit cu o iubire cam batjocoritoare şi mi-a spus zâmbind:

— Crede-mă, dragul meu, nu ni se trage moartea din asta, nici ţie, nici mie. Gândeşte-te, Jacques, că am nevoie de rufărie şi de văsărie. Fii cu luare-aminte; nu lăsa să se vadă nimic din patimile care te răscolesc, şi-ţi făgăduiesc că am să-ţi răsplătesc mai târziu păstrarea tainei.

Nădejdea aceasta mai îndulci puţin necazurile mele usturătoare. Hangiţa veni şi întinse o faţă de masă mirosind a levănţică, nişte farfurii de cositor, cupe şi oale. Mi-era tare foame şi când domnul d'Anquetil, intrând în han împreună cu abatele, ne pofti să gustăm câte ceva, mă aşezai cu dragă inimă între Jahel şi bunul meu dascăl. De teamă să nu fim urmăriţi, am plecat iute, după ce am îmbucat trei omlete şi doi pui fripţi. Am hotărât, în primejdia în care ne aflam, să nu mai facem alt popas până la Sens, unde urma să petrecem noaptea.

Mă gândeam cu groază la noaptea aceea, socotind că trebuia să încheie vânzarea Jahelei. Şi teama aceasta foarte firească mă tulbura atâta, încât nu-mi prea plecam urechea cuvântărilor bunului meu dascăl, căruia cele mai neînsemnate împrejurări ale călătoriei îi stârneau cugetări minunate.

Temerile mele nu erau fără temei. Coborând la Sens, într-un han prăpădit, *La omul armat*, abia luaserăm cina că domnul d'Anquetil o şi duse pe Jahel în odaia lui, care se nimerise să fie învecinată cu a mea, astfel că n-am putut să gust un pic de odihnă. M-am sculat în zorii zilei şi, părăsind odaia aceea nesuferită, m-am dus să mă aciuiez, abătut, sub poarta pentru căruţe, printre surugiii care beau nişte vin alb, hârjonindu-se cu slujnicele. Am rămas acolo vreo două ceasuri sau trei, chibzuind asupra necazurilor mele. Trăsura era gata de plecare, când Jahel se ivi sub boltă, tremurând de frig sub

mantia ei neagră. Neputându-i răbda privirea, mi-am întors ochii. S-a apropiat de mine, s-a aşezat pe piatra pe care şedeam şi mi-a spus cu blândeţe că nu trebuie să mă mâhnesc, că fapta din care eu făceam o grozăvie era la drept vorbind nimica toată, că trebuia să-mi vin în fire şi că eram prea deştept ca să vreau să am o femeie numai pentru mine, fiindcă atunci n-aveam decât să-mi iau o gospodină lipsită de frumuseţe şi de duh, şi că atunci ar fi fost primejdios să-mi încerc norocul.

— Trebuie să te părăsesc, adăugă ea. Aud paşii domnului d'Anquetil pe scări.

Şi mă sărută pe gură, lung şi apăsat, cu o voluptate pe care i-o sporea teama, căci cizmele iubitului ei făceau să scârţâie treptele de lemn şi fluşturatica îşi primejduia rufăria de Olanda şi castronul ei din argint cu chenar în relief.

Surugiul coborî scara cupeului, dar domnul d'Anquetil o întrebă pe Jahel dacă n-ar fi mai nostim să stăm cu toţii pe banca mare din spate şi nu mi-a scăpat că aceasta era cea dintâi urmare a noii feţe a legăturii lui cu Jahel, şi că o deplină îndestulare a tuturor dorinţelor îl făcea să nu mai găsească atâta farmec singurătăţii lui alături de ea. Bunul meu dascăl avusese grijă să ia cu împrumut din pivniţa *Omului Armat* cinci sau şase sticle de vin alb, pe care le aşeză sub perne şi pe care le-am băut ca să ne mai treacă de urât pe drum.

Am sosit la amiază la Joigny, oraş destul de frumos. Dându-mi seama că voi ajunge la capătul banilor până la sfârşitul călătoriei şi neputând suferi gândul să-l las pe domnul d'Anquetil să plătească partea mea până nu voi fi rămas la cel din urmă gologan, m-am hotărât să vând un inel şi un medalion pe care le aveam de la mama şi am cutreierat oraşul în căutarea unui giuvaergiu. L-am aflat pe unul în piaţa mare,

peste drum de biserică: ţinea o dugheană cu lănţuleţe şi cruci, sub firma *Buna credinţă*. Mare mi-a fost mirarea când l-am găsit acolo pe bunul meu dascăl, care, în faţa tejghelei, scoţând dintr-o pungulită de hârtie vreo cinci sau şase diamante, pe care le-am recunoscut ca fiind acelea pe care ni le arătase domnul d'Astarac, îi ceru giuvaergiului să-i spună ce preţ s-ar gândi să-i dea pe pietrele acelea.

Giuvaergiul le cercetă, apoi, privindu-l pe abate pe deasupra ochelarilor:

— Domnule, îi spuse, pietrele astea ar fi de mare preţ dacă ar fi adevărate. Dar sunt false: nu-i nevoie să foloseşti piatra de încercare ca să te încredinţezi de asta. Sunt nişte mărgăritare de sticlă, bune numai să slujească de jucării pentru copii, sau cel mult să împodobească vreo cunună a Maicii Domnului dintr-un sat, unde ar fi de mare minune.

După răspunsul acesta, domnul Coignard îşi strânse diamantele şi-i întoarse spatele giuvaergiului. Făcând astfel mă zări şi păru a fi destul de stingherit că l-am întâlnit. Mi-am încheiat treaba pentru care venisem în puţină vreme, şi, regăsindu-l pe bunul meu dascăl în pragul uşii, îi arătai câtă pagubă ar putea aduce tovarăşilor săi şi lui însuşi, şterpelind nişte pietre care spre marea lui nenorocire ar fi putut fi adevărate.

— Fătul meu, mi-a răspuns el, Dumnezeu, ca să-mi păstreze nevinovăţia, a voit să nu fie decât închipuire şi înşelătorie. Îţi mărturisesc că am greşit atunci când le-am luat. Mă vezi cuprins de părere de rău, şi-i o pagină pe care aş voi s-o smulg din cartea vieţii mele, în care nu toate, ca să spun drept, sunt atât de netede şi de nepătate pe cât s-ar fi cuvenit. Simt foarte bine că purtarea mea este vrednică de osândă în privinţa asta. Dar omul cată să nu se lase prea abătut când s-a

întâmplat să cadă în vreo greşeală; şi am aici prilejul să-mi spun mie însumi, ceea ce-şi spunea un învăţat vestit:

„Ţine seama de marea ta slăbiciune, de care prea adesea dai dovadă în cele mai neînsemnate pricini; şi totuşi lucrurile acestea sau altele asemănătoare pentru mântuirea ta ţi se întâmplă. Nu-i totul pierdut pentru tine, dacă adesea te simţi împovărat şi ispitit cumplit, chiar dacă te laşi pradă ispitei. Om eşti, doar nu Dumnezeu; de carne eşti, şi nu un înger. Cum s-ar putea oare să rămâi mereu în aceeaşi stare de virtute, de vreme ce această statornicie le-a lipsit până şi îngerilor cerului şi celui dintâi dintre oameni în rai? ”

Iată, Tournebroche, fătul meu, singurele duhovniceşti mângâieri şi adevăratele cuvântări pe care trebuie să le aduci singur sufletului; în starea în care este acum. Dar nu ar fi oare vremea, după această încercare nenorocită, asupra căreia nu mai stăruiesc, să ne întoarcem la hanul nostru, ca să bem, în tovărăşia surugiilor, care sunt oameni de treabă şi fără mofturi, una sau două sticle de vin de prin ţinutul ăsta?

Am fost şi eu de părerea lui şi ne-am întors la hanul de poştă; unde l-am găsit pe domnul d'Anquetil care, întorcându-se din oraş, ca şi noi, cumpărase nişte cărţi de joc. A jucat pichet cu bunul meu dascăl şi, când am pornit din nou la drum, au continuat să joace amândoi în trăsură. Patima aceasta a jocului care-l stăpânea pe potrivnicul meu mi-a îngăduit să schimb câteva cuvinte nestingherit cu Jahel, care sta de vorbă acum mai bucuros cu mine, de când începuse să se simtă părăsită. Găseam în aceste convorbiri o amară duioşie. Mustrând-o pentru făţărnicie şi pentru necredinţă, îmi ostoiam necazul plângându-mă ei, când cu glas în şoaptă, când cu glas mânios.

— Vai, Jahel! spuneam. Amintirea şi icoana dezmierdărilor noastre, care aveau pentru mine odinioară cea mai gingaşă dulceaţă, au ajuns să-mi fie un adevărat chin cumplit, când mă gândesc că astăzi faci cu altul ceea ce ai făcut cu mine.

Ea răspundea:

— O femeie nu-i aceeaşi cu toată lumea.

Şi când prelungeam prea afară din cale plângerile şi mustrările, spunea:

— Îmi dau seama că te-am făcut să suferi. Dar asta nu te îndreptăţeşte să mă omori de douăzeci de ori pe zi cu gemetele tale fără rost.

Când pierdea, domnul d'Anquetil era foarte supărăcios. O cicălea cu orice prilej pe Jahel, şi aceasta, nefiind prea răbdătoare, îl ameninţa că-i va scrie unchiului ei Mosaide să vină s-o ia. Certurile acestea îmi făceau să mijească la început unele licăriri de bucurie şi de nădejde; dar după ce s-au reînnoit de mai multe ori, le-am văzut ivindu-se, dimpotrivă, cu îngrijorare, căci băgasem de seamă că erau urmate de nişte împăcări pătimaşe, care izbucneau dintr-o dată lângă urechile mele cu sărutări, şoapte şi oftaturi drăgăstoase. Domnul d'Anquetil mă suporta destul de greu. Avea, dimpotrivă, o vie prietenie pentru bunul meu dascăl, care era vrednic de aceasta prin veselia lui de toate clipele şi prin înălţimea fără seamăn a duhului său. Ei jucau cărţi şi beau împreună, cu o prietenie care sporea de la o zi la alta. Stând cu genunchii apropiaţi ca să sprijine scândurica pe care-şi zvârleau cărţile, râdeau, glumeau, se sâcâiau şi, măcar că li se întâmpla câteodată să-şi azvârle cărţile în cap, schimbând nişte înjurături care i-ar fi făcut să roşească până şi pe hamalii din portul Saint-Nicolas sau pe luntraşii de pe Mail, măcar că domnul d'Anquetil se

jura pe Dumnezeu, pe Sfânta Fecioară şi pe toţi sfinţii că nu văzuse în viaţa lui, nici chiar la capătul unei funii, un pungaş mai josnic decât abatele Coignard. se vedea bine că-l iubea foarte mult pe bunul meu dascăl, şi era o adevărată plăcere să-l auzi o clipă mai pe urmă cum striga, râzând:

— Domnule abate, vei fi duhovnicul meu şi ai să joci pichet cu mine! Se cuvine să iei parte şi la vânătorile noastre. Am să pun să caute până în fundul ţinutului Perche un cal destul de voinic ca să te ţină şi am să poruncesc să ţi se croiască nişte haine de vânătoare asemănătoare acelora pe care le-am văzut la episcopul din Uzès. Mare nevoie ai, de altminteri, domnule abate, nădragii nu ţi se mai ţin în spate.

Jahel se lăsa şi ea cuprinsă de îndemnul de neînvins al tuturor sufletelor către bunul meu dascăl. S-a hotărât să-i dreagă, pe cât era cu putinţă, starea jalnică a îmbrăcăminţii. Îşi sfâşie una din rochii ca să-i peticească haina şi nădragii cucernicului nostru prieten şi îşi jertfi o batistă de dantelă din care-i croi un guler. Bunul meu dascăl primea toate acestea cu o demnitate plină de gingăşie. Am avut prilejul să bag de seamă de multe ori că se purta foarte politicos cu femeile. Le arăta multă grijă, fără să încerce să le afle tainele, le măgulea cu priceperea unui bun cunoscător şi le da sfaturi trase dintr-o îndelungată înţelegere a vieţii, revărsând asupra lor îngăduinţa nemărginită a unei inimi gata să ierte toate slăbiciunile; nu pierdea totuşi nici un prilej să le facă să audă adevăruri temeinice şi pline de folos.

Ajunşi în cea de-a patra zi la Montbard, ne-am oprit pe o înălţime de unde se putea descoperi întreg oraşul, într-un unghi foarte mic, ca şi cum ar fi fost zugrăvit pe pânză de un meşter iscusit şi grijuliu să-i prindă toate amănuntele.

— Ia priviţi, spuse bunul meu dascăl, la zidurile acelea, la turnuri, la clopotniţe, la acoperişurile acelea care răsar din frunziş. E un oraş, şi, fără a-i cerceta povestea şi numele, cată să cugetăm asupra lui ca asupra celui mai vrednic prilej de gândire din câte ne poate îmbia un loc de pe faţa pământului. Într-adevăr un oraş, oricare ar fi el, dă ghes ispitirilor minţii. Surugiii ne-au spus atâta: Iată Montbard! Necunoscute îmi sunt locurile. Cu toate astea, nu mă tem s-o spun, prin analogie, că locuitorii care trăiesc într-însul, semenii noştri, sunt răi, mişei, făţarnici, lacomi, desfrânaţi; altminteri n-ar fi oameni şi nu s-ar coborî din Adam acela, în acelaşi timp nemernic şi cuvios, din care-şi trag izvorul slăvit toate pornirile noastre, de la cele mai nobile, până la cele mai josnice. Singurul lucru cu putinţă să ne facă să stăm în cumpănă ar fi să ştim dacă oamenii aceia sunt mai ispitiţi către hrană sau către înmulţire. Şi totuşi îndoiala nu-i câtuşi de puţin îngăduită; un filosof va chibzui cu judecată sănătoasă că foamea, pentru nenorociţii aceştia, este o nevoie mai grabnică decât dragostea. Pe când eram în floarea tinereţii socoteam că dobitocul omenesc ar fi ispitit mai ales către împreunarea trupurilor. Judecam după mine. Dar, dacă privim gloata, vedem că oamenii ţin mai mult să-şi păstreze viaţa decât s-o dea altora. Foamea îi cârmuieşte; de altfel, cum fără rost este să chibzuim prea mult despre acestea, am să spun numai, dacă vreţi, că viaţa muritorilor are două temeiuri: foamea şi dragostea. Şi aici cată să vă deschideţi urechile şi sufletele! Făpturile acestea fioroase, care se încleştează numai ca să se sfâşie între ele sau să se iubească, vieţuiesc laolaltă, supuse unor legi care le stânjenesc împlinirea acestei îndoite şi temeinice năzuinţi. Ele le împiedică să ia cu sila sau cu viclenie bunul aproapelui, ceea ce înseamnă o constrângere

greu de răbdat, şi să se desfete cu femeile lor, în ciuda poftei fireşti pe care o simt mai ales dacă încă nu s-au împreunat cu ele, căci curiozitatea stârneşte dorinţa încă mai mult decât amintirea unei desfătări trecute. Cum se face atunci că, stând în oraşe laolaltă, rabdă asemenea legiuiri potrivnice imboldurilor lor? Nu se desluşeşte cum au putut să se înstăpânească asemenea legiuiri. Se spune că oamenii din vechime le-au primit ca să nu fie tulburaţi în stăpânirea femeilor lor şi a bunurilor lor. Dar ei erau ispitiţi fără-ndoială mult mai mult de bunurile şi femeile altora, şi gândul să le ia cu sila nu-i prea înspăimânta; aveau curaj, întrucât erau lipsiţi de judecată. Nu ne putem închipui cum nişte sălbateci ar fi statornicit asemenea legiuiri drepte. Iată pentru care pricină le caut izvorul şi obârşia nu în om, ci în afara lui, şi chibzuiesc că ele ar veni de la Dumnezeu, care a făurit cu tainicele lui mâini nu numai apa şi pământul, buruienile şi dobitoacele, dar încă şi seminţiile şi societatea omenească. Oamenii n-au făcut altceva decât să le vatăme şi să le strice. Dar să nu ne fie teamă s-o recunoaştem: cetatea este o alcătuire dumnezeiască. De unde se vădeşte că orice stăpânire cată să fie teocratică. Ar fi nevoie să reaşezăm legiuirile omeneşti în curăţenia lor străveche.

Un episcop vestit pentru partea pe care a luat-o la *Declaraţia clerului* din 1682, domnul Bossuet, avea dreptate când voia să rânduiască temeiurile politicii după învăţăturile Scripturii, şi dacă a dat greş în chip atât de jalnic se cuvine să-i osândim pentru asta numai slăbiciunea duhului său, care s-a legat în chip nepotrivit numai de pilde trase din Judecători şi din Regi, fără să vadă că Dumnezeu, atunci când face ceva pe lumea aceasta, îşi potriveşte lucrul după veac şi după locuri şi ştie să facă deosebirea dintre francezi şi israeliţi. Cetatea

care va fi reaşezată sub cârmuirea lui adevărată şi singură legiuită, nu va fi cetatea lui Joshua, a lui Saul sau a lui David, ci mai degrabă cetatea Evangheliei, cetatea săracului în care meşteşugarul şi târfa nu vor mai fi umiliţi de fariseu. Hei, domnilor! Cum s-ar mai cuveni să tragem din Scriptură o învăţătură politică mai frumoasă şi mai sfântă decât aceea pe care a tras-o cu atâta osârdie acel atât de colţuros şi de sterp domn Bossuet! Şi ce cetate, mai armonioasă decât aceea pe care Amfion a făcut-o să se înalţe prin sunetele lirei sale, s-ar orândui după învăţăturile lui Isus Christos, în ziua în care preoţii lui, nemaifiind vânduţi împăratului şi regilor, s-ar arăta ca adevăraţii prinţi ai norodului!

Cam la trei poşte de Montbard, ni s-a rupt un şleau şi, cum surugiii nu aveau funie să-l dreagă, iar locul unde ne oprisem era departe de orice locuinţă, am rămas în mare ananghie. Bunul meu dascăl şi domnul d'Anquetil şi-au omorât plictiseala acestui popas silit, jucând cărţi cu acea prietenie certăreaţă din care-şi făcuseră o deprindere. În vreme ce tânărul senior se mira că potrivnicul lui îl socotea pe popa mai des decât ar fi cerut-o calculul probabilităţilor, Jahel, destul de tulburată, mă trase la o parte şi mă întrebă dacă nu băgasem de seamă o trăsură care se oprise în urma noastră, la o cotitură a drumului. Privind către locul pe care mi-l arăta ea, am văzut într-adevăr un soi de caleaşcă gotică, de o formă caraghioasă şi neobişnuită.

— Trăsura aceea, adăugă Jahel, s-a oprit în acelaşi timp cu noi. Deci ne urmăreşte. Aş vrea grozav să pot desluşi chipurile care călătoresc în drăcia aia. Sunt îngrijorată. Nu-i acoperită cumva cu un coviltir strâmt şi înalt? Seamănă cu trăsura în care m-a adus, de mică, unchiul meu la Paris, după ce l-a omorât pe portughez. Ea rămăsese, după câte mi-aduc aminte,

într-un şopron al castelului de la Sablons. Aceasta mi-o aminteşte întru totul. şi e o vedenie cumplită. căci l-am zărit într-însa pe unchiul meu spumegând de mânie. Nici nu poţi să-ţi închipui. Jacques. cât este de cumplit la mânie. I-am simţit pe pielea mea mânia în ziua plecării mele. M-a zăvorât în odaia mea. revărsând asupra domnului abate Coignard nişte înjurături îngrozitoare. Mă înfior gândindu-mă la halul în care o fi fost când mi-a găsit odaia goală şi cearceafurile încă legate de fereastra pe unde am scăpat ca să mă întâlnesc cu tine şi să fugim împreună.

— Vrei să spui cu domnul d'Anquetil, Jahel.

— Prea le bagi de seamă pe toate! N-am plecat cu toţii laolaltă? Dar caleaşca aia mă îngrijorează. atât de mult seamănă cu cea a unchiului meu.

— Poţi fi încredinţată, Jahel, că nu-i decât trăsura vreunui burgund cumsecade, care se duce să-şi vadă de treabă fără să se sinchisească de noi.

— Habar n-ai, spuse Jahel. Mi-e frică.

— Doar nu poţi să te temi, domnişoară, că unchiul dumitale, în halul de scofâlceală în care a ajuns, mai poate să cutreiere drumurile pe urmele dumitale. Nu-i mai este gândul decât la cabală şi la visurile lui evreieşti.

— Nu-l cunoşti. îmi răspunse ea oftând. Nu se gândeşte decât la mine. Mă iubeşte tot atât de mult pe cât urăşte restul omenirii. Mă iubeşte într-un chip....

— Într-un chip...?

— În toate chipurile.... În sfârşit, mă iubeşte.

— Jahel, mă cutremur când te ascult. Doamne Dumnezeule! Mosaide ăsta poate să te iubească. fără uitarea aceea de sine care este de laudă la un bătrân şi atât de potrivită cu un unchi? Spune-mi tot, Jahel!

— Păi o spui tu mai bine decât aş putea-o spune eu. Jacques.

— Rămân încremenit. La vârsta lui. se poate?

— Dragul meu. eşti de-o curăţenie sufletească aidoma curăţeniei tale trupeşti. Totul te miră. Nevinovăţia aceasta este tot farmecul tău. Te înşală oricine îşi dă osteneala s-o încerce. Te-au făcut să crezi că Mosaide ar fi în vârstă de o sută treizeci de ani. pe când el n-are mult mai mult de şaizeci: că a trăit în marea piramidă. pe când el avea de fapt o bancă la Lisabona. Şi numai de mine atârna să trec în ochii tăi drept o salamandră.

— Cum! Spui adevărat, Jahel? Unchiul tău...

— Da. şi aceasta este taina geloziei lui. Crede că potrivnicul lui ar fi abatele Coignard. L-a urât din fundul sufletului, de cum l-a văzut. Dar ce să mai spun când a tras cu urechea la câteva vorbe din cele pe care mi le-a spus bunul abate în mărăcini! Trebuie să-l urască acum ca fiind pricina fugii şi răpirii mele. Căci, la urma urmelor, am fost răpită, dragul meu, şi asta trebuie să mă facă să fiu la preţ în ochii tăi. O, am fost cumplit de nerecunoscătoare, părăsind un unchi atât de bun. Dar nu mai puteam să rabd starea de robie în care mă ţinea. Şi pe urmă aveam o poftă grozavă să ajung bogată, şi e lucru firesc, nu-i aşa, să râvneşti să ai multe bogăţii, când eşti tânără şi frumoasă? O viaţă avem, şi e atât de scurtă! Pe mine nu m-a învăţat nimeni minciunile acelea frumoase asupra nemuririi sufletului.

— Vai, Jahel! am strigat, cu o înflăcărare de dragoste pe care mi-o insufla chiar împietrirea ei. Vai, nimic nu-mi lipsea alături de tine la castelul de la Sablons! Ţie ce-ţi lipsea ca să fii fericită?

Îmi făcu semn că domnul d'Anquetil ne asculta. Şleaul fusese dres şi berlina era gata să pornească printre dealurile acoperite cu vii.

Am poposit la Nuits ca să cinăm şi să ne odihnim. Bunul meu dascăl bău vreo jumătate de duzină de sticle cu vin din podgoriile ţinutului, ceea ce-i înfierbântă grozav elocinţa. Domnul d'Anquetil îi ţinu hangul, cu paharul în mână; dar când era vorba să susţină o conversaţie, de aşa ceva nu prea era în stare gentilomul.

Bucatele fuseseră gustoase, aşternutul prost. Domnul abate Coignard se culcă într-o cameră joasă, sub scară, pe un pat cu saltea de fulgi, pe care-l împărţi cu hangiul şi cu nevasta lui şi unde erau toţi trei să se înăbuşe. Domnul d'Anquetil a luat cu Jahel odaia de sus, unde spânzurau de grinzi slănina şi ceapa. M-am suit pe scăriţă în pod şi m-am întins pe paie. După ce trăsesem un somn zdravăn, luna, a cărei licărire străbătea prin crăpăturile acoperişului, îmi strecură o rază între gene şi le ridică la vreme ca s-o văd pe Jahel cu scufie de noapte cum apărea prin chepeng. La strigătul pe care l-am scos îşi duse un deget la buze.

— Şşt! spuse ea. Maurice e beat turtă. Doarme dedesubt somnul lui Noe.

— Cine-i ăla, Maurice? am întrebat-o frecându-mă la ochi.

— Anquetil. Cine ai fi vrut să fie?

— Nimeni. Dar nu ştiam că-l cheamă Maurice.

— Nici eu nu ştiu de multă vreme. Dar n-are a face.

— Ai dreptate, Jahel, n-are a face.

Era în cămaşă şi lumina lunii picura ca laptele pe umerii ei goi. S-a cuibărit lângă mine şi-mi şopti o mulţime de vorbe, de la cele mai gingaşe până la cele mai deşucheate, care-i lunecau pe buze ca nişte şoapte duioase. Apoi tăcu şi începu să-mi dea

sărutări aşa cum ştia numai ea şi pe lângă care toate îmbrăţişările celorlalte femei păreau serbede.

Îngrijorarea şi liniştea sporeau încleştarea mânioasă a nervilor mei. Uimirea, bucuria răzbunării şi, poate, o pizmă desfrânată îmi sporeau dorinţele. Mlădioasa împlinire a trupului ei şi mângâierile pătimaşe cu care mă învăluia cereau, făgăduiau, şi erau vrednice de dezmierdările cele mai înflăcărate. Am cunoscut, în noaptea aceea, nişte desfătări care, prin culmea la care s-au ridicat, erau surorile durerii.

Coborând dimineaţa în curtea hanului, l-am găsit pe domnul d'Anquetil, care nu mi-a mai părut atât de nesuferit, acum că-l înşelam. La rândul lui mi s-a părut mai apropiat de mine decât fusese la începutul călătoriei. Mi-a vorbit cu prietenie, simpatie şi încredere, ţinându-mă de rău numai pentru că îi arătam prea puţină prietenie şi cinstire Jahelei, şi că nu mă învredniceam să am pentru dânsa grija pe care un om de lume trebuie s-o aibă pentru orice femeie.

— Se plânge, mi-a spus, de lipsa dumitale de cuviinţă. Bagă de seamă, dragă Tournebroche, mi-ar părea rău să fie vreo neînţelegere între dânsa şi dumneata E o fată frumoasă care mă iubeşte la nebunie.

Berlina mergea de un ceas, când Jahel, scoţând capul pe fereastră, îmi spuse:

— Caleaşca s-a ivit din nou. Tare aş vrea să pot desluşi chipurile celor doi bărbaţi dinăuntrul ei. Dar mi-e peste putinţă.

I-am răspuns că, de la aşa o depărtare şi prin negura dimineţii, nu se putea vedea nimic.

Mi-a spus că avea văzul foarte ascuţit şi că le-ar fi desluşit ea bine, cu toată negura şi depărtarea, dacă ar fi fost cu adevărat chipuri.

— Dar, a adăugat ea, nici nu sunt chipuri.

— Dar ce vrei să fie? am întrebat-o, izbucnind în râs.

M-a întrebat la rândul ei ce gând năstruşnic mi-a venit ca să râd atât de prosteşte, şi a spus:

— Nu-s chipuri, ci măşti. Acei doi bărbaţi ne urmăresc şi sunt mascaţi.

L-am înştiinţat pe domnul d'Anquetil că s-ar părea că suntem urmăriţi într-o caleaşcă jerpelită. Dar m-a rugat să-l las în pace.

— De-ar fi pe urmele noastre o sută de mii de draci, strigă el, puţin mi-ar păsa, căci am destul de furcă să-l supraveghez pe abatele ăsta pântecos şi bun de spânzurat, care trage cărţile de dedesubt cu multă îndemânare şi-mi fură toate paralele. Dar nu m-ar prinde mirarea dacă, vârându-te cu caleaşca aceea prăpădită în mijlocul jocului, Tournebroche, n-ai fi cumva înţeles cu pungaşul ăsta bătrân. Nu poate oare vreo trăsură să meargă pe şosea fără să te sperie?

Jahel îmi spuse pe şoptite:

— Jacques, prevăd că din caleaşca aceea ni se va trage o mare nenorocire. Aşa am o presimţire şi presimţirile mele nu m-au înşelat niciodată.

— Vrei să mă faci să cred că ai avea darul prorocirii?

Îmi răspunse cu un glas grav:

— Îl am.

— Ce, eşti prooroacă!? strigai zâmbind. Ciudat lucru!

— Îţi baţi joc de mine, îmi spuse ea, şi te îndoieşti pentru că n-ai văzut niciodată de aproape o prooroacă. Cum ai vrea să fie făcute?

— Credeam că se cădea să fie fecioare?

— Nu-i nevoie, răspunse ea, fără să-şi piardă cumpătul.

Caleaşca vrăjmaşă se făcuse nevăzută la cotitura drumului. Dar îngrijorarea Jahelei îl cuprinsese, fără să vrea s-o mărturisească, şi pe domnul d'Anquetil, care dădu poruncă surugiilor să dea bice cailor şi s-o ia la galop, făgăduindu-le să le plătească un bacşiş bun.

Ca să nu mai aibă atâta grijă, trecu fiecăruia din ei câte una din sticlele pe care abatele le pusese la păstrare în fundul trăsurii.

Surugiii împărtăşiră cailor iuţeala pe care le-o dăruise vinul.

— Poţi să te linişteşti, Jahel, spuse el; în goana în care mergem, caleaşca aceea străveche, trasă de caii apocalipsului, nu ne va mai ajunge din urmă.

— Alergăm ca nişte pisici pe jăratec, spuse abatele.

— Măcar să-i ţie! spuse Jahel.

Vedeam la dreapta noastră cum fugeau viile risipite pe dealuri. La stânga, curgea molcom râul Saône. Am trecut, ca o vijelie, prin faţa podului de la Tournus. Oraşul se înălţa pe celălalt mal al râului, pe un deal încununat cu zidurile unei mănăstiri, mândră ca o cetate.

— Aceasta, spuse abatele, este una dintre acele nenumărate stăreţii benedictine care sunt presărate ca nişte giuvaeruri pe rochia Galiei creştine. Dacă ar fi fost pe placul lui Dumnezeu să-mi fie soarta potrivită firii, mi-aş fi petrecut într-una din aceste lăcaşuri o viaţă retrasă, veselă şi plăcută. Nu-i tagmă pe care s-o preţuiesc mai mult pentru învăţătura ei şi pentru obiceiurile ei, pe cât o preţuiesc pe aceea a benedictinilor. Au nişte biblioteci vrednice de laudă. Fericit acela care poartă rasa tagmei lor şi le urmează sfânta orânduire! Fie datorită neplăcerii pe care o simt în clipa de faţă, ca urmare a zdruncinului grozav al trăsurii, care nu va întârzia să se

răstoarne în curând într-unul din şanţurile săpate lângă şosea, fie mai degrabă ca urmare a vârstei mele, care este aceea a reculegerii şi a cugetărilor sfătoase, râvnesc mai aprig ca niciodată să mă aşez înaintea unei mese, în vreo venerabilă galerie, în care numeroase şi felurite cărţi vor fi fost adunate laolaltă în linişte. Preţuiesc mai mult convorbirile cu ele decât acelea cu oamenii, şi năzuinţa mea cea mai scumpă este să pot aştepta, în strădaniile minţii, ceasul în care Dumnezeu mă va răpi pământului acestuia. Aş scrie istorisirea faptelor măreţe, şi mai cu osebire a acelora ale romanilor, spre sfârşitul republicii. Căci plină este de fapte măreţe şi de învăţăminte. Mi-aş împărţi râvna între Cicero, sfântul Ioan Crisostomul şi Boetius, iar viaţa mea retrasă şi rodnică s-ar asemăna cu grădina bătrânului din Tarent.

Am cunoscut felurite chipuri de trai şi socotesc că cel mai prielnic este ca, îndeletnicindu-te cu învăţătura, să fii martor paşnic al zbuciumărilor oamenilor şi să-ţi lungeşti, prin priveliştea veacurilor şi a împărăţiilor, scurtimea zilelor noastre.

Dar cuvine-se să ai în aceasta şir şi legătură. Iată ceea ce mi-a lipsit mai ales în viaţa mea. Dacă, aşa cum nădăjduiesc, voi izbuti să scap din ponosul în care mă aflu, mă voi strădui să găsesc un loc de adăpost cinstit şi temeinic în vreo stăreţie plină de învăţătură, unde scrierile să fie la mare cinste şi obişnuielnice. Mă şi văd, de pe acum, gustând din slăvita pace a învăţăturii. Dacă aş putea să ajung la ceea ce-mi râvnesc cu ajutorul acelor silfi de care vorbeşte bătrânul smintit de d'Astarac, şi care se arată, zice-se, când îi chemi sub numele cabalistic de *agla*.....

În clipa în care bunul meu dascăl rostea numele acela, o izbitură năprasnică ne prăvăli pe toţi sub o ploaie de cioburi,

într-o atât de mare învălmăşeală, încât mă aflai dintr-o dată orbit şi înăbuşit sub fustele Jahelei, în vreme ce domnul Coignard învinuia cu glas încet sabia domnului Anquetil care i-ar fi rupt şi dinţii câţi îi mai rămăseseră în gură, iar Jahel, pe capul meu, scotea nişte ţipete de-ai fi socotit că vrea să sfâşie văzduhul văilor burgunde. Domnul d'Anquetil făgăduia surugiilor, cu vorbe ca la cazarmă, că are să pună să-i spânzure. L-am urmat, bunul meu dascăl şi cu mine, pe aceeaşi cale, şi pe urmă toţi trei am scos-o pe Jahel din trăsura răsturnată. Nu păţise nimic, şi prima ei grijă a fost să-şi potrivească şuviţele de păr.

— Har Domnului, spuse bunul meu dascăl, m-am ales numai cu un dinte rupt şi pe deasupra nu era nici întreg, nici tocmai alb. Vremea, tot rozându-l, îi pregătise pieirea.

Domnul d'Anquetil, cu picioarele desfăcute şi cu mâinile în şolduri, cerceta berlina răsturnată.

— În ce hal au adus-o ticăloşii! spuse el. Dacă ridicăm caii vine peste cap. Nu mai e bună, domnule abate, decât să faci din ea surcele cu care să se joace copiii.

Caii, căzuţi unul peste altul, se loveau între ei cu copitele. Unul dintre surugii era îngropat într-un vălmăşag nedesluşit de greabăne, de coame, de coapse şi de pântece fumegânde, cu cizmele în aer. Celălalt scuipa sânge în şanţul unde fusese zvârlit. Şi domnul d'Anquetil le tot striga:

— Ticăloşilor! Nu ştiu ce mă opreşte să vă străpung cu sabia!

— Domnule, spuse abatele, nu s-ar cădea mai întâi să-l scoatem pe nenorocitul acela dintre caii unde este îngropat?

Ne-am pus cu toţii pe treabă şi, când caii au fost deshămaţi şi săltaţi în picioare, ne-am putut da seama de toată întinderea

pagubei. Trăsura avea un arc rupt, o roată sfărâmată iar unul dintre cai era şchiop.

— Chemaţi un rotar, spuse domnul d'Anquetil surugiilor, şi vedeţi să fie totul gata într-un ceas.

— Nu-i nici un rotar aici, răspunseră surugiii.

— Atunci un fierar.

— Nu-i nici fierar.

— Un şelar.

— Nici şelar nu e.

Am privit în jurul nostru. Spre asfinţit, coastele cu vii îşi aruncau spre zare cutele alungite şi liniştite. Pe creastă, ieşea fum dintr-un coş, lângă clopotniţă. De partea cealaltă, Saôna, învăluită cu neguri uşoare, îşi ştergea încet dâra unei luntre mari care tocmai o străbătuse. Umbrele plopilor se lungeau pe ţărm. Ţipătul ascuţit al unei păsări străbătea tăcerea nesfârşită.

— Unde ne aflăm? întrebă domnul d'Anquetil.

— La două poşte bune de Tournus, răspunse, scuipând sânge, surugiul care căzuse în şanţ, şi cel puţin la trei poşte de Macon.

Şi, ridicându-şi braţul către hornul care scotea fum pe creastă:

— Satul acela de sus trebuie să fie Vallars. Nu ne poate da mare ajutor.

— Arde-v-ar focul! spuse domnul d'Anquetil.

În vreme ce caii alăturaţi se muşcau de gât, ne-am apropiat de trăsura care zăcea jalnic trântită pe o parte.

Surugiul mititel care fusese scos dintre mădularele cailor spuse:

— Cât priveşte arcul, am mai putea să-l dregem băgând o blană sub cureaua trăsurii. Numai că va zdruncina oleacă. Dar

ce facem cu roata ruptă! Şi ce-i mai rău e că şi pălăria mea e sub dânsa.

— Puţin îmi pasă de pălăria ta! strigă domnul d'Anquetil.

— Domnia ta poate nu ştie că era nouă. spuse micul surugiu.

— Şi geamurile care s-au spart! oftă Jahel. stând pe lada ei de haine la marginea drumului

— Dacă n-ar fi decât geamurile. spuse bunul meu dascăl. le-am putea noi înlocui dacă am trage perdelele. dar şi sticlele trebuie să fie în aceeaşi stare ca geamurile. De asta trebuie să mă încredinţez de-ndată ce vom pune berlina pe roate. Sunt îngrijorat şi de Boetius al meu. pe care l-am lăsat sub perne, împreună cu alte câteva lucrări de preţ.

— N-are a face! spuse domnul d'Anquetil. Am cărţile de joc în buzunarul hainei. Dar ce, nu ne aşezăm la cină?

— Tocmai mă gândeam la asta, spuse abatele. Nu degeaba i-a dat Dumnezeu omului. spre folosinţă. dobitoacele care mişună pe pământ. prin cer şi prin apă. Sunt un pescar foarte dibaci. grija de a pândi peştii se potriveşte de minune cu duhul meu aplecat spre cugetare; şi Orna m-a văzut întinzând undiţa vicleană şi cugetând la adevărurile veşnice. Nu vă îngrijiţi de masa de seară. Dacă domnişoara Jahel binevoieşte să-mi dea unul din boldurile care-i prind veşmintele. voi face numaidecât dintr-însul un cârlig ca să pescuiesc în râu. şi sunt încredinţat că am să vă aduc până ce se va lăsa noaptea doi sau trei crăpceni. pe care îi vom frige pe foc de vreascuri.

—Văd aşadar. spuse Jahel. că am ajuns în starea sălbaticilor. Dar nu pot să-ţi dau un bold. domnule abate. dacă nu-mi dai altceva la schimb: altminteri prietenia noastră s-ar putea să se strice. Şi n-aş voi asta.

— Voi face dar, spuse bunul meu dascăl, un schimb cu folos. Îţi voi răsplăti boldul cu o sărutare, domnişoară.

Şi numaidecât, luând acul, îşi întipări buzele pe obrajii Jahelei, cu o politeţe, o gingăşie şi o cuviinţă de neînchipuit.

După ce pierdurăm destulă vreme, am hotărât, în sfârşit, să facem ce era mai nimerit. L-am trimis pe surugiul mai voinic, care nu mai scuipa sânge, la Tournus, călare, ca să aducă un rotar, în vreme ce tovarăşul său urma să aprindă focul la adăpost; căci vremea începea să se răcească şi se stârnise vântul.

Am găsit pe şosea, la vreo sută de paşi înaintea locului unde ne răsturnasem, o înălţime dintr-o piatră sfărâmicioasă, la poalele căreia erau mai multe crăpături destul de mari. Într-una din acestea ne-am hotărât să aşteptăm, încălzindu-ne la foc, întoarcerea surugiului trimis ca ştafetă la Tournus. Al doilea surugiu priponi caii care ne mai rămăseseră, dintre care unul şchiop, de trunchiul unui copac, aproape de peştera unde ne aciuisem. Abatele, care izbutise să-şi facă undiţă din nişte crengi de salcie, o sfoară, un dop şi un ac, se duse să pescuiască, atât din îndemn filozofic şi înţelepţesc, cât şi cu gândul să aducă ceva peşti. Domnul d'Anquetil, rămas cu Jahel şi cu mine în peşteră, ne îmbie să facem o partidă de hombre, care se joacă în trei şi care, spunea el, fiind de obârşie spaniolă, se potrivea de minune cu nişte fiinţe atât de zvânturate cum eram noi atunci. Şi adevărul este că, în pietrăria aceea, la lăsarea nopţii, pe şoseaua pustie, mica noastră ceată n-ar fi arătat nevrednică să fie pomenită în vreuna din întâmplările lui Don Quigeot sau don Quichotte, de care fac mare haz slujnicele. Am jucat deci hombre. E un joc care cere de la jucători să fie atenţi. Am făcut multe greşeli şi tovarăşul meu de joc, puţin răbdător din fire, începea să se

supere, când chipul ales şi râzător al bunului meu dascăl ni se înfăţişă în pâlpâirea focului. Desfăcându-şi năframa, domnul abate Coignard scoase din ea patru sau cinci peştişori, pe care îi despică cu cuţitul său, împodobit cu chipul răposatului rege în straie de împărat roman, pe o coloană triumfală, şi-i goli de maţe cu atâta uşurinţă de parcă n-ar fi trăit decât printre pescăriţele din piaţă, aşa de iscusit era în orice făcea, în treburi mici ca şi în treburi de mare însemnătate. Potrivind plevuşca aceea pe jar:

— Am să vă destăinuiesc, ne zise, că, mergând în josul apei, în căutarea unui loc prielnic pentru pescuit, am zărit caleaşca apocaliptică ce o înspăimânta pe domnişoara Jahel. S-a oprit la o mică depărtare în urma berlinei noastre. Cred că aţi văzut-o trecând pe aici, în vreme ce pescuiam în râu, şi sufletul domnişoarei trebuie că s-a liniştit odată.

— N-am văzut-o, zise Jahel.

— Trebuie atunci, urmă abatele, să fi pornit din nou la drum când s-a întunecat de-a binelea. Atunci măcar aţi auzit-o.

— N-am auzit-o, spuse Jahhel.

— Înseamnă atunci, făcu abatele, că noaptea asta este oarbă şi surdă. Căci nu-i de crezut să fi rămas în drum caleaşca aceea, care n-avea nici o roată ruptă, nici un cal şchiop. Ce-ar putea să facă pe drum?

— Da, ce-ar avea de făcut? spuse Jahel.

— Cina aceasta, spuse bunul meu dascăl, aminteşte, prin cumpătarea ei, ospeţele acelea din *Biblie,* în care călătorul cucernic împărţea cu un înger, pe malul râului, peştii Tigrului. Dar ne lipseşte pâinea, sarea şi vinul. Am să încerc să trag din berlină merindele care sunt acolo închise şi să văd dacă,

printr-un mare noroc, n-a scăpat teafără măcar o sticlă. Căci sunt şi împrejurări în care sticla nu se sparge sub lovitura care ar frânge şi oţelul. Tournebroche, fătul meu, dă-mi, rogu-te, amnarul tău; şi dumneata, domnişoară, să nu uiţi să întorci peştii pe jeratic. Mă înapoiez numaidecât.

Plecă. Paşii săi cam greoi s-au pierdut puţin câte puţin pe pământul şoselei şi curând n-am mai auzit nimic.

— Noaptea asta, spuse domnul d'Anquetil, mi-o aminteşte pe aceea din ajunul bătăliei de la Parma. Căci ştiţi doar bine că am slujit sub Villars şi că am luat parte la războiul pentru succesiune. Eram printre cercetaşi. Nu vedeam nimic. Asta-i una din marile dibăcii ale războiului. Se trimit să-l recunoască pe vrăjmaş nişte oameni care se întorc fără să fi văzut sau recunoscut nimic. Dar despre asta se scriu dări de seamă, după bătălie, şi prin asta dobândesc mare renume căpitanii iscusiţi. Aşadar, către ceasurile nouă ale serii, am fost trimis ca ştafetă cu doisprezece ostaşi..

Şi ne povesti războiul pentru succesiune şi aventurile lui amoroase prin Italia; povestirea lui ţinu mai bine de un sfert de ceas, după care strigă:

— Spânzuratul ăla de abate nu mai vine. Pun rămăşag că stă acolo şi bea tot vinul care mai rămăsese în cufăr.

Socotind atunci că i se va fi întâmplat ceva bunului meu dascăl, m-am sculat ca să mă duc în ajutorul lui. Era o noapte fără lună, şi pe când cerul strălucea de stele, pământul rămânea învăluit într-o beznă pe care ochii mei, orbiţi de văpaia flăcării, nu puteau s-o străpungă.

După ce am făcut pe şosea cel mult cincizeci de paşi, am auzit înaintea mea un strigăt groaznic, care nu părea să iasă din vreun piept omenesc. Un strigăt altfel decât toate strigătele pe care le auzisem, şi care mă făcu să îngheţ de groază. Am

alergat spre locul de unde venise țipătul acela, în care tremura deznădejdea morții. Dar frica și bezna îmi împleticeau pașii. Ajuns în cele din urmă la locul unde trăsura noastră zăcea în neorânduială, părând și mai mare în umbra nopții, l-am găsit pe bunul meu dascăl pe marginea șanțului, încovoiat de mijloc. N-am putut să-i deslușesc obrazul. L-am întrebat tremurând:

— Ce ai? De ce ai strigat?

— Da, de ce oi fi strigat? spuse el cu glas schimbat, parcă străin. Nici nu știam să fi strigat. N-ai văzut un om, Tournebroche? M-a lovit prin bezna destul de tare. Mi-a dat un pumn.

— Vino, i-am spus, ridică-te, bunul meu dascăl.

Dar abia a izbutit să se ridice puțin și a căzut iar, greoi, la pământ.

Am încercat să-l ridic, și mâinile mi s-au umezit atingându-i pieptul.

— Sângerezi?

— Sângerez? Sunt un om mort. M-a omorât. Am crezut mai întâi că n-a fost decât o lovitură foarte puternică. Dar e o rană de pe urma căreia simt că n-am să trăiesc.

— Dar cine te-a lovit, bunul meu dascăl?

— Evreul. Nu l-am văzut, dar știu că el este. Cum de pot să știu că el a fost, de vreme ce nu l-am văzut? Da, cum se poate una ca asta? Câte lucruri ciudate. E de necrezut, nu-i așa, Tournebroche? Am în gură amărăciunea morții, nici nu pot să spun cum e... Trebuia să se întâmple. Doamne! Dar de ce aici mai degrabă decât acolo? Iată taina! *Adjutorium nostrum in nomine Domini ... Domine, exaudi orationem meam .....*

Se rugă câtăva vreme cu glasul şoptit, apoi:

— Tournebroche, fătul meu, îmi spuse, ia cele două sticle de vin pe care le-am scos din trăsură şi le-am pus alături. Nu mai pot. Tournebroche, unde crezi că se află rana? În spate mă doare mai rău, şi mi se pare că mi se scurge viaţa de-a lungul pulpelor. Mi se întunecă mintea.

Şoptind vorbele acestea, a leşinat încet în braţele mele. Am încercat să-l duc, dar n-am avut putere decât să-l întind în mijlocul drumului; desfăcându-i cămaşa, am dat de rană; era la piept, mică şi sângera puţin. Mi-am sfâşiat mânecile şi am oblojit rana cu fâşii din ele; am strigat după ajutor. Curând mi s-a părut că aud cum venea cineva dinspre Tournus, şi l-am recunoscut pe domnul d'Astarac. Oricât de neaşteptată ar fi fost această întâlnire, nici măcar nu am avut vremea să mă minunez, atât de cufundat eram în durere când vedeam cum îl ţineam în braţele mele pe cel mai bun dintre dascăli, gata să-şi dea duhul.

— Ce s-a întâmplat, fiule? întrebă alchimistul.

— Vino-mi în ajutor, domnule, i-am răspuns. Abatele Coignard moare. Mosaide l-a omorât.

— I-adevărat, urmă domnul d'Astarac, că Mosaide a venit aici într-o caleaşcă veche, pe urmele nepoatei lui, şi că l-am întovărăşit ca să te îndemn, fiule, să-ţi reiei slujba din casa mea. De ieri ne-am ţinut destul de aproape de berlina voastră, pe care am văzut-o mai adineaori ducându-se de râpă. În clipa aceea, Mosaide s-a dat jos din caleaşcă şi, fie că a făcut o mică plimbare, fie mai degrabă că s-a făcut nevăzut, lucru care-i stă în puteri, n-am mai dat de el. Se poate să se fi înfăţişat nepoatei lui, ca s-o afurisească; căci acesta îi era gândul. Dar nu l-a omorât pe abatele Coignard. Elfii, fătul meu, sunt cei

care l-au omorât pe dascălul tău, ca să-l pedepsească pentru că le-a dat tainele în vileag. Nimic nu este mai neîndoielnic.

— Ah, domnule, am strigat, ce-are a face dacă l-a omorât evreul sau elfii! Trebuie să-i venim într-ajutor.

—E de mare însemnătate, dimpotrivă, răspunse d'Astarac. Căci, dacă ar fi fost lovit de-un braţ omenesc, mi-ar fi lesne să-l vindec printr-o vrajă, pe când, dacă şi-a atras asupră-şi duşmănia elfilor, nu-i cu putinţă să scape de răzbunarea lor necruţătoare.

În timp ce schimbam aceste vorbe, domnul d'Anquetil şi Jahel, atraşi de strigăte, se apropiară de noi, cu surugiul care purta un felinar.

— Ce, spuse Jahel, îi e rău domnului Coignard?

Şi, îngenunchind lângă bunul meu dascăl, îi ridică fruntea şi-l făcu să tragă pe nas nişte săruri.

— Domnişoară, i-am spus, eşti pricina pierzaniei lui. Moartea lui e răzbunarea răpirii dumitale. Mosaide l-a omorât...

Ea îşi ridică de lângă bunul meu dascăl chipul îngălbenit de groază şi scânteind de lacrimi.

— Crezi aşadar, spuse ea, că e atât de uşor să fii fată frumoasă fără să pricinuieşti nenorociri?

— Vai, i-am răspuns, cât e de adevărat ceea ce spui! Dar l-am pierdut pe cel mai bun om de pe lume.

În clipa aceea, domnul abate Coignard scoase un geamăt adânc, redeschise ochii înălbiţi, ceru să i se dea cartea lui Boetius şi căzu iar în nesimţire.

Surugiul fu de părere să-l ducem pe rănit în satul Vallars, aşezat la o jumătate de poştă, pe râpă.

— Eu mă duc, zise el, să-l caut pe cel mai blând dintre cei trei cai care ne-au rămas. Îl vom lega de el temeinic pe bietul domn şi-l vom duce la pas. Mi se pare că e tare bolnav. Seamănă aidoma cu un olăcar care a fost omorât în ziua sfântului Mihail, pe şoseaua asta, patru poşte de aici, lângă Senecy, unde stă logodnica mea. Sărmanul de el, clipea tare din pleoape şi dădea ochii peste cap ca o deşucheată, fie-mi iertat s-o spun, domnilor. Şi abatele domniilor voastre a făcut la fel, când i-a gâdilat nasul domnişoara cu sticluţa ei. Semn rău pentru un rănit; cât despre fetele deşucheate, ele nu mor când dau ochii peste cap în felul ăsta. Înălţimile voastre o ştiu doar bine. Şi-i mare depărtarea, slavă Domnului, de la moartea cea mică la moartea cea mare. Dar tot aşa dai ochii peste cap... Rămâneţi aici, domnilor, mă duc să aduc calul.

— Bădăranul ăsta are haz, spuse domnul d'Anquetil, cu ochii lui daţi peste cap şi cu târfa lui sleită de patimă. Am văzut în Italia soldaţi care mureau cu privirea aţintită şi cu ochii afară din cap. Nu-i aceeaşi rânduială pentru toţi să moară dintr-o rană, nici măcar în tagma ostăşească, în care disciplina e împinsă până la ultimile ei margini. Dar binevoieşte, Tournebroche, în lipsa altuia mai de seamă, şi prezintă-mă acestui gentilom în negru, care poartă nasturi de diamant la haină şi care bănuiesc că este domnul d'Astarac.

— Ah, domnule, i-am răspuns, socoteşte cunoştinţa făcută! N-am altă grijă decât să-l ajut pe bunul meu dascăl.

— Domnule, îi spuse, v-am luat iubita; sunt gata să vă dau socoteală.

— Domnule, răspunse domnul d'Astarac, n-am, slavă Domnului, nici o legătură, cu nici o femeie, şi nu ştiu ce voiţi să spuneţi.

În clipa aceea, surugiul se întoarse cu un cal. Bunul meu dascăl îşi mai venise în simţiri. L-am ridicat toţi patru şi am izbutit cu mare greutate să-l aşezăm pe cal, de care l-am legat. Apoi am pornit-o la drum. Eu îl sprijineam de o parte, domnul d'Anquetil de cealaltă. Surugiul trăgea calul de frâu şi ducea felinarul. Jahel venea pe urmă plângând. Domnul d'Astarac se întoarse la caleaşca lui. Înaintam încet. Totul merse bine cât timp am fost pe şosea. Dar când a trebuit să urcăm pe cărarea strâmbă dintre vii, bunul meu dascăl, alunecând la fiece mişcare a calului, îşi pierdu puţinele puteri care-i mai rămăseseră şi leşină din nou. Am socotit că-i mai nimerit să-l dăm jos de pe cal şi să-l purtăm pe braţe. Surugiul îl apucase de subsuori şi eu îl ţineam de picioare. Urcuşul a fost greu şi eram gata să mă prăbuşesc pe pietrele drumului de mai bine de patru ori, cu crucea mea vie. În sfârşit, povârnişul se mai îndulci. Ne-am înşirat pe o potecă împrejmuită cu garduri, care străbătea dealul, şi curând am descoperit la stânga noastră cele dintâi acoperişuri din Vallars. La vederea acestora, ne-am lăsat jos nenorocita povară şi ne-am oprit o clipă să răsuflăm. Apoi, ridicând-o din nou, am pornit spre sat.

O licărire trandafirie mijea la răsărit, deasupra zărilor; şi luceafărul dimineţii se trezea din somn pe cerul palid. Păsările începură să ciripească: bunul meu dascăl scoase un oftat.

Jahel alerga înaintea noastră, bătând la porţi, în căutarea unui pat şi a unui felcer. Încărcaţi cu coşuri şi cu traiste, vierii se duceau la cules. Unul dintre ei îi spuse Jahelei că un anume Gaulard, în piaţă, găzduieşte şi oameni şi cai.

— Cât despre hirurgul Coquebert, adăugă el, puteţi să-l vedeţi acolo, sub strachina de bărbierit care-i slujeşte de firmă. Tocmai iese din casă ca să se ducă la vie.

Era un omuleţ foarte cuviincios. Ne spuse că, întrucât îşi măritase fata de curând, avea un pat în casă ca să-l punem pe rănit.

La porunca lui, nevastă-sa, o femeie grasă, purtând pe cap o scufie albă, deasupra căreia mai avea şi o pălărie de postav, întinse cearceafuri pe pat, în odaia de jos. Ea ne-a ajutat să-l dezbrăcăm pe domnul abate Coignard şi să-l culcăm. Apoi s-a dus să-l caute pe preot.

În vremea aceasta domnul Coquebert cerceta rana.

— Vezi, i-am spus, că e destul de mică şi sângerează puţin.

— Nu-i bine deloc, răspunse el, şi nu-mi prea place asta, tânărul meu domn. Mie-mi plac rănile mari şi care sângerează.

— Văd, îi spuse domnul d'Anquetil, că eşti destul de priceput pentru un felcer şi un bărbier de ţară. Nimic mai rău decât rănile acestea mici şi adânci, care par că nu-s mare lucru. Ei, dacă ar fi o crestătură zdravănă pe obraz! Aşa ceva îţi face plăcere s-o vezi şi se vindecă într-o clipă. Dar află, prietene, că rănitul ăsta este duhovnicul meu şi că joacă pichet cu mine. Eşti tu om să mi-l pui pe picioare, în ciuda mutrei tale, care este mai degrabă aceea a unuia care pune numai clisme?

— La porunca domniei voastre, răspunse ploconindu-se hirurgul bărbier. Dar mai îndrept şi mădularele frânte şi oblojesc rănile; vreau s-o cercetez pe aceasta.

— Iute, domnule, i-am spus.

— Răbdare! făcu el. Trebuie mai întâi s-o spălăm, şi aştept să fiarbă apa în oală.

Bunul meu dascăl, care-şi mai venise puţin în fire, spuse încet, dar cu glas destul de puternic:

— Cu lampa în mână va cerceta toate colţurile Ierusalimului, şi ceea ce ascuns în beznă era la lumina zilei se va arăta.

— Ce spui, bunul meu dascăl?

— Lasă, fiule, răspunse el, stau de vorbă cu mine însumi despre nişte lucruri potrivite cu starea mea.

— S-a încălzit apa, îmi spuse bărbierul. Ţineţi ligheanul acesta lângă pat. Am să spăl rana.

În vreme ce trecea pe pieptul bunului meu dascăl un burete plin cu apă călduţă, intră în încăpere preotul însoţit de doamna Coquebert. Preotul ţinea în mână un coş şi nişte foarfeci.

— Iată-l aşadar pe sărmanul acesta, spuse el. Mă duceam la via mea, dar cat s-o îngrijesc înainte de toate pe aceea a Domnului. Fiule, adăugă el apropiindu-se de pat, juruieşte-ţi durerea Domnului, poate că nu-i chiar atât de mare cum se socoteşte a fi. Altminteri, cuvine-se să se împlinească voia Domnului.

Apoi, întorcându-se către bărbier:

— Domnule Coquebert, îl întrebă, e mare grabă, sau aş putea să mă duc la vie? Strugurii albi pot să mai aştepte, şi nu-i rău chiar dacă ajung să se stafidească, ba chiar o ploicică ar face să fie vinul mai din belşug şi mai bun. Dar strugurii negri trebuie să fie culeşi numaidecât.

— Bine zici, părinte, răspunse Coquebert; am în via mea nişte ciorchini care au început să prindă mucegai şi care n-au scăpat de soare decât ca să piară de ploaie.

— Vai, spuse preotul, umezeala şi uscăciunea sunt cele două pacoste ale podgoreanului.

— Nimic mai adevărat, spuse bărbierul, dar vreau să văd cât de adâncă este rana.

Spunând astfel, îşi vârâ cu sila un deget în rană.

— Ah, călăule! strigă rănitul.

— Adu-ţi aminte, spuse preotul, că Mântuitorul i-a iertat pe călăii lui.

— Dar ăia nu erau bărbieri, spuse abatele.

— Proastă vorbă, spuse preotul.

— Nu se cuvine să-l ţineţi de rău pe un om care-şi dă duhul că face o glumă proastă, spuse bunul meu dascăl. Dar sufăr cumplit: omul ăsta m-a omorât, şi mor de două ori. Cea dintâi a fost de mâna unui evreu.

— Ce vrea să spună? întrebă preotul.

— Cel mai bun lucru de făcut, părinte, spuse bărbierul, este să nu-l iei în seamă. Nu trebuie niciodată să cauţi să pricepi ce spun bolnavii. Nu-s altceva decât aiureli.

— Coquebert, spuse preotul, nu vorbeşti cum se cuvine. Trebuie să-i auzim şi pe bolnavi la spovedanie, şi cutare creştin, care n-a făcut nimica bun în viaţa lui, rosteşte în cele din urmă vorbele care îi deschid porţile raiului.

— Nu vorbeam decât despre partea lumească, spuse bărbierul.

— Părinte, am spus la rândul meu, domnul abate Coignard, bunul meu dascăl, nu aiurează, şi din păcate este adevărat că a fost omorât de un evreu, cu numele de Mosaide.

— Dacă-i aşa, răspunse preotul, cată să fie la mijloc vreo milostivire osebită a lui Dumnezeu, care a vrut să piară de mâna unui nepot al celor care i l-au răstignit pe fiul lui. Căile proniei cereşti pe lume vrednice sunt totdeauna de laudă. Domnule Coquebert, pot să mă duc la vie?

— Poţi să te duci, părinte, răspunse bărbierul. Rana nu arată bine; dar nici nu este astfel încât să mori numaidecât de

pe urma ei. Este, părinte, una din rănile acelea care se joacă cu bolnavul cum se joacă pisica cu şoarecii, şi cu jocul ăsta poţi să-ţi treci zilele multă vreme.

— Atunci toate-s bune, spuse preotul. Să-i mulţumeşti Domnului, fiule, că-ţi lasă viaţa; dar vremelnică este şi trecătoare. Cată să te afli totdeauna pregătit s-o părăseşti.

Bunul meu dascăl răspunse sfătos:

— Să fii pe pământ ca şi când nici n-ai fi; să stăpâneşti nestăpânind, căci chipul lumii acesteia piere.

Luându-şi foarfecele şi coşul, preotul zise:

— Mai bine decât după veşmintele şi nădragii domniei tale, pe care le văd întinse pe scăunelul acesta, cunosc după vorbele domniei tale, fiule, că eşti faţă bisericească şi că ai dus o viaţă pilduitoare. Ai primit sfânta hirotonie?

— Este preot, am spus eu, doctor în teologie şi profesor de elocinţă.

— Din ce eparhie?

— Din Séez, în Normandia, episcopie care ţine de Rouen.

— Vrednică de laudă dieceză, spuse preotul, dar care nu are, nici pe departe, vechimea şi faima diecezei Reims-ului unde m-am hirotonisit eu.

Şi ieşi. Domnul Jérôme Coignard petrecu o zi liniştită. Jahel a vrut să-l vegheze noaptea pe bolnav. Am părăsit casa domnului Coquebert, şi m-am dus să aflu găzduire la hanul domnului Gaulard. L-am găsit pe domnul d'Astarac, stând în piaţa a cărei întindere aproape că o acoperea cu umbra lui. Mi-a pus mâna pe umăr, aşa cum avea obiceiul, şi mi-a spus sfătos:

— E vremea să te linişteşti, fiule; de altfel nu l-am întovărăşit pe Mosaide decât ca să te liniştesc. Te văd chinuit

cumplit de spiriduşi. Duhurile acestea mititele ale pământului te-au năpădit, te-au amăgit cu tot felul de vedenii, te-au ispitit cu mii de minciuni, şi în cele din urmă te-au îndemnat să fugi din casa mea.

— Vai, domnule, i-am răspuns, adevărat este că am părăsit locuinţa domniei tale cu nerecunoştinţă pentru care îţi cer iertare. Dar eram urmărit de străjeri, nu de spiriduşi. Şi bunul meu dascăl a fost omorât. Nu-i nici o închipuire.

— De aceasta să nici nu te îndoieşti, urmă marele om, nefericitul acesta de abate a fost lovit de moarte de către silfii ale căror taine le-a dat în vileag. A furat dintr-un dulap nişte pietre pe care le făuriseră silfii şi pe care aceştia le lăsaseră nedesăvârşite, şi încă foarte osebite de diamante în privinţa strălucirii şi a curăţiei.

Lăcomia aceasta şi cuvântul *agla* rostit cu nesocotinţă i-au mâniat cel mai mult. Află dar, fătul meu, că nu le este cu putinţă filozofilor să împiedice răzbunarea neamului acestuia foarte mânios. Am aflat pe o cale mai presus de fire, ca şi prin cele spuse de Criton, de nelegiuitul furt al domnului Coignard, care se semeţea fără cumpănire să prindă meşteşugul prin care salamandrele, silfii şi piticii coc roua dimineţii şi o fac să se prefacă pe nevăzute în cleştar şi în diamante.

— Vai, domnule, vă încredinţez că nici nu se gândea la asemenea lucruri, şi că numai groaznicul Mosaide l-a lovit cu stiletul, pe drum.

Aceste vorbe n-au fost deloc pe placul domnului d'Astarac, care mă pofti cu multă stăruinţă să nu mai spun asemenea lucruri.

— Mosaide, adăugă el, este un cabalist destul de bun ca să-şi ajungă duşmanii fără să-şi mai dea osteneală să alerge pe urmele lor. Află, fătul meu, că dacă ar fi voit să-l omoare pe

domnul Coignard, ar fi făcut-o cu uşurinţă din odaia lui, prin vrăjitorie. Văd că nici nu cunoşti încă primele temeiuri ale ştiinţei. Adevărul este că acest om învăţat, aflând de la credinciosul Criton de fuga nepoatei sale, a luat o trăsură de poştă ca s-o găsească şi s-o aducă înapoi, la nevoie, în casa lui.

Şi ar fi şi făcut-o, negreşit, dacă ar fi putut desluşi în sufletul acelei nenorocite măcar o licărire de părere de rău sau de pocăinţă. Dar, văzând că e pătrunsă cu totul de desfrânare, s-a gândit mai bine s-o afurisească şi s-o blesteme în numele Globurilor, Roţilor şi Fiarelor lui Elisei.

Iată ceea ce tocmai a făcut sub ochii mei, în caleaşca în care trăieşte singuratic, ca să nu împărtăşească culcuşul şi masa creştinilor.

Tăceam, uimit de asemenea aiurări; dar omul acesta cu totul neobişnuit îmi vorbi cu o elocinţă înaintea căreia n-am putut rămâne netulburat.

— De ce oare, spunea, nu te laşi luminat de sfaturile unui filosof? În numele cărei înţelepciuni, fiule, mi te împotriveşti? Dă-ţi bine seama că filosofia ta este mai puţin cuprinzătoare, dar fără a fi deosebită prin temeiul ei de a mea. În ochii tăi ca şi într-ai mei, firea se înfăţişează ca o nemărginire de semne, pe care trebuie să ştii să le recunoşti şi să le orânduieşti şi care alcătuiesc un şirag de hieroglife. Îţi este lesne să desluşeşti unele din aceste semne, cărora le poţi da un înţeles; dar prea eşti ispitit să te mulţumeşti cu înţelesul lor obişnuit şi după slovă, şi nu-ţi dai osteneală prea multă să cauţi înţelesul lor ideal şi pe cel simbolic. Cu toate acestea, lumea nu poate fi închipuită decât ca un simbol, şi tot ce se vede în univers nu este nimic altceva decât un scris închipuit, pe care oamenii de rând încearcă să-l buchisească fără a-l înţelege. Păzeşte-te, fătul meu, să gângăveşti şi să ragi limba aceasta obştească,

după asemănarea cărturarilor care umplu academiile. Ci mai degrabă primeşte de la mine cheia oricărei ştiinţe.

Se opri o clipă şi-şi urmă cuvântarea cu un glas mai prietenos.

— Eşti urmărit, scumpul meu fiu, de nişte duşmani mai puţin cumpliţi decât silfii. Şi salamandrei tale nu-i va fi prea anevoie să te descotorosească de spiriduşi, de îndată ce-i vei cere s-o facă. Îţi spun o dată că n-am venit până aici, împreună cu Mosaide, decât ca să te sfătuiesc de bine şi să te înduplec să te întorci la mine şi să mergi mai departe cu lucrările noastre. Înţeleg că ai vrea să rămâi până la capăt alături de nenorocitul tău dascăl. Te las să faci cum vrei, eşti slobod. Dar să nu uiţi să te întorci pe urmă acasă la mine. Rămâi cu bine! Mă întorc chiar în noaptea asta la Paris, cu marele Mosaide, pe care l-ai bănuit atât de pe nedrept.

I-am făgăduit tot ce poftea şi m-am târât până la patul meu prăpădit din han, pe care m-am trântit, zdrobit de oboseală şi de durere.

XX

A doua zi, dis-de-dimineaţă, m-am întors la hirurg şi am regăsit-o pe Jahel la căpătâiul bunului meu dascăl, stând dreaptă pe un scaun de paie, cu capul înfăşurat în mantia ei neagră, îndatoritoare, cuminte şi ascultătoare, ca o soră milostivă. Domnul Coignard, foarte roşu la faţă, moţăia.

— Nu i-a fost bine noaptea asta, mi-a spus ea pe şoptite. A ţinut cuvântări, a cântat, mi-a spus „soră Germaine" şi m-a îmbiat cu vorba la dragoste. Nu mă simt jignită, dar aceasta dovedeşte cât e de tulburat.

— Vai, strigai eu, dacă nu m-ai fi vândut, Jahel, ca să alergi pe drumuri cu gentilomul acela, bunul meu dascăl n-ar zace acum aici în pat, înjunghiat!

— Tocmai nenorocirea prietenului nostru, mi-a răspuns ea, îmi pricinuieşte usturătoare păreri de rău. Cât despre celelalte, nici nu face să te opreşti asupra lor, şi nici nu-mi pot închipui, Jacques, cum de te gândeşti la asta în asemenea clipe.

— Mă gândesc întruna, i-am răspuns.

— Eu, spuse ea, nici nu mă mai gândesc. Îţi căşunezi singur mai mult de trei sferturi din necazuri.

— Ce vrei să spui, Jahel?

— Vreau să spun, dragul meu, că dacă eu am pus stofa la bătaie, apoi horbotele le-ai adăugat tu, şi închipuirea ta încearcă prea mult ceea ce a fost aievea. Îţi jur că în clipa asta nu-mi amintesc nici un sfert măcar din ceea ce te amăreşte; şi cugeţi cu atâta îndărătnicie asupra acestor lucruri, încât potrivnicul tău îţi este mai bine întipărit ţie în minte, decât îmi este mie. Nu te mai gândi la asta şi lasă-mă să-i dau un ceai abatelui care se trezeşte.

În clipa aceea, domnul Coquebert se apropie de pat cu geanta lui, shimbă faşa, spuse cu glas tare că rana e pe cale bună şi că se vindecă. Apoi, trăgându-mă de-o parte:

— Te pot încredinţa, domnule, îmi spuse, că bunul abate nu va muri de pe urma loviturii pe care a primit-o. Dar, ca să spun adevărul, mă tem că nu va scăpa unei vătămături la plămâni pricinuită de rană. În clipa de faţă îl munceşte o fierbinţeală mare. Dar iată că vine cuvioşia sa.

Bunul meu dascăl îl recunoscu foarte bine, şi-l întrebă cuviincios cum o duce.

— O duc mai bine decât via, răspunse preotul. Căci toată e mâncată de gândaci şi de păduchi, măcar că toată preoţimea din Dijon a făcut o frumoasă procesiune, cu cruci şi prapure, chiar anul acesta. Dar la anul va trebui să facem una şi mai frumoasă, şi va trebui să ardem ceva mai multă ceară. Şi cuvine-se ca şi judecătorul eparhiei să afurisească din nou muştele care nimicesc strugurii.

— Părinte, spuse bunul meu dascăl, se spune că te cam hârjoneşti cu fetele prin viile sfinţiei tale. Ptiu! Nu mai e de vârsta sfinţiei tale. În tinereţea mea eram şi eu ca sfinţia ta, îmboldit spre femei. Dar timpul m-a potolit mult, şi chiar adineaori am lăsat o călugăriţă să treacă fără să-i spun nimic. Sfinţia ta se poartă altfel cu fetele şi cu sticlele, părinte. Dar mai rău faci încă atunci când nu slujeşti liturghiile care ţi s-au plătit şi când faci negoţ cu bunurile bisericeşti. Eşi un bigam şi un simoniac.

Auzind asemenea vorbe, preotul părea cuprins de o dureroasă mirare; gura-i rămăsese deschisă şi fălcile i se lăsaseră în jos, amărâte, de cele două părţi ale feţei lui rotunde.

— Ce nevrednice ocări împotriva harului cu care sunt înzestrat! izbuti el să ofteze în sfârşit, cu ochii în pământ. Ce vorbe spune, când e atât de aproape de judecata Domnului! Vai, domnule abate, cum se poate ca sfinţia ta să vorbească astfel, sfinţia ta care ai dus o viaţă pilduitoare şi care ai învăţat din atâtea cărţi?

Bunul meu dascăl se ridică într-un cot. Fierbinţeala îi dădea iarăşi, în chip atât de jalnic însă şi de nepotrivit, înfăţişarea aceea voioasă pe care ne făcea plăcere să i-o vedem odinioară.

— Drept este, spuse el, că am învățat din cărțile scriitorilor vechi. Dar n-am nici pe departe atâtea cunoștințe cât are cel de-al doilea vicar al domnului episcop de Séez. Măcar că arăta a dobitoc și pe dinăuntru și pe dinafară, a citit mai mult decât mine, căci era șașiu și, uitându-se cruciș, putea să citească două pagini dintr-o dată. Ce spui despre asta, popă pungaș și nemernic, crai bătrân care umbli după fete la lumina lunii? Măi popo, drăguța ta seamănă cu o vrăjitoare. Îi crește barbă: e nevasta hirurgului bărbier. E încornorat din belșug și așa-i trebuie acestui homunculus pentru care toată știința doftoricească se mărginește la punerea unei clisme.

— Doamne Dumnezeule! Ce tot spune? strigă doamna Coquebert. Trebuie că-l are pe dracul în el.

— Mulți bolnavi am auzit aiurând, spuse domnul Coquebert, dar nici unul nu rostea vorbe atât de deșucheate.

— Bag de seamă, spuse preotul, că ne va fi mai anevoie decât credeam să-l îndrumăm pe bolnavul acesta spre un sfârșit creștinesc. Are în firea lui o pornire acră spre necuviințe, de care nu-mi dădusem seama mai la început. Ține niște cuvântări care nu se potrivesc unei fețe bisericești și unui bolnav.

— E urmarea fierbințelii, spuse hirurgul bărbier.

— Dar, urmă preotul, fierbințeala aceasta, dacă nu contenește, se prea poate să-l ducă drept în iad. S-a purtat foarte necuviincios cu un preot. Voi mai veni cu toate acestea să-l îndrum pe calea cea bună, căci îi datorez, după pilda Domnului nostru, o nemărginită îngăduință. Dar și în privința aceasta sunt tare îngrijorat. Din nenorocire am o spărtură în teascul meu, și toți lucrătorii sunt la vie. Să nu uiți, Coquebert, să-i spui dulgherului să vină la mine, și să mă chemi la

căpătâiul bolnavului acesta, dacă starea lui se înrăutăţeşte pe neaşteptate. Multe griji mai am şi eu, Coquebert!

Ziua următoare, domnul Coignard arăta atât de bine, încât a început să mijească în noi nădejdea că va scăpa. A băut o supă şi a putut să se ridice în pat. Îi vorbea fiecăruia dintre noi cu gingăşia şi cu blândeţea lui obişnuită. Domnul d'Anquetil, care găzduia la Gaulard, a venit să-l vadă şi i-a cerut, cu oarecare lipsă de cuviinţă, să joace cu el un pichet. Bunul meu dascăl i-a făgăduit, zâmbind, să joace săptămâna viitoare. Dar fierbinţeala l-a cuprins iarăşi în amurg. Palid, cu ochii înecaţi într-o spaimă care nu se putea spune, tremurând şi clănţănind din dinţi:

— Uite-l, striga, uite-l pe ovreiul ăla bătrân. E copilul pe care i l-a făcut Iuda Iscariotul unei drăcoaice cu chip de capră. Dar va fi spânzurat de smochinul părintesc, şi măruntaiele i se vor împrăştia pe pământ. Opriţi-l... Mă omoară! Mi-e frig!

Apoi, numaidecât, zvârlindu-şi păturile, se plânse că-i era prea cald.

— Mi-e grozav de sete, spunea. Daţi-mi vin! Şi să fie rece. Doamnă Coquebert, grăbeşte-te să-l pui să se răcească în fântână, căci astăzi va fi o zăpuşeală cumplită.

Era noapte, dar încurca ceasurile în mintea lui.

— Repede, repede, îi mai spuse doamnei Coquebert; dar să nu fii atât de neghioabă cum a fost clopotarul catedralei din Séez, care, ducându-se să scoată din puţ sticlele pe care le pusese, îşi văzu umbra în apă şi începu să strige: „Hei domnilor, veniţi repede într-ajutor! Căci sunt nişte antipozi care vor să ne bea vinul, dacă nu luăm aminte".

— E mucalit, spuse doamna Coquebert. Dar adineaori a spus pe socoteala mea nişte vorbe tare de ruşine. Dacă l-aş fi

înşelat pe Coquebert. doar n-aş fi făcut-o cu sfinţia sa preotul. ţinând seama de rasa şi de vârsta lui.

Preotul intră tocmai în clipa aceea:

— Ei. domnule abate. îl întrebă el pe dascălul meu. astăzi cum îţi mai este? Ce mai nou?

— Mulţumesc lui Dumnezeu. răspunse domnul Coignard. nu-i nimic nou în mintea mea. Căci. după cum a spus sfântul Crisostom. să vă feriţi de lucrurile noi. Nu vă porniţi pe căi pe care n-a umblat încă nimenea: te rătăceşti tot mai tare. când ai început o dată să te rătăceşti. Am făcut eu însumi această tristă încercare. Şi m-am pierdut vrând să urmez cărări nestrăbătute. Am dat ascultare propriilor mele sfaturi şi m-au călăuzit spre prăpastie. Părinte, sunt un biet păcătos; numărul nelegiuirilor mele mă copleşeşte.

— Iată nişte vorbe creştineşti, spuse preotul. Dumnezeu însuşi te îndeamnă să le rosteşti. Recunosc în ele felul lui de a vorbi, care cu nimic nu se poate asemui. N-ai vrea să grăbim puţin mântuirea sufletului sfinţiei tale?

— Cu dragă inimă, spuse domnul Coignard. Căci necurăţeniile mele se ridică împotriva mea. Le văd stârnite şi pe cele mari şi pe cele mici. Văd şi unele mititele care călăresc pe câini şi pe purcei, şi mai văd şi altele, grase şi despuiate, cu nişte ţâţe cât burdufele. cu nişte pântece care fac cute mari când cad şi cu nişte buci uriaşe.

— Este cu putinţă, spuse preotul, să le vezi pe toate atât de limpede? Dar, dacă greşelile ţi-au fost aşa cum spui. fiule, e bine să nu le mai pomeneşti şi să te mulţumeşti să le înfierezi în lăuntrul sufletului sfinţiei tale.

— Ai vrea. prin urmare, cuvioase părinte, urmă abatele. să-mi fie toate păcatele cum era Adonis? Dar să lăsăm acestea.

Şi tu, bărbierule, dă-mi să beau. Îl cunoaşteţi pe domnul de la Musardière?

— Nu, după câte ştiu, spuse domnul Coquebert.

— Află dar, urmă bunul meu dascăl, că-i plăceau tare mult femeile.

— Prin latura aceasta, spuse preotul, ajunge diavolul să pună bine stăpânire pe om. Dar unde vrei să ajungi, fiule?

— Ai să vezi numaidecât, spuse bunul meu dascăl. Domnul de la Musardière i-a dat întâlnire unei fete mari într-un grajd. Ea s-a dus, şi el a lăsat-o să iasă tot aşa cum venise. Ştiţi pentru ce?

— Habar n-am, spuse preotul, dar să lăsăm asta.

— Ba nu, urmă domnul Coignard. Aflaţi dară că s-a păzit să se atingă de ea, de teamă să nu zămislească un cal, căci pentru aceasta ar fi fost târât în judecată criminalicească.

— Ah, spuse bărbierul, mai degrabă ar fi trebuit să-i fie frică să nu zămislească un măgar!

— Fără îndoială, spuse preotul. Dar toate acestea nu ne fac deloc să înaintăm pe calea raiului. Cuvine-se dar să ne întoarcem pe drumul cel bun. Adineaori tocmai rosteai nişte vorbe foarte creştineşti!

În loc să-i răspundă, bunul meu dascăl începu să cânte cu glas destul de puternic:

Avut-a craiul Ludovic,
Opt bucătari şi-un ucenic,
Landerinetă.
Dar, împănat cu usturoi,
I-au pus pe foc un măturoi,
Landeriri.

— Dacă ai poftă să cânţi, fiule, spuse preotul, cântă mai degrabă vreun cântec de crăciun din Burgundia, sunt tare frumoase. Îţi vei desfăta sufletul, sfinţindu-l.

— Cu dragă inimă, răspunse bunul meu dascăl. Sunt unele scrise de Guy Barozai pe care le socotesc, deşi par a fi ţărăneşti, mai şlefuite ca diamantul şi mai de preţ decât aurul. Asta, de pildă:

Când pământu-a îngheţat,
A venit Cristos cu harul,
Şi-atunci boul şi măgarul,
Într-un staul l-au vegheat.
Ştiu măgari şi boi destui,
Într-al Galiei regat,
Ştiu măgari şi boi destui,
Şi mai proşti, şi mai fudui.

Hirurgul, nevasta lui şi preotul cântară cu toţii:

Ştiu măgari şi boi destui,
Într-al Galiei regat,
Ştiu măgari şi boi destui,
Şi mai proşti, şi mai fudui.

Şi bunul meu dascăl urmă cu glas mai stins:

Dar, să nu vă minunaţi,
Noaptea, boul şi măgarul,
Au rămas, veghind sugarul,
Nebăuţi şi nemâncaţi.
Ştiu măgari şi boi destui,
În mătăsuri îmbrăcaţi,

Ştiu măgari şi boi destui
Şi mai proşti, şi mai fudui.

Apoi îşi lăsă capul să-i cadă pe pernă şi nu mai cântă.

— Există şi ceva bun în sufletul creştinului acestuia, ne spuse preotul, ceva foarte bun, şi chiar adineaori îmi dădea şi mie poveţe cu înţelepte cugetări. Şi totuşi mă nelinişteşte, căci totul atârnă de felul în care-i va fi sfârşitul, şi nu se ştie ce va rămâne în fundul sacului. Dumnezeu, în milostivirea lui, a hotărât că şi o singură clipă poate să ne aducă mântuirea. Dar cuvine-se ca această clipă să fie cea de pe urmă, încât totul atârnă de o singură clipă, pe lângă care întreg restul vieţii nu preţuieşte nimic. Iată ceea ce mă face să mă cutremur la bolnavul acesta, pentru care îngerii şi diavolii se ceartă cu atâta patimă. Dar nu trebuie să pierdem nădejdea în milostenia dumnezeiască.

XXI

Mai trecură două zile de frământări dureroase. După care bunul meu dascăl fu cuprins de o slăbiciune cumplită.

— Nu mai e nici o nădejde, îmi spuse încet domnul Coquebert. Vezi cum i se adânceşte capul între perne şi cum i s-a subţiat nasul.

Într-adevăr, nasul bunului meu dascăl, odinioară gros şi roşu, nu mai era decât un vârf încovoiat, vânăt cum e plumbul.

— Tournebroche, fătul meu, îmi spuse cu un glas încă plin şi puternic, dar al cărui timbru încă nu-l mai auzisem, simt că mi-a rămas puţin de trăit. Du-te să mi-l aduci pe preotul acela cumsecade ca să-mi asculte spovedania.

Preotul era la vie şi am alergat într-acolo.

— Am mântuit culesul, mi-a spus, şi a fost mai mare belşug decât nădăjduiam; hai să mergem să-l împărtăşesc pe sărmanul acela.

L-am adus la căpătâiul bunului meu dascăl şi l-am lăsat singur cu muribundul.

A ieşit după un ceas şi ne-a spus:

— Vă pot încredinţa că domnul Jérôme Coignard moare cu simţăminte de cucernicie şi de umilinţă vrednice de laudă. La rugămintea lui şi luându-i în seamă râvna, îi voi da sfânta împărtăşanie. În vreme ce voi îmbrăca sutana şi etola, binevoieşte, doamnă Coquebert, să-mi trimiţi în altar copilul care-mi ajută în fiecare dimineaţă la citirea evangheliei, şi să dereteci prin încăpere ca să-l primim pe Domnul.

Doamna Coquebert mătură odaia, puse o plapumă curată pe pat, trase la căpătâi o măsuţă pe care întinse o faţă de masă şi apoi aşeză două sfeşnice cu lumânări pe care le aprinse şi o farfurie de faianţă cu o ramură de merişor muiată în apa sfinţită.

Curând am auzit clopoţelul pe care-l suna pe drum ministrantul şi am văzut intrând crucea purtată în mâini de un copil şi apoi preotul îmbrăcat în alb şi ducând sfânta cuminecătură. Jahel, domnul d'Anquetil, domnul şi doamna Coquebert şi cu mine, căzurăm în genunchi.

—*Pax huic domui*[1], spuse preotul

— *Et omnibus habitantibus in ea*[2], răspunse ministrantul.

Apoi preotul luă apă sfinţită şi-l stropi pe bolnav şi patul.

Se reculese o clipă, după care rosti cu glas solemn:

---

[1] Pace casei acesteia (lat.).

[2] Şi tuturor celor care locuiesc în ea (lat.).

— Fiule, nu mai ai nimic de spus?

— Ba da, părinte, spuse abatele Coignard fără șovăire. Îl iert pe ucigașul meu.

Atunci ministrantul, scoţând din potir sfânta împărtășanie:

— *Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi*[1].

Bunul meu dascăl răspunse oftând:

— Cum să-i vorbesc Domnului meu, eu care nu sunt decât ţărână şi cenuşă? Cum să cutez să vin la tine, eu care nu simt în mine nimica bun să-mi dea atâta îndrăzneală? Cum să te las să pătrunzi în mine, după ce atât de adesea ţi-am rănit ochii plini de bunătate?

Şi domnul abate Coignard primi sfânta împărtăşanie într-o linişte adâncă, sfâşiată numai de bocetele noastre şi de zgomotul pe care-l făcea doamna Coquebert suflându-şi nasul.

După ce a fost împărtăşit, bunul meu dascăl mi-a făcut semn să mă apropii de patul său şi mi-a spus cu un glas slab, dar desluşit:

— Jacques Tournebroche, fiul meu, să dai departe, după pilda mea, cugetările cu care te-am îmbiat în timpul nebuniei mele, care a dăinuit, vai, tot atât cât şi viaţa mea! Să te temi de femei şi de cărţi pentru moliciunea şi trufia pe care ţi le insuflă. Fii cu umilinţă în inimă şi în minte. Dumnezeu hărăzeşte celor mărunţi o înţelegere mai limpede decât aceea pe care ar putea-o împărtăşi cărturarii. Numai el dă altora toată ştiinţa. Să nu-i asculţi, fiule, pe aceia care, asemenea mie, vor să vorbească iscusit şi despre bine şi despre rău. Nu te lăsa înduplecat de frumuseţea şi măiestria cuvântărilor lor. Căci împărăţia lui Dumnezeu nu pe vorbe se sprijină, ci pe virtute.

---

[1] Iată Mielul Domnului, care ridică păcatele lumii. (lat.).

Tăcu, sleit de puteri. Îi apucai mâna care se odihnea pe cearceaf, o acoperii de sărutări şi o stropii cu lacrimi. Îi spusei că era dascălul nostru, prietenul nostru, părintele nostru, şi că nu-mi va fi cu putinţă să trăiesc fără el.

Şi am rămas ceasuri de-a rândul copleşit de durere la picioarele patului său.

Petrecu o noapte atât de liniştită încât începu să-mi mijească în suflet nădejdea mântuirii. Starea aceasta mai dăinui şi în ziua următoare. Dar, către faptul serii, începu să se frământe şi să rostească vorbe atât de nelămurite, încât vor rămâne toate, pe vecie, o taină între Dumnezeu şi el.

La miezul nopţii, recăzu într-o prostraţie adâncă şi nu se mai auzea decât zgomotul uşor pe care-l făceau unghiile lui zgâriind cearceaful. Nu ne mai recunoştea.

Către ceasurile două a început să horcăie; răsuflarea aspră şi repezită care-i ieşea din piept era atât de zgomotoasă încât puteai s-o auzi de departe, din uliţa satului, şi atât de mult îmi împuiase urechile încât credeam c-o mai aud încă în zilele care au urmat zilei aceleia nenorocite.

La revărsatul zorilor, a făcut cu mâna un semn pe care nu l-am putut înţelege şi a scos un oftat adânc. A fost cel de pe urmă. Chipul lui a luat, în moarte, o înfăţişare măreaţă, vrednică de duhul înalt care-l însufleţise şi a cărui pierdere nu va putea fi înlocuită niciodată.

XXII

Preotul din Vallars îi făcu domnului Jérôme Coignard o înmormântare măreaţă. Îi cântă slujba pentru morţi şi dădu dezlegarea păcatelor.

Bunul meu dascăl fu dus în cimitirul bisericii. Şi domnul d'Anquetil dădu de mâncare la Gaulard tuturor oamenilor care luaseră parte la slujbă. S-a băut vin de cel nou şi s-au cântat cântece burgunde.

A doua zi m-am dus cu domnul d'Anquetil să-i mulţumesc preotului pentru cucernica lui îngrijire.

— Ah, spuse preacuviosul, mare mângâiere ne-a mai dat preotul acela prin sfârşitul lui creştinesc! Puţini creştini am văzut eu să moară cu asemenea simţăminte vrednice de laudă, şi cuvine-se să-i statornicim amintirea pe mormânt, cu frumoase slove săpate. Sunteţi amândoi, domnilor, destul de învăţaţi ca să izbutiţi s-o faceţi, şi mă însărcinez să pun să se sape pe o lespede mare albă epitaful răposatului, după chipul şi înşiruirea în care-l veţi alcătui. Dar luaţi aminte, atunci când veţi da glas pietrei, să n-o puneţi să rostească decât laude Domnului.

L-am rugat să fie încredinţat că-mi voi pune toată râvna ca să fie astfel, iar domnul d'Anquetil făgădui şi el să-i dea epitafului o întorsătură aleasă şi duioasă.

— Vreau, spuse el, să încerc să alcătuiesc nişte stihuri franţuzeşti, călăuzindu-mă după acelea pe care le-a făcut domnul Chapelle.

— Foarte nimerit, spuse preotul. Dar n-aţi voi oare să-mi vedeţi teascurile? Vinul va fi bun anul acesta, şi am scos destul de mult, pentru folosinţa mea şi pentru aceea a slujnicei mele. Vai, dacă n-ar fi fost păduchii, am fi avut mult mai mult!

După cină, domnul d'Anquetil ceru călimara şi începu să alcătuiască stihuri franţuzeşti. Apoi, pierzându-şi răbdarea, îşi azvârli cât colo pana, cerneala şi hârtia.

— Tournebroche, îmi spuse el, n-am făcut decât două stihuri, şi nici de acelea nu sunt încredinţat că ar fi bune. Iată-le, aşa cum le-am găsit:

Aicea zace domnul Coignard, într-un sicriu.
Tot trebuia să moară, acum sau mai târziu.

I-am răspuns că acestea două erau atât de bune că nu mai era nevoie şi de un al treilea.

Şi mi-am petrecut noaptea ca să întocmesc un epitaf în latineşte, în chipul următor:

D.O.M.
HIC JACET
IN SPE BEATAE AETERNITATIS
DOMINUS HIERONYMUS COIGNARD
PRESBYTER
QUONDAM IN BELLOVACENSI COLLEGIO
ELOQUENTIAE MAGISTER ELOQIENTISSIMUS
SAGIENSIS EPISCOPI BIBLIOTHECARIUS
SOLERTISSIMUS
ZOZIMI PANOPOLITANI INGENIOSISSIMUS
TRANSLATOR
OPERE TAMEN IMMATURATA MORTE INTERCEPTO
PERIIT ENIM CUM LUGDUNUM PETERET
JUDEA MANU NEFANDISSIMA
ID EST A NEPOTE CHRISTI CARNIFICUM
IN VIA TRUCIDATUS
ANNO AET.LII°
COMITATE FUIT OPTIMA DOCTISSIMO CONVITU
INGENIO SUBLIMI
FACETIIS JUCUNDUS SENTENTIIS PLENUS
DONORUM DEI LAUDATOR
FIDE DEVOTISSIMA PER MULTAS TEMPESTATES
CONSTANTER MUNITUS
HUMILITATE SANCTISSIMA ORNATUS

SALUTI SUAE MAGIS INTENTUS
QUAM VANO ET FALLACI HOMINUM JUDICIO
SIC HONORIBUS MUNDANIS
NUNQUAM QUAESITIS
SIBI GLORIAM SEMPITERNAM
MERUIT.

Ceea ce vrea să spună în limba noastră:

AICI ODIHNEŞTE
ÎN NĂDEJDEA PREAFERICITEI VEŞNICII
DOMNUL JEROME COIGNARD
PREOT
ODINIOARĂ PREAELOCVENT PROFESOR
DE ELOCINŢĂ
LA COLEGIUL DE LA BEAUVAIS
PREAZELOS BIBLIOTECAR AL EPISCOPULUI DE SÉEZ
AUTOR AL UNEI FRUMOASE TĂLMĂCIRI A LUI
ZOZIM PANOPOLITUL
PE CARE A LĂSAT-O DIN NEFERICIRE
NEÎNCHEIATĂ,
CÂND I S-A ÎNTÂMPLAT NĂPRAZNICA MOARTE.
A FOST LOVIT PE DRUMUL LYONULUI,
ÎN AL CINCIZECI ŞI DOILEA AN AL VÂRSTEI LUI,
DE BRAŢUL FOARTE NELEGIUIT AL UNUI EVREU,
ŞI A PIERIT ASTFEL JERTFĂ A UNUI NEPOT
AL CĂLĂILOR LUI IISUS CRISTOS.
ERA UN OM FOARTE PRIETENOS,
PLĂCUT LA VORBIRE,
CU MINTE ALEASĂ,
ÎMBELŞUGAT ÎN VORBE DE DUH
ŞI CUGETĂRI ÎNALTE,
PREAMĂREA ŞI-L LĂUDA PE DOMNUL
ÎN OPERELE LUI.
ŞI-A PĂSTRAT DE-A LUNGUL FURTUNILOR VIEŢII
O CREDINŢĂ NEZDRUNCINATĂ.
ÎN UMILINŢA LUI CU ADEVĂRAT CREŞTINEASCĂ,
MAI ÎNGRIJORAT DE MÂNTUIREA SUFLETULUI
DECÂT DE PĂREREA DEŞARTĂ ŞI AMĂGITOARE

A OAMENILOR
TRĂIND ÎN LUMEA ACEASTA
FĂRĂ MARI CINSTIRI
S-A ÎNDREPTAT SPRE SLAVA CEA VEŞNICĂ.

XXIII

Trei zile după ce bunul meu dascăl îşi dete sufletul, domnul d'Anquetil se hotărî să pornească iarăşi la drum. Trăsura era dreasă. A poruncit surugiilor să fie gata pentru a doua zi dimineaţă. Tovărăşia lui nu-mi fusese plăcută niciodată. În starea jalnică în care mă aflam, ajunsese să-mi fie nesuferită. Nu puteam îndura gândul să-l urmez, ştiindu-l împreună cu Jahel. M-am hotărât să găsesc vreo slujbă la Tournus sau la Mâcon şi să trăiesc ascuns acolo, până în ziua în care, furtuna potolindu-se, îmi va fi cu putinţă să mă întorc la Paris, unde ştiam că părinţii mei mă vor primi cu braţele deschise. I-am împărtăşit gândurile mele domnului d'Anquetil, cerându-i iertare că nu-l puteam însoţi mai departe. S-a străduit mai întâi să mă înduplece să vin cu el, cu o bunăvoinţă cu care nu mă obişnuise până atunci, dar pe urmă îmi dădu voie cu dragă inimă să-l părăsesc. Lui Jahel i-a fost greu să se despartă; dar fiind cumpănită din fire, înţelese lesne pricinile pe care le aveam s-o părăsesc.

În noaptea dinaintea plecării mele, în vreme ce domnul d'Anquetil bea şi juca împreună cu hirurgul bărbier cărţi, ne-am dus în piaţă, Jahel şi cu mine, să luăm aer. Mirosea a iarnă proaspătă şi seara era plină de ţârâitul greierilor.

— Ce frumoasă noapte! i-am spus Jahelei. Anul acesta nici nu va mai fi alta asemănătoare; şi poate în toată viaţa mea n-am să văd una mai blândă.

Cimitirul înflorit al satului îşi întindea în faţa noastră valurile lui nemişcate de iarbă, şi lumina lunii albea mormintele risipite pe pajiştea neagră. Ne-a venit gândul, în acelaşi timp la amândoi, să ne ducem să ne luăm rămas bun de la prietenul nostru. Locul unde se odihnea era însemnat cu o cruce stropită cu lacrimi, al cărei ţăruş se afunda în pământul moale. Lespedea pe care urma să fie săpat epitaful nu fusese încă pusă. Ne-am aşezat lângă mormânt, pe iarbă; şi acolo, dintr-o înclinare firească, pe nesimţite, am căzut unul în braţele celuilalt, fără să ne fie teamă că am fi putut supăra prin sărutările noastre amintirea unui prieten pe care adânca lui înţelepciune îl făcea să fie înţelegător faţă de slăbiciunile omeneşti.

Deodată, Jahel îmi spuse la ureche, unde tocmai îi ajunseseră buzele:

— Îl văd pe domnul d'Anquetil care, pe zidul cimitirului, se uită cu luare aminte spre locul unde suntem.

— Poate să ne vadă prin bezna aceasta? am întrebat-o.

— Vede fără îndoială fusta mea albă, îmi răspunse. Şi e destul, îmi închipui, ca să-i dea pofta să vadă şi mai multe.

Tocmai mă gândeam să trag sabia şi eram foarte hotărât să apăr două vieţi care, în clipa aceea, erau cu totul — sau aproape cu totul — contopite.

Faptul că Jahel era atât de liniştită mă uimea; nimic, nici în mişcările ei, nici în glasul ei, nu trăda vreo urmă de teamă.

— Du-te, îmi spuse, fugi, şi nu te teme pentru mine. Doream întrucâtva să fim surprinşi în felul acesta. Începea să se sature de mine, şi aceasta-i va trezi de minune dorul şi-i va stârni iarăşi iubirea. Du-te şi lasă-mă. Cea dintâi clipă va fi destul de grea, căci e pornit din fire. Are să mă bată, dar pe urmă am să-i fiu şi mai dragă. Du-te sănătos.

— Vai, strigai eu, prin urmare te-ai slujit de mine, Jahel, numai ca să-i aţâţi dorinţele potrivnicului meu?!

— Acuma vrei să mă cerţi şi tu? Du-te, îţi spun.

— Şi cum să te părăsesc în felul acesta?

— Trebuie, du-te cu bine! Să nu te găsească aici. Vreau eu să-l fac gelos, dar cu oarecare gingăşie. Du-te cu bine.

De-abia apucasem să fac câţiva paşi prin labirintul mormintelor că domnul d'Anquetil, după ce se apropiase destul ca să-şi recunoască iubita, începu să strige şi să înjure astfel încât i-ar fi putut trezi pe toţi morţii satului. Eram nerăbdător s-o smulg pe Jahel turbării lui. Îmi închipuiam că avea s-o omoare, şi mă pregăteam să mă reped în ajutorul ei, prin umbra lespezilor. Dar, după câteva clipe, în timpul cărora i-am observat cu multă luare aminte, îl văzui pe domnul d'Anquetil împingând-o afară din cimitir şi ducând-o iarăşi la hanul lui Gaulard, cu o rămăşiţă de mânie pe care Jahel era în stare s-o potolească şi singură.

M-am înapoiat în odaia mea, după ce ei s-au dus într-a lor. N-am dormit toată noaptea şi, pândindu-i dimineaţa printre perdele, i-am văzut cum străbăteau curtea hanului, părând că se înţeleg cum nu se poate mai bine.

Plecarea Jahelei mi-a sporit tristeţea. M-am întins pe burtă în mijlocul încăperii şi, cu faţa în mâini, am plâns până s-a lăsat seara.

XXIV

De-acum înainte, viaţa mea îşi pierde însemnătatea pe care o căpătase de la împrejurările deosebite pe care vi le-am povestit şi destinul meu, ajungând iarăşi să fie aidoma cu firea

mea, nu mai înfăţişează decât întâmplări obişnuite. Dacă i-aş mai însemna faptele, povestirea mea s-ar arăta foarte curând searbădă. O voi încheia în puţine cuvinte. Preotul din Vallars mi-a dat o scrisoare pentru un neguţător de vinuri din Mâcon, în slujba căruia am stat două luni. La capătul lor, tata mi-a scris că-mi pusese treburile în bună rânduială şi că mă puteam înapoia fără teamă la Paris.

Numaidecât am luat poştalionul şi am călătorit împreună cu nişte recruţi. Inima îmi bătea să-mi spargă pieptul când am văzut iarăşi strada Saint-Jacques, orologiul bisericii Saint-Benoît-le-Bétourné, firma *La trei fecioare* şi *Sfânta Ecaterina* a domnului Blaizot.

Mama a izbucnit în plâns când m-a văzut; am plâns şi eu, ne-am îmbrăţişat şi am mai plâns încă multă vreme. Tata, venind în grabă de la *Micul Bachus*, îmi spuse cu sfătoşenie înduioşată:

— Jacquot, fiule, nu-ţi voi ascunde că am fost tare supărat pe tine când i-am văzut pe străjeri intrând la *Regina Pédaque* ca să te ridice sau, în lipsa ta, să mă ridice pe mine în locul tău. Nu voiau să înţeleagă nimic, tot spunând că-mi va fi lesne să lămuresc ce se cuvenea în închisoare. Te căutau în urma unei plângeri făcute de domnul de la Guéritaude. Mi-am închipuit atunci nişte lucruri îngrozitoare pe socoteala ta. Dar, aflând din scrisorile tale că toate nu erau decât nişte fleacuri, nu mi-a mai fost gândul decât la cum să fac să te văd. L-am cercetat de nenumărate ori pe cârciumarul de la *Micul Bachus* asupra mijloacelor de a-ţi înăbuşi încurcătura. El îmi răspundea tot mereu: „Jupâne Léonard, du-te să-l găseşti pe judecător cu o pungă plină cu scuzi, şi are să-ţi dea flăcăul înapoi alb ca zăpada”. Dar scuzii sunt rari pe aici şi n-aveam

în casă la noi nici o găină, nici o gâscă şi nici o raţă care să facă ouă de aur. De-abia dacă-mi pot plăti din păsări lemnele pentru încălzit vatra. Din fericire, sfânta şi vrednica ta mamă s-a gândit să se ducă la mama domnului d'Anquetil, despre care ştiam că-şi dă mare osteneală să-şi mântuie fiul, pe care-l căutau în acelaşi timp ca şi pe tine şi pentru aceeaşi pricină. Căci trebuie să recunosc, dragul meu Jacquot, că ţi-ai făcut de cap în tovărăşia unui gentilom, şi am un suflet prea ales ca să nu-mi dau seama de marea cinste care se trage din asta pentru întregul nostru neam. Mama ta i-a cerut deci doamnei d'Anquetil s-o primească, în palatul ei din foburgul Saint-Antoine. Se îmbrăcase curat, de parcă s-ar fi dus la slujbă; şi doamna d'Anquetil a primit-o cu bunăvoinţă. Mama ta e o femeie sfântă, Jacquot, dar nu prea e deprinsă cu lumea mare, şi a vorbit mai întâi cam nepotrivit şi fără legătură. I-a spus: „Doamnă, la vârsta noastră, nu ne-au mai rămas, după Dumnezeu, decât copiii noştri". Asta nu se cuvenea să-i spună doamnei aceleia de neam mare, care mai are încă iubiţi.

— Ia taci din gură, Léonard, strigă mama. Habar n-ai de cum se poartă doamna d'Anquetil, şi trebuie că i-am vorbit eu cum se cuvenea doamnei aceleia, de vreme ce mi-a răspuns: „Fii liniştită, doamnă Ménétrier; am să intervin pentru băiatul dumitale, ca şi pentru al meu; poţi să te bizui pe zelul meu". Şi doar ştii, Léonard, că primirăm, nici două luni după asta, încredinţarea că Jacquot al nostru putea să se înapoieze la Paris fără de teamă.

Cinarăm cu multă poftă. Tata mă întrebă dacă mai socoteam să rămân în slujba domnului d'Astarac. I-am răspuns că, după moartea pe veci de plâns a bunului meu dascăl, nu mai râvneam să mă regăsesc alături de cumplitul Mosaide, la un gentilom care nu-şi plătea slujitorii decât cu frumoase

cuvântări. Tata mă pofti cu bunăvoinţă să încep iarăşi să-nvârt frigarea, ca mai înainte.

— În vremea de pe urmă, Jacquot, îmi spuse el, îi dădusem îndeletnicirea aceasta fratelui Ange; dar o învârtea mai prost decât Miraut, ba chiar decât tine. N-ai vrea, fiule, să-ţi iei iarăşi locul pe scăunel, în colţul vetrei ?

Mama, căreia, aşa neînvăţată cum era, nu-i lipsea judecata, ridică din umeri şi-mi spuse:

— Domnul Blaizot, care este librar la *Icoana sfintei Ecaterina,* are nevoie de un ucenic. Slujba asta, Jacquot dragă, ţi se va potrivi de minune. Ai o fire blândă şi purtări alese. Nimic mai potrivit ca să poţi vinde cărţi cu sfântă scriptură.

M-am dus numaidecât să mă înfăţişez domnului Blaizot, care mă luă în slujba lui.

Nenorocirile prin care trecusem mă cuminţiseră. Nu mi-a fost silă de nevrednicia slujbei mele, şi am îndeplinit-o aşa cum se cuvenea, mânuind mătura şi măturicea, spre marea mulţumire a stăpânului meu.

Era de datoria mea să mă duc să-l văd pe domnul d'Astarac. Mă dusei deci la marele alchimist, în ultima duminică a lui noiembrie, după masa de prânz. Drumul e lung din strada Saint-Jacques până la Croix-des-Sablons, şi calendarul nu minţea când te vestea că zilele sunt scurte în luna noiembrie. Mă gândeam cu tristeţe, prin beznă:

— Vai, se va împlini în curând un an de când am făcut drumul ăsta pentru prima oară, în tovărăşia bunului meu dascăl, care se odihneşte acuma într-un sat din Burgundia, pe un deal cu vii! A adormit în nădejdea vieţuirii veşnice. Şi nădejdea aceasta se cuvine s-o împărtăşesc cu un bărbat atât de învăţat şi de înţelept. Să mă păzească Dumnezeu să ajung să mă îndoiesc vreodată de nemurirea sufletului! Dar trebuie

totuşi să ne mărturisim nouă înşine că tot ceea ce atârnă de o viaţă viitoare şi de lumea cealaltă face parte din acele adevăruri necunoscute prin simţuri şi în care crezi fără să fi mişcat de ele, căci n-au nici gust şi nici saţ, astfel încât le înghiţi fără măcar să-ţi dai seama. Despre partea mea, nu mă mângâie gândul să-l văd iarăşi într-o bună zi pe domnul abate Coignard în rai. Fără îndoială că va fi atunci de nerecunoscut, iar cuvântările lui nu vor mai avea gustul plăcut pe care îl dobândeau de la împrejurări aievea.

Pe când eram cufundat în asemenea gânduri, am văzut deodată înaintea mea o lumină mare care cuprinsese jumătate cerul; negura se înroşise până deasupra capului meu şi lumina aceasta pâlpâia în mijlocul ceţei. Un fum gros se amesteca printre aburii nopţii. Numaidecât m-a cuprins teama să nu fie cumva în flăcări castelul Astarac. Am grăbit pasul şi mi-am dat seama curând că temerile mele erau chiar foarte îndreptăţite. Am descoperit calvarul de la Sablons, de un negru întunecat, pe o pulbere de flăcări, şi apoi am văzut aproape numaidecât şi castelul, ale cărui ferestre erau toate luminate, de parcă ar fi fost vreo serbare înfiorătoare. Portiţa verde se prăbuşise. Nişte umbre se frământau prin parc şi şopteau cu groază. Erau locuitorii orăşelului Neuilly, care alergaseră să vadă ce se întâmplase şi să dea ajutor. Unii împroşcau dintr-o tulumbă apă care, în vatra înflăcărată, se prefăcea numaidecât în aburi. O coloană groasă de fum se ridica deasupra castelului şi o ploaie de scântei şi de funingine cădea în jurul meu. Băgai de seamă curând că mi se înnegriseră şi veşmintele şi mâinile. Mă gândii cu deznădejde că acest praf care umplea văzduhul era tot ce mai rămânea din atâtea cărţi frumoase şi din atâtea manuscrise de preţ, care fuseseră desfătarea bunului meu abate, şi poate chiar şi

rămăşiţele traducerii din Zozim Panopolitul, la care trudisem împreună în ceasurile cele mai alese ale vieţii mele.

Îl văzusem murind pe domnul abate Jérôme Coignard. Dar de data aceasta vedeam cum i se preface în cenuşă chiar sufletul, sufletul său strălucitor şi blând, o dată cu regina bibliotecilor. Simţeam cum în acelaşi timp se sfarmă o parte din mine însumi. Vântul care se stârnise aţâţa focul, şi flăcările făceau un zgomot ca de gâtlejuri lacome.

Zărind un localnic din Neuilly, încă mai negru decât mine, şi care-şi scosese haina, l-am întrebat dacă-l scăpaseră pe domnul d'Astarac şi pe slugile lui.

— Nimeni, mi-a răspuns, n-a putut ieşi din castel, în afara unui evreu bătrân care a fost văzut luând-o la fugă, cu nişte boccele în mână, înspre mlaştini. Locuia în pavilionul paznicului, pe malul râului, şi era urât din pricina obârşiei lui şi a fărădelegilor de care era bănuit. Pe când alerga, a căzut în Sena. L-au pescuit mort, strângând la piept o carte de vrăji şi şase farfurioare de aur. Îl poţi vedea pe mal, în caftanul lui galben. Îţi face groază să-l priveşti, are ochii deschişi.

— Ah, am răspuns eu, sfârşitul acesta era plata nelegiuirilor pe care le făcuse. Dar moartea lui nu mi-l înapoiază pe cel mai bun dintre dascăli, pe care l-a înjunghiat! Dar mai spune-mi, rogu-te, pe domnul d'Astarac nu l-a văzut nimeni?

Chiar în clipa în care puneam această întrebare, am auzit lângă mine că una din umbrele care se frământau scoate un strigăt de spaimă:

— Se prăbuşeşte acoperişul!

Şi atunci am recunoscut cu groază statura înaltă şi întunecată a domnului d'Astarac care alerga pe streşini. Alchimistul striga cu un glas răsunător:

— Mă înalţ pe aripile flăcărilor, spre lăcaşul vieţii dumnezeieşti!

Spuse; deodată acoperişul se prăbuşi cu un zgomot înspăimântător, şi nişte limbi de flăcări înalte cât munţii îl învăluiră pe prietenul salamandrelor.

XXV

Nu s-a pomenit dragoste care să înfrunte lipsa iubitei. Amintirea Jahelei, mai întâi dureroasă, se linişti puţin câte puţin şi nu mi-a mai rămas, de pe urma ei, decât un fel de mânie nelămurită, fără măcar ca ea să-i fie singura pricină.

Domnul Blaizot îmbătrânea. S-a retras la Montrouge, într-o căsuţă pe câmpie, şi mi-a vândut dugheana lui în schimbul unei rente pe viaţă. Ajuns în locul lui librar la „*Icoana sfintei Ecaterina*", i-am luat cu mine pe tata şi pe mama, a căror ospătărie nu mai pâlpâia de câtva timp. Prinsesem dragoste de prăvălioara mea umilă şi mi-am dat osteneala s-o împodobesc. Am prins în cârlige de uşi nişte vechi hărţi veneţiene şi nişte teze împodobite cu poze alegorice, care sunt podoabe vechi şi ciudate, fără îndoială, dar care sunt pe placul prietenilor învăţăturilor alese. Cunoştinţele mele, pe care mă străduiam să le tăinuiesc cu multă grijă, nu-mi fură potrivnice negustoriei. Mi-ar fi fost mai vătămătoare însă dacă aş fi fost şi librar şi tipograf, ca Marc-Michel Rey şi aş fi fost silit, ca dânsul, să-mi câştig viaţa pe socoteala prostiei obşteşti.

Ţin în prăvălie, cum se spune, autori clasici, şi-i o marfă care are căutare în această învăţată stradă Saint-Jacques, despre ale cărei antichităţi şi lucruri neînsemnate mi-ar face

plăcere să scriu într-o bună zi. Cel dintâi tipograf parizian aici şi-a aşezat cuvioasele tiparniţe. Alde Cramoisy,[1] pe care Guy Patin[2] îi numeşte regii străzii Saint-Jacques, au tipărit acolo şiragul istoricilor noştri. Mai înainte să fie ridicat Colegiul Franţei[3], lectorii regelui, Pierre Danés[4], François Vatable[5] şi Ramus[6], au ţinut cursuri aici într-un şopron de unde se auzeau certurile dintre hamali şi spălătorese. Şi cum să-l uităm pe Jean de Meung, care, într-o căsuţă de pe strada asta, a alcătuit *Romanul trandafirului?*

Am în folosinţă întreaga casă, care-i bătrână şi dăinuieşte cel puţin de pe vremea goţilor, după cum se poate vedea după grinzile de lemn care se încrucişează pe faţada strâmtă, după

---

[1] Cramoisy, vestită familie de tipografi parizieni. Cel dintâi dintre ei, Sebastian, a fost primit în breasla librarilor în 1589. Fiul lui, Sebastian (al 2-lea, 1585 - 1669), a fost cel mai mare editor de cărţi în limba greacă, latină şi franceză din vremea lui. A fost numit director al Tipografiei regale a Luvrului, la întemeierea acesteia, în 1640. Fraţii săi, Claude şi Gabriel, şi nepotul său, Sebastian Marbre-Cramoisy, au fost şi ei tipografi şi editori vestiţi.

[2] Guy Patin (1601 - 1672), medic şi scriitor francez, savant bibliograf, de pe urma căruia au rămas culegeri de scrisori satirice cuprinzând date preţioase asupra societăţii contemporane lui.

[3] Collége de France, instituţie de învăţământ superior întemeiată la Paris în 1530. Cursurile sunt publice şi nu se dau examene, fiind în afara universităţii, ale căror prelegeri le completează.

[4] Pierre Danes (1497 - 1577), elenist francez, profesor de la întemeierea Colegiului Franţei, trimis la conciliul trudentin în 1545, a fost preceptor al Definului, viitorul Francisc (al II-lea) şi episcop de Lavaur; a editat operele lui Iustinus, Florus, Sextius Rufus şi Plinius, sub numele de P.Bellocirius.

[5] François Vatable, exeget francez, a efectuat valoroase cercetări asupra *Bibliei* (1539 - 1545) pe care a şi editat-o.

[6] Pierre Ramus de la Ramée (1515 - 1572), savant, filozof şi elenist francez, de autoritate europeană.

cele două caturi aplecate în afară şi după acoperişul înclinat, cu ţigle înfăşurate în muşchi. Nu are decât o fereastră la fiecare cat. Aceea de la catul întâi este înflorită în orice anotimp şi e împodobită cu sfori pe care se ridică primăvara zorelele şi colţunaşii. Buna mea mamă le răsădeşte şi le stropeşte.

Fereastra aceea este a odăii mamei. Pe ea o poţi vedea de pe uliţă, cum îşi citeşte rugăciunile dintr-o carte tipărită cu slove mari, mai sus de *„Icoana sfintei Ecaterina"*. Vârsta, evlavia şi mândria de mamă i-au dat o înfăţişare demnă şi, văzându-i obrazul de ceară sub scufia înaltă şi albă, ai putea să juri că-i o târgoveaţă bogată.

Tata, de când a îmbătrânit, a căpătat şi el oarecare măreţie. Cum îi place să stea pe afară şi să tot umble, îl pun să-mi ducă prin oraş cărţile. Mai înainte îl trimiteam pe fratele Ange, dar cerea de pomană muşteriilor mei, îi punea să sărute nişte moaşte, le fura din vin, le mângâia slujnicele şi lăsa jumătate din cărţile mele prin toate şanţurile mahalalei. M-am lipsit foarte curând de ajutorul lui. Dar buna mea mamă, pe care o face să creadă că are nişte taine care-i îngăduie să ajungă în cer, îi dă câte o farfurie de supă şi puţin vin. Căci doar nu-i un om rău şi a sfârşit prin a mă face să mă simt întrucâtva legat de el.

Mai mulţi învăţaţi şi câţiva oameni de duh îmi cercetează prăvălia. Şi-i de mare folos pentru meseria mea să fiu în legături zilnice cu asemenea oameni de vază. Printre cei care vin mai des să răsfoiască la mine cărţile noi şi să stea de vorbă între ei sunt unii istorici tot atât de învăţaţi ca Tillemont[1],

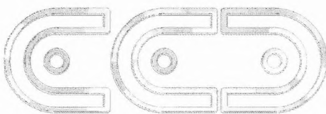
---

[1] Sébastien Le Nain de Tillemont (1637 - 1698), istoric francez, autor al unei vestite *Istorii a împăraţilor romani.*

oratori ai bisericii care se aseamănă în elocinţă cu Bossuet şi cu Bourdaloue, autori de piese de teatru comice sau tragice, teologi la care curăţenia moravurilor se îmbină cu trăinicia învăţăturii creştineşti, autori foarte bine văzuţi de romane spaniole[1], geometri şi filozofi care sunt în stare, ca domnul Descartes, să măsoare şi să cântărească universul. Îi preţuiesc şi le sorb cele mai neînsemnate vorbe. Dar nici unul dintre ei, după părerea mea, nu se poate asemăna, în ce priveşte geniul, cu bunul meu dascăl pe care am avut nenorocirea să-l pierd pe drumul Lyonului; nici unul nu-mi aminteşte acea gândire fără seamăn de aleasă, acea blândă înălţime de cugetare, acea uimitoare bogăţie a unui suflet care întotdeauna se deschidea şi lăsa să se reverse în valuri bogăţia sa, întocmai ca statuile sugerând belşugul pe care le poţi vedea cioplite în marmură prin grădini; nici unul nu-mi redă acel izvor nesecat de ştiinţă şi de morală, la care am avut fericirea să-mi adăp tinereţea; nici unul nu-mi reaminteşte măcar umbra acelei gingăşii, a acelei puteri de gândire, care străluceau în domnul Jérôme Coignard. Căci pe acela îl socotesc a fi fost duhul cel mai fermecător care a înflorit vreodată pe pământ.

[1] Romane de aventuri picareşti care erau la modă în Franţa de când Le Sage (1668 - 1747) tradusese capodopera genului, *Don Guzman de Alfarache*, a sevilianului Mateo Aleman, şi scrisese şi două romane în aceeaşi manieră, *Gil Blas de Santillane* şi *Diavolul şchiop*.

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

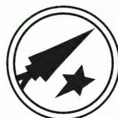

și

CAT Graur

Antwerpen

2025

